AHMED ŞAHİN

İSLÂM BÜYÜKLERİ

Cihan Yayınları

25. BASKI

Örnek Yaşayışlarıyla

İSLÂM BÜYÜKLERİ

❀

AHMED ŞAHİN

İslâm Büyükleri

Ahmed Şahin
www.ahmetsahin.org
mail@ahmetsahin.org

Türdav Yayın Grubu
Adına Editör Mehmet Dikmen
Baskıya Hazırlık Türdav Ajans
Baskı Çevik Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi
No: 20/18-19 Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Cilt Savaş Mücellit - (0212) 501 99 42

İstanbul / 2010
ISBN 975-7486-26-4

Yayıncı Sertifika No: 16440

TÜRDAV YAYIN GRUBU

Göztepe Mh. Mahmutbey Yolu Orhangazi Cd. No:16 Bağcılar / İSTANBUL
Tel: (0212) 446 08 08 (pbx) Fax: (0212) 446 00 15 - 90
www.cihanyay.com • bilgi@cihanyay.com • www.kitapkutusu.com

© "Cihan" markası ile üretilen bu eserin basım ve yayın hakları **Türdav Basım ve Yayım Ticaret ve Sanayii A.Ş.**'ye aittir.

AHMED ŞAHİN

Örnek Yaşayışlarıyla
İSLÂM BÜYÜKLERİ

AHMET ŞAHİN KİMDİR?

1935 Yozgat doğumlu. Din öğrenimi görerek yetişti, çeşitli âlimlerden ders aldı. Öğrenimi sırasında Kur'an hıfzını tamamladı. 1968-82 yılları arasında İttihat, Yeni Asya ve Yeni Nesil gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı. Emekliliğinden sonra yazıları Zaman gazetesi ile Sur ve Zafer dergilerinde yayımlanmaya devam etmektedir. Moral FM radyosunda da sohbet programı yapmaktadır.

Yazarın Yayınevimizde çıkan diğer kitapları:

1- Tarihin Şeref Levhaları
2- Hayatın Gerçekleri ve Biz
3- Aile Hayatımız
4- Sünnet Işığında Hayat
5- İnsan ve Din
6- Sohbetler
7- İbretli Bakışlar
8- Onlar Böyleydi
9- İslâm Büyükleri
10- Bir Oku Bin Düşün
11- Fetvalar
12- Nasıl Sahabe Oldular
13- Aile İmtihanı
14- Günlük Hayatımızda Dualarımız
15- Ne Haldeyiz
16- Dini Hikâyeler
17- İslâmı Böyle Yaşadılar
18- Meğer Biz Neymişiz
19- Esas Nokta
20- Sualli Cevaplı Dini Bilgiler
21- İmanda Birlik, Vatanda Dirlik
22- Ateşte Yanmayanlar
23- Hayatın Gayesi
24- Olaylar Konuşuyor
25- Hayatınız Hedefini Buluyor mu?
26- Herkesi Kucaklayan İslam
27- İslam Adaleti
28- Yeni Âile İlmihali
29- Güncel Sorunlara Çözümler

İÇİNDEKİLER

İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe.....9
İmam-ı Ebû Yûsuf 24
İmam-ı Züfer.....29
İmam-ı Muhammed 32
İmam-ı A'zam'ın Oğlu Hammad.....35
İmam Mâlik Hazretleri 38
İmam-ı Şâfiî Hazretleri 44
İmam-ı Ahmed Bin Hanbel 53
On İki İmam 61
Zeynelâbidîn Hazretleri 64
Şa'bî 69
Halife Kızı Esmâ 72
Sahabî Hanımı Esmâ.....75
Abdullah Bin Ömer 81
Davud Bin Nusayr 88
Ebâ Müslim-i Havlanî 91
Herem Bin Hayyan 98
Râbia-i Adeviyye 102
İbrahim Bin Edhem 106
Şakîk-i Belhî.....112
Büyük Alim Şamlı Bilal 115
Fudayl Bin İyâd.....118
Süfyan Bin Uyeyne 123
Kûfe Kadısı Hafs Bin Gıyas 127
Şuayb Bin Harb 130

Bişr-i Hafi 133
Müslim Bin Yesâr 137
Mâruf-u Kerhî 140
Abdullah Bin Mübarek 144
İmam-ı Buhari 148
Hatem-i Es'âm 151
Cüneyd-i Bağdadî 154
Veheb Bin Münebbih 159
Zünnûn-ı Mısrî 165
İmam-ı Mâverdî 168
Ebû Bekir Şibli 171
Gavs-ı A'zam Geylânî Hazretleri 174
İmam-ı Gazali 185
Selçuklu Sultanı Melikşah 198
Sultanü'l-Ulemâ Baha Veled 202
Yûnus Emre 206
Şah-ı Nakşibend Hazretleri 209
Molla Fenârî 214
Hacı Bayram-ı Velî 220
Akşemseddin 226
Ömer Sükeynî Dede 233
Mevlânâ Câmî 237
Süleyman Çelebî 242
Ebussuud Efendi 246
İmam-ı Rabbanî Hazretleri 248
Mevlânâ Halid-i Bağdadî 251
Bediüzzaman Said Nursî 256

TAKDİM

Medeniyetler bütündür... Yani yüce ve yüksek bir medeniyetin ortaya çıkması için, ilmî ve içtimaî her sahada yükselmek ve hamle yapmak lâzımdır. Hakikî medeniyetler bu büyük ve tarihî hamleleri yapacak büyük şahsiyetlerin omuzlarında yükselir.

Önce iman ve ilim çekirdeği çalışma gayretiyle, düzen ve disiplin havasıyla beslenir... Sonra da içtimaî bir nizam ve insanlık disiplini demek olan medeniyet ortaya çıkar... Bizim medeniyetimiz, İslâm medeniyeti böylece meydana gelip yayılmıştır...

İslâm medeniyeti büyüklüğü nisbetinde büyük şahsiyetler yetiştirmiş, onların omuzlarında daha da yücelerek medeniyet tarihindeki emsalsiz ve rakipsiz yerini almıştır.

Bir medeniyetin büyüklüğü ve gerçekliği işte yetiştirdiği bu büyüklerin evsafiyle ölçülmelidir. İslâmiyet, öyle bir eğitim ocağı olmuştur ki, asırlar boyu, her cins ve çeşitten insanı ele almış, onları hakîki ahlâk ve imanın potasında âdeta yeniden şekillendirerek üstün insanlar haline getirmiştir. Bu, dünyanın en zor imalâtıdır. Çünkü hammaddesi insandır. Her türlü kötülüğe ve düşüşe kabiliyeti olan insanı öyle bir işleyecek, Allah Kitabı'nın hakikatleriyle öyle bir süsleyecek ki; insan, önündeki örnek İnsana, Peygamber'e (S.A.V.) benzeyecek. Onun ahlâkıyla ahlâklanacak, onun yaşayan birer örnekciği olacak... İşte İslâmiyetin gerçekleştiriği insanı insan etme, hattâ sultan etme, insanlığın yıldızı yapma marifeti budur...

* * *

Bu yıldızlar o kadar çoktur, ki âdeta ilim, irfan ve iz'an semamız bu yıldızlarla pırıl pırıl, ışıl ışıldır... Hz. Pey-

gamber (S.A.V.), bir kutup yıldızı gibi, şaşmaz ve kararmaz bir istikamet tayin edicisi olarak parıldamakta... Onun yolunda ve izinde olan sayısız yıldız ise, karanlıkları aydınlatmakta, dalâlet bulutlarını dağıtmakta, ona eş ve arkadaş olmakta...

Bunların arasında öldürmeye gelirken Hz. Peygamber'in huzurunda yeniden ve ebediyyen dirilen adalet timsali Hz. Ömer'ler vardır. Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her sözü kalbine ve kafasına nakşedercesine ezberleyen ve nakleden Hz. Ebû Hüreyre'ler vardır. Onun yolunu bir yaşama zevki haline getirmiş Hasan-ı Basrî'ler, Râbia Hatun'lar vardır. Ve Onun yolunda her asrı aydınlatan, her çağın anlayışına ve idrâkine hitab eden müceddidler silsilesi İmam-ı Rabbânî'ler, Mevlânâ'lar, Bediüzzaman'lar vardır.

Ancak bu büyüklerledir ki, insanlık şeref kazanmakta, hakikî medeniyetin ve ahlâkın ne olduğu açıklanmaktadır. "Ahsen-i Takvîm" sırrı, bu dâmenlerine erişilemeyecek büyüklerin varlıklarıyla doğru izahını bulmaktadır. Bunlar insanlığın ilim, irfan ve iz'an semasını süsleyip yaldızlayan mânevî yıldızlardır. Bunlar örnektir, bunlar modeldir. Bunlar eskimeyen yenidir. Bunlar, izinde olunacak hakikî büyüklerdir.

Onların nurlu yolu takip edildiği sürece insanlık yaşanmaya değer medeniyeti bulacak, azgınlıktan, sapkınlıktan, dalâletten kurtulacaktır.

Okuyacağınız bu eser, o aydınlıktan ve nurdan şûleler sunmaktadır. Bu yanıp sönen parıltılar bir ebedî hakikatten işaretler taşımaktadır. Bu kısa ve fakat özlü hakikatleri (12)'inci eserinden okuyacağınız Ahmed Şahin Hocamıza daha nice böyle değerli eserler vermesi dileğiyle tebriklerimizi sunar, sizleri eserle başbaşa bırakırız.

A.Vehbi VAKKASOĞLU
1 Haziran 1981
Bahçelievler

İMAM-I A'ZAM EBÛ HANÎFE

Kûfe 80/Bağdad 150

İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretleri, Emevî halîfelerinden Abdülmelik bin Mervan zamanında, Kûfe'de Hicrî 80 senesinde (M. 699) dünyaya geldi. Yani sahâbeye yetişti.

Nitekim Hazret-i İmam'ın babası Sâbit, bir bayram günü, sahâbenin ilklerinden olan İmam-ı Ali'ye (r.a.) fâlüzec yemeği ikram etmiş; bu vesile ile de İmam-ı Ali'nin (r.a.) duasına mazhar olmuştur.

Hazret-i Sâbit bunu anlatırken: "Ben, Hazret-i İmam'ın duası sayesinde nimetlere mazhar oldum.." der.

En büyük imam, mânasına gelen "İmam-ı A'zam" tâbiri, her ne kadar isim yerine kullanılmakta ise de, aslında Hazret-i İmam'ın ismi "Numan", baba ismi de Sâbit'tir.

Numan, kan ve ruh mânâlarına da geldiğinden Hazret-i İmam'a fıkhın ruhu ve canı da denilmektedir.

Ebû Hanife künyesine gelince, bu tâbir çeşitli mânâları hatırlatmaktadır. Hanîf, hakka taraftar ve talip olan demektir. Ayrıca, divit ve kalem mânalarına da gelmektedir.

Buna göre, Ebû Hanîfe; hakka talip ve âşık olan, bu hakkı kalemle tesbite çalışan zât demektir...

Hazret-i İmam, bir Arap memleketi olan Kûfe'de doğmuş olmasına rağmen, babası Sâbit'in Fars asıllı oluşu

sebebiyle aslen ve neseben Farslı sayılmıştır.

Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs de bunu te'yid etmektedir:

İmam-ı Süyûtî, İmam-ı A'zam'ın geleceğini müjdeleyen şu hadîsi delil olarak zikreder: "İlim Süreyya'da asılı bulunsaydı bile, Fars neslinden bir adam mutlaka ona ulaşıp sahip olurdu..."

Bu hadîs, Ebû Hanîfe hazretlerinin büyük bir ilim aşkına ve öğrenme merakına sahip olduğunu göstermekte ve yüksek bir ilmî pâyeye ulaşacağına işaret etmektedir.

Nitekim birinci asrın sonlarında İmam-ı A'zam'a yaklaşabilecek bir başka Farslı âlim görülmemiştir.

Demek ki Resûlüllah'ın işaret buyurduğu Farslı âlim, Ebû Hanîfe hazretlerinin kendisidir.

Ebû Hanîfe'nin hayatını yazan Seyyid Afifî der ki: "Hazret-i Numan, şer'î ilimlerde, edebiyat ve hikmette geçilmesi mümkün olmayan bir iman ve aşılması kabil olmayan bir denizdir..."

Ebû Hanîfe'nin vefat ettiği sene içinde dünyaya gelen İmam-ı Şâfiî de, bu sözü şöyle te'yidde bulunur: "Bütün insanlar fıkıhta Ebû Hanîfe'nin talebesidirler."

Bu mevzuda meşhur başkadı Ebû Yûsuf'un sözü de şöyledir: "Hadîs ilminin izahını Ebû Hanîfe'den daha güzel yapan birini görmedim.."

Sâbit oğlu Numan'ı böylesine eşsiz bir âlim haline getiren bir rüya hâdisesi vardır. Onu dilerseniz kendisinden dinleyelim:

"Ben gece-gündüz mescidde ilme çalışıyor, arkadaşlarımla ilmî müzakerelerde bulunuyordum. Bir gece kendimi Resûlüllah'ın kabrini açıp, mübarek kemiklerinin parçalarını bir araya getirir şekilde gördüm. Bundan ürktüm ve okumaya ara verdim. Ancak, bu rüyanın mânâsını da meşhur rüya müfessiri İbn-i Sîrîn'den sormadan edeme-

dim. İşte bu sualden sonradır ki daha büyük bir şevk ve aşkla okumaya başladım."

Bunu dinleyen Yahya bin Nasr der ki:

"Yâ İmam, İbn-i Sîrîn o rüyanızı nasıl tefsir etmişti?"

"Geçmişe ait bir mes'ele. Onu şimdi sormayın, artık..."

Yahya Bin Nasr ısrar eder:

"Rüyanızın nasıl tefsir edildiğini mutlaka öğrenmek istiyorum."

İmam kısaca şöyle cevap verir:

"Resûlüllah'ın kabrini açmak, üzeri örtülü kalan ilmi açmak, kemiklerini bir araya getirmek de, sünnetini bir araya getirmektir, dedi. Benim ilmî faaliyetim buna işaretmiş..."

İşte bunun için Hazret-i İmam'a derler ki:

"Üzeri kapalı ilmi açan, dağınık sünnetleri bir araya getirip insanlara toplu halde sunan ilk âlimdir."

İmam-ı A'zam hazretleri, üzeri kapalı ilmi belli bahis ve fasıllara ayırıp herkesin anlayacağı şekilde tasnif eden ilk müctehiddir. Bu yeniliği ve eşsizliğidir ki, kendisini anlamayanlarca çekilememiş, dedikodu konusu yapılmıştır. Hz. İmam'ın bu dedikoduculara karşı dikkati çeken bir susma ve onlarla meşgul olmama hali vardır: Kendisine gelen her dedikoduya tekrarladığı sözü şöyleydi:

"Allah, arkamdan kötü konuşanları affetsin, iyi konuşanları da rahmetine mazhar kılsın!.."

O yine dersine döner; söylentilerle uğraşmayı, fuzulî iş sayardı. Zaten Hazret-i İmam'ın susması çoktu, tefekkürü dâimi idi. Faydalı bir bahis varsa konuşur, yoksa düşünmeyi tercih ederdi.

Meşguliyeti sadece ilim değildi. İlmine eş derecede ibadeti, buna eş derecede de takvâsı vardı. Mescidde namazla sabahladığını görenlere, "Bu Ebû Hanîfe'nin Rab-

bı'na ilticasıdır, sakın medih konusu yapmayın" diye tenbihte bulunurdu.

Takvâsı had safhadaydı.

Bir defasında hırsızların Kûfe'de bir koyun çaldıklarını işitmiş, sonra koyunun ne kadar yaşayacağını sormuş, o müddet içinde Kûfe'de kasaptan et alıp da yememiştir. Çalınan koyunun etine rastlarım, diye...

Bütün hayatı, bu takvâ üzere devam etmiştir.

Diğer imamların sahip olamadıkları bazı özellikleri de vardı:

1 – Herşeyden önce, sahâbeden bir cemaata erişmişti. Muhaddisler O'nun dört büyük sahâbî: Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Sehl bin Said ile Ebû't-Tufeyl'e eriştiğinde müttefiktirler. Sonraki imamların bunları görme imkânı olmamıştır.

2 – Hadîste, zamanların en hayırlısı, Resûlüllah'a en yakın zaman olduğu bildirildiğinden, Resûlüllah'a diğerlerinden daha yakın bir zamanda ictihad etmiştir.

3 – Zamanında Tâbiîn'in şeyhleri çoktu. Bir kayıtta "dört bin" Tâbiîn şeyhinden ilim aldığı bildirilmiştir ki, kendisinden sonra gelenlerin hiçbiri bu kadar çok Tâbiîn'e erişememiştir.

4 – Ayrıca, kendisi ilmi vasıta-i maişet yapmadığı gibi bu duruma hiç girmek zorunda da kalmamıştır. bilâkis, sahip olduğu maddî imkânlarını ilmin yayılmasına sarfetmiş, mahrumiyetten okuma imkân bulamayan talebelere destek olmuş, muhtaç olan ulemâya yardım etmiştir.

Tarihlerin kaydına göre, teşrik-i mesâi ettiği ilim ehline, evine aldığı gıda maddesinin aynını almazsa rahat edemezdi. Evine götürdüğünün aynını medresesine de götürür, talebelerine de aynını yedirir, ancak böyle rahat ederdi. Bu imkânı da ticaretten elde ederdi.

5 – Mes'elelere akıl gözüyle iyi bakar, mantığa uyacak izahları birinciliği kazanırdı. Mü'min feraseti, onda bütünüyle tecellî etmişti.

Bir gün Kûfe'de mescid önünden geçen bir adam gördü. Meçhul adamı şöyle tarif etti:

"Bu adam yabancı biridir. Çantasında da yağlı bir azık vardır. Büyük ihtimalle kendisi de çocuk öğretmenidir..."

Merak edenler adamı çevirip sordular. Aynı çıkınca, imama gelip nereden bildiğini sual ettiler. Şöyle anlattı:

"Azık çantasına sinekler üşüşüyordu. Ondan şüphelendim. Yolda hem yürüyor, hem de çevresine tecessüsle bakıyordu. Yabancı olduğunu bundan anladım. Çocuğa rastlayınca gözü takılıyor, tebessüm ediyordu. Kendisinde çocukla meşguliyet yerleşmişti."

Ebû Hanîfe'nin bu aklî dirayetini büyük âlimler şöyle te'yidde bulunurlar:

İmam-ı Şâfiî: "Kadınlar, Ebû Hanîfe'den daha akıllısını doğuramazlar."

Halife Hârun Reşîd: "Ebû Hanife, baş gözüyle göremediğini, akıl gözüyle görüyordu."

İbn-i Mübârek: "Ebû Hanîfe'den daha akıllısını görmedim."

Ebû Yûsuf: "Rastladığım insanların içinde, Ebû Hanîfe'den daha akıllı ve cömert biri var, diyen kimse görmedim."

O'nun bu derece aklî feraset ve mantıkî dirayetindendir ki, bazıları zaman zaman şaşırtıcı sualler sorarlar, vereceği cevabı beklerlerdi.

Bir gün bir adam, Hazret-i İmam'ın meclisinde şöyle muammâlı bir sual sormuştu:

"Cenneti istemeyen, Cehennemden korkmayan, ölü eti yiyen, rükûsuz, secdesiz namaz kılan, görmediği yere şahidlik eden, fitneyi seven, hakkı istemeyen adama ne dersiniz? Bu adam Müslüman mı, kâfir mi?"

İmam susmuş, çevresindekilerin cevabını beklemişti.

Dinleyenler:

– Bunlar, kâfirin sıfatı.. dediler. Tebessüm eden İmam:

– Hayır, bu kimse, mü'minin ta kendisidir, dedikten sonra, şöyle izah yaptı: Adam, Cenneti istemez, çünkü Cennetin sahibinin rızasını kazanmak ister. Cehennemden korkmaz, çünkü Cehennemin sahibinden korkar. Ölü eti yer, çünkü balık eti yemektedir. rükûsuz, secdesiz namaz kılar. Çünkü cenaze namazı kılmaktadır. Görmediğine şahidlik eder. Çünkü Yaradanını görmemiştir. Fitneyi sever, zira âyette, "Malınız ve evlâdınız fitnedir" buyurulmaktadır. O da malını, evlâdını sever. Hakkı istemez, çünkü ölüm haktır, ama istenmez.

Bu tevilleri dinleyenler, tebessüm ettiler ve:

– Bizim kâfir dediğimiz aslında kâmil Müslüman çıktı. Ebû Hanîfe'ye hiçbir yerde lâf yoktur, demek zorunda kaldılar.

Ebû Hanîfe hazretleri, ilmi tedvin ediyor, aynı mevzuya ait delilleri bir araya toplayarak bahisler, fasıllar tertip edip, mes'eleleri kayıt ve zabt altına alıyordu. Böyle bir çalışma yeniydi. Olmayan şeyi ihdas etmek gibi bir görünüş arzediyordu. Bu yüzden aleyhinde konuşanlar çıkıyor, hattâ bazıları O'nu zandıklıkla bile itham ediyorlardı. Ebû Hanîfe'de ise şaşılacak derecede bir sabır ve mukavemet hissi görülüyordu. Heyecanlanmaz, telâşâ hiç kapılmazdı.

Bir gün bir adam dilini fazlaca uzattı. Geriden geriye:

– Ey zındık, ey zındık, diye lâf atmaya devam etti. Ebû Hanîfe sadece:

– Allah bu adamı affetsin, alâkam olmayan şeyle itham ediyor beni, demekle iktifa etti. Bunu işiten adam şaşırdı. İnsafa gelip özür diledi:

– Beni helâl et, ben hatâ ettim, dedi. İmam'ın cevabı şöyle oldu:

– Cahillerin hepsini de helâl ediyorum. Ama âlimlerinki öyle değil...

Kendisine dediler ki:

– Sizin hakkınızda çok şeyler konuşuyorlar. Siz onlar hakkında hiçbir şey konuşmuyorsunuz?

Böyle diyenlere şu âyeti okuyarak cevap verdi:

"Bu, Allah'ın bir fazlıdır, onu dilediğine verir."

Ebû Hanîfe'nin ilmî hizmetlerini yanlış anlayanlar yahut da siyasî temayülünü ters yorumlayanlar, aleyhinde kampanya sürdürüyordu. Bu aleyhtarlıklardan ibretli misâller görüyoruz, tarih sayfalarında. Birini, İsâm bin Yûsuf şöyle anlatıyor:

"Mescidin bir köşesinde ayağa kalkan bir adam, Ebû Hanîfe'nin aleyhinde söylenmeye başladı. Fakat Ebû Hanîfe hiç onunla meşgul olmadı, çıkıp evine doğru yürüdü. Adam da onu takip etti. Ne adam söylenmesini bıraktı, ne de Ebû Hanîfe geriye dönüp de ona cevap verdi. Böylece kapıya kadar gittiler. Burada Ebû Hanîfe, adama döndü ve şöyle dedi:

– Burası benim evim, eğer daha söyleyecek şeyin varsa bekleyeyim, söyle, içinde seni rahatsız eden birşey kalmasın. Şayet söyleyecek birşeyin kalmamışsa müsaade buyur da evime gireyim artık...

Bunun üzerine adamın dili tutuldu. Söyleyecek bir söz bulamadı, sû-i zandan da vazgeçti."

Ebû Hanîfe ticaretle meşgul olurdu. Maddî ihtiyaçlarını din ilmi ile değil, ayrı bir meslek olan alışverişle temin ederdi. hattâ dini, maddî menfaatından o kadar uzak tutardı ki, satış esnasında dinî bir mes'elenin ticarete âlet edildiğini hissederse o satışı hemen iptal eder, dini ticaretine âlet etmekten Allah'a sığınırdı.

Bir defasında bir kadın, Hazret-i İmam'ın dükkânından pamuklu kumaş istemiş, tezgâhtar da kumaşı indi-

rirken kadının duyacağı şekilde "Allahümme salli alâ Muhammedin" demişti. Bunu duyan İmam, tezgâhtarın işine son vermiş ve:

"Kumaş satarken Resûlüllah'ın mukaddes ismini söyleyip ticaretine âlet eder duruma düşmekten Allah'a sığınırım" demişti.

Vefatından sonra hayatta kalan tek oğlu Hammad, çocukken gittiği Kur'an hocasından ilk sûreyi ezberlediğinde, bunun sevincini gönlünün ta derinliğinde duyan Hazret-i İmam, oğluna "beşyüz dirhem" vererek hocasına vermesini tenbihlemiştir. Hocasının: "Ben ne hizmet yaptım ki, bu kadar çok para yollamış? diyerek parayı geri çevirmesi üzerine Hazret-i İmam, şöyle cevap göndermiştir: "Muhterem hocanız bunu alsın. Bu kadarla iktifa edişim, daha çoğuna sahip olamayışımdandır. Eğer daha fazla bulunsaydı onu da verirdim. Kur'an'ın şânına lâyık olan bu değil daha fazlasıdır. Bu parayı çok bulmak, öğretilen sûreyi bundan küçük görmektir.."

Yolda giderken karşıdan gelen bir adamın öteki tarafa geçtiğini görünce sordu:

– Neden o tarafa geçtin, beni görünce? Adam utanarak cevap verdi:

– Size olan borcumu hâlâ ödeyemedim de, karşı karşıya gelmekten utandığım için bu tarafa geçtim.

Ebû Hanîfe üzüldü ve şöyle karşılık verdi:

– Ben o borcunu şu andan itibaren vermiş kabûl ettim. Beni görünce üzülme. Beni her gördüğünde seni rahatsız ettiğim için de, beni helâl et..

Bir müddet fetva vermekten menedilen İmam'a, oğlu Hammad bir sual sormuş, cevap alamayınca da, "Sanki halife bize mi bakıyor?" demiş, İmam buna karşı:

"Oğlum, ben söz verdim, yalan söyleyemem" diye cevap vermiştir.

EBÛ HANÎFE'DEN İLMî MİSALLER

Hicrî 681'de vefat etmiş olan büyük müellif İbn-i Hallikan'ın sekiz ciltlik Vefeyâtını inceliyorum.

Tâbiîn'in de hayatını anlatan bu değerli eserde, İslâm büyüklerinin şahıslarında, İslâm'ın güzelliğini nasıl gösterdiklerini ibret ve hayretle okumaktayım. Ve bir daha anlamaktayım ki, Bediüzzaman Hazretleri'nin şu meâldeki sözleri, yerden göğe kadar haklıdır ve doğrudur:

"Eğer bizler İslâm'ın güzelliğini nefsimizde bizzat göstersek, sair dinlerin mensupları ve çevremizdeki mütehayyirler, bölük bölük İslâm'a girecek, Müslümanlığa yakınlık duyacaklardır."

Demek ki bizler bugün çevremizdeki müteredditlerin İslâm'a dikkatlerini çekemiyor, Müslümanlık hakkındaki yanlış düşüncelerini düzeltemiyorsak, bu bir ölçüde, şahsımızda İslâm'ın güzelliğini gösteremeyişimizden, kavlimizle fiilimizin birbirini tutmayışındandır.

İslâm büyüklerinin kavliyle fiili birbirini tuttuğundandır ki, zamanlarında geniş sahalara müessir olmuş, çevrelerindeki mütereddit ve mütehayyirlere İslâm'ı sevdirip benimsetmişlerdir.

Sözü daha fazla uzatmadan Vefeyâtın İmam-ı A'zam Hazretleri'nden bahseden kısmından birkaç misal arzedeceğim sizlere. Beşinci ciltte şunları okumaktayız:

"Ebû Hanîfe'nin Kûfe'de eskici bir komşusu vardı. Bu adam gündüz akşama kadar bir köşede ayakkabı tamir eder, akşam evine gelince de çilingir sofrasını kurup, içmeye başlardı. Üstelik içki sofrasında birtakım şiirler de söyler, bitişikteki komşusu Ebû Hanîfe'yi rahatsız ederdi. Bir ara bu adamın sesi sedası kesildi. Bunu merak eden Ebû Hanîfe sordu:

– Bizim eskici komşunun sesi sedası kesildi, bir kaç gündür işitemiyorum, nerede kaldı acaba?

Dediler ki:

– Bir iftiraya uğradı. Kûfe valisi onu hapse attırdı. Şimdi içerde yatıyor.

Ebû Hanîfe komşusuna ilgisiz kaldığından dolayı kendini suçladı. Sabah namazını kıldıktan sonra atını eyerletti, binip doğruca Kûfe valisinin konağına gitti. Kendisini hürmetle karşıladılar. Emrinin ne olduğunu sordular.

Ebû Hanîfe:

– Eskici komşumun bir yanlışlık sonucu olarak hapsedildiğini öğrendim. Onu çıkarmak için geldim; durumunun tahkikini istirham ediyorum, dedi.

Kısa bir araştırmadan sonra adamın suçsuzluğu meydana çıktı ve Ebû Hanîfe hapishane dışında komşusunu atıyla bekledi. Adam çıkınca atının terkisine bindirdi, birlikte evin kapısına kadar geldiler. Ebû Hanîfe ayrılırken şöyle konuştu:

– Aziz komşum, kusura bakma, durumuna geç muttalî olduğumdan komşuluk hakkını geç ifa ettim, affını istirham ediyorum.

Eskici, mahcub oldu, sonra da şöyle söyledi:

– Beni fevkalâde mahcubiyete attınız. Bundan sonra Allah'a söz veriyorum ki, bir daha içki içmeyeceğim ve senin gibi bir muhterem komşuyu rahatsız etmeyeceğim.

Ve eskici bir daha içki içmemiş, Hazret-i İmam'ı rahatsız etmemiştir.

Sarhoş bir adamın kurtuluşu, içkiyi ve süflî hayatı terk edişi Ebû Hanîfe'de gördüğü İslâm'ın komşuluk münasebeti, hazımlı sabrı ile olmuştur. Ebû Hanîfe'nin bu sabrı ve ilgisi olmasa, o netice alınamayacaktı.

Ebû Hanîfe'nin örnek ahlâkından bir misal daha verelim isterseniz:

Bakın İslâm, O'nun şahsında nasıl berrak ve saf bir

şekilde tecellî ediyor; düşmanları bile Hazret-i İmam'ın gıybet ve dekikodusundan nasıl âzâde kalıyorlar.

Büyük Mutasavvıf İbn-i Mübârek ile, Süfyân-ı Sevrî karşı karşıya oturmuş, sohbet etmekteler. Bir ara İbn-i Mübârek şöyle bir sual sordu:

– Ya Sevrî, Ebû Hanîfe, Halife Mansur'dan bunca eziyet gördü; zulme maruz kaldı. Falan ve filân kimseler de O'nun hakkında lâyık olmadığı iddialar ihdas ettiler. Fakat Ebû Hanîfe bu düşmanlarının bir defa olsun gıybetini yapmadı, aleyhlerinde konuşmadı. Acaba onu düşmanlarının aleyhinde konuşmaktan men'eden nedir?

Sevrî'nin cevabı şu olur:

– Ben Ebû Hanîfe'yi çok iyi tanırım. O, sevabına aleyhine konuştuğu kimseleri musallat edecek Müslümanlardan değildir. Ne sevap kazanmışsa hepsi de yanında kalır, kimseye onları kaptırmaz. Bunca zamandır yakınında bulunurum, tek cümlecik olsun gıybet ettiğini işitmedim.

Bundan anlaşılıyor ki, gıybetini yaptığımız kimseler, huzur-u İlâhî'de yakamıza sarılarak: "Aleyhimize konuşmak sûretiyle hakkımızı aldınız. Sevabınızı vermek sûretiyle de hakkımızı iade ediniz" diyeceklerdir. Hazret-i İmam bu yüzden düşmanlarının bile aleyhinde konuşmamıştır.

İmam-ı A'zam Hazretleri, bütün duygu ve lâtifeleriyle ümid ve korku içinde, âdeta baştan aşağı İslâmî vecd ve haşyetle doluyordu.

Bir yatsı namazında İmam, "Zilzâl" sûresini okumuş, o da namazdan sonra kendinden geçerek sûrenin mânâsı etrafında tefekküre dalmıştı. O'nu kendi haline bırakan müezzin gidip sabah namazına geri gelince hâlen vecdinin devam ettiğini ve:

"Ey hayrın da şerrin de zerresini zayi etmeyen!. Kulun Ebû Hanife'nin şer mesabesindeki hallerini affeyle!.." diye ağladığını gördü.

Nihayet müezzin yağı tükenmekte olan kandile yağ koyarken Ebû Hanîfe vecd halinden sıyrılıp kendine geldi, müezzine hitaben: "Kandili mi söndürecesin?" diye sordu. Müezzin de:

– Efendim, sabah namazı oldu, ezan okumaya geldim, yatsı değildir, cevabını verdi.

Bundan sonra sabah namazını da cemaatla kılan Ebû Hanîfe oturup dersine devam etti ve müezzine de şöyle bir ricada bulundu:

– Benim birtakım hallerim vardır ki bir kısmına sen muttali oluyorsun, istirham ediyorum, kimselere açma bunları, olur mu?

Hicrî 80 tarihinde Kûfe'de doğan Hazret-i İmam, 150 tarihinde Bağdad'da Halife Mansur'un zindanında vefat ederken de aynı ruh hâletini muhafaza ediyordu. Kimseden müştekî olmaz, kimsenin gıybetini yapmaz, nefsinde İslâm'ın sabrını, çalışkanlık ve ihlâsını bütünüyle temsil eder, çevresine de bu haliyle güzel örnek olurdu.

EBÛ HANÎFE'NİN ZEKÂSI

Bağdad şehrini inşa eden Halife Mansur, hilâfet makamını Şam'dan alıp Bağdad'a nakletmişti. İlim ehli zâtları da çeşitli beldelerden toplayarak Bağdad'a getirtmiş, Bağdat'ın büyük bir ilim merkezi olmasını te'min etmişti.

Mansur, ayrıca sarayında çeşitli ilim meclisleri de kurdurmuştu. Kendisi ilme meraklı biriydi. İlmî müzakereleri dinlemekten büyük zevk alırdı.

Kûfe'de bulunan İmam-ı A'zam Hazretleri'ni de Bağdad'a getiren Mansur, topladığı ilim meclislerinde onun da bulunmasını te'min etmişti.

Ne var ki, Ebû Hanîfe'nin hiçbir devlet makamında gözü olmadığı halde, Halife'nin yakınlarından olan Rebî, bundan rahatsızlanmış, ne yapıp edip, Ebû Hanîfe'yi Ha-

life'nin gözünden düşürmeyi kafasına koymuştu.

Bir gün içlerinde Ebû Hanîfe'nin de bulunduğu bir ilim sohbetinde, âlimler çeşitli mevzularda konuşmaya başlamıştı. Rebî bunu fırsat bilerek Halife'ye döner. Gûyâ ilmî bir yanlışı sohbet mevzuu yaparak der ki:

– Ya Emîre'l-Mü'minîn!.. Ebû Hanîfe, ceddinize muhalefet ediyor. Büyük dedeniz Abdullah bin Abbas, yeminden sonra istisna yapılmasının câiz olduğunu, hem de bu istisna'nın müddetinin iki güne kadar uzayabileceğini söyledi. Ebû Hanîfe ise, buna karşı geliyor. Ceddinizin bu görüşünün câiz olmayacağını iddia ediyor. İstisna yemine bitişik olursa câiz olur, diyor. İki gün müddeti meşrû saymıyor...

Mes'eleyi dinleyen Mansur, Ebû Hanîfe'ye dönerek:

"Öyle mi, yâ Ebâ Hanîfe?" diye sorar. "Sen ceddim Abdullah bin Abbas'a yeminden sonra istisnanın cevazı konusunda muhalefet mi ediyorsun?"

Ebû Hanîfe'de acelecilik yok, cevabını, düşünerek hazırlıyor. Ama Rebî, cevabın gecikmesinden memnun. Hazret-i İmam'ı müşkül durumda bıraktığını sanmakta çünkü. Çok geçmeden Ebû hanîfe cevabını verir:

– Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Dostunuz Rebî, askerlerinizin size itaat etmek için yaptıkları yeminlerini bozabileceklerini söylemek istiyor. İtaat etmeyip isyanda bulunabileceklerini ima ediyor...

Halife heyecanlanarak hemen söze atılır:

– Bu nasıl olur?

– Şayet iddia ettiği gibi bir yeminde iki gün müddetle istisna yapmak câizse, bu olur. Huzurunuzda size itaat edeceklerine dair yemin eden askerleriniz, evlerine dönünce yeminlerinde istisna yaparak diyebilirler ki:

"Biz yeminimizi, yaptığımız güne hasrettik. O günün dışındaki günleri de istisna ettik. Sadece yemin ettiğimiz

gün Halife'ye itaat edeceğiz. Onun gerisindeki günleri istisna ediyoruz, itaat etmeyeceğiz." İki gün içinde bunu derlerse, bu bir istisnadır. İki gün müddetle istisna câiz olduğuna göre, askerleriniz de bunu yapmış olurlar. İsyana engel kalmaz.

Neticenin böylesine tehlikeli bir duruma kaydığını gören Mansur döner, yakını saydığı Rebî'e bakar. Rengi uçan, kanı kaçan Rebî, ne diyeceğini şaşırır, yutkunmaya başlar.

Mes'elenin bir rekabetten doğduğunu anlamakta gecikmeyen zekî Halife, tebessüm ederek konuşur:

– Rebî! Kendine gel, bu Ebû Hanîfe'dir...

Toplantı biter. Meclis dağılır. Ebû Hanîfe'nin arkasından erişen Rebî:

– Ne yaptın ey Ebâ Hanîfe, boynuma yağlı ip geçirtecektin az kalsın!.. Ebû Hanîfe'nin cevabı da şöyle olur:

– Aynı şeyi sen bana yapmak istedin, ama ben ikimizi de kurtardım.

Âlimlerin böylesine endişe duymalarının sebebi, Mansur'un öfkesine mağlûp bir zât oluşuydu. Kızdımı yapmayacağı iş olmazdı. Nitekim bir kızgınlık sonucudur ki, Ebû Hanîfe'yi en sonunda zindana attırmış ve orada kırbaçlattırarak vefatına sebeb olmuştur.

* * *

Mansur'un meclisinde Ebû Hanîfe'yi çekemeyenlerden birisi de yine Halife'nin yakını Ebû'l-Abbas Tûsî idi. Tûsî de, Rebî gibi bir fırsatını bulup Mansur'u Ebû Hanîfe'nin aleyhine çevirmek istiyordu. Nitekim bir ilim meclisinde, önceden hazırladığı şu suali sordu:

– Yâ Ebâ Hanîfe, ne dersiniz bu işe? Emîrü'l-Mü'minin cellâdını çağırıyor, falanın boynunu vuracaksın, diyor. Buna selâhiyeti var mı?

İmam-ı A'zam, "var" dese hakka aykırı... Kadı'dan fet-

va olmadan Halife de olsa hiç kimse yapamaz bunu... "Yok" dese, Mansur'un hiçbir şeyi dinlemeyen öfkesini biliyor. İki taraf da son derece tehlikeli.

Zaten suali soran da içinden "işte şimdi senin işin tamam ey Ebâ Hanife" diyerek suali sormuştur.

Hazret-i İmam bu defa da mukabil bir sual sorar:

– Emîrü'l-Mü'minîn, cellâdına verdiği emrinde hak üzere midir, yoksa bâtıl üzere mi?

– Hâşâ! Emîrü'l-Mü'minin, hiç bâtıl emir verir mi, elbette hak üzeredir.

Ebû Hanîfe cevabı yapıştırır:

– Öyle ise hak üzere verilen bir emrin icrasında selâhiyet sormaya gerek var mı? Niçin soruyorsun?

Ebû Hanîfe bu cevabı verdikten sonra, yanındakinin kulağına eğilir:

– Tûsî beni çukura düşürmek istedi, ben ise onu kuyuya attım, der.

Rebî ile Tûsî'nin Ebû Hanîfe karşısındaki bu tutumlarını görünce, insanlarda rekabet hissinin ve haset duygusunun nelere sebebiyet vereceğini daha iyi anlama imkânı buluyoruz.

Allah cümlemizi haset ve çekememezlik hissinden muhafaza buyursun. Âmin...

İMAM-I EBÛ YÛSUF

113 - Bağdad 182

İmam-ı A'zam Hazretleri'nin bir numaralı talebesi olan Ebû Yûsuf'u Hanefî fıkhının yegâne yayıcısı olarak görmek mübalâğalı değildir. Zira Ebû Yûsuf, üç halifenin zamanında Başkadılık etmiş, sahip olduğu bu imkânı da Hanefî fıkhının yazılıp okunması yolunda kullanmıştır.

Bu bakımdan, ilâhî hükümleri Âyet ve Hadîs'ten alarak açıklığa kavuşturmakla hizmetini tamamlayan Ebû Hanîfe, kitap yazarak bu hükümleri sabitleştirmeye muktedir olamamışsa da, sağ kolu sayılan Ebû Yûsuf, çıktığı makamın imkânlarını bu hükümlerin tesbit ve tamimi yolunda azamî derecede kullanmış, böylece İslâm hukukuna en büyük hizmeti yapmıştır.

Ebû Yûsuf, hicrî 113'te doğmuş, (M. 731), altmış dokuz senelik fevkalâde verimli bir ömürden sonra, 182'de Bağdad'da vefat etmiştir.

Halifelerden Mehdî, oğlu Hâdî, sonra da Hârun Reşîd'in zamanında olmak üzere, tam 3 tane halifeye Başkadılık yapmış, bu müddet zarfında hukuktaki eşsiz liyakat ve istidadını da icraatıyla bizzat ortaya koymuştur.

Ebû Yûsuf'un zamanına kadar ilmiye sınıfının giyimi ayrılmamışken, o, ulemâya ayrı bir giyim tarzı getirmiş; böylece ilmiye sınıfının kıyafetini değiştirerek onlara ayrı bir resmiyet ve ciddiyet kazandırmıştır.

Gariptir ki, kıyâmete kadar isminden bahsettirecek bir itibar ve makama kavuşan Ebû Yûsuf, başlangıçta hiç de böyle bir itibar ve hürmete lâyık halde değildi. Mahrumiyetler ve hayatın musibetleri, küçük yaşta onun belini bükmüş, babası o henüz çocukken vefat etmesi üzerine bu mahrumiyet had safhaya çıkmıştı. Hatta annesi hayatta kimsesiz kalınca, onu bir çamaşırcının yanına hizmetçi vererek, oradan kazandığı gündelikle geçinmek zorunda bile kalmışlardı.

Ebu Yûsuf ise, çalışmak üzere gittiği çamaşırcının yanından kaçıp Ebu Hanîfe'nin Kûfe Mescidindeki meclisine gelir, orada okunan hadîsleri, onlardan çıkarılan hükümleri dinler, burada âdeta kendinden geçer, hatta sık sık annesi gelip de kulağından tutup kaldırıncaya kadar da kimseden haberi olmazdı.

Kendisi bu devresini şöyle anlatır:

"Ben sık sık kaçıyor, Ebû hanîfe'nin ilim meclisine katılıyordum. Annem de gelip beni yakalayarak çamaşırcının yanına götürüyordu. Bir gün yine gelip de beni derste yakalayınca, Ebû Hanîfe'ye çıkıştı: "Senin ekmeğin pişmiş, aşın hazırlanmış. Halbuki biz, bir dânik kazanmak için çalışıyoruz ki, karnımızı doyuralım" dedi.

Ebû Hanîfe ise şu karşılığı verdi:

– Sen bu çocuğa dokunma! O, şu anda fıstık yağıyla kavrulmuş pelte yemeyi öğreniyor!

Annem bu söze fena halde kızdı:

– İhtiyar, sen iyice şaşırmışsın, bizimle alay mı ediyorsun? Neresinde bunun fıstık yağıyla kavrulmuş pelte? Baksana bu çocuk çamaşırcının yanında bir dânik (o günkü paranın adı) kazanmak için gündelikçi olarak çalışıyor.. dedi.

Bundan sonra Ebû Hanîfe bana sık sık para yardımında bulundu, çamaşırcının yanında çalışmak ihtiya-

cından kurtardı. Ne zaman ki Hârun Reşîd'in sarayında Başkadı iken sofraya oturdum, işte o zaman Ebû Hanîfe'nin anneme söylediği sözü aynen zuhur etti. Sofraya buyur eden Halife, şöyle diyordu:

– Yâ Yâkub, bugünkü yemeğimiz biraz farklıcadır.

Ben:

– Bu farklı yemek nedir yâ Emîre'l-Mü'minîn? dedim. O şöyle cevap verdi.

– Bu yemek, fıstık yağıyla kavrulmuş peltedir....

Bu cevap beni düşündürünce, Halife tefekkürümün sebebini sordu. Ben de Ebû Hanîfe'nin vaktiyle anneme verdiği cevabı söyleyince, Hârun Reşîd şöyle dedi:

– Allah'a yemin ederim ki, ilim hem dini, hem de dünyayı imar eder. Ebû Hanîfe baş gözüyle göremediği hususları akıl gözüyle görmüş, gördüğünü de aynen ifade etmiştir. İşte onun haber verdiği yemek budur..."

İmam-ı A'zam'ın oğlu Hammad, babasının ilim meclisinden bahsederken Ebû Yûsuf'la Züfer'in durumunu şöyle anlatır:

" Bir gün Mescidin ders yerinde oturuyorlardı. Babam kendisine mahsus yerde, Ebû Yûsuf sağında, Züfer de solundaydı. Diğerleri dersi biraz gerilerden takip etmekteydiler. Ebû Yûsuf bir mes'eleyi izah ediyor, Züfer eksiğini buluyordu. Züfer izah ediyor, Ebû Yûsuf eksiğini çıkarıyordu. Derken, öğle ezanı okundu, mes'elenin son şekli ise Ebû Yûsuf'un dediği gibi karara bağlandı. Bu sırada elini Züfer'in dizlerine koyan babam, tebessüm ederek dedi ki:

– Sakın Ebû Yûsuf'un kadılık ettiği beldede bir makama talip olmayasın."

Hammad sözünü şöyle bağlar:

"Gerçi Züfer, Ebû Yûsuf'a yetişemiyordu, ama Ebû

Yûsuf'tan gayrı hiçbir kimse de Züfer'i geçemiyordu."

Ebû Yûsuf'ta zekâ, mantık had safhadaydı. Çoğu zaman mantığını işletir; aklî delille mes'elenin nakildeki hükmünü bulurdu. Bununla beraber etrafına saygılıydı. Yalnız kendinin değil, başkalarının da konuşmasını isterdi.

Bir gün meclisinde hep susan bir adama iltifat etti:

– Hep biz konuşuyoruz, sen susuyorsun, buyur sen de konuş!. Adam sanki fırsat bekliyormuş gibi hemen sualini sordu:

– Oruçlu insan ne zaman orucunu açar?

– Akşam güneş batınca...

Adam bu defa da sualini şöyle tekrarladı:

– Ya o güneş batmazsa?

Sualin saçmalığı meydandaydı. Ebû Yûsuf adama ne kızdı, ne de öfkelendi. Sadece gülerek şu cevabı verdi:

– Birader, sen konuşmamakta isabet etmişsin, ben ise seni konuşturmakta hata etmişim!.. Sen yine susmaya devam et...

Ebû Yûsuf mektup yazıyordu. Biri de yazdığına göz ucuyla bakıyordu. Mektubu bitirdikten sonra, göz hırsızlığı yapan adama sordu:

– Yazıda bir hatam oldu mu?

– Hayır, ne bir hata ne de bir harf eksik olmadı.

Adamın hâlâ utanmadığını görünce, oradan kalkıp giderken şöyle söylendi:

– Adam sanki fena ahlâk mektebinden mezun olmuş. Hiç de renk vermiyor. Mektubumu kontrol ediyor, yine de utanmıyor?

İbn-i Hallikan, Ebû Yûsuf için şunları kaydeder:

"Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'den sonra ilmin nihayeti, fıkhın sonudur. Asrında ondan ilerde kimse yoktur. Hanefî mezhebi üzerine usul-ü fıkhı ilk defa yazan O'dur. Ebû Hanîfe'nin ilmini yeryüzüne yayan de Ebû Yûsuf'tur."

Bunu İmam-ı A'zam Hazretleri de ifade buyurmuştur. Hastalığı yüzünden derslere bir ara gelemeyen Ebû Yûsuf'u ziyarete giden Ebû Hanîfe, ziyaret çıkışında, eşikte iken şöyle konuşmuştur:

– Bu genç vefat ederse, bilin ki yeryüzünün en âlimi vefat etmiştir.

Ebû Yûsuf bu kadar ilmi nasıl elde etmiştir acaba? Sadece yaratılışındaki farklı zekâ ve kabiliyetiyle mi, yoksa kendi gayret ve cehdinin de bir neticesi midir bu? Bunu anlamak pek zor değildir.

Bakın, şu söz Ebû Yûsuf'a aittir. Diyor ki:

"İlim öyle bir şeydir ki, sen ona kendinin tümünü vermezsen o sana yarısını bile vermez! Sen ilme gayretinin tamamını vereceksin ki o da sana yarısını versin."

Demek, Ebû Yûsuf tamamını vermiş ki, ilmin bu kadarını alabilmiş. Sadece yaradılıştaki kabiliyet ve istidatla işi bitirmemiş. Anlaşılan bu ölçüyü de hocasından almış...

İMAM-I ZÜFER

110 - Basra 158

İmam-ı A'zam Hazretleri'nin yardımcısı mesabesinde, hatta sağ kolu diye tarif edilen çok kıymetli talebeleri vardır. Fıkıh kitaplarında isimleri ve görüşleri zikredilen bu değerli müctehidlerden biri İmam-ı Ebû Yûsuf, diğeri İmam-ı Muhammed, sözünü edeceğimiz üçüncüsü de İmam-ı Züfer'dir.

İmam-ı Züfer, hem âlim, hem zâhid, hem de beliğ ve fasih konuşan bir zâttı. Hadîsi çok iyi bilir, fıkhı bütün derinlikleriyle anlar, her mes'elede aklını, mantığını iyi işleterek karar verirdi.

Bu yüzden İmam-ı A'zam Hazretleri de kendisine hürmet eder, meclise gelince onu talebelerinin üst tarafına oturturdu.

Bununla beraber Züfer ilmî hürriyetini korurdu. Bazı mes'elelerde İmam-ı A'zam Hazretleri'ne muhalif kalmış, aksi tarafı bile tercih etmiştir.

Kendisi Bağdad'da yaşamış, bir ara kardeşinin ölümü üzerine Basra'ya giderek, miras mes'elesini halletmek istemişti. Basra'ya varar varmaz halk büyük tehacüm gösterdiğinden, bir daha Bağdad'a dönme fırsatı bulamamış, kırk sekiz yaşında iken, 158 tarihinde orada vefat etmiştir.

Ebû Hanîfe mezhebinde bir müctehid olan İmam-ı Züfer, karşılaştığı en karışık mes'eleleri mantıkî misallerle pek güzel izah ederdi. Bir tanesini burada misal olarak arzediyorum sizlere:

Bir adam Ebû Hanîfe Hazretleri'ne geldi:

– Ben bu sabah bilmeden nebiz içtim, sarhoş oldum, karımı bir talâk ile boşadım mı, boşamadım mı bilmiyorum, ne dersiniz? dedi.

İmam-ı A'zam:

– Karın nikâhlındır, git aile hayatına devam et, boşadığını kesinlikle hatırlarsan gel, dedi.

Adam oradan çıkıp Süfyân-ı Sevrî'ye vardı:

– Ben bu sabah nebiz içtim, sarhoş oldum. Karımı boşadım mı, boşamadın mı bilemiyorum, dedi.

Sevrî de şöyle cevap verdi:

– Git karına müracaat et, boşadığını geri aldığını söyle. Eğer boşamışsan ric'at etmiş olursun. boşamamışsan ric'atten dolayı birşey lâzım gelmez.

Adam bundan sonra Basralı âlim Şerîk'e geldi. Ona da sordu, o da şöyle dedi:

– Git karını önce ric'î talâkla boşa. Sonra yeniden müracaat et. Ric'î talâkı ibtal et.

En sonunda İmam-ı Züfer'e gelen adam, ona da sordu sualini.

İmam-ı Züfer:

– Benden önce kimseye sordun mu bu suali?

dedi.

Adam:

– Sordum.

– Ne dediler?

– Ebû Hanîfe: “Git aile hayatını yaşa, karını boşadığına dair kanaatin kesinleşirse gel,” dedi.

İmam-ı Züfer:

– Bu doğrunun ta kendisidir.

– Sevrî de dedi ki: “Git karına müracaat et, boşanmışsan ric’at etmekle vazgeçmiş olursun, boşamamışsan ric’atın bir şeyi gerektirmez.

İmam-ı Züfer:

– Bundan daha sağlam cevap olamaz!

– Şerîk’e de sordum, o da dedi ki: “Git karını ric’î talâkla boşa, ondan sonra ric’at ederek vazgeç.”

İmam-ı Züfer bu cevabı işitince dakikalarca güldü, sonra da şöyle veciz bir misalle verilen cevapları açıkladı.

– Senin durumun, selin gittiği çamurlu yerden, üzerine çamur sıçratan adamın durumu gibidir.

İmam-ı A’zam:

– Git, namazını kıl, ibadetini yap, elbisene sıçrayan çamurun necis olduğunu kesinlikle bilirsen gel, demiştir.

Süfyân-ı Sevrî:

– Git, elbiseni yıka, eğer sıçrayan çamur necisse yıkadın zaten, değilse yıkamakla birşey lâzım gelmez, demiştir.

Şerîk ise, şöyle demiştir:

– Sen önce elbisene bevlet, ondan sonra da yıka!..

İMAM-I MUHAMMED

Vasıt 132/Horasan 189

Şer'i delillerden çıkardığı fıkhî hükümlerle İslâm âleminin dinî inançlarını tedvin edip modern bir hukuk sistemi meydana getirmiş olan İmam-ı A'zam Hazretleri'ne bu hizmetinde yardımcı, müctehid talebeleri vardır. Bunlardan biri de İmam-ı Muhammed'dir.

İmam-ı Muhammed, hicrî 132'de (M.747) Vasıt'ta dünyaya gelmiş, Bağdad'da ilk tahsilini yaptıktan sonra, Kûfe'ye gelip Ebû Hanîfe'nin önce derslerine devam etmiş, sonra da ictihad hizmetine karışarak müşterek çalışma kabiliyeti göstermiştir.

Kendi gibi bir talebe ve daha sonra da müctehid olan Ebû Yûsuf'tan on dokuz sene sonra dünyaya gelen İmam-ı Muhammed, Üstadı Ebû Hanîfe'nin 150'de vefatından sonra 39 sene daha yaşamıştır. Bu süre içinde, devamlı ilmî faaliyette bulunup Ebû Hanîfe'den aldığı hazır ictihadları, tümüyle talebelerine nakletmiş, hattâ diğer mezheb imamlarına dahi bu yolda hocalık yapmış, onlara pek çok bilgiler aktarmıştır.

Nitekim dört mezhebden birinin imamı olan Ahmed bin Hanbel'e sormuşlar :

– Ey Üstad, bu kadar geniş ilmi nereden aldınız?

Hazret-i İmam, gayet açıklıkla cevap vermiş:

– Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî'den...

Alâkalı eserlerin kayıtlarına göre Ahmed bin Hanbel, İmam-ı Muhammed'den bir deve yükü kitap almış, hepsini tedkik edip, bu ilmî tesbitlerden büyük istifade sağlamıştır.

Aynı istifade, İmam-ı Şafiî Hazretleri için de bahis-mevzuu olmuştur. Nitekim bir sohbetinde İmam-ı Şafiî Hazretleri de şöyle demiştir:

– Çok ilim ehliyle görüştüm. Bunların içinde İmam-ı Muhammed kadar zekisini görmedim.

İmam-ı Muhammed bu keskin zekâsı sayesindedir ki, Hanefî fıkhına ait hükümleri, önce Ebû Hanîfe'den kolayca zabt etmiş; sonra da bunları kitap haline getirerek ilim adamlarına intikalini sağlamıştır.

Tarihlerin kaydına göre, İmam-ı Muhammed'in zabt ettiği mes'elelerden meydana gelen bu eserlerin sayısı 99'dur. Bunlardan bir kısmı halen elimizdedir. Zahirrüri-vaye'si meşhurdur.

İmam-ı Şafiî Hazretleri, İmam-ı Muhammed'le ilmî müzakere, hattâ münazaralarda bulunduktan sonra, Ebû Hanîfe'nin bu geniş bilgili talebesi hakkında fikrini soranlara şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

– Ben çok ilim adamıyla görüştüm. Bunların içinde Muhammed Şeybanî gibisini görmedim. Hangi ihtilâflı mes'eleyi sorup, hangi karışık mevzuu açtımsa O'nun yüzünde asla buruşukluk hissetmedim. Bilâkis bundan sevinip memnun olduğunu müşahede ettim. Ele aldığı mes'eleye hâkim olduğu muhakkak...

Bir ara Rakka'da kadılık da yapmış olan İmam-ı Muhammed, ayrılıp Bağdad'a geldiğinde, Halife Hârun Reşîd'le birlikte Horasan'a doğru seyahata çıkmış, ancak ömrü vefâ etmeyip, 189'da Horasan'ın Rey şehrinde vefat etmiştir.

İmam'ın vefat gününde nahiv âlimlerinden Kisaî'nin

de vefatını işiten Halife:

– Yazık oldu, bugün iki ilmi birden toprağa verdik. Bu iki ilim, fıkıh ilmiyle, lûgat ilmi, demiştir.

On beşle, on dokuz yaşları arasında iken, fıkıhta müctehidlik seviyesine kadar çıkan İmam-ı Muhammed, Ebû Hanîfe ile geçen günlerindeki hatıralarından bazılarını anlatmıştır. Bunlardan biri bize şöyle intikal etmiştir.

Hamile bir kadın doğumdan önce vefat etmiş. Ancak kadını yıkayacakları sırada karnındaki çocuğun hayatta olduğunu fark edince şaşırmışlar. Durumu Ebû Hanîfe Hazretleri'nin meclisine getirip ne yapacaklarını sormuşlar.

Orada hazır bulunanlardan bazıları:

– Kadın, hemen defnedilmesin. Bekletilsin. Belki çocuk bu bekleme sırasında doğabilir.

Bazıları da:

– Ölmüş insan bekletilmez. defin yapılmalıdır. O çocuk zaten yaşamaz, demişler.

Ancak son sözü, Hazret-i Ebû Hanîfe söylemiştir:

– Kadın ne bekletilmeli, ne de çocuk doğmadan defin yapılmalıdır.

Şaşırmışlar:

– Ey Üstad, ne olacak öyle ise?

Ebû Hanîfe şöyle açıklamış:

– Kadının karnı yarılıp çocuk dışarı çıkarılmalıdır.

Nitekim öyle de olmuş, çocuk canlı olarak dışarı çıkarılmış.

İmam-ı Muhammed der ki:

– Bu çocuk büyüdü, ilim meclislerine devam etti. Kimse onu kendi ismiyle çağırmaz, hemen herkes ona, sağ olarak doğumuna Ebû Hanîfe sebeb olduğu için, "Ebû Hanîfe'nin oğlu" diye hitab ederlerdi.

İMAM-I A'ZAM'IN OĞLU HAMMAD

Bağdad v.176

İmam-ı A'zam Hazretleri Hicrî 150'de Bağdad'da vefat ettiği sırada geride tek oğlu Hammad kalmıştı.

Hammad, her bakımdan bu muazzez babanın muhterem evlâdıydı. İlmiye sınıfından olmuş, babasının mezhebine de sâlik bulunmuştu. Büyük bir ahlâk, fazilet, İslâmî ve imanî mevzularda tam bir mes'uliyet duygusu sahibi idi. Ondaki mes'uliyet duygusuna dair ibretli bir vak'ayı arzedeceğim sizlere:

Babasının cenazesinin defninden sonra derhal Bağdad kadısına giden Hammad, ona şöyle bir müracatta bulundu.

– Sizden babamın uhrevî huzurunu te'min için bir istirhamda bulunmak istiyorum.

Bağdad kadısı:

– Buyurun, Hazret-i İmam'ın uhrevî huzuru bizim de huzurumuzdur. Hemen gereğini yapayım.

– Babama emanet olarak bırakılmış külçe halinde altınlar, gümüşler, birçok değerli eşyalar vardır. Şimdi sahibi meçhul bu eşya ve değerler, benim elimde kalmıştır. Bunları bir an evvel benden teslim al ve babamı da emanet yükünden kurtar.

Düşünceye dalan Bağdad kadısı, kararını şöyle verir:

– Bu saydığın emanetleri muhafazaya ancak Ebû Hanîfe'nin oğlu lâyıktır. Onun nezdinde daha emin olur. Ricanızı kabul etmeyeceğim için özür dilerim.

Hammad ısrar eder, en sonunda teklifini şöyle değiştirir:

– Şu anda miktarı ve sayısı resmen belli olmayan bu altın ve gümüşleri tartıp tesbit etmek için olsun elimden alın. Önce bir tesbit yapın, ondan sonrasını düşünürüz.

İbn-i Hallikan'ın kaydına göre, Bağdad kadısı bundan sonra emanet gümüş ve altını teslim alır ve tam iki gün iki gece çalışarak tartar, miktarı tesbit eder. Neticeyi aldıktan sonra da Hammad'a haber gönderir.

Ararlar, tararlar, Hammad'dan haber yok. Hammad meydana çıkmaz, tâ Bağdad kadısı altın ve gümüşleri bizzat kendisi teslim alıncaya kadar. Ne zaman Bağdad kadısı ilânını yapar, "Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'dan şu kadar emanet teslim aldım, sahipleri gelip alsınlar" der. İşte ondan sonra ortaya çıkar Hammad.

Demek ki, harp ve darpların meydana getirdiği endişelere rağmen, halk İmam-ı A'zam'ı sağlam ve garantili buluyorlar; gazalara, seferlere çıkanlar, servetlerini Hazret-i İmam'a teslim etmekle en emniyetli yere bıraktıklarını kabul ediyorlardı.

İmam-ı A'zam Hazretleri'nin nasıl bir ahlâkî ve İslâmî örneklik içinde yaşadığını bu hâdiseden de tahmin etmek mümkündür. Aynı mes'uliyet duygusunun, aynı itimada şayân yaşayışın kendisinden 26 sene sonra, hicrî 176'da (M.792) vefat eden oğluna da geçtiğini söylemek zor olmasa gerektir.

Hazret-i İmam'ın bir de torunu vardı. Hammad'ın oğlu olan bu torunun adı İsmail'dir. İsmail, dedesine ait hatıralarını anlatırken, şöyle enteresan bir vak'ayı bizlere

haber verir:

“ Bir komşumuz vardı. Edepsiz bir Rafizî olan bu komşumuzun iki tane de katırı vardı. Bu Rafizî, sırf hakaret olsun diye katırından birinin adını Ömer, ötekinin adını da Ebû Bekir koymuştu. Onların yanına varınca “Ömer şöyle dur, Ebû Bekir böyle dur” gibilerde konuşur, sıkışınca da te’villi sözlerle kendini kurtarırdı... Biz bundan üzüldükçe, dedem: “Siz bu herife dokunmayın, âkıbetini kendi hazırlıyor” der, hem kendi teskin olur, hem de bizi teselli ederdi. Biz sabır ve tahammülle beklerken, bir sabah erkenden bir haber geldi:

“Rafizî’yi katırı teperek öldürmüş!..”

Dedem dedi ki:

– Gidip bakın, Ömer öldürmüştür onu!..

Gittik, baktık, cidden Ömer ismini verdiği katırı tepmişti Rafizî’yi.

Dedem dedi ki:

– Ömer’le alay edilmez, onun mukabelesi peşin ve sert olur!..”

İMAM MÂLİK HAZRETLERİ

Medine 93 /Medine 179

Mâliki mezhebi'nin kurucusu olan İmam-ı Mâlik Hazretleri, İmam-ı A'zam'dan on üç sene sonra hicri 93'te (M.711) Medine'de dünyaya geldi.

Medine'de Sahâbenin sonlarına ve Tabiîn'in ilklerine erişen İmam-ı Mâlik, talebelik devrini İmam-ı A'zam'ın aksine yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşamıştır. Yüzüğünün kaşındaki, sabrın değerini işaret eden şu âyet-i kerîme, hayatta ona daima destek olmuştur.

"Hasbünallahü ve ni'mel-vekil!"

Daha sonraları, bu sabrının karşılığını maddi-manevî geniş nimetlere erişmekle gören Hazret-i İmam, herkesin de nail olduğu nimeti, giyiminde kuşamında göstermesini söylerken şöyle demiştir:

"Allah verdiği nimetinin eserini kulunun üzerinde görmek ister."

Bu yüzden yoksullar onun yanından ayrılmamış, himayesine sığınmışlardır.

İmam-ı Mâlik'in en çok ikrah ettiği kötü hallerden birincisi gıybet'ti. Bu konudaki ikazlarından birinde şöyle der:

"Medine'de ayıpsız insanlar vardır.. Ne zaman ki, başkalarının ayıbını konuşurlar, onlar da ayıp sahibi olurlar.

Yine Medine'de ayıplı insanlar vardır. Ne zaman ki başkalarının ayıplarından söz etmezler, kendi ayıpları da gizlenir, ayıpsız hale gelirler."

17 yaşına kadar tahsil ettiği ilimle Medine'nin eşsiz âlimi haline gelen Hazret-i İmam, bu yaştan itibaren ders verip, çevresini irşada başlamıştır.

Doksan seneye varan ömrü boyunca hem okuyup, hem de okutarak bu irşadını sürdüren İmam-ı Mâlik'in en büyük ilmî eseri, Resûlüllah'ın hadîslerini topladığı meşhur MUVATTA' kitabı olmuştur.

Yazılan ilk hadis kitabını teşkil eden MUVATTA'ı Hazret-i İmam, yüz bin hadîsten seçtiği dört bin hadîsle meydana getirmiştir.

Bunun için tam kırk sene çalışmıştır.

Tabiîn'den birçok âlimler, Resûlüllah Hazretleri'nin İmam-ı Mâlik'in geleceğine işaret ettiğini de söylerler. Bu konudaki hadîslerden biri şu meâldedir:

"Şark ve garptan birçok talebe, âlim ararlar. Fakat Medine âliminden daha âlimini bulamazlar!"

Nitekim İmam'ın ilmî itibarı, Müslümanların arasında iyice yayılmıştı. Aylarca yol alıp Medine'ye, Hazret-i İmam'a mes'ele sormaya gelenler çok olurdu.

Fazileti, takvâsı had safhadaydı. Bunca tevazu ve müsamahasına rağmen, huzurunda son derece saygı ve hürmetle dururlar, fuzulî konuşmaya cesaret edemezler, heyecan hâkim olurdu kendilerinde...

Sual sorunları korkutmaz, "bu nasıl sual?" gibilerden ayıplamazdı. Ne sorulursa sorulsun, hemen izah eder, sözü uzatmadan "evet" yahut "hayır" şeklinde mes'eleyi bağlardı. Bazan da kolayca "bilemiyorum" der, ilmin siperinin bilmiyorum kelimesi olduğunu söylerdi.

Yaşının ilerlemesine rağmen Medine'de bineğe asla

binmezdi.

Son senelerinde kendisini ziyarete gelmiş olan İmamı Şafiî Hazretleri bu konuda gördüğü bir vakıayı şöyle anlatır:

"İmam'ın kapısında Horasan'dan, Fars'tan gönderilmiş hayvanlar gördüm. Ama O, hiçbirine binmiyordu.

– Bu bineklere binmeyişinizi hoş bulmuyorum, dedim.

– Hepsini de sana hediye ediyorum, sen bin.. diye cevap verdi.

– Sen kendin için alıkoymalısın, yaya gidecek halin yok, dedim. O zaman da şu karşılığı verdi:

– Resûlüllah'ın bulunduğu bir şehirde ben hayvana binip de ayağımı sallaya sallaya gitmekten hayâ ediyorum. Bu yüzden Medine'de bineğe binmeye cesaretim yok!..

Resûlüllah'a olan saygısı o haldeydi ki, ondan söz nakledecekse hemen kendisine çekidüzen verir, abdestini alır, güzel kokular sürünür, sarığını güzelce sarıp, giyimini düzeltir, tevbe-istiğfarda bulunur, bundan sonra Resûlüllah'ı ve hadisini sohbet konusu ederdi.

Bu kadar büyük hazırlığın mecburî mi olduğunu soranlara da şöyle cevap verirdi:

"Resûlüllah'a saygıyı ben üzerime bir vazife biliyorum. O'nu konuşurken abdestsiz olmaya cesaret edemiyorum."

Bu yüzden ayak üstü hadîs okumaz, acele halinde sünnetten söz etmezdi. Bu mevzuya girecekse müsait zamanda tam girerdi..

Bir defa hadîs naklediyordu. Toprağın üzerinde peyda olan bir akrep, ayağını ısırdı. Hadîsi bitirinceye kadar durumunu hiç değiştirmedi. Belki hadîse olan hürmeti, baş-

ka şey hissettirmiyordu.

Sesini yükselterek konuşanlara ise:

"Medine'de Resûlüllah vardır. O'nun huzurunda böyle bağırarak konuşulmaz" der, Peygamberimizi hayatta gibi kabûl ederdi.

Bağdad Halifesi Hârun Reşîd, Medine'ye gelmişti. Veziri Bermekî'yi Hazret-i İmam'a gönderdi. "Benden selâm söyle, hazırladığı değerli eserini alarak huzuruma teşrif etsin, bize hadîs dinletsin" dedi.

Bermekî, Hazret-i İmam'a gelip Halife'nin selâmını tebliğ ettikten sonra, muvatta ile kendi yanına gelmesini rica ettiğini de sözlerine ekledi. Hazret-i İmam buna şu karşılığı verdi:

"İlim ayağa gitmez! Belki ilmin ayağına gelinir. İlme talip olanlar ilmin yanına gelmelidirler, ilmi yanlarına çağırmamalıdırlar."

Bermekî dönüp bunu Halife'ye anlattığı sırada, İmam da arkasından içeri girdi.

Hârun Reşîd:

– Ya Mâlik, bize muhalefetinin sebebi nedir ki? diye sordu. İmam şu açıklamayı yaptı:

– Size muhalefetim yoktur. Kastım size muhalefet değil, ilmin itibarını aşağı düşüren bir Halife olmanıza mani olmaktır. İlim hepimizden yücedir, onun yanına gitmeliyiz.

Bunun üzerine Hârun Reşîd kalktı, birlikte İmamın ders yerine geldiler. Hazret-i İmam, değerli eseri Muvatta'dan hadîs okumaya başladı. Derste dinleyici olarak halkdan kimseler de vardı.

Hârun Reşîd, bundan memnun olmadı. O, kendisi için özel bir ders yapılmasını arzu etmişti. Bunu hisseden İmam, durumu şöyle izah etti:

– İlim umumun malıdır. Umumun malı, hususun arzusuna tahsis edilmemelidir.

Böylece Halife, mecburen sıradan insanların arasına oturmuş olduğu halde, Resûlüllah'ın hadislerini dinlemiştir. Hazret-i İmam, ilim meclisinde hiç kimsenin, sahip olduğu ictimaî makamıyla kendisini farklı görme tavrına girmesinden hoşlanmazdı.

Bir ara Halife, oğulları "Emin" ile "Me'mun"'un da İmam'dan hadîs dinlemelerini istemişti. İmam'ın buna da cevabı şöyle olmuştu:

"Buyursunlar, ancak mecliste nerede boş yer varsa oraya otursunlar. Halife çocukları oluşlarını imtiyazlarına sebeb görerek diğerlerini çiğnemesinler."

Bu şarta riayet ederek Halife çocukları İmam'ın Muvatta'ını dinlemişler, herkesten ayrı bir muamele görmemişlerdir.

İmam'ı hilâfet merkezi olan Bağdad'a götürmek isteyen Hârun Reşîd'e Hazret-i İmam, şöyle özür beyan etmiştir:

– Resûlüllah'ın, benden sonra dünyayı isteyenler, Medine'yi terk edeceklerdir, dediğini tesbit ettim. Ben o kimselerden olmak istemiyorum. Ayrıca, yine Resûlüllah buyurmuş ki: "Medine kötüleri dışarı atar!.." Ben dışarı atılan kötülerden de olmayı arzu etmem. Resûlüllah'ın, medfun bulunduğu Medine benim için herşeydir. Bağdad'ı buraya tercih edemem.

Nitekim hicrî 179 tarihinde Medine-i Tahire'de vaki olan vefatından sonra, kendisi Bakî mezarlığına defnolunmuş, böylece 86 yıllık hayatı boyunca mukaddes bildiği beldeden dirisi gibi ölüsüyle de ayrılmamıştır.

İmam-ı A'zam Hazretleri'yle İmam-ı Mâlik Hazretleri, Medine'de birçok defalar görüşmüşler; karşılıklı saygı ve hürmet anlayışı içinde, sabahlara kadar ilmî müzakere-

lerde bulunmuşlar; birbirlerinden pek çok hususlarda istifade etmişlerdir.

Bunlardan birine şahit olan İbn-i Mübârek şöyle der:

"Ben Medine'de İmam-ı Mâlik'in yanındaydım, o sırada biri geldi. İmam hemen ayağa kalkıp kendisini meclisin baş köşesine oturttu. Pek çok iltifat ve ikramda bulundu. Sonra o çıkınca dedi ki:

– Bu zât Ebû Hanîfe denen Sâbit oğlu Numan'dır. Ne söylerse delille söyler. Hattâ. "Şu direk altındandır" dese, delilini getirebilir. Fıkıh ilminin birçok derin mes'elesi O'na açılmıştır. Herkesin hayrette kaldığı mes'elelerde O, külfetsizce doğru hükme varmıştır. O'nun tesbit ettiği mes'elelerden binlercesi var yanımda..."

Evet, onlar birbirlerine karşı böyleydiler işte!.. Ya şimdiki önder sayılanlar?.. Birbirlerine karşı nasıl bir anlayış içindeler?

Birbirlerinden ilim alıp, fikir alış-verişinde bulunabiliyorlar mı? Halbuki İmam-ı A'zam gelince İmam-ı Mâlik ayağa kalkıyor, sonra da arkasından onu medhediyor, ondan binlerce mes'eleyi öğrendiğini gayet rahatlıkla söyleyebiliyordu.

İMAM-I ŞÂFİÎ HAZRETLERİ

Gazze 170 / Mısır 204

Filistin'de Gazze şehrinde, hicrî 150 tarihinde (M. 767) dünyaya gelen İmam-ı Şâfiî, babası tarafından Resûlüllah'ın sülâlesi ile birleşirken, annesi tarafından da Hazret-i Ali'ye bağlanır.

Hazret-i Hasan'ın oğlu Abdullah'ın kızı olan anne Fâtıma, bir gün rüyasında karnından büyük bir yıldızın çıktığını, gökyüzünde parçalanarak her parçasının ayrı yere düşüp aydınlattığını görür.

İşte bu rü'yayı te'vil edenler, ona dünyaya bir çocuk getireceğini, bu çocuğun yeryüzüne ilim, irfan nûru saçacağını söylerler.

Nitekim çok geçmeden bir erkek evlâdı dünyaya getiren Fâtıma, o günlerde Irak'tan Filistin'e gelen şu haberi de duyar:

"Büyük âlim Ebû Hanîfe Bağdad'da vefat etti."

O günün mâneviyat büyükleri derler ki:

"Cenâb-ı Hak yeryüzünü İslâm yıldızından mahrum bırakmaz. Birini alır, ama diğerini verir."

Bu arada hadîslerden de İmam-ı Şâfiî'ye işaret çıkaran âlimler, Peygamberimizin şu hadîsini hatırlatırlar:

"Kureyş'ten bir âlim çıkacak, yeryüzünü ilimle doldu-

racaktır."

Bu hadîsin işaret ettiği âlimin İmam-ı Şâfiî olduğu, sonradan açıkça anlaşılmıştır.

Gazze'de oğlu için gereken öğrenim çevresini bulamayan annesi, onu bu mahrumiyet bölgesinden alır, Mekke'ye getirir. Burada geniş ilmî çevrede kısa zamanda kendini yetiştiren küçük Muhammed, dokuz yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i bütünüyle hıfzeder. Onbeş yaşına gelince de, fetva vermeye ehil hale gelir. Onun bu kadar küçük yaşta fetva verecek bir makama erişmesinde; ilme karşı duyduğu şiddetli ilgi ve öğrenme merakının büyük hissesi vardır. İlme duyduğu bu büyük ilgiyi bizzat kendisi şöyle ifade eder:

"Bahil bir adam, mal toplamaya karşı nasıl hırs duyarsa, ben de ilme karşı öyle alâka duyuyorum."

Bir diğer sözünde de şöyle der:

"Yavrusunu kaybeden anne, oğlunu bulunca nasıl sevinirse, ben de aradığım bir mes'eleyi bulunca öyle seviniyorum."

Böylesine şiddetli arzu ettiği ilimden ne anladığını ise, şu kısa cümle içinde özetler:

"İlim, öğrenilen değil, yaşanandır. Yaşanmayan ilim, geçmeyen para gibidir. Sahibine gerçekte faydası olmaz."

Çok muhrik sesi olan İmam-ı Şâfiî, Kur'an okuyunca ağlar ve ağlatırdı. Nitekim ağlayarak mânevî kirlerden temizlenmek isteyenler, Ona giderler, Kur'an okuyuşunu dinlerlerdi.

İmam-ı A'zam Hazretleri gibi, Ramazan'da altmış defa hatim yaptığı kaydedilmektedir.

Şiire, edebiyata karşı da fevkalâde bir kabiliyete sahip olan İmam, "Şiirin ulemânın itibarına gölge düşürmeyeceğini bilseydim, Lebid'den daha güzel şiir söylerdim" diye-

rek şiirden uzak kalır. Hattâ asıl meşgul olunacak ilmin "hadîs, fıkıh ve itikad ilmi" olduğunu söyler.

Tabiî ki, onun ifade ettiği bu üç ilmin içinde, dünyevî bütün ilimler de mevcuttu. Onlar tefsiri, hadîsi, fıkıh ilmini bizim gibi dar ve dünya gerçeklerinden tecrid edilmiş şekilde anlamazlardı.

Mekke-i Mükerreme'de birçok meşâyih ve ulemâdan ilim elde eden Hazret-i Şâfiî, aynı zamanda Medine'de bulunan İmam-ı Mâlik'in MUVATTA' adlı eserini de baştan sona kadar ezberler. Bu hadîsleri toplayan Hazret-i İmam'a karşı şiddetli bir alâka duyar, onu mutlaka görmeyi ister.

Mekke valisinden, Medine valisine hitaben yazılmış bir mektup alarak bir kervanla yola koyulur. Yolda fuzûlî sohbetlere alâka duymayan genç İmam, biri gece biri gündüz olmak üzere tam on altı defa Kur'ân-ı Kerîm'i hatmederek Medine'ye varır. İlk iş olarak Mescid-i Nebî'de namazını kılar, sonra valinin yanına gelir. Ziyaretten sonra valiye mektubu verip, kendisini İmam-ı Mâlik ile görüştürmesini rica eder.

Vali, ümitsiz şekilde İmam Mâlik'in kapısını çalar. İçerden çıkan birine, görüşme arzusunu izhar edince gelen cevap şöyle olur:

– Bir sual soracaksanız, yazıp verin, cevabını getireyim. İmam ilmî mes'elelerle meşgul. Bugün görüşme günü değil.

Vali, İmam'a bir mektup vereceğini, bizzat görüşmek istediğini söylemesi üzerine kapıya çıkan ak sakallı, nuranî yüzlü, heybetli Zât, altına konan bir iskemleye otururak verilen mektubu okumaya başlar. Kâğıdın ortalarında "Bunu size getiren Muhammed bin İdris, genç âlimlerimizdendir" cümlesine gelince, gerisini okumaz, heyecanla ayağa kalkar:

"Sübhânallah! Resûlüllah'ın bayrağı da bizimle görüşmek için araya vasıta mı koyuyor? Bu ne iştir?" diyerek aşağı iner. İmam-ı Şâfiî'yi kucaklar, göz yaşları ile içeriye alır.

İlmî gayretlerini işitip sevindiğini söyleyen İmam-ı Mâlik, bir ara gözünü Hazret-i İmam'ın gözüne dikip, dikkatle baktıktan sonra şöyle der:

– Sende bir nûr görüyorum, sakın bu nûru maruz kalabileceğin bir ma'siyetle söndürmeyin!..

Altmış yaşlarındaki İmam Mâlik, henüz yirmi yaşı civarındaki İmam-ı Şâfii'yi bundan sonra tam on sekiz ay yanından ayırmaz, kendi eliyle yemeğini getirir, misafirperverliğin görülmemişini gösterir, sahip olduğu ilim ve fazilet adına nesi varsa hepsini de ona aktarıp yetiştirir...

Bir gün Hazret-i İmam, ilim meraklısı Şâfiî'ye Muvatta'ı okuyacağını, dinlemesini söyler. Ama genç Şafiî'nin cevabı enteresan olur:

– Ben okuyayım da siz dinleyin efendim. Zira ben Mekke'de sizin bu değerli eserinizi bütünüyle ezberledim, huzurunuza o hadîslerin tümünü zaptetmiş olarak geldim...

İmam-ı Mâlik'ten gördüğü maddî ve mânevî büyük yardımdan dolayıdır ki, İmam-ı Şâfiî şöyle der:

"Öğretmenim, üstadım, İmam-ı Mâlik'tir! Hiç kimse bana onun kadar destek olmamıştır. Hazret-i İmam'ı Rabbimle kendi aramda hüccet kabul ediyorum. Rabbim bana sorarsa ben de onu gösteririm. O böyle dedi, derim."

Mezheb sahiplerinin birbirlerine karşı gösterdikleri şu yakınlığı, himmet ve alâkayı, inanç ve itimadı görüyorsunuz ya?

Hareketlerinde Allah rızasını esas maksat yapanların durumu budur işte?

Halbuki bunlar, dinin bir kısım mes'elesinde ayrı re'y ve ictihadda ve farklı görüşler içinde bulunuyorlardı. Ama bu, Allah rızasına müstenid bir çalışma olduğundan, hiçbiri diğerine karşı hürmette kusur etmiyor, düşmanlık hisleri beslemiyorlardı.

Ya bugünkü biz mü'minlerin karşılıklı tutumumuz nasıl acaba? Birbirimize karşı aynı hürmet ve saygı içinde bulunuyor muyuz? İslâm'a hizmet eden cemaat liderlerinin hali de böyle mi? Saygılı ve hürmetliler mi yekdiğerine?..

Halbuki bizim böyle ilmî bir ayrılığımız da yoktur. Dinin bütün mes'elesinde ittifak halindeyiz. İhtilâfımız dinî konularda değil, dine hizmetin şeklindedir. Şekildeki ve metottaki ihtilâflar sebebiyle karşılıklı sevgi ve hürmetimizi terk etmemiz câiz olur mu?

* * *

İmam-ı Şafiî, Medine'de muhtaç olduğu ilmi elde ettikten sonra, Irak'ta çalışmalarını duyduğu Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Ebû Yûsuf ve Muhammed bin Hasan'la da tanışmak ve onların ilimlerinden istifade etmek ister. Üstadı İmam-ı Mâlik'e bu durumu şöyle açar:

– Mekke'den İslâm'ı öğrenmek için yola çıktım. Şimdi ise, Irak'taki falanca zâtları da görmeyi istiyorum. Validemden bunlar için izin almamıştım. Ne yapayım, izin için tekrar valideme mi gideyim? Yoksa, izin almadan Bağdad'a doğru yola mı çıkayım?

İmam-ı Mâlik'in cevabı şöyle olur:

– İlim talebinde yol alan kimsenin ayakları altına melekler kanatlarını sererler ki, bu hayırlı yolcu kanatlarımıza bassın diye.

İmam, bir başka mezhebin kurucusu olan İmam-ı Şâfiî'ye çıkarır, kırk altı dinar da para verir, yolda müşkülâta maruz kalmayasın, der.

İmam-ı Şâfiî, bu kadar parayı çok bulunca da, şu karşılığı verir:

– Merak etme, benim değil, Mısırlı İbn-i Kasım'ındır bu para. O bana vermişti. Ben de seninle paylaşmış oldum.

Böylece Medine'den Bağdad'a doğru İmam-ı Mâlik'in verdiği harçlıkla yola çıkan Şafiî, on dört günde Kûfe'ye varır, İmam-ı Ali'nin merkadini ziyaret eder. Mescidde namaz kılan birinin rükûa eğilip doğrulurken ellerini omuz hizasına kaldırmadan tekbir aldığını görür, buna itiraz eder.

Namaz kılan adam da şu karşılığı verir:

– Ben, Ebû Hanîfe'nin talebeleri Ebû Yûsuf'la, Muhammed'in yanında on beş senedir böyle kıldım, yanlış demediler. Sen kim oluyorsun ki itiraz ediyorsun?

Bunu, kapıdaki iki İmam'a da anlatır. Onlar:

– Geri dön de sor bakalım, o zât namaza nasıl başlıyormuş? derler.

Adam dönüp sorar. İmam-ı Şafiî cevabında:

– Ben namaza iki farz, bir sünnetle başlıyorum. İki farzdan biri namazdan önce niyet, ikincisi de ilk tekbir. Bir sünnet ise, ellerini kaldırmaktır, der.

Dışarıda bu cevabı dinleyen Ebû Yûsuf'la İmam-ı Muhammed:

– Bu, sıradan birinin cevabı değil, diyerek içeri girip Şafiî ile ilk defa böyle tanışırlar.

Birbirlerini işitip, ancak yeni görüşen ilim adamları, kucaklaşırlar. Şafiî'den İmam Mâlik'i görüp görmediğini sorarlar.

– İmam-ı Mâlik'in yanından geliyorum. Hem hazırladığı hadîs kitabı MUVATTA'ı da tümüyle ezberledim, deyince, ona karşı hürmetleri daha da artar.

Böylece İmam-ı Şafiî, burada da uzun müddet kalır. Ebû Yûsuf ve İmam-ı Muhammed'in Ebû Hanîfe'den edindikleri ilmi, kaydettikleri hükümleri zaptedip, ezberler. Daha sonra kendisine bu ilmi nereden aldığı sorulunca, İmam-ı Muhammed'in yazdığı Ebû Hanîfe'nin görüşlerinden, diye cevap vermiştir.

Irak'tan da Anadolu'ya, İran çevresine giderek namı işitilen ilim adamlarının hepsini tek tek ziyaret eden Şafiî, daha sonra Filistin, Medine, Irak ziyaretlerini tekrarlayarak nihayet, Mısır'da hicri 204'te vefat eder.

Gariptir ki, Kûfe'den hareket ederken kendisine maddî yardımı Ebû Hanîfe'nin iki talebesi olan Ebû Yûsuf'la, İmam-ı Muhammed yapar. Bunlar, üç bin dinar kadar yol harçlığını, fıkıhta bir başka görüşün sahibi olan bu ilim adamına verirler.

Kıskançlık, çekememezlik ve rekabet gibi pespâye düşünceler onların yanlarına hiçbir zaman yaklaşamamış; akıllarının ucundan bile geçmemiştir.

Acaba onları örnek alan bizler de öyle miyiz? Dinî cemaat mensupları birbirlerine bu anlayışı gösterebiliyorlar mı? Yardım edip yekdiğerine destek oluyorlar mı?

* * *

İmam–ı Şafiî Hazretleri, sadece ilmiyle iktifa eden bir zât değildir. İlmine eş şekilde ameli de dikkatleri çekmektedir. Zaten, dünya çapında İslâmî hizmetler başarmış olan bütün meşhur âlimler, önce ilimlerinin icabını bizzat nefislerinde yaşamışlar, sonra da yaşadıkları hakikatleri çevrelerine takdim etmişlerdir. Muvaffakiyetlerindeki sır, ilim ile ameli birleştirmelerinden gelmektedir.

Denebilir ki, dört mezheb imamlarından hiçbiri, kendi nefsinde tatbike çalışmadığı şeyi başkasına tavsiye etmemiştir. Zaten ictihad sadece ilim işi değildir. Aynı zamanda ilmin icaplarını yaşamak da şarttır. Aksi halde, il-

mini yaşamayan müctehidin halka verdiği hüküm kuşun yavrusuna kusmuk verişi gibi olur. Ağzından verir, kalbinden değil. Bu da hiçbir te'sir göstermez tabiî ki...

Nitekim İmam-ı Gazalî Hazretleri, Hazret-i Şafiî'yi anlatırken geceyi üçe ayırdığını, bir kısmında ilme çalıştığını, bir kısmında ibadet ettiğini, kalan kısmını da uyku ile geçirdiğini kaydeder.

Talebesi Rebî, üstadının gece namazlarında okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'i şöyle anlatır:

"Bir Ramazan boyunca, kıldığı gece namazlarında tam altmış hatim indirirdi."

Onun diğer bir talebesi Buveytî de, hocasına uymak istedi, ancak O, günde bir hatim okuyabildi. Otuz hatimle Ramazanını bitirdi. Üstadı gibi altmış hatme erişemedi.

Şafiî Hazretleri, yemekte, uyumakta son derece iktisatlı ve dikkatliydi. Kendisi bir sohbetinde şöyle demişti:

"Tam on altı senedir doyasıya yemek yemedim. Zira fazla yemek, bedene ağırlık verir, kalbi katılaştırır, zekâyı durdurur. Uykuyu çeker, sahibini ilimden de, ibadetten de alıkoyar."

Şafiî Hazretleri'nde Allah korkusu o seviyede idi ki, doğru da olsa Allah üzerine yemin etmez, Allah ismine yeminden titrer, bunu en büyük hürmetsizlik, kulluk edebine zıt bir hareket kabul ederdi. Nitekim bir gün şöyle demiştir:

"Ne yalan, ne de doğru yere olsun, şimdiye kadar Allah'a bir defa olsun yemin etmedim..."

Hazret-i İmam, çok konuşmaktan da çekinir, ancak ihtiyaç varsa söylemeyi isterdi. Yoksa daima susmayı, konuşmaya tercih ederdi...

Bir gün kendisine bir sual sordular. Cevap vermekte gecikti, tefekkür ediyordu, dediler:

– Niçin susuyorsunuz?

Şöyle cevap verdi:

– Susmak mı hayırlı, yoksa konuşmak mı? Onu düşünüyorum.

Yahya bin Vezir der ki:

"Mısır'ın kandiller çarşısında gezerken bir adamın bir hoca aleyhine konuştuğunu işittik. Şafiî Hazretleri bana dönerek şöyle dedi:

– Bu gibi herze sözlerden, dilinizi koruduğunuz gibi kulağınızı da koruyunuz. Zira dinleyen, söyleyenle ortaktır. Aleyhtar gıybetçiler, kendi herzelerine, dinleyeni de ortak etmek isterler. Buradan hemen uzaklaşmalıyız..."

İMAM-I AHMED BİN HANBEL

Bağdad 164 / Bağdad 241

Horasan'ın Merve şehrinden gelen anası, Ahmed bin Hanbel'i 164'de (M. 780) Bağdad'da dünyaya getirmiştir. Baba Muhammed bin Hanbel ise, otuz yaşında vefat ettiğinden, küçük yaşta yetim bıraktığı oğlu Ahmed'in, müctehid imamların arasında yer aldığını görememiştir.

Bu sebeble, Bağdad'da yetim olarak büyüyen Ahmed, ikinci asrın yetiştirdiği büyük ilim ve fazilet sahiplerinden ders alıp, mevcut hadîsleri tümüyle ezberlemeye koyulmuş, kimsesiz ve fakir olduğu halde en zenginlerin dahi erişemediği mevkilere erişmiştir.

Nitekim, gençlik devresinde hadîs elde etmek için önce Kûfe ve Basra'ya gitmiş, oradan da Mekke, Medine, Yemen, Şam, derken bütün Arap yarımadasını yaya olarak gezip o günkü İslâm Dünyasının büyük bir bölümünü teşkil eden yerlerin ilim adamlarını bizzat görmüş, onlardan hadîs dinleyip mes'ele zaptetmiştir.

İlgili kitapların kayıtlarına göre, İmam-ı Ahmed'in ilme olan bu alâka ve şevki, hayatının sonuna kadar da devam etmiştir. Ak sakallı, nuranî yüzlü bir pîr-i fânî iken bile, çocuklar gibi elinde kalemle ilim muhitlerine gider, mes'ele yazıp, kâide zaptedermiş...

Kalem ve mürekkebi yanından ayırmadığını görenlerden biri:

"Yâ Ebâ Abdillah, ilimde bu kadar mesafe aldın, hattâ Müslümanların imamı oldun, daha ne zamana kadar böyle çocuklar gibi mürekkeb şişesi taşıyacaksın?" demiş.

İmam tek kelime ile, "Mezara kadar!.." cevabını işaret etmektedir:

O günkü âlimlerden Muhammed bin İsmail, Hazret-i İmam'la yaptığı bir sohbetini anlatırken, şu hâdiseyi nakleder:

"Ben Bağdad'a her gidişimde İmam'ı, çocuklar gibi ilim öğretilen yerlere gider görürdüm. Bir gün yine onun böyle bir ilim yerinden döndüğünü gördüm. Eskimiş ayakkabılarını da eline almış, yalınayarak yürüyordu. Sordum:

– Ya İmam, daha ne zamana kadar böyle çocukların gittiği yerlere gideceksin? Cevap verdi:

"Ölüm, yeter deyinceye kadar..."

Kendine ilim öğreten çocuk bile olsa karşısında diz çöküp oturmayı âdet edinen İmam, öğretenin yaşı ne kadar küçük olursa olsun, onu üstad görür, yaşının küçüklüğüne bakıp da yanında lâubali oturmayı uygun bulmazdı.

Nitekim bu mevzudaki müşahedesini anlatan Halef der ki:

– Ahmed bin Hanbel bize gelmiş, Ebû İvâne'nin rivayet ettiği hadîsi dinliyordu. O gelince ben kalkıp yerime oturtmak istedim. Fakat onu bir türlü razı edemedim. Diyordu ki:

"Kendisinden ilim öğrendiğimiz bilgi sahiplerine hürmetle emrolunduk."

* * *

Diğer müctehidler gibi Ahmed bin Hanbel'de de İslâmı öğrenme aşkı zaptedilmez bir arzu halinde idi.

Bundan dolayıdır ki, tam kırk yıl gece gündüz ilme çalışmış, evlenme işini ancak kırkıncı yaşından sonra düşünebilmiştir.

Onun kırk yaşına geldiğinde elde ettiği ilmi ifade etmek isteyenler şöyle tarif etmişlerdir:

"İlmin tümü Ahmed bin Hanbel'in iki gözü arasında toplanmıştı. Ne sorulursa sanki hemen oraya bakar, kesin ve doğru şekilde cevap verirdi."

İmam-ı Mâlik'in meşhur hadîs kitabı "Muvatta" gibi yüce değerde bir hadîs kitabı hazırlayan Ahmed bin Hanbel, adına "Müsned" ismi verdiği bu değerli eseriyle, kendini müctehidler arasına yüceltmiş, eşsiz denecek değerde ilmî bir hizmette bulunmuştur.

Büyük Müctehid'in bu değerli hadis kitabı, yediyüz bin hadîsten seçilmiş 30 bin kadar hadîsten müteşekkil bir ilim hazinesidir.

Hadîs gibi, tefsirde de çok ileri seviyelere yükselen Ahmed bin Hanbel'in, nasih-mensuh, tarih ve diğer dinî şu'belere ait başka eserleri de vardır.

Bir tek hadîsi zaptetmek için aylarca yaya yol yürümeyi zevkle göze alan Hazret-i İmam, bir ara hadîs dinlemek için böyle uzunca bir yolculuğu göze alır ve nihayet hadîsi bilen adamı bulur. Önünde bir köpeğe ekmek vermekle meşgul zâta selâm verir. Selâmını alan adam, kendisiyle meşgul olmadan köpeğe ekmek vermeye devam eder.

Az sonra Ahmed bin Hanbel'e dönen zât şöyle der:

– Seninle değil de köpekle meşgul olduğuma kızdığını biliyorum. Ama bu köpek aç kalmış, Allah da beni karşısına çıkarmıştır. Halinden, perişanlığını anladığım bu köpeği doyurmaya mecburum. Zira Hazret-i Resûlüllah buyurdu ki:

"Kim bir ihtiyaç sahibinin kendisine arzedilen ihtiya-

cını (elinden geldiği halde) karşılamazsa, Allah da âhirette onun ihtiyacını karşılamaz!..”

Bu köpek bana ihtiyacını arzetti. Ondan yüzümü çevirsem, âhirette de benden yüz çevrilir.

Ahmed bin Hanbel daha fazla dayanamaz: “Tamam, tamam! Aradığım hadîsi bulmuş oldum.”

Bütün müctehidlerde görüldüğü gibi, Ahmed bin Hanbel’de de sahip olduğu ilmi, bütün cihetleriyle önce kendi nefsinde yaşama hasleti dikkati çekmektedir.

Onun ilmini asla dünyevî arzularına vasıta kılmayışı, diğer müctehidlerle ortak olan vasıflarından birini teşkil eder.

Bir ara yere atılmış kuru ekmeğin tozunu silip yediğini görenler, bu tavrını garip karşılamışlarsa da, O, bunun mü’mine yakışan bir hareket olduğunu söylemiştir.

İshak bin Nisaburi, Onun tevazuuna ait şu hâdiseyi de anlatır:

“Ahmed bin Hanbel’in geleceği yere hasır serdirmiş, yerini hazırlatmıştım. O gelince bunun sebebini sordu. Ben de kendisine ikram için hasr serdiğimi söyledim.

Şu karşılığı verdi:

– Kaldır bu hasırı, kuru yere oturayım. İhlâs, ihlâslı hareket edince kuvvet bulur.

Ve hasırı kaldırdım. Toprak üzerine oturup kitaplarını yere serdi...”

Ebû Hasf-ı Tarsusî de bir hatırasını şöyle anlatır:

“Ahmed bin Hanbel’e sordum:

– İnsan kalbi ne ile tatmin olur?

Şöyle cevap verdi:

– Helâl yemekle...

Sonra bu suali büyük veli Bişr bin Haris'le, Abdülvehhab Verrak'a da sordum. Onlar da bir âyet-i kerîme okuyarak cevap verdiler:

– Kalb Allah'ın zikriyle tatmin olur...

Ben onlara, Ahmed bin Hanbel'in (kalb, helâl yemekle tatmin olur) dediğini söyleyince, ikisi de tasdik ettiler:

– Ahmed bin Hanbel, işin aslını söylemiş. Allah'ı zikirden önce, helâl yemek gelir. Helâl yemeyen insan, Allah'ı ne kadar zikretse kalbine itmi'nan ve huzur gelmez, dediler."

* * *

Halife Me'mun, ilimle iştigal ettikleri için maişetlerini kazanamayan ehl-i hadîs ve ehl-i ilme yardım göndermişti. Bu para, hemen herkese dağıtıldı, ancak Ahmed bin Hanbel helâl olmasına rağmen kabul etmedi:

– Benim imkânım bana kâfi geliyor, başka yardıma ihtiyaç hissetmiyorum, dedi.

Ahmed bin Hanbel, Halife Hârun Reşîd'in kendisine kadılık teklifini de geri çevirmiş, ilmî ölçülere tam tamına uygun hareket edemeyeceği düşüncesiyle, ilmini Hârun Reşîd'in siyasî icratı içine hapsetmek istememiştir.

Tevazu ve helâl yemek hususunda titizliği olan İmam, çoğu zaman kendi şahsı için hiç kimseyi zahmete sokmak istemezdi. Bu yüzden bakkala kendisi gider, aldığı şeyleri kendi eliyle taşırdı. Görenlerin eline sarılıp götürmek istemeleri ona tesir etmez, "siz beni büyük görüyorsunuz, ama Allah da öyle görüyor mu?" diye düşünür, düşündürürdü...

Büyük mâneviyat adamı Ebû Hatîm der ki:

"Bir adam Ahmed bin Hanbel'i seviyorsa, bilin ki o adam sünneti de seviyor..."

Bu sözün ifade ettiği mânâ, Ahmed bin Hanbel'in

sünnet-i seniyyeye karşı son derece titiz ve bağlı oluşudur. Bu yüzdendir ki, kendisine dua edenler: "Allah sizi İslâm üzere sabit kılsın" deyince "İslâm ve sünnet üzere sabit kılsın, deyiniz" diyerek tashihte bulunmuştur.

Ahmed bin Hanbel'in kendi adı Ahmed, baba adı da Muhammed'dir. Hanbel, dedesinin ismidir. Bu sebeble, İmam'a, "Ahmed bin Muhammed" denmesi gerekirken, Ahmed bin Hanbel denmiş, dede ismiyle şöhret bulmuştur.

Oğlu Abdullah bir gün babasının özel hayatını anlatırken şöyle demiştir:

"Babam Ahmed, inzivayı çok sever, bir maslahat olmadıkça sokağa ve halkın içine çıkmak istemezdi. Halk onu, bir mescidde, bir de hasta ziyareti ile cenaze teşyiinde görürlerdi.

Sokakta giderken ona kimse erişemez, bir an önce geçip yerine varmak isterdi."

Ahmed bin Hanbel'in diğer oğlu Salih de, babasının inzivadaki duasını anlatırken şöyle demiştir:

"Babamın en çok tekrar ettiği dua şuydu:

– Yâ Rab, ameller sonuna göre değer taşır. Sen benim sonumu hayreyle!"

Bağdad'ın büyük âlim ve zâhid müctehidi İmam-ı Ahmed, fıkhî hükümlerinde ekseriya azimeti tercih eder, ruhsata pek iltifat etmezdi. Zaten kendisinin yaşadığı zâhidane hayatı da azimeti tercih ettiğini gösteriyordu.

Nitekim, İmam-ı Şafiî ile meşhur hadîsçi Yahya bin Maîn, İmam-ı Ahmed ile Mekke'ye gidiyorlardı.

Yolda geceledikleri yerde herkes köşesine çekilmiş, sabaha kadar kendi anlayışında bir hal üzere bulunmuştu.

Sabah olunca İmam-ı Şafiî şöyle konuştu:

– Bu gece gözlerimi yumduğumda yine mes'eleler kafama üşüştü, sabaha yakın vakte kadar, iki yüz kadar zor mes'eleye çözüm buldum. Bu yüzden sevinçliyim.

Yahya bin Main de şöyle konuştu:

– Ben de aynı hale maruz kaldım, bir türlü uyku girmedi gözüme. Hadîsleri tefekküre başladım. Resûlüllah'a nisbet edilen sözlerin içinden yüz kadar sözün hadîs olmadığını tesbit ettim, bu gece...

Ahmed bin Hanbel'e sordular. O da şu cevabı verdi:

– Ben de sabaha kadar hatimle iki rek'at namaz kıldım. Birinci rek'atında yarısını okuduğum Kur'an'ın ikinci rek'atında kalan kısmını okuduğumdan, gece Kur'an'ı hatmetmiş oldum.

Hazret'in zühdü, takvâsı, ibadeti, daha ziyade dikkati çekiyordu.

Hadîste de, "İnsan bildiğiyle amel ederse, Allah ona bilmediklerini de öğretir" buyurulmaktadır.

Başkalarının tefekkür ve ilmî faaliyetle öğrendiklerini o da fazla amelle elde etmiş oluyordu.

Halife Me'mun zamanında baş kadı olan Ahmed bin Dâvud'un yanlış bir ictihadı yüzünden "Kur'an mahlûk mu, değil mi?" şeklinde bir lâfzî münakaşa çıkmış, Hazret-i İmam da, bu ictihada uymadığından hapse atılmış, tam yirmi sekiz ay hapiste tutularak, işkence görmüştür.

Me'mun, Mu'tasım, Vâsık zamanlarında devam eden bu münakaşa, nihayet Mütevekkil'in zamanında bitmiş, bu büyük Halife, İmam'ı hapisten çıkarıp ikram ve hürmette bulunmuştur.

Kendisine yapılan işkencelerin hepsini de helâl ettiğini söyleyecek kadar af ve müsamaha sahibi olan İmam'a biri:

"Senin gıybetini yaptım, beni affeyle" demiş. İmam da

şunu söylemiş:

"Bir daha yapmamak şartıyle helâl ettim."

Yanındaki İbn-i Hânî: "Yâ İmam, senin gıybetini yapıyor, sen de affediyorsun?" deyince, "Baksana şartlı helâl ediyorum, bir daha yapmamak şartıyla" karşılığını vermiştir.

Kırk yaşında evlendiği hanımı Âişe'yle geçen hayatlarını anlatırken şöyle derdi:

"Âişe ile otuz senemizi birlikte yaşadık. Anlaşamadığımız tek mes'ele olmadı."

Abdullah'ın annesi Âişe'nin vefatından sonra, Reyhane hanımla evlenen İmam'ın, bundan da Salih adındaki oğlu dünyaya gelmiştir. İmam'ın halim selim hali, aile hayatında da devam etmiş, anlaşmazlık, ailevî geçimsizlik gibi beşerî haller görülmemiştir.

Kendisini ziyarete gelen İmam-ı Şafiî'yi makamına oturtup, izzet ikram fazileti gösteren, sonra da onu atına bindirip şehrin dışına kadar yaya olarak teşyi' eden İmam-ı Ahmed bin Hanbel, dokuz günü bulan bir hastalıktan sonra, Hicrî 241'de Bağdad'da bir Cuma günü vefat etmiştir.

Cenaze namazına iştirak eden Müslümanların çokluğu yüzünden hemen defni mümkün olmamış, ancak ertesi gün izdihamın verdiği bir anlık fırsattan istifade ile "Harb Kapısı" mezarlığına defnedilmiştir.

Ahmed bin Hanbel, zühd ve takvâsından dolayı kendisini medihte bulunanlara şu karşılığı verirdi:

"Sen sonuna bak, sonuna!..."

Bundan sonra da ellerini kaldırır, şöyle dua ederdi:

"Ya Rab, sen sonumu hayreyle. Son nefesimde imanımı yâr eyle!.."

ON İKİ İMAM

Bilindiği üzere Resûlüllah'ın vefatı üzerine yerine ilk halife olarak Hazret-i Ebû Bekir seçilmiştir. Arkasından Hazret-i Ömer, onun arkasından Hazret-i Osman, dördüncü olarak da Hazret-i Ali hilâfet makamını deruhte ederek Müslümanların dünyevî, uhrevî hizmetlerini yürütmüşlerdir.

Bundan sonraki senelerde ise Emevî ve Abbasî halifeleri iş başına gelmiş, hilâfet işi bunlarla devam edegelmiştir.

Ehl-i sünnetin doğru ve sahih bulduğu ilk halife seçimini, sonradan birtakım şiîler meşrû bulmamış, kendi zanlarına göre halifeliğin Hazret-i Ali'nin, ondan sonra da onun oğulları Hasan-Hüseyin ve daha geriye doğru gelen torunlarının hakkı olduğunda ısrar etmişlerdir.

Şiîler, halifeliğin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri Fâtıma Validemizin oğulları, torunları, torunlarının da torunları olan bu zâtların on ikincisinde ise duraklamışlardır. On ikinci zâtın vefatının nasıl olduğunun bilinmemesi üzerine "şimdi kayboldu, zamanı gelince ortaya çıkacak, Müslümanların başına geçip bütün dünyayı İslâm ile idare edecek" şeklinde bir iddia ortaya atan şiîler, Muhammed adına bir de Mehdî lâkabı takmış, Muhammed Mehdî diye ilân etmişlerdir.

Biz, şiîlerin Hazret-i Ali'den sonra hilâfetin kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri (aslında her bakımdan mü-

bârek ve muazzez olan bu yüce fazilet timsali seyyidlerin böyle bir iddiada bulunmadıkları bilinegelen bir hakikat olduğundan) bu muazzez zâtların sadece hayatlarından kısaca bilgi vereceğiz.

1 – On iki mübârek ve muhterem imamdan ilki: Hazret-i Ali (ra): Hicretten önce doğmuş, altmış üç yaşında şehid edilerek Necef'te toprağa verilmiştir.

2 – Hazret-i Hasan: Hicrî 3'te doğmuş, 50'de Medine'de vefat etmiştir. On üç evlâdı olmuştur.

3 – Hazret-i Hüseyin: Hicrî 4'te doğmuş, 61'de Kerbelâ'da şehid olmuştur. Dokuz evlâdı olmuştur.

4 – Ali Zeynelâbidin: 38'de doğmuş, 94'de Medine'de vefat etmiştir. On dört evlâdı olmuştur.

5 – Muhammed Bâkır: 57'de doğmuş, 117'de Medine'de vefat etmiştir. Altı evlâdı olmuştur.

6 – Cafer-i Sadık: 80'de doğmuş, 141'de Medine'de vefat etmiştir. Yedi evlâdı olmuştur.

7 – Musa Kâzım: 128'de doğmuş, 183'de Bağdad'da vefat etmiştir. Otuz yedi evlâdı olmuştur.

8 – Ali Rıza: 148'de doğmuş, 203'te Horasan'da vefat etmiştir. Otuz yedi evlâdı olmuştur.

9 – Muhammed Taki: 195'te doğmuş, 230'da Bağdad'da vefat etmiştir.

10 – Ali Hâdî: 214'te doğmuş, 254'te Samarra'da vefat etmiştir. Dört evlâdı olmuştur.

11 – Hasan Halis: 232'de doğmuş, 260'da Samarra'da vefat etmiştir. Bir evlâdı olmuştur.

12 – Muhammed (Mehdî): 255'te doğmuştur. Ancak nerede, hangi tarihte, nasıl vefat ettiği bilinememektedir. Bu hususta bilgi yoktur.

Bilgi yokluğundandır ki, ölçüsüz iddialar ortaya atan

şiîler, onun ölmeyip saklandığını, zamanı gelince yeryüzüne çıkıp insanları idare edeceğini, bu sebeble "Mehdî-yi Muntazar" beklenen Mehdî olduğunu yaymışlardır. Bu iddialar sebebiyle Muhammed ismine kendiliklerinden bir de "Mehdî" sıfatı eklemiş, Muhammed Mehdî diye söylenir olmuştur.

Ancak, Ehl-i Sünnet itikadınca, âhirzamanda beklenen meşhur Mehdî'nin bu zât olduğu yolunda bir delil yoktur. Hele ölmeyip saklandığı, zamanı gelince ortaya çıkacağı iddiası ise, ne akılla, ne de nakille kabil-i telif bir rivayet değildir.

Bugün İran'daki şiîlerin çoğunluğu Gaib İmam dedikleri bu muhterem zâtı beklemekte, Ayetullahların, onun sözcüsü ve aynı zamanda da vekili olduğunu zannetmekteler.

ZEYNELÂBİDÎN HAZRETLERİ

38 - Medine 94

Zeynelâbidin Hazretleri, Hazret-i Hüseyin'in küçük oğludur. Ali Asgar adıyla da meşhurdur.

Dedesi Hazret-i Ali'nin, Medine'deki şehadetinden iki sene önce 38'de (M. 658) dünyaya gelmiştir. Şiîlerin on iki imam olarak sıraladıkları seyyidler zincirinin dördüncüsünü teşkil etmektedir.

İmam-ı Mâlik, Ona Zeynelâbidîn (kulların zineti) isminin verilmesine, ibadetine çok düşkün oluşunun sebeb olduğunu söylemiştir.

Annesinin ismi Sülâfe'dir. Şah-ı Zenân diye de söylenmiştir. Farsçada kadınların sultanı mânâsına gelen Şah-ı Zenân, aslında anne tarafından İranlıdır. Annesi, Fars kralı Nûşirevan'ın oğlu Yezdicürd'ün kızıdır.

Zeynelâbidin'in hayatı derin hüzün içinde geçmiştir. Zira on üç yaşında iken Kerbelâ vak'ası ve onu takibeden fitneler zuhur etmiş, Kerbelâ'da aziz Pederi şehid edilirken çadırda hasta yatağından kalkamamış, belki de hayatta kalışının sebebi de, yerinden kalkamayacak kadar takatsız oluşu olmuştur.

Resûlüllah'ın nesli bütün seyyidlerde olduğu gibi Hazret-i Zeynelâbidin'de de fetvanın üstünde bir takvâ hayatı görülmüş, eli altında yüz kadar fakiri beslediği halde bundan da kimsenin haberi bile olmamıştır. Onun fa-

zilet ve takvâsına büyük âlimler dahi hayrandılar. Nitekim İmam-ı Zührî der ki:

"Kendi zamanında Zeynelâbidin'den daha âlimini görmedim! Şüphesiz ki bu ilim, sadece bilgiden ibaret değildir. Onların aldığı mânâda ilim, yaşanan şeydi. Hazret'in ilmi de yaşadığından başkası değildi. Yaşamadığını ilim saymıyordu."

Bundan dolayıdır ki, büyük âlim ve mutasavvıf İbn-i Müseyyeb: "Ben ömrümde ondan daha takvâ sahibi bir âlime rastlamadım" der.

Müsamaha ve affı, bizlere ibret dersi verecek derecede geniş ve şümûllüydü. O günlerin fevkalâde rahatsız edici siyasî çekişmeleri yüzünden kendisinin aleyhinde bulunanlar, hattâ bu aleyhtarlığı normal sınırları aşıracak kadar ileri götürenler de vardı. Bir gün böyle aleyhtarlardan bazı ağır sözler naklettiler kendisine. Söylenenleri dinledikten sonra, "Beni bu adamın yanına götürür müsünüz?" dedi. Alıp gıybetçinin yanına götürdüler. Hitabı şöyle oldu:

– Eğer söylediğin hâller bende varsa Allah beni affetsin, günah işlemişim. Yoksa, seni affetsin, çünkü iftirada bulunmuşsun!

Bu hitaptan sonra kıpkırmızı kesilen adam, uzun zaman vicdan azabı duydu, elem ve keder içinde kaldı. İsnadlarının doğru olmadığına kendi de kani oldu.

Bir gün mescide giderken yolunun üzerine çıkan biri, yine siyasî sebeblerden dolayı kendisine edeb dışı sözler sarfetmeye başladı, aslı astarı olmayan kusurlar sıraladı.

Hazret-i İmam, adama döndü ve şöyle dedi: "Dur, dur, zahmet çekme!.. Ben, senin bilmediğin kusurlarımı da biliyorum, senin sayamadıkların da var bende... Daha doğrusu, senin saydıkların benim bildiğimden azdır!..."

İmam başkaca hiçbir şey söylemeyip oradan uzakla-

şırken adamın mırıldandığı duyuldu: "Vallahi sen gerçekten imamsın. Bu fazileti Resûlüllah'ın torunlarından başkası gösteremez!"

Abdest aldığında başka bir âleme gitmiş gibi olur, değişik bir şahsiyete bürünürdü. Renginin sarardığını, dünyasının değiştiğini görenler sordular:

"Her abdestten sonra neden böyle değişiyorsun?"

Şöyle cevap verdi:

"Huzuruna çıktığım Zâtı düşünmek, benim dünyamı değiştiriyor, tefekkür âlemimi kaplıyor. Bu âlemle alâkam, o yüzden kesiliyor, değişik ruh haline giriyorum."

Hazret-i İmam'ın ihlâs ve takvâsından söz eden Muhammed bin İshak der ki:

"Medine'de nice fakirler vardı ki, kendilerine bakanın kim olduğunu bilmezlerdi. Halbuki onların sıkıntılarına çare bulmayı Zeynelâbidin yüklenmişti. Gece karanlığında muhtaçlara sırtında un çuvalı taşıdığı, cenazesi yıkanırken sırtındaki nasırlaşmalardan anlaşıldı."

Elinde imkân bulunduğu takdirde asla esirgemez, mü'min kardeşinin derdine mutlaka çare olurdu. Münavî, şahit olduğu bir vak'ayı şöyle anlatır:

"Muhammed bin Üsâme hastalanmıştı. Ziyaretine gelen Zeynelâbidin, on beş bin dirhem borcunu veremediğinden dolayı ağladığını görünce, onu şöyle teselli etti:

– Sakın üzülme! Seni âhirete kul borcuyla göndermem. O borçların hepsini de ben üzerime alıyorum. Bu andan itibaren hepsi de benim borcumdur. Ey cemaat, şahit olun! Muhammed bin Üsâme'nin ne kadar borcu varsa ben vereceğim, benden isteyeceksiniz, Onun kimseye tek kuruş borcu kalmamıştır, bu andan itibaren!"

Demek ki, âhirete kul borcuyla gitmek çok tehlikeli ve mahzurludur. İnsan böyle bir borçlanmaya girmemeli,

girerse bu borçlardan onu kurtarmalı, huzur-u İlâhî'ye kul hakkı borcuyla göndermemeli...

Bir gün hizmetçisini çağırmış, o da neden sonra gelebilmişti. Hazret-i İmam niçin geciktiğini sorunca hizmetçi, "Efendim, sizin af ve müsamahanızı bildiğimden acele etmek zarureti duymadım" demiş, Hazret-i İmam da buna; "Allah'ıma hamd olsun ki, hizmetçim de benden emindir. Ben de emin insan olmak isterim. Herkes benden emin olmalı, korku ve endişe duymamalı" diyerek şükretmiştir.

Dördü kız on dört evlâdı olan Zeynelâbidin, hicrî 94'te Medine'de vefat ettiği sırada geride, mü'minlere örnek olacak zühd ve takvâyla geçen bir hayat bırakmıştı. Bakî mezarlığında amcası Hazret-i Abbas'ın yanına gömülen Hazret-i Zeynelâbidin'i Şiîler on iki imamın dördüncüsü olarak bilirler. Beşinci imam ise oğlu Muhammed Bâkır'dır.

* * *

Hazret-i İmam'ın değerli sözlerinden bazıları şöyledir:

"Hayret edilir o kimseye ki, hayatında zararı dokunacak yemeklerden kaçınır da, vefatında zararı dokunacak günahlardan kaçınmaz."

"Zengin adam, Allah'ın taksimine razı olan adamdır."

"Fakire verilen, daha onun eline geçmeden Allah'a ulaşır."

"Allah'tan ümit kesmek, günaha girmekten kötüdür. Allah'tan kork, fakat ümit kesme. Unutma ki Allah affederse kimse Ona niçin affettiğini soramaz."

Bir defasında oğluna:

– Helâya gireceğim zaman giyebileceğim bir elbise istiyorum. Sineklerin kirli ayakları ile konup kirlettiği elbise ile dışarıda olmayayım, demişti. Oğlu bu isteğe şu karşılığı verdi:

– Babacığım, Resûlüllah'ın böyle yaptığı vâki mi? Helâya girerken ayrı, çıkınca ayrı elbise giymiş mi?

Zeynelâbidin Hazretleri bu ikaz üzerine:

– Resûlüllah'ta böyle bir hâl görülmedi, diyerek arzusundan vazgeçmiştir.

Anlaşılıyor ki, Zeynelâbidin gibi İslâm Büyükleri arzuları sünnete aykırı düşerse hemen terk ediyorlardı...

ŞA'BÎ

Kûfe 20 / Kûfe 104

Resûlüllah'ı görenlere Sahâbe, Sahâbeyi görenlere de Tabiîn diyoruz. Tabiînde nev'i şahsına mahsus bir ilmî ve fikrî gelişme, ve imanî inkişaf görülmektedir.

Bunlar ilmi, tasavvufu, şecaat ve mertliği nefislerinde birleştiren mükemmel insanlar olarak dikkatimizi çekmekteler.

Demek ki, Sahâbeden aldıkları feyiz, ilham ve onlara tâbi olma noktasındaki teslimiyet ve sadakatları; kendilerini müstesna insan durumuna yükseltmekte, daha sonra gelenlerin takdirlerine lâyık hale getirmektedir.

İşte bu nev'i şahsına münhasır Tabiînden biri de, hicri 20 tarihinde, (M. 640) Kûfe'de doğan Şa'bî'dir. 84 senelik ömrünün daha başlarında iken beş yüz kadar sahabîden aldığı feyiz ve ilimle çevrede temayüz etmiştir. Nitekim Hazret-i İbn-i Ömer, Şa'bî'yi bir cemaat içinde Resûlüllah'ın gazalarını anlatırken dinledikten sonra şöyle demiştir:

"Öyle bir Tabiîn âlimi dinledim ki, konuştuğu mevzuda benden daha bilgi sahibidir..."

İmam-ı Zührî de, Şa'bî'nin ilmî derecesini anlatırken şöyle bir tasnif yapmıştır:

"Zamanımızın âlimi dörttür: Basra'da Hasan-ı Basrî, Şam'da Mekhul, Medine'de İbn-i Müseyyeb ve Kûfe'de de Şa'bî..."

* * *

Şa'bî'nin dikkatimizi çeken söz ve tavırlarından birkaçını nakledeceğiz sizlere.

Kızını alenî günah işleyen kimselere veren ana-baba için şöyle diyor:

"Kim ki, kızını fâsık biriyle evlendirirse, neslini o fâsıkla sona erdirmiştir..."

Hazret-i Şa'bî, bu sözüyle şu meâldeki hadîse işaret etmek istiyor:

"Kim kızını fâsık biriyle evlendirirse Allah'ın lânetine lâyık olur."

* * *

Bir adam Şa'bî'yi itham etti, nezaketsiz sözler söyledi.

Şa'bî'nin mukabelesi ise şundan ibaret oldu:

"Eğer söylediklerin bende varsa, Allah beni affetsin, yoksa seni affetsin..."

* * *

Sohbetini dinleyenlerden bir adam, devamlı susuyor, hiç konuşmuyordu. Şa'bî ise, ilimce kendisinden aşağı olanları da konuşturmak ister, onlara da saygı gösterirdi. Sordu:

– Neden hiç konuşmuyorsun, hep dinliyorsun?

Adam şöyle cevap verdi:

– Ben meclisinize kendim istifade etmek için geliyorum. Kendimden istifade ettirmek için değil. Bunun için sadece kulağımı kullanıyorum, dilimi değil. Zira kulağından giren benim istifadem için girer, dilimden çıkan da başkasının istifadesi için çıkar.

* * *

Şa'bî'nin vücut yapısı zayıf, hatta sıskaydı. Bu sıskalığına rağmen Haccac'a karşı direnmiş, şecaatlı bir edebiyatla mazlum mü'minleri müdafaa etmiştir.

Bir gün kendisine sordular:

"Neden bu kadar sıska yapıya sahipsin?" Şu karşılığı verdi:

"Ana rahminde benim çektiğimi siz de çekseydiniz, aynı olurdunuz."

Meğer Şa'bî ikiz kardeşle birlikte dokuz aydan fazla ana rahminde kalmış, alışılagelenin dışında bir gecikme ile doğmuş. Bu sözüyle onu imâ etmek istermiş.

Şa'bî'nin başından şöyle bir hâdise geçer:

Söz söyleyip, fikir müdafaa etmekteki maharetini bilen Halife Abdülmelik, Şa'bî'yi Rum meliki'ne elçi olarak göndermiş., bir gözdağı vermesini de tembih eylemişti. Elçi olarak karşısına çıktığı Rum Meliki'ne nasıl bir karşılık verip, ne türlü sözler sarfetmişse etmiş olacak ki, Rum Meliki kendisine göre bir hiyle düşünüp bir mektup yazarak "Bunu Melikinize veriniz" diye tembihte bulunmuş.

Şa'bî, mektubu getirip Abdülmelik'e vererek neticeyi merakla beklemeye başlamış. Mektubu okuyan Abdülmelik ise, Şa'bî'ye sormuş:

– Rum Meliki sana dikkatini çeken bir söz söyledi mi?

– Söyledi. Senin gibi muktedir biri varken, nasıl olur da başkasını halife tayin ederler, aklım bir türlü ermedi? dedi. Halife başını sallamış:

– Mektuba da aynını yazmış. Diyor ki: "Böyle dirayetli biri varken nasıl olur da Müslümanlar Abdülmelik gibisini Halife seçerler anlayamadım."

Şa'bî bu cümleden mahcup olurken Halife ferasetiyle işin içyüzünü şöyle açıklamış:

"Rum Meliki, güya seni bana rakip gibi gösterip de seni öldürtmemi, yahut yakınımdan uzaklaştırmamı istiyor; kâfirin hilesidir bu. Fakat bilmiyor ki, mü'minde feraset vardır, mü'min Allah'ın nûruyla nazar eder!.."

HALİFE KIZI ESMÂ

Mekke - Medine / 73

Sıddîk-ı Ekber'in büyük kızı Hazret-i Esmâ...

Babası gibi ilk Müslümanlardan. 18. mü'min. Cenâb-ı Resûlüllah hicret için Sıddîk-ı Ekber'in evinde yola çıkmak üzere iken, acele ile yol azığı hazırlayıp, belindeki kuşağını ikiye bölüp çantaların ağızlarını bağladığından dolayı kendilerine Fahr-i Risaletce, "Zatü'n-Nitakayn" ünvanı verilen sahabîye...

Hazret-i Esmâ, Cenâb-ı Resûlüllah'la babası Sıddîk-ı Ekber'i yolcu ettikten sonra kapısına gelen Ebû Cehil, kendisine babasının nerede olduğunu sordu. Bilmediğini söyleyince küfrün baş mümessili öylesine müthiş bir tokat attı ki, gözünde şimşekler çakan Esmâ'nın boynundaki boğazındaki zinetleri yerlere döküldü. Fakat Esmâ, Ebu Cehil'e ipucu vermedi, Allah'ın Resûlüne ait en küçük bir imâda dahi bulunmadı...

Takdir-i İlâhî'ye bakın ki, İslâm için gösterdiği bu gibi feragatından dolayı, Cennetle müjdelenen sahabîlerden Hazret-i Zübeyir talip oldu Esmâ'ya.

Sıddîk-ı Ekber, damat namzedi Zübeyir'in malî durumunu biliyor, mahrumiyetine vâkıf bulunuyordu. Ama Onun Aşere-i Mübeşşere'den sayılacak kadar İslâm'a sadakatini de anlıyordu. İki durum arasında hiç tereddüt göstermedi. Esmâ'yı, mânen zengin, ama maddeten fakir Zübeyir'e seve seve verdi.

Nitekim, Resûlüllah'ı takip eden günlerde Medine'ye hicret eden Esmâ, daha şehre girmeden Kuba'da oğlu Abdullah'ı dünyaya getirdi. Bundan sonra da Zübeyir'den beş oğul, üç kız yetiştirdi.

Zübeyir'in maddî mahrumiyetini Resûlüllah Hazretleri azaltmak istiyordu. Bu sebeble Ona Medine'de bir hurma bahçesi hediye etmişti. Beyi Zübeyir'in at üstünde gaza meydanlarında dolaşmasına mukabil, Esmâ, bu bahçede doldurduğu hurma sepetini başının üstüne koyup, evine kadar taşır, çocuklarına böyle şahsî emeğiyle bakardı.

Bir gün başı üzerine hurma sepetini koymuş, evine doğru gelirken Resûlüllah Hazretleri arkadan erişmiş, acıdığı Esmâ'yı devesine bindirmek istemişti. Bundan çok utanan Esmâ, devenin yanına yaklaşmamıştı. Sonra bu durumu kocası Zübeyir'e söylemiş, izni olmadığından Resûlüllah'ın devesine binmekten utandığını da ifade etmişti. Damad Zübeyir, İslâm'a hizmet için gaza meydanlarında dolaşırken evin ve çocukların bütün hizmeti kızına kalan Hazret-i Ebû Bekir, nihayet bir hizmetçi tutup, kızına göndermişti. Esmâ der ki:

"Babamın bu yardımı, kölelikten kurtarmış gibi sevindirdi beni. O câriyenin büyük yardımı dokundu bana..."

Bir ara, Medine'de iken Esmâ'nın annesi "Kuteyle" ziyaretine gelmişti. Birtakım hediyeleri de birlikte getiren annesi, Esmâ'dan hüsn-ü kabûl görmemiş, kapıda bir müddet beklemişti. Bunun sebebi, Esmâ'nın şüphesiydi. Hemen kız kardeşi Hazret-i Âişe'ye haber gönderen Esmâ, şöyle sordurdu:

"Annem İslâm'ı kabûl etmedi. Onu evime kabûl edip hediyelerini almam câiz mi? Âişe bir sorsun..."

Bunun üzerine nâzil olan âyet, durumu açıkladı: "Dininize zarar vermeyen anne, babaya hürmetli olun, hedi-

yelerini alın" meâlindeydi.

Esmâ annesini kabûl edip, hürmet ve itaatta kusur etmedi. Anne de kızına kendi inancını telkin edip de imanında şüpheye düşürecek bir tutuma girmedi.

Bilindiği üzere Esmâ, Ebû Bekir'in İslâm'dan önceki hanımındandı. Âişe ise, sonraki Ümmü Ruman'dan oldu.

Bir gün Esmâ'nın Zübeyir'den olan beş oğlundan biri olan Münzir, Irak'tan ticaret malları getirmiş, annesine de ipekli bir kumaş almıştı. O sırada gözleri perdelenmeye başlayan Esmâ, el yordamıyla kumaşın ince ipekten olduğunu anlayınca şu karşılığı verdi:

"Oğlum, bu kumaş gerçi teni göstermez, ama beden hatlarını, bakınca belli eder. Ben böyle ince kumaştan dikilen elbiseyi giyemem. Bana getireceğin kumaş beden hatlarını belli etmeyecek kalınlıkta olmalı..." Nitekim Münzir'in getirdiği ikinci hediye kalın kumaştan olmuştur. Hazret-i Esmâ, hayatın büyük çile ve cefalarına maruz kalmış, ancak eşine ender rastlanan bir imanla bu hâdiselere karşı dayanmıştır. Oğlu Abdullah, Haccac-ı Zalim ile çarpışırken, Esmâ, beklenenin aksine oğluna şecaat ve cesaret telkin etmiş, "Önemli olan senin hak'ta olup olmadığındır" diyerek, Onu daima hakkı hesaba katmaya dâvette bulunmuştur.

Tarihçiler, Esmâ ile oğlu Abdullah'ın Haccac-ı Zâlim'e karşı kahramanlıklarını hayranlıkla kaydettikten sonra şöyle derler:

"Analar, Esmâ gibi ana ile Abdullah gibi evlâd dünyaya getirmekte cömert olamamışlardır."

73 tarihinde (M. 692) Medine'de, oğlu Abdullah'ın şehadetinden beş gün sonra vefat eden Esmâ, 85 hadîs rivayet etmiş, bunun 22'si Buhârî ile Müslim'de zikredilmiştir.

SAHABÎ HANIMI ESMÂ

Medine

Umeys kızı Esmâ, Mekke'de iman şerefiyle müşerref olan ilk hanımlardandır. Kendisi gibi ilk iman edenlerden biri olan büyük sahabî Cafer'le evlenmiş, tehlikeli olduğu kadar da buhranlı günlerde beyi ile birlikte İslâm'ı savunup, müdafaa etmişlerdir.

Beyi Hazret-i Cafer'le ne türlü bir sıkıntılı hayat yaşayıp ne şekilde sebat ettiklerini, bütün güçlük ve mihnetlere rağmen gönül verdikleri İslâm'dan bir an olsun nasıl geri kalmadıklarını; maruz kaldıkları çileleri okuduktan sonra, daha başka bir takdir ve tebrik duyguları içinde tefekkür edeceksiniz.

Mekke'deki ilk mü'minlere zulüm ve baskılarını çoğaltan müşriklere Müslümanların tahammül gücü bitince, peygamberliğin altıncı senesinde Habeşistan'a ikinci hicret kafilesi de yola çıktı. Bu kafilenin başkanı, Cafer-i Tayyar Hazretleri'ydi. Hanımı Esmâ ile birlikte çıkmışlardı bu hicrete. Seksen iki muhâcirden teşekkül eden kafile, Habeşistan'a varınca saygı ve hürmet görmüş, herşeylerini Mekke'de terk etmiş olmalarına rağmen, oralarda gündelikçi olarak çalışarak alın teriyle rızık kazanmış, inandıkları gibi yaşama imkânı elde etmişlerdi...

Habeşistan'daki bu gurbet yıllarında Esmâ'nın Cafer'den üç oğlu dünyaya gelmişti. Birinin adını Muhammed koydular. Bu ilk muradlarıydı. İkincisinin adını da Abdullah koydular. Bu da, Resûlüllah'ın baba

adıydı. Üçüncüsü ise Avn idi. Yardım mânâsına da gelen Avn'dan "Yâ Rab, yardım et, ülkemize dönelim, mü'min kardeşlerimizin arasına girelim" tefe'ülünde bulunmuş oluyorlardı.

Nitekim bu muradları da yerine geldi. Ama, on seneden fazla bir gurbet hayatı çektikten sonra...

Resûlüllah Hazretleri Medine'ye hicret buyurmuş, bu arada Bedir, Uhud, Hendek gazaları cereyan etmiş, nihayet altıncı hicret senesinde Hayber gazasına çıkmıştı.

İşte bu günlerde Habeş hükümdarı Necaşî'nin iki gemisiyle yola çıkan muhâcirler, yıllardan sonra Medine'ye gelmişler, Resûlüllah'ı bulamayınca da doğruca Hayber'e yürümüşlerdi. Medine'ye elli kilometrelik bir misafede olan Hayber'e vardıklarında fethin vâki olduğunu gören muhâcirler, büyük bir sevinç içinde Resûlüllah'la kucaklaşırken, Allah'ın Resûlü sevincini şöyle izhar buyurmuştur:

"Bilmem ben bu iki zaferin hangisiyle sevineyim, Feth-i Hayber'le mi, yoksa kudûm-u Ca'fer'le mi?.."

Bundan sonra Medine'de yerleşen Cafer, hanımı Esmâ'nın gayret ve feragatı sayesinde "Ebu'l-mesâkîn" ünvanını aldı. Yâni, yoksulların babası, demektir. Esmâ, yemek yapar, Cafer de münasip bulduğu ashâbı çağırır, karınlarını doyururdu.

Hattâ Ebû Hüreyre Hazretleri hâtıralarını anlatırken der ki:

"Ben çoğu zaman aç kalır, evinde karnımı doyuracağımı ümid ettiğim ashâbdan Kur'ân-ı Kerîm âyetleri sorardım. Halbuki sorduğum âyeti, ben onlardan da iyi bilirdim, ama maksadım bu sebeble evlerine gitmek, hiç olmazsa karnımı doyurmaktı. Cafer'e sorduğum zaman, O hemen cevap vermez, beni evine götürür, Esmâ'nın hazırladığı yemeklerden yedirir, sonra sorduğum âyetleri konuşurduk."

Resûlüllah, amcaoğlu Cafer için bir gün şöyle buyurmuştu:

"Cafer, benim yaratılışıma ve halime çok benziyor!" Belki de ileride vâki olacak gönülyakıcı şehadetine işaret te bulunuyordu.

Nitekim hicretin sekizinci senesi oldu. Ürdün'ün doğusuna düşen Mûte'de cereyan edecek bir gaza için İslâm ordusu yola çıktı. Onları Medine dışına kadar uğurlayan Hazret-i Resûlüllah'ın, gözleri yaşlı, gönlü hüzünlü idi. Şöyle bir tavsiyede bulundu:

"Kumandanınız Zeyd'dir. Zeyd şehid olursa bayrağı Cafer alsın, O da şehid olursa, Abdullah bin Revâha alsın. Bundan sonra ise asker kimi isterse onu kumandan tayin etsin!.."

Böyle bir emirle gazaya çıkan ordu, Mûte'de kendisinden çok fazla kuvvetle karşılaştı, savaş olanca şiddetiyle devam ederken Allah'ın Resûlü Medine'de ashâbına göz yaşları içinde şöyle haber veriyordu:

"Zeyd şehid oldu. Arkasından Cafer bayrağı eline aldı. Onun da iki eli birden kesildi. Bayrağı kucağına aldı, bu defa da bineğinden düşürdüler. Fakat Allah, Cafer'e kesilen iki koluna mukabil iki kanat ihsan eyledi, uçarak Cennetin yolunu tuttu."

Bu haber, ashâb arasında göz yaşı dökülmesine sebeb oldu. Anladılar ki, sahâbe ordusunda kumandanlar şehid oldu. Bundan sonra kalkıp amcaoğlu Cafer'in evine giden Resûlüllah, kendisini karşılayan Habeşistan muhâciri Esmâ'ya:

"Cafer'in çocukları nerede?" diye sordu. Feraset ve dirayet sahibi Esmâ'nın gözünde şimşekler çaktı:

"Ya Resûlâllah, ihtimal ki, Cafer'den bir haber ulaştı size?"

Ne çare ki, bir haber ulaşmamış, ama bir keşif vâki olmuştu. Allah'ın Resûlü mu'cize olarak uzaklarda cereyan

eden şehadet hâdisesini anında bildirmişti. Esmâ, ansızın gelen bu haberin darbesine ilk anda tahammül edemeyip feryad etmiş, ilk şaşkınlıkla sesli şekilde ağlamaya başlamıştı. Resûlüllah (sav) da pırıl pırıl göz yaşlarıyla ona iştirak etmiş, ancak Esmâ'ya ihtar ederek;

"Sesli ağlama, Cafer'e Allahü Azîmüşşân iki kanat ihsan etti. Ben Onu meleklerle uçarken gördüm" buyurmuştu.

Artık Habeşistan çilekeşesi Esmâ, üç çocuğuyla yapayalnızdı. Ne var ki, İslâm için her türlü mahrumiyet ve çileye tahammül eden Esmâ, yeni bir çileye daha maruz kalmamalıydı. Mü'minlerin feragat ve fazilet anlayışları buna rıza göstermemeliydi. Esmâ, feragatının karşılığını görecek bir alâkaya mazhar olmalıydı. Nitekim öyle de oldu. Üç çocuğuyla altı aylık bir yalnızlıktan sonra kendisine ilk müracaat vâki oldu. Vefâ ve anlayışa bakın ki bu müracaatın sahibi, sıradan biri olmadı. Bu, fazilet ve mertebede Allah'ın Resûlünden sonraki sırayı alan Hazret-i Ebû Bekir'di. Şöyle dedi:

"Yâ Esmâ, Habeşistan muhâciri ve Mûte şehidi Cafer'in çocuklarının yetim olarak perişan kalması bizi üzüyor, seni kendi dertlerinle başbaşa bırakmak bizlere giran geliyor. Kabûl edersen, sana talibim. Mes'uliyetini üzerime almaya hazırım. Yeter ki sen evet de..."

Böylece şehid Cafer'in hanımı Esmâ'ya yeni bir hayat safhası açılmış bulunuyordu. Hem de itibarlı bir hayat safhası...

Bundan sonra Hazret-i Ebû Bekir'in himayesine giren Esmâ'nın bundan da Muhammed adında bir oğlu dünyaya geldi. Ne var ki kaderin yazısını kimse bozamaz, kısa süren (iki senelik) hilâfeti sonunda Hazret-i Ebû Bekir de vefat etti. Bu defa Esmâ dört çocukla yalnız başına kaldı.

Şimdi ne olacaktı? Resûlüllah'ın ilk halifesi Ebû Bekir'in de vefatıyla ikinci yalnızlığa düşen Esmâ, bu masumlarlada mı perişan kalacaktı. Mü'minlerin vefası el-

bette buna müsade etmezdi. Nitekim Esmâ'ya haysiyetine münasip yeni talip çıktı. Hem de bu talip kimdi biliyor musunuz? Şehid Cafer-i Tayyar'ın kardeşi İmam-ı Ali (ra) idi.

İmam-ı Ali, bizzat müracaat etti:

"Cafer'in ve Ebû Bekir'in ne hanımı, ne de çocukları ortada kalmamalıdır. Onlar İslâm'a ettikleri hizmetlerinin şerefiyle mütenasip alâkaya mazhar olmalıdır... Bu yüzden, yâ Esmâ, sana talibim. Mahzur görmezsen mes'uliyetini üzerime almak istiyorum.."

Kaderin bir başka cilvesi de şimdi cereyan ediyordu Esmâ için. Bu defa da Hazret-i Ali'nin himayesine giren Esmâ, eski acılarını unutmaya çalışıyor, kaderin cilvelerine ibret ve rıza ile bakmaya devam ediyordu.

Bir gün çocuklar kendi aralarında babalarını medhetmeye başladılar. Herbiri kendi babasını övüyor, ötekine yer bırakmıyordu. Bu sırada Esmâ söze karıştı:

"Gençler arasında Cafer, yaşlılar arasında da Ebû Bekir gibi hayırlısını görmedim" dedi. Bunu duyan Hazret-i Ali, "Yâ Esmâ, güzel konuştun, ama bize de hiçbir şey bırakmadın" dedi. Esmâ tebessüm ederek ilâve etti:

"Yâ Ali, senin yerin ayrıdır benim nazarımda. Vallahi sen onların içinde dünyaya en az meyli olanlardansın!.."

Tebessüm eden İmam-ı Ali, bunu bir iltifat kabûl edip, memnuniyetini izhar eyledi. İmam-ı Ali'den de Yahya adında bir oğlu dünyaya gelen Esmâ, ondan sonra da uzun zaman yaşadı. Hicri kırk tarihinde ibretli hayatının mükâfatını almak üzere dar-ı âhirete teşrif etti.

Bahsimizi, O'nun değerlendirme tarzına ışık tutan bir hâdiseyle bağlamak istiyorum:

Sık sık Resûlüllah'ın evini ziyaret eden Esmâ, bir gün Hazret-i Hafsa ile sohbet ederken, Hafsa'nın babası Ömer'in geldiğini gördü. Sohbet sırasında Hazret-i Ömer şakayla karışık bir değerlendirme yaptı:

“Biz Resûlüllah’la birlikte hicret ettik. Sizinkinde ise Resûlüllah yoktur. Size hicret sevabı şüpheli.”

O sırada içeri giren Resûlüllah, Esmâ’nın halinden üzüntüsünü anladı.

– Yâ Esmâ, neye üzüldün, birşey mi var yoksa?

Şöyle cevap verdi:

– Yâ Resûlüllah, bazı kimseler, bize, sizin için hicret cevabı yoktur, diyor. Zira, sizinle hicret edenlerin arasında siz vardınız. Onlar yanılsa düzeltiyor, yeise düşse kuvvet veriyordunuz. Bizim içimizde ise, böyle yol gösterici biri yoktu.

Tebessüm eden Resûlüllah, şöyle açıklamada bulundu:

– Yâ Esmâ, sizin için iki hicret sevabı vardır. Biri, Habeşistan’a, diğeri de oradan Medine’ye hicret sevabı...

Bu müjdeyi duyan Esmâ’nın sevincine had yoktu.

Esmâ’nın vekil olarak hacca gitme hakkındaki fıkhî hükmün tesbitine sebep olduğu bir hâdisesi şöyle cereyan etmiştir:

Bir defasında, “Yâ Resûlâllah, babam Umeys, iyileşmeyecek derecede hasta ve yaşlı. Hacca gitmeye kudreti yok. Onun yerine hacca gidilse, hac borcundan kurtulur mu?” diye sormuş. Cevaben Allah’ın Resûlü şöyle buyurmuştur:

“Senin babanın bir kula borcu olsa da sen versen, borçtan kurtulmuş olmaz mı?”

“Olur...”

“Öyle ise Allah’a olan borcunu ödeme hali de aynıdır. O, ödeyemezse vekili ödeyebilir.”

Özürden dolayı hacca gidemeyen hasta ve kötürümlerin vekil gönderebilecekleri, bu hadîsle sabit olmuştur.

ABDULLAH BİN ÖMER

Medine V.: 73/M. 692

Hazret-i Ömer'in dokuz evlâdından en meşhuru olan Abdullah, babasıyla birlikte Mekke'de İslâm'la şereflenmiş, daha sonra küçük yaşına rağmen Medine'ye hicret edip, Bedir, Uhud'dan başka bütün gazalarda cihada katılmıştır.

Bedir ve Uhud gazalarına büyük bir şevk ve heyecanla çıktığı halde yaşının küçüklüğünden dolayı kendisini geri gönderen Resûlüllah, daha sonra on beş yaşına bastığı içindir ki, ona mani olmamış, artık gazalarda bulunmasına müsaade etmiştir.

Kendisi bu hususu şöyle belirtir:

"Uhud'da Resûlüllah'a arzolundum, kabûl etmedi; o vakit on dört yaşında idim. Hendek'te arzolundum, kabûl etti; o vakit on beş yaşında idim."

Fıkıh kitaplarında bülûğ haddi, ihtilâm olmak hâlinin vukuuyla belli olduğu, yahut da on beş yaşına basmakla sabit olacağı bildirilmiştir ki, Resûlüllah'ın, Abdullah'ı on beş yaşına gelince gazaya kabûl buyurması, bu yaşın bülûğ yaşı olduğu mânâsında anlaşılmıştır.

Hazret-i Abdullah, genç yaştan itibaren sünnete büyük bir dikkat ve titizlikle sarılmış, aynı dikkat ve titizlikle de bid'at ve hurafelerden kaçınmıştır. Kendisine Resû-

lüllah'ı o derece örnek edinmiştir ki, Resûlüllah gibi yürümeye, Onun gibi yaşamaya, Onun tavır ve hareketlerini aynen tatbik etmeye başlamıştır. Hattâ, Resûlüllah'tan sonraki günlerinde Resûlüllah'ın dibinde namaz kıldığı ağacın altında o da namaz kılmış, nerede oturmuşsa orada oturmuş, nerede hızlı yürümüşse orada hızlı yürüyerek sünneti aynen takip etmiştir.

Âl-i İmrân sûresindeki, "Malınızın en iyisini Allah için vermedikçe imanın kemâl noktasında olamazsınız" meâlindeki âyete gönülden bağlanmış, kendine en câzip ve sevimli gelen malından muhtaçlara vermeye ve Allah yolunda infâk etmeye nefsini iyice alıştırmıştır.

Nitekim en kıymetli köle ve câriyelerini dinî hayatı tam yaşayıp ibadetini eksiksiz ifa etmeye gayret eder halde görünce, hemen hürriyetine kavuşturur, serbest bırakırdı. Bu âdetini bilenler, namaza yönelip, mescide devama başlamışlar, akabinde de serbest bırakılmışlardı.

Çevresinden kendini ikaz edenler, "Ey Abdullah, haberin ola ki, bunlar serbest bırakılmak için mescide devam edip, ibadette bulunuyorlar. Yâni seni aldatıyorlar" demişler, ancak Hazret-i Abdullah: "Biz Hak ile aldatılmaya razıyız!" diye cevap vermiştir.

Bilmeden aldanmayı ahmaklık sayan âlimler, bilerek aldanmayı fazilet ve feragat saymışlardır. Abdullah'ın bu hali de bilerek aldanmaktır. Hak ile aldanma faziletidir. Nitekim Onun bu tutumundan nice yanlış düşünceliler insafa gelip, İslâmiyet'i gönülden yaşamaya başlamışlardır.

Şahsında yaşadığı tertemiz İslâmî hayatı, imanî fazileti yüzünden Müslümanların derin hürmetini kazanan Abdullah, zamanın zâlimi Haccac'a karşı da hakkı söylemekten çekinmemiş, Onun aşırı zulmünün bir ölçüde hızını kesebilmiştir.

Zamanın Halifesi Abdülmelik, kendi adamı olan Hac-

cac'ı ikaz etmiş, "İbn-i Ömer'e itaat et, onun peşinden git" demiştir. Haccac ise, bundan rahatsız olmuş, her fırsatta İbn-i Ömer'i bertaraf etmeyi kurmuştur. İbn-i Ömer'in nüfûzu ise onu korkutmuştur.

Bir defasında Haccac, Cuma hutbesini son derece uzatmış, ikindi namazı vakti yaklaşmıştı. Cemaat içinden sesini yükselten Abdullah:

"Ey Haccac, güneş seni beklemez" diyerek vaktin geçtiğini imâ etmişti. Gazaba gelen Haccac ise:

"Şimdi senin boynunu vuracağım geliyor, ne karışıyorsun?" demiş.

Haccac'ın bunca zulüm ve fıskına rağmen onun arkasında cemaat olup namaz kılan Abdullah, günahkâr imamın arkasında namaz kılmanın câiz olduğuna delil teşkil edecek harekette bulunmuş, bu hususta ki hadîslere de fiilen açıklık getirmiştir.

Nitekim, "Her iyi ve günahkârın arkasında namaz kılınız!" meâlindeki hadîs de buna işaret etmektedir.

Hazret-i Abdullah 2630 hadîs rivayet etmiş, Sahîhayn'de 280'i zikredilmiştir.

Kendisinin hızını kesen bir müessir zât olarak gördüğü Abdullah'ı bir türlü bertaraf edemeyen Haccac, nihayet bir hile düşünerek onu tatbik safhasına koymuş; mızrağının ucundaki demire zehir sürdürmüş, hac izdihamı sırasında da bu ucu Abdullah'ın ayağı üzerine saplatarak zehirlenip şehâdetine sebeb olmuştur.

Abdullah bin Zübeyir'in şehâdetinden sonraki günlerde 73 tarihinde vâkî olan bu şehâdeti müteâkip, Haccac da günden güne itibarından düşmüş, sıhhati kötüleşmeye başlamıştır.

Abdullah bin Ömer'in Ehl-i Cennet olduğuna dâir rivayetlerden birini İmam-ı Şa'bî şöyle bir hâdiseyle ifade etmek ister. Şa'bî'nin şahit olduğunu ifade ettiği vak'a

şöyle cereyan etmiştir.

Bir gün Kâbe'nin yakınında Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Zübeyir, Mus'ab bin Zübeyir ve Abdülmelik bin Mervan oturmuşlar konuşuyorlarmış. İçlerinden biri demiş ki:

"Şu mukaddes yerde oturuyoruz. Kalkıp Kâ'be'yi tavâf edelim, bu esnada Allah'tan ne isteyeceksek isteyelim. Ola ki, Rabbimiz duamızı kabûl ede."

Hicrette en evvel dünyaya gelen olduğundan ilk duayı Abdullah bin Zübeyir yapmış; "Ya Rab, beni Hicaz'a hâkim yapmadan öldürme" demiş.

Bundan sonra kardeşi Mus'ab'a sıra gelmiş, O da; "Yâ Rab, beni Irak'a hâkim kılıp, Hazret-i Hüseyin'in kızı Sükeyne'yi nasip etmeden öldürme" demiş.

Abdülmelik de, "Yâ Rab, kimsenin ayaklanmayacağı bir hilâfet hâkimiyeti nasip eyle bana" diye yalvarmış.

Sıra Abdullah bin Ömer'e gelince, ellerini açıp da şöyle dua etmiş:

"Yâ Rab, ben bunların istedikleri hizmetlerden hiçbirine talip değilim. Beni Cennete lâyık amel işlemedikçe huzuruna alma!"

Bunların dualarına şahit olan Şa'bî, bundan sonrasını şöyle anlatır:

"Vallahi bu gözlerim bunların hepsini de gördü. Her biri istediğine açıkça nâil oldu. Sadece Abdullah duruyor şimdi. Şüphem kalmadı ki, O da ehl-i Cennettir."

Abdullah bin Ömer, hazır cevap bir ifade kabiliyetine de sahipti. Sırası gelince sözünü söyler, taşı gediğine koyardı.

Bir defasında Iraklı biri ona, "İhramda iken bir sinek öldürdüm, acaba bunun günahı ne?" diye sordu. İbn-i Ömer ise şu cevabı verdi: "Siz Resûlüllah'ın ciğerpâresini

Kerbelâ'da şehid ederken kılınız kıpırdamadı da şimdi bir sinek öldürmenin günahından mı korkuyorsunuz?"

Sual sahibi şüphesiz ki, o elîm hâdisenin mes'ûlü değildi. Ancak, Iraklıların gösterdikleri döneklik yüzünden vâki olan hâdisenin dehşetini imâ etmek istiyordu Abdullah.

* * *

Abdullah bin Ömer'in evi, fakirlerle dolup taşardı.

Günlük nafakasını çıkarmaktan âciz nice muhtaçlar, Abdullah'ı camide, yahut cami yolunda görürler, O da onları dâvetten asla vazgeçmezdi. Her cami dönüşünde mutlaka yanında birkaç misafir getirir, birlikte sofraya oturup yemek yerlerdi.

Tarihlerin kaydına göre feragat ve fazilet timsali hanımı Safiyye, bir hizmetçi gibi mutfakta çalışır, beyinin sık sık getirdiği misafirlerini kolayca ağırlar, asla bezginlik eseri göstermezdi. Hazret-i Safiyye'nin bu gayret ve çalışkanlığıdır ki, kendisini tarihin şeref levhalarına yazdırmış, asırlardan sonra bile yaptığı bu hizmetler söylenmeye devam edilegelmiştir.

Bir defasında Hazret-i Safiyye, beyi için özenerek bir yemek pişirip önüne koymuş, tam o sırada kapıdan bir fakirin sesi işitilir gibi olmuştu. Sesi iyice farkedemeyen Abdullah, tek başına yemeğini yeyip de çekildikten sonra gerçekten de kapıda bir fakirin beklediğini anlayınca fevkalâde üzülmüş, fakirden özür dileyerek çıkarıp onun yemek parasını hemen vermiştir.

Hazret-i Abdullah, iktisadı da, sehaveti de yerinde yapmasını bilen hesab ehli bir zâttı. Nitekim onun çarşıda alış-veriş esnasında pazarlık ettiğini gören biri, bunu cimriliğine hamlederek merakla takip etmiş; ancak Hazret-i Abdullah'ın evine girerken kapıda rastladığı bir fakire bir altın verdiğini, çıkarken de başka fakire aynı cö-

mertlikle ikinci bir altın daha tasadduk ettiğini görmüştü. Gördüğü bu tezatlı duruma şaşırıp kalmış; merakla İbn-i Ömer Hazretleri'ne sormuştu:

– Yâ Abdullah, çarşıda birşeyler alırken pazarlık ettin, pahalı almamak için titizlik gösterdin, ama eve girip çıkarken bekleşen fakirlere kimsenin veremeyeceği bollukta birer altın verdin. Bunun izahı nasıldır?

Şöyle cevap vermişti Hazret-i Abdullah:

– Çarşıdaki pazarlık titizliği akıldan, aldanmama dikkatinden ileri gelir. Fakirlere bol para vermek ise cömertlikten, servetin icabı olmasından ileri gelir. Şaşacak bir durum yoktur. Ne evvelki hâl cimrilik, ne de sonraki hâl müsrifliktir.

Bir gün, yolda perişan kıyafetli bir köylüyü gören İbn-i Ömer, hemen üzerindeki cübbe ve sarığını çıkarıp adama vererek, soğuk ve sıcağın tesirinden kurtardı. Görenlerden biri, "Bu kadarı da fazla" deyince, şu karşılığı verdi: "Bu adam, babamın dostunun oğludur. Resûl-i Ekrem Hazretleri, "Babanıza iyilik etmek isterseniz, dostlarına iyilik ediniz" buyurdu. Ben de babamın dostunun oğluna iyilik etmekle bu emre uygun hareket ettim... Bu aynı zamanda babaya vefâ borcudur da..."

Müslümanlar arasında ihtilâf çıkmaması için çok gayret gösteren İbn-i Ömer, çıkmış olan ihtilâflarda da bir tarafı açıkça tutup öteki tarafın üzerine hücûma sebeb olmamıştır. Nitekim taraftarlığını kazanmaya çalışan Hazret-i Muaviye, gönderdiği adamla şöyle bir sual sordurmuştur: "Ey Abdullah, söyler misin, şu hilâfet mes'elesinde hangi taraf haklı?"

Sual sahibi cevabın lehlerinde olacağını ümid ederken Hazret-i Abdullah'tan şu karşılığı almıştır:

"Müslümanlar arasında bozuk düşünceler yayılmazsa, bu ihtilâf da ortadan kalkar, haklı haksız konuşul-

maz."

Sual sahibi bu cevaptan kuvvet alamamış, ama yanlış da diyememiştir.

Defalarca kendisine hilâfet teklif edilmiş, kabûl etmemekte ısrar ederken Müslümanların birliğini ne ölçüde arzu ettiğini şu cümleyle nazara vermiştir:

"Benim halifeliğime iki kişi itiraz etse, ben hemen çekilirim."

Kölelerini basit insan gibi görmez, kendisiyle onlar arasında fark olmadığını fiilen gösterirdi. Nitekim kölesiz sofraya oturduğu görülmemiştir. Bir defasında sofrada kölesinin yokluğunu görünce sormuş, "sonra yiyecekler" cevabını alınca, hemen çağırarak onları sofradan ayırmaya razı olmamıştır.

Bir adam babasının büyüklüğünden, sülâlesinin muhteremliğinden söz ediyordu. İbn-i Ömer bu sözlerden memnun olmamış, şöyle karşılık vermiştir:

"İslâm gelince geçmişiyle övünmeyi yasakladı, kendi amelini esas aldı. Biz nefsimize bakalım. Başkaları bizi kurtaramaz..."

DAVUD BİN NUSAYR

83 - Kûfe 160

Birinci hicret asrı sonlarına doğru başlayan Tâbiîn devri, kendine has bir İslâmî ekol meydana getirmiş; fıkıh âlimleri, tasavvuf büyükleri bir bahar havası sür'atinde gelişmeye başlamışlardı.

Yalnız o günkü tasavvuf ehli ile bugünküler arasında bariz fark vardır. O günkü mutasavvıfların hemen hepsinde de fıkıh, tefsir, kelâm, hadîs ilmi kemâl derecesinde vardı. En bilgisiz mutasavvıf bile, günümüzün en bilgili fıkıh âlimlerinden ileride bulunmaktaydı.

Böylelerinden biri de hicrî 83'de (M. 702) doğup, 160'da Kûfe'de vefat eden Dâvud bin Nusayr'dır.

Dâvud, önceleri fıkıh, tefsir ilmine dalmış, bu sahada bir hayli de ilerlemişti. Ancak sonraları İmam-ı A'zam'la bir sohbetinde geçirdiği bir ruhî istihaleden sonra, tasavvufa geçti. Bir âhiret adamı olarak ömrünü tamamladı.

İlminin üstünlüğünden söz edenlere şöyle derdi:

"İlim, bir âlettir. Amel ise, o âletin neticesidir. Nasıl yalnız başına âlet bir fayda sağlamazsa, tek başına ilim de bir netice getirmez. Amel ve ihlâs lâzımdır. Siz amele ve ihlâsa değer verin."

Rivâyete göre, Dâvud bin Nusayr başta, kendisinden üç yaş büyük olan İmam-ı A'zam'dan ayrılmamış, zikret-

tiğimiz ilimlerde büyük bir gayretle ilerlemişti. Ancak, onun fıtrî yapısını teşhis eden İmam-ı A'zam, kendisine şöyle bir hatırlatmada bulunmuştu:

"Ey Dâvud, biz âleti elde ettik, artık amele ihtiyaç var. Âletle kalacak olursak işimiz haraptır. Âlet kabûl ettiğimiz ilmi aldık, çalışma saydığımız amel zamanı geldi artık..."

İşte bundan sonra kendisinde tam bir ruhî değişme meydana gelen Dâvud'da, zahidâne bir hayat başlar. Artık, Dâvud'un tek mesleği vardır. O da tamı tamına bir İslâmî hayatta bulunmak, fânî ömrünün bütün dakikalarını İslâm'ın ölçülerine mutabık olarak geçirmektir.

Dostları bir gün Dâvud bin Nusayr'a şöyle bir teklifte bulundular:

"Artık evlenmeniz iyi olacak. Zamanınız geçiyor."

Şöyle cevap verdi:

"Kendi derdini çekemeyen bir gönüle, bir de başkasının derdini yüklemek akıl kârı mı?"

Kendisinden nasihat isteyenlere de şu cevabı verdi:

"Bazıları, kadına mehir verir gibi, dinlerini dünyaya mehir veriyor, dünyayı böyle bir karşılıkla elde ediyorlar. Benim nasihatım şudur: "Dininizi dünyanıza mehir vermeyin."

Yardım kabûl etmez, hediyelere iltifatta bulunmazdı. Bu hediyeler isterse halifeden gelsin.

İmam-ı A'zam Hazretleri'nin oğlu Hammad, hediye mevzuunda şahit olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatır:

"Devrin halifesi Kûfe'ye gelmiş, günün zâhidlerinin isimlerini yazdırarak onlara yardımda bulunmuştu. İsmi yazılanların içinde Dâvud da vardı. Ona ayrılan parayı dostu Semmak alıp götürerek önüne koyup halifenin ricasını anlattı.

Şöyle cevap verdi:

– Ben çocuk muyum ki, beni böyle şeylerle sevindirmek istiyorsunuz?

Kendisine dediler ki:

– Sen zenginliği sevmez misin? Zenginlik gıpta ile bakılacak şey değil mi?

Cevabı şöyle oldu:

– Ben sadece namazlarını kılanlara gıbta ile bakarım, gece namazını ihmal etmeyenlere hayranlık duyarım; sabun köpüğü gibi geçici şeyler bana câzip gelmez."

EBÂ MÜSLİM-İ HAVLANÎ

H. 1. asır sonları

Ebû Müslim-i Havlânî, Tabiînin ileri gelenlerindendir. Zühd ü takvası son mertebeye çıkan tasavvuf büyüklerinden biridir.

Hattâ denir ki; "Zühd ve fânî şeyleri ısrarlı terk, Tabiînden sekiz kişide nihayet bulmuştur. Ebû Müslim-i Havlânî bu sekiz zâhidden biridir."

Dünyayı öylesine terk etmiş, kendini manevî hakikatlara öylesine vermişti ki, dünya ehli insanlardan dikkatle uzak kalıyor, feyiz ve ilhamlarına mâni olacak sohbetlerden titizlikle çekiniyordu.

Bu yüzden fazlaca sokağa çıkmaz, şunun bununla görüşmez, dikkatini dağıtan şeylere karışmazdı.

Bir gün mescide girmiş, bir köşede sohbet edenleri görünce sevinerek yanlarına yaklaşmıştı. Ne var ki konuşanların kimi oğlunun evlenmesinden, kimi de kızının cehizinden, bazıları da işlerinin gidişinden bahsediyordu. Şaşıran Ebû Müslim şöyle konuştu:

"Ben şimdi, yağan yağmurun ıslatmasından kurtulmak için bir eve giren, girdiği evin de üstü açık olduğu için ıslanmaya yine devam eden adamın durumuna düştüm. Dışarıdakilerden kaçıp mescide girmiştim. Mesciddekilerin sohbetinin ise dışarıdakilerden farksız olduğunu anlayınca şaşırdım. Meğer siz de sokaktakilerden

farksızmışsınız?..”

İçlerinden biri itiraz yollu cevap verdi:

“Sen de konuştuğumuz mevzuya karışma, sadece dinlemekle iktifa et.”

Buna da şu misâli verdi:

“Bu sözün şuna benzer: Her birimiz atlarımıza binmiş, yarışa çıkmışız. Sen diyorsun ki, yarışta atını kamçılama, rakiplerini geçme. Bu olmaz. Ya ben sizinle yarışa çıkmayacağım, yahut da çıkarsam atımı kamçılayıp sizi geçmeye çalışacağım. En iyisi sizinle yarışa çıkmamak, dikkatimi dağıtanların yanında oturmamak...”

* * *

Kazandığı manevî feyiz ve ilhamları muhafaza etmek için kendini fuzulî şeylerden korumaya çalışan Ebû Müslim, dinî mevzulardan gafil insanların çoğalışına işaret ederek der ki:

“İnsanlar sahabe zamanında dikensiz gül gibiydiler. Şimdi ise gülsüz dikene döndüler.”

Bir gün adamın birine şöyle konuştu:

“Sen tanıyor musun onu? Ona kötülük etsen, istediğini veremesen, hattâ onu kızdırsan senin lehinde şahidlik eder. Ama istediğini versen, hiç kızdırmasan aleyhinde şehâdette bulunur.”

Adam, “Hayır” dedi. “Böyle birini tanımıyorum.” Ebû Müslim cevap verdi: “Ben tanıyorum. Hem her gün, her saat onunla kavga ediyorum. O benim nefsimden başkası değildir. İstediğini versem mahşerde aleyhimde olacak, vermezsem lehimde bulunacaktır.”

Kendisine dendi ki:

– Neden, Resülüllah zamanında İslâm’a girmedin?

Şöyle cevap verdi:

– İnsanlan üç sınıfa ayınyorum.

Birincisi: Cennete sorgusuz sualsiz girer.

İkincisi: Çok kolay sualle girer.

Üçüncüsü: Birazcık zor sualle girer.

Ben birincilerden olmak istedim, fakat olamadım. İkincilerinden olmayı arzu ettim, fakat o da kısmet olmadı. Bari üçüncülerinden olayım, dedim, kısmet bu sınıftaymış, bunlara iltihak ettim.

Ebû Müslim bu sözüyle Resülüllah ve dört halifeyi sualsiz - hesapsız Cennete girenlerden sayıyor, onlardan sonrasını da kolay sualle girenlerden kabul ediyor. Tabiîni de birazcık zor suale muhataplardan sayıp kendisini de bunlara yetişenlerden kabul ediyor.

Şam'da Hazret-i Muâviye (ra) ile görüşmüş, Ona sık sık ikaz ederek halifeliği sırasında vâki olan ihmallere mani olmaya çalışmıştır. Halife Hazret-i Muâviye ise Onun samimiyet ve ihlâsını bildiğinden ikazlarını hazımla dinlemiş, sabırla mukabele etmeye gayret etmiştir. Nitekim bir defaki ikazında sözünü birazcık sert dille ifade edince susturmaya çalışmışlar, ancak Hazret-i Muâviye: "Dokunmayın, Ebû Müslim ihlâsla konuşur, samimiyetle söyler, kötü niyeti yoktur..." diyerek dinlemiştir.

Bir defasında hazineden aylık alanların maaşları gecikmiş, günleri geçtiği halde aylıklarını alamamışlardı. Ebû Müslim, Hazret-i Muâviye'nin de hazır bulunduğu camide vaaz ederken, "Ey mü'minlerin emîri, bu para senin ne ananın, ne de babanın parasıdır. Maaşları vermekte gecikip de hak sahiplerini güç duruma düşüremezsin" demişti.

Buna öfkelenen halife, hemen kalkıp gitmiş, daha sonra da tekrar dönüp mescide oturmuştu.

Ebû Müslim vaazını bitirdikten sonra Hazret-i Muâviye cemaata şunları anlattı:

– Ey mü'minler, benim niçin kalkıp gittiğimi konuşacaksınız. Hemen sebebini anlatayım. İtiraf edeyim ki, Ebu Müslim'in acı, fakat doğru sözleri beni kızdırdı. Halbuki ben Resûlüllah'tan şöyle dediğini işittim: "Öfke şeytandandır. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Sizi öfke ateşi basınca hemen abdest alın, abdest suyuyla şeytanın ateşini söndürün." Ben de öyle yaptım, gidip abdest aldım, öfke ateşini söndürdüm. Çıkışım bunun içindir!

* * *

Ebu Müslim'in kendisi gibi zâhid ve kanaatkâr bir hanımı vardı. Bu muhterem kadın kendisiyle birlikte nafile oruç tutar, gece namazı kılar, hattâ camiye kendisini tekbirle gönderir, yine tekbirle camiden gelişini karşılardı.

Bir gün camiden evine dönüp kapıya geldiği halde alıştığı tekbir sesini duymayan Ebu Müslim merakla kapıyı çaldı. Neden sonra sıkıntılı bir görünüşle kapıyı açan hanım, ne tekbir getiriyor, ne de evvelki huzuruna sahip görünüyordu. Belki ki bir sıkıntısı vardı.

Az sonra sofrayı ortaya koyan hanım, içini dökmeye başladı:

"Ben bütün gün evde hizmetçi gibi çalışıyor, yorgun argın yığılıyorum. Senin, Halife Hazret-i Muaviye nezdinde itibarın var, bir dediğini iki etmez. Ondan bir hizmetçi isteyecek, biraz da dünyevî imkân talep edeceksin. Yoksa ben bu kahrı çekemem artık!"

Hanım bu isteğinde ısrar edince şüphelenen Ebu Müslim sordu:

"Hanım, sen beni camiye tekbirle gönderip, tekbirle karşılayacak kadar saliha bir kadındın. Bugüne gelinceye kadar böyle bir huzursuzluğun ve isteğin yoktu. Allah adına yemin veriyorum, sen kiminle konuştun, sana kim akıl verdi? Benim halife yanında nüfuzlu olduğumu kim söyledi?.."

Hanım yemine karşı koyamayıp durumu açıkladı:

"Komşu kadını geldi, bana çok şey anlattı, onun anlattıkları bana çok tesir etti. Kendi hayatıma karşı bir küçümseme içime doğdu. Bunları onun tesiriyle istedim,"

Hanımının dünyasını alt üst eden bu kötü fikirli kadının telkininden çok üzülen Ebu Müslim, o güne kadar hiç yapmadığı şeyi yaptı. Ellerini kaldırıp dua etti:

"Ya Rab, hayatımdan memnun ve mesud bu saliha kadının fikrini bozup, zihnini çelen bu fitneci kadının gözlerini kör eyle de, kendi gibi kötü fikir verip, aile geçimini bozmak isteyenlere ibret olsun."

Ebu Müslim'in duası biter bitmez evin öteki köşesinden bir çığlık işitildi:

"Neden söndürdüğün ışığı? Yakın şu ışığı, hiçbir yeri göremiyorum!"

Meğer, fitneci kadın, henüz evdeymiş. Duası kabul olan Ebu Müslim'in cümlesi biter bitmez gözlerine perde gelince görmez olmuş, bunu ışığın söndürülmesine hamlederek ışığı yakın diye bağırmış...

Ondan bu yana maneviyat büyükleri derler ki:

"Bir hanımın dindarlığını zayıflatacak sözler söyleyip de zihnini çelen kadınlara Allah belâ ve musibetler verir, âhirete varmadan dünyada iken cezalandırır."

Ebu Müslim, Şam'daki bir hatırasını şöyle anlatır:

"Dimeşk mescidine girmiştim. Ashabtan otuz kadar genç oturmuş, sohbet ediyordu. Yaklaştım. İçlerinden biri sadece dinliyor, hiç konuşmuyordu. Onun hali bana tesir etti. Cemaat dağıldıktan sonra yaklaşıp, "Ben seni Allah için sevdim, kimsin?" dedim. Muaz bin Cebel'miş. Tebessüm etti. Sualimi bana tekrar ettirdi. Ben de, "seni Allah için sevdim" diye sözümü tekrarladım. Bu defa eteğimden tutup beni iyice yakınma çekti, sonra da şöyle

dedi:

– Ben Resûlüllah'tan işittim, buyurdu ki; "Allah için birbirini sevenlere kıyamette nurdan öyle bir minber verilecek ki, nebî ve şehidler bile o minbere bakıp takdir edeceklerdir!"

Ben işittiğim bu hadîsin sevinciyle doğruca Ubade bin Sâmit'e koştum. Ona işittiğim hadîsi anlattım. Ubade bin Sâmit hadîsi dinleyince, "ben de sana bir hadîs-i kudsî nakledeyim" diyerek şu kudsî hadisi nakletti:

"Allah Azze ve Celle şöyle buyurmuştur: Benim için birini sevene, benim için birini ziyaret edene, benim için birine nasihat edene benim sevgim vâcib oldu."

EBÛ MÜSLİM-İ HAVLÂNÎ'DEN İBRETLİ BİR KOMŞU VAK'ASI

Ebû Muslim-i Havlânî'nin pek güzel bir atı vardı. Ne zaman binmek'için kapısına çekse, etrafına hayranları toplanır, atın meziyetlerini sayıp dökerlerdi.

Bir gün yine atını kapısına çekip eğerini vururken, at meraklıları toplandılar ve konuşmaya başladılar:

– Güzel değil mi?

– Elbette güzel, hem de saf kan bir hayvan.

Ebû Müslim-i Havlânî:

– Öyleyse söyleyin bakalım, böyle güzel bir at neye yarar?

Meraklılar:

– Üzerine atlayıp harbetmeye...

– Bilemediniz.

– Kaçan düşmanın arkasından kovalamaya..

– Yine bilemediniz.

– O halde siz söyleyin ey üstâd, neye yarar?

– Üzerine atlayıp dinini unutan kötü komşudan kaçmaya!

* * *

Ebu Müslim-i Havlânî, dinini unutan kötü komşudan kaçmak istemekte, herkesin hayran olduğu atını ancak bu işe lâyık görmektedir. Çünkü kötü komşu, insanı Cehenneme sürükleyen en kötü örneklerden biridir. Nitekim iyi komşunun da Cennete sevkeden en kuvvetli teşvikçilerden biri olduğu gibi.

Furkan suresindeki bir âyet-i kerîme, burada canciğer dost olan bazı arkadaş ve komşuların mahşerde birbirlerini itham edip, yakalarına sarılarak:

– Sen olmasaydın ben o işi yapmayacak, oraya gitmeyecek ve o fenalığı işlemeyecektim, diyecek, komşusu da ona:

– Asıl sen olmasaydın ben öyle yapmayacaktım. Beni o gayr-i İslâmî hayata sen ittin, bizim aile sizin evinizde gördü o kötü âdetleri... diyecek.

Böylece iki komşu ve arkadaş birbirlerinin yakalarını yırtarak Cehennemin yolunu tutacaklardır.

Birbirimizi İslâm'a teşvik eden komşu olmalıyız! Aksi takdirde burada can-ciğer dost, orada yakapaça düşman olmamız mukadderdir.

HEREM BİN HAYYAN

İslâm büyükleri bu dünya hayatını gaye değil vasıta bilir. Bu bilginin gereğine göre de hayatlarını tanzim ederler. Biz buna **"ilmiyle amel etme"** hâli de diyoruz.

İşte bu hâl ile hallenen, yâni ilmi ile amel eden İslâm büyüklerinden biri de, Herem bin Hayyan'dır. Hayatı hakkında fazla birşey bilemediğimiz bu zât, günlük nafakasını hayatının gayesi değil, belki vasıtası bildiğinden, bunun vasatını elde edince mes'elesi biter, gayesine tevecc üh eder, ebedî hayatını alâkadar eden mevzular ile meşgul olurdu.

Herkesin uykuya daldığı gecelerde O, tenha yerlere çekilir, derin tefekkürünü huşû içindeki ibadetiyle tenvir ve tezyin ederken şöyle söylenirdi:

"Hayret ederim, Cennete talip olanlarla, Cehennemden korku duyanlara. Bunlar hem Cennete talip, hem de Cehennemden korkarlar, ama yine de uyumaya devam eder, bu kat'î gerçeğin heyecanıyla bir miktar olsun uykularını terk etme fedakârlığında bulunmazlar."

Herem bin Hayyan, ihlâslı dostlardan bir an olsun ayrılmak istemez, tefekkür âlemini zayıflatacak dünya ehli kimselere yaklaşmayı faydalı bulmazdı. Nitekim Onun bu ihlâslı dostlarından biri de ashâbdan Hamime idi.

Bir gün Hamime'nin evine misafir gelen Herem, yatsı namazından sonra Hamime'nin yatmayıp göz yaşları içinde namaza devam ettiğini anladı. Sabah olunca sordu: **"Bu gece seni çok ağlar gördüm, sebebi nedir acaba?"**

Şöyle cevap verdi aziz sahabî: **"İnsanların yataklarından kalkar gibi mezarlarından kalkarak hesap yerine toplanacakları ânı hatırladım. O anda suçluların, günahkârların, ibadetsizlerin dehşetli hâllerini hayal ettim. Kendimin bunların hangileri arasında yer alacağımı düşündüm, gözlerime bir türlü uyku girmedi, ağlamaktan kendimi alamadım."**

Herem bin Hayyan, böylesi ihlâslı dostlara çok değer verir, onların yanından ayrılmak istemezdi. Buna biraz da kendisinin gazablı bir mizaca sahip oluşu sebeb olurdu. Zira gazaba gelince, istemediği sözleri söyleyip, günaha girmekten korkardı. Dostlarının kendisine mani olacaklarını düşünür, onlardan bu yüzden uzak olmak istemezdi.

Nitekim Hazret-i Ömer Onu bir gazada müfreze kumandanı yapmış, bir müfrezeyi Onun emrine vermişti. Bir ara askerlerden biri izin istedi, basit bir işini yaptıktan sonra hemen döneceğini söyledi. Herem de buna izin verdi. Ne var ki izne giden er, beklenenden çok fazla gecikti. Gelince Herem Ona ağır sözler söyledi. İzinli giden zât da: "Senden izin istedim, izinle ayrıldım, ne kızıyorsun?" diye karşılık verince büsbütün hiddetlenen Herem:

"Ben sana hemen gidip dönebileceğin şekilde izin verdim, uzun zaman evinde kalıp, eş dostla sohbet edesin diye değil." diyerek kırıcı sözlerine devam etti. Neden sonra öfkesi dinip, sükûnete erince diğer askerlere; **"Madem ben kırıcı sözler söyledim, üzücü lâflar ettim, siz neden buna mani olmadınız, kardeşimin gönlünü kırmama ses çıkarmadınız?"** dedi.

Onlar da,

"Biz sana mani olacakt ık, ama bildiğimiz gazabın-

dan korktuğumuzdan sesimizi çıkaramadık." diye cevap verince Herem, çocuklar gibi ağlamaya başladı ve:

"Allah'ım, sen dostlarını bile korkutacak kadar gazab içine giren bu Herem'i affet. O, ne yaptığını bilmeyecek kadar hiddete düşüyor, mü'min kardeşlerinin gönlünü kırıyor.." şeklinde Allah'a yalvardı, dua ve niyazda bulundu.

Herem bin Hayyan, o kadar doğru sözlü, sağlam hareketli bir kimseydi ki, birtakım yalancılar, inandırmak istedikleri sözlerine Herem'in ismini verirler, "Herem'den işittik" diyerek kabûl ettirmek isterlerdi.

Nitekim mânevî mes'uliyetten mahrum bir adam, mescidde birtakım hikâyeler anlatıyor, meraklı lâflar ediyordu. Şüphe ile karşılanan asılsız sözlerine de, **"Ben bunları Herem bin Hayyan'dan işittim."** diyerek kuvvet vermek istiyordu.

Bir gün yine benzeri bir konuşma yapan adamın meclisinde Herem de bulundu. Sözünü yine Ona nisbet edip de, "Ben bunu Herem'den işittim" deyince, Herem tahammül edemeyip ortaya çıktı:

"Herem bin Hayyan ben'im, ne zaman sana böyle bir söz naklettim?" dedi.

Adam ise, hiç bozuntuya vermedi, pişkinliğinin icabını hemen icra ederek cevap verdi:

"Şuna bak hele! Sanki kendinden başka hiç Herem bir Hayyan yokmuş gibi konuşuyor. Vallahi bizim her namazımızda cemaatımızın içinde en azından on beş tane Herem bin Hayyan bulunur."

Herem, adamın pişkinliğini görünce, dinleyenlere dönerek şöyle dedi:

"Bu zâtın durumunu iyi düşünün. Sözlerini de ona göre dinleyin. Ben buna söylediklerinin hiçbirini söylemedim. İddia ettiği gibi hadîs rivâyet eden başka He-

rem bin Hayyan da bilmiyorum. Sizi yanlış yola sürüklemesin. Ben gazablı bir adamım, şimdi elimden bir kaza çıkar, daha fazla burada kalmadan çıkıyorum...”

Herem hastalanmıştı. Ziyaretçileri, vasiyet etmesini söylediler. Bunun üzerine; **“Bir zırhım var, onu satın, borcumu verin. Ayrıca Nahl sûresinin son âyetlerini de okuyarak arkamdan hediye edin.”** diye vasiyette bulundu.

Herem’in vefatı, çok sıcak bir mevsime rastlamıştı. Öyle ki, mezarlığa gitmeye bile cesaret edemeyen dostları, sıcağın altında buram buram ter döküyorlardı. Ansızın çıkan bir bulut, sür’atle mezarlığın üzerine gelip koyu bir gölge meydana getirdi. Defin işi bitinceye kadar ayrılmayan bulut, imamın telkinde bulunuşundan sonra, içindeki yağmurunu bütünüyle mezarlığın üzerine dökerek çekip gitti. Toz toprak ıslanıp tatlı bir yaz kokusu meydana geldi. Bu yağmur suyuyla kısa zamanda mezarların üzerinde çiçekler açıp, yeşillikler bittiği görüldü.

Herem bin Hayyan’ın sözlerinden biriyle hatırasını bitirmiş olalım. Der ki:

“Bütün mâneviyat büyükleri, benim Cehennemlik olduğumu söyleseler, ben yine ibadetimden, hayır ve hasenatımdan gerilemem. Dinî vazifelerimi bütünüyle yerine getirme gayretimi devam ettiririm. Zira ben Cennet ve Cehennem için yapmıyorum bu vazifeleri. Belki Cennet ve Cehennem emri altında olan Zât-ı Ulûhiyyet’in emri olduğu için yapıyor, O’nun rızasını kazanmak için ifa ediyorum. O dilerse Cennetine, dilerse Cehennemine koyar. Benim vazifem, O’nun emirlerini yerine getirmek, rızasını kazanmaktır. Kaldı ki O, razı olduğu kulunu da Cehennemine atmaz.”

RÂBİA-İ ADEVİYYE

Basra ? / Kudüs 135

Velî hanımlardan biri de Basra'da büyüyüp, Kudüs'te 135 tarihinde (M. 752) vefat eden Rabia-i Adeviyye'dir.

Rabia-i Adeviyye, Basra'da dindar bir babanın fakir çocuğu olarak doğmuş, bâliğ olmadan vefat eden ebeveyninden sonra da, fakirlik ve öksüzlük mihneti altında yalnız bir hayata mecbur kalmıştır.

Allah âdildir. Bir yandan alırsa, diğer yandan verir. Bu yokluk ve mahrumiyet, kendini Allah'a veren Rabia'da mânevi duyguların inkişafına sebeb olmuş; iç âlemine dönen Rabia, kısa zamanda günün büyük velîlerinden Süfyân-ı Sevrî, Hasan-ı Basrî gibi zâtların da gıbta ve takdirlerine lâyık hâle gelmiştir.

Kulübeciğinin içinde serili bir hasır, köşesinde ise içi hurma yaprağı ile dolu bir minderciğinden ibaret ev döşemesi, onu hiçbir zaman üzmemiş, bilâkis huzur verip vecd almasına sebeb olmuştur.

Nitekim kendisini ziyarete gelen Süfyân-ı Sevrî, "Yâ Rabia, arzu ederseniz yakınlarınız size yardım ederler. Bulunduğunuz bu mütevazi döşemeyi değiştirir, hâlinize bir çekidüzen verebilirsiniz" yolu bir teklifte bulunmak istemiş, ancak Rabia'nın cevabı kesin olmuştur:

"Ben hâlimden müştekî değilim ki, onlara müracaat

ihtiyacını duyayım. Hattâ içinde bulunduğum hâlden, **Bütün Dünya Elinde Olana** dahi müracaat etmedim. Nerde kaldı ki, o dünyanın zerresine sahip olan âciz insanlara rica edeyim."

Alâkalı eserlerin kaydettiklerine göre, Rabia'da bir tek ölçü vardı. O da şu fanî ömrün, İslâm'a en uygun şekilde yaşanıp yaşanmaması idi. Şayet, dinî emirlere tıpatıp uyan bir hayat yaşanıyorsa, onun nazarında işte bu hayat gayesini bulmuş, hedefine ermişti. İsterse o hayat, hasır üstünde geçsin, isterse hasır dahi bulamasın da toprak üstünde devam etsin...

Bundandır ki, Basralı zenginlerden olan Süleyman Haşimî, kendisine bir mektup yazıp, kazancını ve ileride daha da çoğalacak servetini izah ettikten sonra: "Bütün bunlar senin emrine âmâdedir. Yeter ki, beni kabûl eyle, nikâhım altına girmeye razı ol" deyince, Rabia'nın cevabı sert olmuştur:

"Kazancınla mağrur olup, ona güvenme. Bunlar köpük gibidirler. Ne ölüme mani olurlar, ne de başına gelecek bir takdire. Sen yarın varacağın İlâhî huzurda sana lâzım olana bak, onunla teselli ol. Bir de sakın, ben ölürken vasiyet ederim de bu servetimle arkamdan hayır işlerler, diye bir vesveseye de aldanma. Sen kendin kendine vâsi ol, servetini kendi elinde İslâmî hizmete harca, ölmeden vasiyetini kendin yerine getir. Şunu da unutma ki, emrime âmâde edeceğini yazdığın şey, gönlüme ağırlık, kalbime karanlık verir. Benim için câzip birşey olmaktan çoktan uzaklaşmıştır onlar..."

Rabia, vefatından önceki günlerde babasına sık sık şöyle hatırlatma yapardı:

"Babacığım, bizi haramla beslemekten kork. Ben dünyada aç kalmaya sabredebilirim. Ama Cehennem ateşinde yanmaya mütehammil değilim..."

Hanımlar, ziyaretine gelirler, nasihat isterlerdi. Söylediklerinden biri de şöyledir:

"İyiliklerinizi de gizleyin. Tıpkı kötülüklerinizi gizlediğiniz gibi. İyiliklerini ilân etmek, rüzgârın karşısında un savurmak gibidir. Alıp götürür. Eliniz boşta kalır."

Rabia, bütün varlığını imana, İslâm'a bağlamış, dinî hayatın İslâmî hizmetin dışında hiçbir şeyi düşünemez, kalbine getiremez olmuştu. Bu yüzden evlenmeyi bile düşünmemişti.

Bir gün kendisine niçin evlenmediğini sordular. Cevabı şöyle oldu:

"Üç şey vardır ki benim bütün dünyamı dolduruyor. Evlenmeyi düşünmeye vakit bırakmıyor." Sordular:

"Nedir o üç şey?" Cevap verdi:

"1 – Son nefesimi verirken imanla gidecek miyim?

2 – Mahşerde kitabım sağımdan mı, solumdan mı verilecek?

3 – Halk, Cennetle Cehennem yolunda ikiye bölününce, ben hangisinde yer alacağım."

İşte Rabia'nın ömür boyu zihnini meşgul eden ve bütün bir hayat boyunca hizmetini bu inancı icabınca yapmasına sebeb olan anlayış ve tefekkürü...

Böyle düşünüp, böyle yaşadığı içindir ki, tam bin dört yüz yıl geçmiş aradan... Nice hanımlar yaşamış, nice kadınlar gelip geçmiş bu dünyadan. Ama onların ne namları kalmış, ne de nişanları. Tabiî ki Rabia bunlardan müstesna.. O, hâlâ, bütün dillerde destan, gönüllerde Sultan, milyonlarca Müslümanın mânevî hediyelerine muhatap unutulmaz bir insan... Bunun için evlenmeyi düşünmemiş, bundan dolayı kendini devrinin İslâmî hizmetine vakfetmiş, bundan dolayı unutulmaz olmuş...

Bir gün namazda iken evine hırsız giren Rabia, namazını bitirinceye kadar hırsızın birşey bulamayıp eli boş döndüğünü anlayınca seslendi:

"Ey muhtaç adam, bari ibrikteki sudan abdest alıp iki rek'at namaz kıl da, emeğin büsbütün boşuna gitmesin..."

Hırsız şaşırmış, korkuyla karışık bir ruh haline kapılmıştı. Hemen abdest alıp orada namaza durdu.

Rabia bundan sonra ellerini kaldırıp dua etti:

"Ya Rab, bu muhtaç, benim evimde alacak birşey bulamadı, onu senin kapına gönderdim. Sen elbette benim gibi değilsin. Onu boş çeviremezsin..."

Namazı bitiren hırsızın, tevbe, istiğfar etmeye başladığını duyunca, bu defa da şöyle yalvardı: "Ya Rab, bu adam kapında birkaç dakika bekledi, hemen kabul ettin, ama bu aciz, bütün ömür boyu kapındayım, hala böyle kabul edilemedim..."

Kulağına gelen ses şöyleydi: "Üzülme, onu senin hürmetine kabul ettik.."

İBRAHİM BİN EDHEM

Cezire V.: 140

Birinci hicrî asrın sonu ile ikinci asrın başlarında Horasan'ın Belh şehrinde kendi çapında bir bölge hükümdarı yaşar. Bu mütevazi hükümdar, çevresine yaptığı iyilik ve adaletli tutum sebebi ile dualar alıp, hürmete lâyık olur.

Onun böylesine dua alıp, hürmete nail oluşu yüzünden olacak ki Rabbimiz onu, ismi unutulmayacak kadar büyük bir velî yapmayı murad eder, fanî saltanatla ömrünün heder olup gitmesini istemez.

Nitekim irşadına vesile olan hâdiseler de bundan sonra peşpeşe hikmetle sıralanır.

Bir gün sarayına girip huzuruna kadar ilerleyen meçhul bir yolcu ile tahtta oturan Sultan arasında şöyle bir konuşma cereyan eder: Sultan İbrahim sorar:

"Yabancı, buraya kadar ne cür'etle ilerleyip, geliyorsun?"

"Neden gelmeyeyim? Burası nedir ki?"

"Ne olacak, saray. Sultanın sarayı."

"Hayır, burası saray değil, kervansaraydır. Bizim gibi kervan yolcularının bir müddet istirahat edeceği kervansaray..."

"Sen deli misin be adam? Görmüyor musun burada oturan benim, Belh'in sultanı İbrahim bin Edhem. Hani

burada yolcu? Var mı yolculuk alâmeti?"

"Söyle bakalım Sultan, senden önce bu sarayda kim vardı?" Ondan önce kim vardı? Ondan da önce kim vardı? Hani nereye gitti onlar, burada yoklar şimdi? Demek ki, onlar yolcuydular, geldiler, bir müddet istirahat edip sonra ayrıldılar. Şimdi istirahat sırası sende. Bir müddet istirahat edip sen de gideceksin. Arkandan diğer yolcular gelecek, onlar da tıpkı senin gibi ayrılacak? Eğer burası kervansaray olmasaydı, bunların hiçbiri de gelip geçmeyecek, birinin elinde ebedî kalacaktı?.."

Belh Sultanını böylece acı şekilde ikaz eden meçhul adam, geri döner ve sessiz sedasız dışarı çıkıp gider. Neden sonra peşinden koşanlar onu bir türlü bulamazlar. Artık Sultan, bu meçhul adamın ikazını bir türlü unutamaz. Akşamları yatağına uzanır, kulağına aynı sesler devamlı gelir: "Burası bir kervansaraydır. Senden öncekiler gelip geçtiler, sen de gelip geçeceksin..."

Böylece nefis muhasebesi yapıp, saltanatın faniliğini tefekkür ederken evin tavanından bir gürültü duyar. Heyecanla sorar:

"Kim var orada, ne arıyorsunuz?"

"Benim ben, devemi kaybettim de, onu arıyorum!"

"Yahu, sen deli misin? Deve aranır mı, evin damında?"

"Sen atlas yorgan, yün yatak içinde âhireti ararsın da, ben dam üzerinde devemi arayamaz mıyım?"

Sultanın beyninde şimşekler çakar ve bu işin içinde İlâhî bir ikaz olduğuna hükmederek hemen fırlayıp hasır üstünde ibadete başlar. O sabah tacını da, tahtını da terk eder, "hepsini isteyen alsın, biraz da onlar eğlensin, benim misafirliğim bitti" diyerek ibadethanelere koşar, inzivalara düşer, çöllerde yâlnız ve garip dolaşıp tefekküre başlar. Hayatın gayesini düşünür, nefsiyle mücadeleye girer.

Öylesine bir nefis cihadına girer ki, terk ettiği bunca taht ve servetten sonra günlük normal yemeklerini de bırakır, bazan birkaç zeytin tanesi, bir iki lokma ekmekle ömrünü devam ettirmeye karar verir ve uzun zaman da aç, susuz yamalı elbise, hasırdan yatakla yaşar.

Horasan'dan başlayarak bütün İslâmî merkezleri gezer, maneviyat büyüklerini görür, dersini alıp, istifadesini sağlar. Hattâ Kûfe'ye de uğrar, İmam-ı A'zam Hazretleri'yle de görüşür. Hazret-i İmam eski Belh Sultanının manevî sahalarda katettiği mertebeleri hemen anlar ve kendisine, "Seyyidinâ" diye iltifatta bulunur. Neden seyyid olduğunu soranlara da: "Halka hizmet ettiğinden" diye cevap verir. Sultan olarak kendine hizmet ettirmeyi bırakıp, maneviyat eri olarak hizmete başladığını ifade etmek ister.

Artık belde belde dolaşıp ikaz ve irşadlarda bulunan İbrahim bin Edhem, kimi yerde bir maneviyat büyüğü olarak görünür, kimi yerde de bir hizmet eri, bir bağ, bostan bekçisi olarak vazife alır.

Böylece tasavvufun icabı olan çeşitli meslekleri nefsinde yaşayıp, gereğini hissetmek ister.

Nitekim bir ara Belh'e doğru yol alırken uğradığı bir köyde kendisini bağ bekçisi tutarlar.

O sırada yoldan geçen bir ham anlayışlı adam, İbrahim'den üzüm ister. O da, bağ sahibinden isteyene üzüm vermek hususunda kendisine izin vermediğini söyleyince herif elindeki sopayla başına gözüne vurmaya başlar. İbrahim'in buna verdiği karşılık şudur:

– Vur, vur! Allah'a isyan edenin başına vur. Ben emanete riayet ettiğim için bana vuruyor, sen zulmediyorsun, ama kader, Allah'a isyan ettiğim için vurduruyor, adalet ediyor. Onun için bu sopalar bana haktır, vur vurabildiğin kadar...

Zâlim adam bu cevaptan hayrete düşüyor, kendine gelip tevbe, istiğfara başlıyor.

Kendini açlık ve çeşitli mahrumiyete pek fazla alıştırıp tam bir nefis cihadı veren İbrahim bin Edhem bir ara kendi ayarında bir tasavvuf eri olan dostu Şâkik-ı Belhî'ye rasgelir ve onun yaşadığı mahrumiyeti merak ederken şöyle sorar:

– Ey Şakik, nasıl geçiniyorsun?

– Nasıl olacak, bildiğiniz gibi. Bulduğumuz zaman yiyoruz, bulmadığımız zaman ise sabrediyoruz!

– Belh'in köpekleri de öyle yaparlar. Bulurlarsa yerler, bulamazlarsa sabırla beklerler.

– Ya sen nasıl yaşıyorsun ey İbrahim?

– Ben bulmazsam sabrediyorum, bulursam bulamayana veriyorum!

Bu cevaba boynunu büken Şâkik'i tecrübe etmiş olan İbrahim bin Edhem, onu kucaklar, "Benim sabır ve tevazu kahramanı kardeşim" diyerek iyi bir imtihan verdiğini imâ etmek ister.

Halk dilinde İbrahim Edhem diye meşhur olan bu büyük maneviyat adamı, bir gün gemiye biner, bir köşede oturup tefekküre dalar. Meydana gelen fırtınayı, geminin batma tehlikesini hiç de merak etmez. Yolcular ise aniden çıkan fırtına yüzünden bağrışırken içlerinden biri, İbrahim Edhem'in gemide bulunduğunu, dua etmesini teklif eder. Hep birlikte yalvarırlar. O da ellerini kaldırıp şöyle dua eder:

"Yâ Rab, büyük kudretini gösterdin, ikaz olduk; şimdi de geniş merhametini göster de irşad olalım!"

Aniden bulutlar çekilir, fırtına diner, güneş geminin üzerinde bayram havası estirir. Herkes eski Belh Sultanının gerçekten **gönül sultanı** haline geldiğini açıkça söyle-

mekten kendini alamaz.

* * *

Ebû Süleyman Darânî'nin bir abdestle on beş vakit namaz kıldığını söylediği İbrahim Edhem, kimseye ısrarda bulunmaz, şunu da şöyle yap, demezdi. Ama beğendiği o şeyi bizzat kendisi yapar, yâni yaşayarak örnek olurdu. Bir gün meşhur Beşir bin Haris'e bir adam: "Ben de İbrahim Edhem gibi olmak istiyorum, ne dersin?" dedi.

Hazret şu karşılığı verdi: "Sen O'nun gibi olamazsın. Zira sen kendin amel edersin, başkalarına da ille sen de amel et dersin. İbrahim ise bizzat amel eder, kimseye ille sen de böyle yap, demez. Sadece fiilen örnek olur."

* * *

Bağdad, Kûfe gibi ilim ve tasavvuf merkezlerini gezerken Basra'ya da uğrar. Halk etrafını sarar, maruz kaldıkları musibetlerden kurtulmaları için yaptıkları dualarının kabul olmadığını söyler, niçin kabul olmadığını sorarlar.

Büyük mürşid, hâllerini incelediği Basra halkına şöyle hitap eder:

– Ey Basra halkı, sizin hâlinizi inceledim, davranışlarınıza dikkatle baktım, kalblerinizin günahlarla öldüğünü anladım. Halbuki ölü kalblerin duasını Allah kabul etmez.

Sorarlar:

– Nasıl günahlarla öldürmüşüz kalbimizi?

– Tam on günahla öldürmüşsünüz kalbinizi. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

1 – Allah'ı tanıdığınızı söylüyorsunuz, ama emirlerini tanımıyorsunuz.

2 – Kur'an'ı okuyorsunuz, ama manâsıyla amel etmiyorsunuz.

3 – Resûlüllah'ı sevdiğinizi iddia ediyorsunuz, sünnetini ise tatbik etmiyorsunuz.

4 – Şeytanın düşman olduğunu söylüyorsunuz, ama onunla dostluk kuruyorsunuz.

5 – Cenneti sevdiğinizi iddia ediyorsunuz, ama ona hazırlık yapmıyorsunuz.

6 – Cehennemden korktuğunuzu iddia ediyorsunuz, ama kurtuluş için günahtan uzak kalmaya gayret etmiyorsunuz.

7 – Ölüm haktır diyorsunuz, hak olan ölüme hazırlık yapmıyorsunuz.

8 – Kardeşlerinizin ayıbıyla uğraşıyor, kendi ayıbınızı göremiyorsunuz.

9 – Allah'ın verdiği nimetleri yiyor, ama şükrünü unutuyorsunuz.

10 – Ölülerinizi gömüyorsunuz, ama bir gün kendinizin de gömüleceğini hatırlamıyorsunuz.

İbrahim bundan sonra şöyle der:

– İşte ey Basra halkı! Sizde gördüğüm bu on çeşit günah kalbinizi öldürüyor, canlı ve diri bir kalble Allah'a dua edemiyor, redde müstehak oluyorsunuz. Bu saydıklarımı terk edince huzurunuzun geldiğini, duanızın kabul olduğunu göreceksiniz.

140 tarihinde (M. 757) Cezire'de (Dicle yakını) vefat eden İbrahim bin Edhem, birkaç senelik Belh sultanlığını terketmiş, ama asırlar boyunca yaşadığı gönül sultanlığını kazanmıştır. Belki kıyamete kadar da bu manevî sultanlığı devam edecektir.

ŞAKÎK-İ BELHÎ

Belh V. : 153 - M. 770

Şâkik-ı Belhî, Belh şehrinin yetiştirdiği maneviyat büyüklerinden biridir. Kendisi Horasan şeyhi diye söylenir, o günkü şarkın gönül sultanı olarak bilinirdi. Nitekim bir başka sultan olan İbrahim bin Edhem'le yakın dosttu. Belh'teki bir ziyaretinde İbrahim bin Edhem bu dostluğuna güvenerek:

– Nasıl yaşıyorsun ey Şakîk? diye sormuş. O da:

– Bulursam yiyor, bulamazsam sabrediyorum, diye cevap verince:

– Belh'in köpekleri de böyle yaparlar, karşılığını almaktan gücenmemiş, üstelik mukabil sualle:

– Sen nasıl yaşıyorsun ey İbrahim? diye sorunca, O da:

– Ben bulursam yemiyor, bulmayana veriyorum, bulamazsam sabrediyorum, cevabını vermiştir.

Böylesine ince sual-cevap ancak, yine böylesine zühd ve takva sahibi iki maneviyat büyüğü arasında cereyan edebilir. Henüz fetvayı bile tam yaşamayanlar elbette bunu kolay hazmedemezler. Zaten gerçek odur ki, her bilenin üstünde bir başka bilen bulunduğu gibi, her fetva hayatı yaşayanın üstünde bir de takva hayatı yaşayan bulunur. Bizler o takvayı yaşamasak da takdir edip sevgi

duymamız bile bir kazançtır, bir merhaledir.

Zaten sıradan insanları kitaplara yazmıyor, isimlerini dilden dile dolaştırmıyorlar. Onların yaşadıkları asırlardan bu yana nice insanlar gelip geçmiştir bu âlemden. Yâd edilenlerin ise elbette gösterdikleri feragat ve iktisap ettikleri faziletleri, hayranlığı mucib olmuş ki, hâlâ ibretle yâd edilmekte, belki de kıyamete kadar yâd edilmeye de namzet bulunmaktalar.

Belh'in bu maneviyat sultanında görülen bariz meziyetlerden biri, belki de en birincisi, gayet hesaplı bir sabır anlayışı içinde olmasıdır. Başkalarının büyük bir kavga ve gürültü çıkaracağı yerlerde O, derhal bir çıkış yolu bulur, mevzuyu çıkmazdan kurtarır, işin sonucunu tatlıya bağlardı. Onun bu kurtarıcı vasfı bilhassa aile içi münakaşa ve münazaralarda görülürdü. Nitekim meşhur bir hâdisesini kitaplarımız şöyle naklederler:

Şakîk, bakkaldan aldığı yumurtayı hanımına vermiş, yemek yapmasını beklemektedir. Mutfakta yumurtaları hazırlayan huysuz olduğu kadar da geçimsiz hanım, feryadı basar:

– Bey! Bu nasıl yumurta böyle? Bayat mı bayat. Sen ne biçim insansın, hiç yumurtadan anlamaz, iyi ile kötüyü farkedemez misin? Artık aldığın yumurta dahi yenmeyecek nerdeyse?

İşin sarpa sardığını anlayan Şakîk, hemen mevzuyu münasip olan tarafa kaydırır. Gayet sakin bir edâ ile cevap verir:

– Hanım, kızgınlığın bana mı, bakkala mı, yoksa yumurtayı yaratana mı?.. Söyle, kime kızıyor, gazaba geliyorsun?

Ve şöyle devam eder:

– Bana kızıyorsan zahmet ediyorsun. Yumurtanın bayat olduğunu bilsem alır mıyım hiç? Demek ki bayat

olduğunu bilemeden almışım?

Bakkala kızıyorsan, ona da zahmet ediyorsun? Hangi bakkal ister ki, bayat yumurta satsın da, müşterisini kaçırsın? Mutlaka onun da bir mazereti vardır.

Amaaaa. Bana da, bakkala da değil de yumurtayı Yaradan'a kızıyorsan ben ona karışmam! O'nunla senin arana da girmem. İşte sen, işte O'nun hikmeti! Bana sorarsan, yumurtayı hiç yaratmamaktansa yaratsın da bayat dahi olsa soframıza gelsin.

Bütün bunları dinleyen hanımın öfkesi diner, daldığı tefekkürle de sükûnete erer.... O da böylece bir badireyi faydalı şekilde atlatmış olur.

Dostları bir gün sohbet ederken hanımlarından şikâyet ederler, kadınların hissilik ve nimetin kıymetini bilmezliğinden uzun uzadıya söz ederler. Onları dinleyen Şakîk'te ise hiç şikâyet yok. Ne hak verir, ne de haksızlık isnadında bulunur.

Derler ki:

"Hazret, velî gibi bir hanıma düştüğünden ne şikâyet ediyor, ne de bize hak veriyor."

Tebessüm ederek cevap verir:

"Birader, benimki velî değil, kelimenin tam manâsıyla delidir deli! Ancak, o kızıp da deli durumuna girince, ben de hemen durum değiştiriyor velî rolüne geçiyorum. Böylece bir deliye bir velî rolü kâfi geliyor, idare edip gidiyoruz. Eğer siz de hanımlarınızdan şikâyetçi olmaz hâle gelmek istiyorsanız, onun deli olduğu zamanda siz de velî olun, velî rolüne girin. Göreceksiniz ki, ne huzursuzluk kalacak evde, ne rahatsızlık!..

Ama, onun deli olduğu anlarda siz de aynı duruma giriyor, evde ikiniz de iki deli hâline geliyorsanız, işiniz bitiktir sizin..."

BÜYÜK ALİM ŞAMLI BİLAL

V.: Şam 130

Şamlı Bilâl, diye meşhur olan âlim ve mutasavvıf Bilâl bin Saad, Tabiînden büyük bir velî, hem de değerli bir ilim adamıdır. Kendini tanıyanlar evinin bir aile yuvası değil, sanki bir ilim merkezi olduğunu söylemişlerdir.

İlmî ilerlemesine eş olarak amelde inkişafı da bahis konusu olmuş, bu hususta muvaffakiyetinden dolayı kendisine "Şam'ın Hasan-ı Basrî'si" denmiştir. Zaten Bilâl bin Saad, meşhur zâhid ve âlim Hasan-ı Basrî'nin hayranları arasında zikredilegelmiştir.

Şamlı Bilâl'ın hem ilim, hem de amelde hürmet ve takdirlere lâyık olacak derecede inkişaf etmesini, babası Saad'ın Resûlüllah'dan aldığı duaya hamletmişlerdir.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre, Bilâl'in babası, Resûlüllah'ın yanına gelince, Hazret-i Resûlüllah onun başını okşamış, dua etmiştir. Bu dua hürmetine oğlu Bilâl'de ilim ve amel eş derece inkişaf etmiştir.

İkinci hicrî asrın başlarında 130'da Şam'da vefat eden Bilâl'in bazı İslâmî görüşleri bizlere kadar intikal etmiştir:

İbret alıp ikaz olmamız için bir kısmına nazar etmekte fayda olsa gerektir.

Kendisi dost anlayışını şöyle ifade etmiştir:

“Senin sadece dindarlığını kuvvetlendiren dost, her karşılaştığında avucuna bir altın koyan dosttan çok daha hayırlıdır.”

Evet, dost anlayışı böyleydi Bilâl’in...

Zaten, Tabiîn devri ilim ve tasavvuf büyüklerinin bariz ölçüleri böyledir. Onlar dost anlayışını maddî imkân, makam ve mevki ile tesbit etmezlerdi. Dindarlığımıza vereceği kuvvet, yahut getireceği zaaf bakımından, hayırlı veya hayırsız dost ve konu-komşu tarifi yaparlardı.

Nitekim Bilâl, bir ara sahip olduğu makam ve mevkii ile övünen birini görünce yanındakine eğilerek şunu söylemiştir:

“Bir adamın maddî imkânlarıyla övünmesi, o adamın hüsran ve ziyanda zirveye tırmanması demektir.”

Bir zât günahlarından üzüntü duyduğunu söylerken, bazı günahlarının da küçüklüğünden söz etmiş, onları basit görmüştü. Bilâl’in buna cevabı şöyle oldu:

“Sen günahın küçüklüğüne bakma, günah kendisine karşı işlenen Zâtın büyüklüğünü düşün!”

Günah hususunda tembihte bulunurken sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Günah gizli kaldıkça zararı sadece işleyene olur. Ama, ifşa edilirse, zararı sadece işleyene değil, duyana da dokunur. Sahibi de yüzsüzleşir, tevbe zorlaşır.”

Bilâl bundan sonra şu hatırlatmayı yapmıştır:

“Sakın haberdar olduğunuz günahları ilân etmeyin. İfşaya sebeb olmayın. Zira ifşa edilmeyen günahlar, her zaman dönülmeye müsaittir. Ama onu ilân ederseniz, artık dönüş yolunu kapamış olursunuz. Günahın müdafaasından başkaca çare göremez o adam...”

Bilâl, kul hakkından çok korkar, hattâ, kendini aldatanlara bile hakkını helâl eder, âhirete kul hakkıyla git-

mesinler, derdi.

Nitekim bu mevzuda şöyle tarihî bir hâdiseyle de karşılaşmıştır kendisi...

İstanbul'un fethi için yola çıkan mücahidlerin arasında oğlu da vardı. Cihad ordusunun dönüşünde oğlunun şehid olduğu haberi de geldi. Bu haber Şam'da duyulur duyulmaz, tanımadığı bir kişi Bilâl'e başvurdu:

– Oğlunuzda şu kadar alacağım var. Onu talep etmeye geldim, dedi.

Bilâl sordu:

– Şahidin var mı?

– Hayır.

– Senedin?

– O da yok.

– Peki yemin eder misin?

– Evet, ederim.

Bunun üzerine adama istediği parayı veren Bilâl, mes'eleyi şöyle bağladı:

– Eğer doğru söylemişsen istediğin parayı verdim, oğlumu kul hakkından kurtardım. Yalan söylemişsen, şunu iyi bil ki, senin Allah huzuruna kul hakkıyla gitmeni istemem. Aldığın bu para tümüyle sana helâl olsun.

FUDAYL BİN İYÂD

107 - Mekke 187

İkinci hicri asrın gönül sultanlarından biri de büyük maneviyat adamı Fudayl bin İyâd'dır.

Fudayl bin İyâd, hayatında İmam-ı A'zam ve talebelerini görüp sohbet ettiği gibi, halifeleri de görmüş, onlara dersler vermiş, ikazlarda bulunmuştur.

Dünyevî ihtiraslarla boğuşan hırslı insanlara kanaat ve şükürde örnek olduğu gibi, ilim ve irfanda da çevresine nümûne teşkil eden Fudayl bin İyâd gariptir ki vaktiyle kendisi de yol kesip, kervan vuran biriymiş..

Ancak, yine kervanı vurmak üzere pusuya yattıkları bir gün, kervancılardan birinin Kur'an'dan âyetler okuyup mânâsını da anlatarak gittiğini görmüş, sessizce dinlemeye başladığı âyetler, onda müthiş bir titreme ve ürperme meydana getirmesi üzerine ortaya çıkıp silâhını atarak feryadı basmış: "İşte teslim oluyor, tevbe ediyorum! Ben yol kesicilerin başı meşhur Fudayl'ım!"

Bundan sonra tam bir dönüş yaparak bütünüyle, kendini ilme verip örnek bir maneviyat adamı olan Fudayl, tasavvufun derinliklerine de dalmıştır. Bu yüzden, daha önce haklarını gasbedip, mallarını aldığı kimselerle bir bir helâllaşarak ya mallarını iade etmiş, ya da bedellerini vermiştir.

Ne var ki, hak sahiplerinden biri de bir Yahudi çıkmış. Yahudi işi zora çekerek, "Şu kum tepesini kaldırıp

burasını dümdüz yapar da bana bostan haline sokarsan, sana hakkımı helâl ederim" demiştir.

Fudayl ise, bunu göze almaktan asla çekinmemiş:

"Sen bana hakkını helâl et, yeter. Ben günlerce de olsa sıcakta kürek sallar, bu kum tepesini düzler, ekeceğin bir yer haline getiririm" demiştir.

Böylece bir haftada ancak düzenlenebilecek tepeyi dağıtmaya başlayan Fudayl, bir geceden sonra yine işe başlamak üzere geldiğinde tepenin yok olduğunu, dümdüz hale geldiğini görmüş. Yahudi de duruma şahit olunca merak ederek bunu nasıl yaptığını sormuş, Fudayl ise şu karşılığı vermiş:

– Tepenin nasıl düzenlendiğini ben de bilmiyorum. Dün akşama kadar kürek sallayıp kum attım. Gece bir fırtına çıktı, burada ne kadar kum varsa hepsini alıp savurmuş olacak ki, gördüğümüz gibi tepe dümdüz oldu, yapacak birşey kalmadı. Senin, hakkını helâl etmenden gayri.."

Yahudi bunun üzerine hakkını helâl etmiş, düşünceye dalmıştır.

Tevbe ettiği ilk günlerde bir dostuna rica eden Fudayl, kendisini bir suçlu gibi kadı huzuruna götürüp geçmişini muhakeme etmesini, alacaklı adına kim varsa hepsinin de haklarını ödeyip, dünyada bir beraat almayı istediğini anlatmış.

Dostu, Fudayl'ın elini bağlayıp, geçmiş suçlarından dolayı hesaba çekilmesi kasdiyle kadı huzuruna götürmüştür.

Yolda hanımı bu gidişini görünce şaşırmış, eski ettiklerinden dolayı yakalayıp kısas yaparak idam edeceklerini sanarak peşine düşmüş. Bu sırada Fudayl, hanımına şu teklifte bulunmuş:

"İşte ben ettiklerimin cezasını çekmek üzere kadı huzuruna gidiyorum. Cezayı burada çekeyim de âhirete bir

başka ceza kalmasın. Dilersen seni bırakayım, itibarlı biriyle evlen, temiz bir hayat kur, dilemezsen sen bilirsin, benim gibi bir şakinin zevcesi olarak kal!"

Hanımı ise; "Ben iyi günlerinde bir olup, kötü günlerinde terkeden vefasız bir hanım olmak istemem. Her gününde seninle bir olacağıma nikâh gününde söz vermiştim. Haydi adalet huzuruna birlikte gidelim, Hakk'ın emrine birlikte boyun bükelim. Nasıl olsa şeriatın kestiği parmak acımaz!" cevabını vermiş.

Kadı huzuruna böyle çıkan Fudayl, dünyevî ne kadar cezaya müstehaksa hepsinin de verilip, kısasın icra edilmesini ister.

Ancak, her hâlinden samimiyet tüten, bu temiz insanın tevbesindeki ihlâsını bilen hak sahiplerinden kimse çıkıp da dâvâcı olmaz, hak iddiasında bulunmaz.

Dâvâcı bulunmayınca, suç da bahismevzu olmaz. Böylece kendi ayağıyla geldiği mahkemeden cezasız, beraatla çıkar, mahkeme-i Kübrâ'daki beraatını da böylece kazanmış gibi olur.

Halife Harun Reşîd, hilâfet makamına oturduğu ilk günlerde te'sirli bir nasihat dinleyip, ikaz olmak ister.

Alıp Fudayl'ın yanına götürürler. Fudayl, gelenin halife olduğunu öğrenince müsaade etmez, "Benim halife ile bir alış-verişim yoktur. Ne memuriyet talebim var, ne de bir başka şikâyet ve dileğim" der.

Ancak, halife ısrar eder: "Ulülemre itaat vâcibdir. Ben mutlaka Hazret'i ziyaret etmek istiyorum, bu isteğime karşı gelemez." diyerek huzuruna giren Halife, ikaz olmak için geldiğini, başka bir teklifinin bulunmadığını söyler.

Fudayl'ın ikazı ise şöyle olur:

"Ey Mü'minlerin Emîri! Ömer bin Abdülâziz'i halife yaptıklarında, O, Salim bin Abdullah gibi zâtları çağırarak onlara dedi ki:

– Ben arzu etmediğim halde üzerime bu yükü yükle-

diler. Ne diyorsunuz, burada halife olup da âhirette dilenci olmak da var bu işin içinde?

O zaman Salim şu karşılığı verdi:

– Sen azabdan kurtulmak istiyorsan, Müslümanların yaşlılarını baban, anan, gençlerini oğlun, kızın, kardeşin kabul et; babana, anana, oğluna, kızına ve kardeşlerine nasıl muamele edersen halka da aynı muameleyi yap. Böyle niyet ve davranış içinde olursan, kurtulursun, âhirette azaba müstehak olmazsın"

Memnun olan halife, nasihatına devam etmesini isteyince Fudayl şunları ilâve eder:

– Sen de idare ettiğin ülkeni senin kendi evin bil, bu ülkenin halkını da kendi evinin halkı olarak gör. Evine ne türlü bir anlayış hâkim olmasını istersen, ülkene de onu iste. Ev halkına neleri münasip görürsen ülke halkına da onu münasip gör.

Fudayl, bunlarla amel ederse kurtulacağını imâ etmiş olunca, Halife yere bakarak düşünceye dalar, şöyle söylediği duyulur:

"Yüksek makamların mes'uliyeti de yüksek oluyor. Artık ben bütün ülkemi evim kabul edecek, ülke halkını da evimin halkı bileceğim. Bu gerçekten de kolay iş değildir. Ancak, çok yüce ve yüksek iştir."

İnsanlardan uzak kalarak derin tefekküre daldığı inziva günlerinden birinde Fudayl şöyle der:

"Beş şey vardır ki, kötülük ve bedbahtlık işaretidir:

1– Katı kalbli olmak.

2– Göz yaşından mahrum olmak.

3– Utanma hissini yitirmek.

4– Aşırı dünya hırsına dalmak.

5– Ölümü unutup, hep dünyaya çalışmak.

İşte bunlar kötülük işaretidir. Bu hâllerden uzak kal-

mak gerek."

Çevresine bakınca gördüğü kötü tutum ve tavırlardan rahatsız olan Fudayl, şunları da söyler: "Üç şey bu zamanda az bulunuyor:

1– İlmiyle amel eden âlim!

2– İhlâsla yapılan amel!

3– Kardeşini kalbiyle seven mü'min!"

Evet, Fudayl'ın lügatında âlim olsun da amel etmesin, buna cevaz yoktur. Nitekim amel etsin de ihlâslı olmasın, buna da cevaz yoktur.

Hele bir mü'min diğer bir mü'mini sadece diliyle sevmiş olsun, bu sevgi kalbine inmesin, Fudayl buna da asla cevaz vermez.

Gerçekten de bunlar, İslâm'ın temel tavsiyeleri, mü'minin değişmez vasıflarıdır.

Fudayl bin İyâd, muhatabının akıllı olmasına çok değer verir, ahmaklıktan ise şiddetle ürker ve kaçar. Nitekim bir sözünde şöyle der: "Ahmak adamla helva yemek-tense, akıllı adamla savaş etmek hayırlıdır!"

Büyük tasavvuf âliminde nefsini düşünmek, ikinci planda gelen bir husustur. O, ilk plânda bütün mü'minleri düşünür, onların kurtuluşundan sonra kendi kurtuluşunu hatırlardı. Bundan olacak ki, bir gün şöyle söylediğini işitirler:

"Dualar kabul olacak, hemen dua ediniz, deseler, ben kendime değil de hemen devlet büyüğüne dua eder, idare adamlarının ıslah olmasını dilerim. Çünkü, benim iyi olmamla Müslümanlar pek bir şey kazanmaz. Ama devlet büyüğü ile diğer idare adamlarının iyi olmasıyla bütün Müslümanlar iyilik kazanırlar."

Hazret-i Fudayl 107'de (M. 725) doğmuş, 187'de Mekke'de vefat etmiştir.

SÜFYAN BİN UYEYNE

Kûfe 107 / Mekke 198

Hicrî birinci asrın sonu ile ikinci asrın başlarında Mekke, Medine, Basra, Kûfe gibi İslâm merkezlerinde misli görülmemiş ilim adamları yetişiyor, benzerine rastlanmayan maneviyat büyükleri zuhur ediyordu. Bu eşsiz ilim ve irfan âbideleri, bulundukları çevreyi aydınlatırken iktisab ettikleri feyizden halkı ve ilim talibi Müslümanları da hissedar ediyor, hizmetten geri kalmıyorlardı.

İşte sözünü edeceğimiz Mekkeli Süfyân bin Uyeyne de, bu irfan âbidelerinden biridir. Kendisi hem ilimde, hem de takvada örnek bir ilim adamıdır.

Şunu da hemen ilâve edelim ki: Hazret, müctehid idi. Ancak mezhebi yayılmayıp şahsında kaldı. Müctehid fil'mezheb sayıldı.

Süfyân bin Uyeyne'nin en büyük titizliği, sahip olunan ilimle amel edilmesi üzerineydi. Nitekim bu konuda söylediği sözlerden biri şöyledir:

"Âlim, haramı helâli bilen değildir. Belki bildiğiyle amel edendir!"

Süfyân bin Uyeyne bu anlayışında yalnız da değildir. Nitekim İslâm âlimleri dualarında umumiyetle şöyle derler:

"Allah'ım, bizlere hakkı hak olarak göster, ona tâbi kıl! Bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan uzaklaştır!"

Demek ki, hakkı hak olarak bilmek kâfi değildir. Ona tâbi olmak gerek. Bâtılı da bâtıl olarak bilmek kâfi değildir. Ondan da uzak kalmak şarttır. Aksi halde, sadece bilgiyle kalınmış olunur. Yalnızca bilgi, sahibini kurtarmış olsaydı, şeytanın kurtulması gerekirdi. Zira şeytan da, meleklere hocalık edecek kadar bilgi sahibiydi.

* * *

Süfyân bin Uyeyne'nin anlattığına göre, İsa ve Yahya Peygamberler birlikte gezerler, halkı irşadda bulunurlardı. Lâkin İsa Aleyhisselâm, vardığı yerin şerlilerini çağırır, onlarla sohbette bulunurdu. Yahya Aleyhisselâm ise, hayırlılarını çağırır, onlarla sohbet ederdi. Bir ara Yahya Aleyhisselâm tebliğ ve irşad arkadaşına sordu:

"Yâ İsa, ben halkın hayırlılarını çağırıyor, onları ikaza çalışıyorum. Sen ise muhitin şerlilerini çağırıyor, onlarla uğraşıyorsun, sebebi nedir bunun?"

Hazret-i İsa şöyle cevap verdi:

"Ben bir doktorum, bana hasta olanlar gelmeli; ilâcı, yaralı olanlara vermeliyim. İyilerle işim yoktur benim!"

Süfyân bin Uyeyne'nin de aynı yolu takip ettiği, kendisini dinlemeye gelenlerin durumundan belli olmaktadır.

Bizzat amel etmediği şeyi tavsiye de etmeyen Hazret, önce kendi nefsinde yaşar, sonra çevresine tavsiye ederdi. İşittiği sizleri hemen başkalarına anlatmayı tercih edip kendi nefsinde amel etmeyi ise arka plâna alanlara yaptığı konuşmada da şöyle derdi:

"İlim önce dinlenir, sonra düşünülüp benimsenir, bundan sonra da amel edilir. Anlatmak ise bundan sonra gelir."

Demek ki, ilim sadece başkalarına anlatmak için öğrenilmez. İlmi önce dinleyecek, sonra benimseyecek, daha sonra da amel edeceğiz. Başkalarına anlatmak ise bundan sonra olacaktır.

Anlatmanın yerini, zamanını iyi seçmek gerektiğini söyleyen Süfyân bin Uyeyne, yeri gelmeden, muhatabını bulmadan ilim, hikmet anlatmayı da uygun bulmaz ve İsa Aleyhisselâm'ın şu sözünü nakleder:

"İlmin de ehli vardır. Onu ehlinin gayrısına verirsen zayi etmiş olursun, ehlinden esirgersen ihanette bulunmuş sayılırsın."

Nitekim ilâç da öyledir. Ehline verirsen şifa bulur, gayriye verirsen heba olur.

Kul hakkından çok korkan Hazret, bu hakların içinde namus ve şereflere hürmetsizliğe düşme hakkından da titrerdi. Bu konuda şöyle demiştir:

"Bir insanın malına, tarlasına tecâvüz eden kimse, o insanın ölmesiyle tecâvüz ettiği hakları mirasçılarına iade ederse, kurtulması ümid edilir. Ama o kimsenin namusuna hakarette bulunmuşsa, namus sahibinin ölmesiyle mirasçılarından özür dileyerek helâllaşması mümkün olmaz. Öyle ise, mü'minin şeref ve haysiyetine tecâvüz, malına tecâvüzden çok büyük vebal getirmektedir."

Süfyân bin Uyeyne kul hakkı mevzuunda çok titiz ve dikkatlidir. Hattâ, selâm verip almada bile benzeri haklardan bahsederken şöyle der:

"Bir adam sana selâm verir de sen de selâmını alırsan ona kendinden emin olduğu yolunda teminat vermiş olursun. Artık o adam kalkıp gidince arkasından konuşamazsın. Zira selâmını almakla onun senden emin olması yolunda söz vermiş oldun. Buna ihanette bulunamazsın."

Süfyân bin Uyeyne mahşerde üç sınıfın duyacağı teessür ve pişmanlık çok derin ve yakıcı olacak, der ve bu üç sınıfı şöyle sıralar:

1– Amel ve ahlâk bakımından hizmetçileri kendilerini geçen itibarlı ve imkânlı kimseler...

2– Mirasçısı sevapta kendisini geçen mal sahibi.

3– Okuttuğu talebesi amelde kendini geçen âlim. İşte bunların pişmanlığı mahşerde dehşetli olacaktır. Bir gün kendisine şöyle bir sual sorarlar:

"İnsan takvaya nasıl ulaşır?"

Şöyle cevap verir:

"Kendi ile haram arasında dağ gibi engeller görmedikçe takvaya ulaşamaz."

Bir nasihatında şunları da söylemiştir:

"Seni gurura sevkeden fazilet, üzüntü ve tevbeye sevkeden günahtan aşağıdadır. Bu sebeble gurur veren iyiliklerinizi günahtan yüksek bir fazilet saymayın. Sizi gurura götüren sevabınız, biliniz ki o andan itibaren günaha kalbolmuştur."

107'de (M. 725) Kûfe'de doğup çocukluk günlerinde Mekke'ye giderek hayatını bu kudsî beldede yaşayan Süfyân bin Uyeyne Hazretleri, 91 senelik takva dolu hayâtını burada tamamlamış, 198'de Mekke'de vefat ederek hayranlarının hüzünlü dualarıyla Hucun'a defnolunmuştur.

Dört yaşında iken hafızlığı ikmâl ettiği, elliden fazla hacca gittiği, yüzlerce hadîs rivayetinde bulunduğu, ilmiyle âmil bir maneviyat büyüğü olduğu, zamanın âlimleri tarafından te'yid ve tasdik olunmuştur. Şefaatları ümid edilen İslâm büyüklerindendir.

KÛFE KADISI HAFS BİN GIYAS

Kûfe

Hafs bin Gıyas, ikinci asrın ortalarında Bağdat, Kûfe gibi ilim merkezlerinde kadılık yapmış, mes'uliyet sahibi bir din âlimidir. İmam-ı A'zam gibi büyük müctehidlerin bulunduğu yerlerde hukuk hakimliği yapıp, isabetli hükümler vermek herhalde kolay ilmî hizmetlerden olmasa gerektir.

Ancak, Hafs gibi manevî mes'uliyetini müdrik din büyüklerinde herşeyden önce Allah korkusu esas olduğundan en evvel bu manevî endişe ağır basmış, hayatları boyunca hep bu manevî mes'uliyet hissiyle kılı kırk yaran bir titizlik içinde bulunmuşlardır. Nitekim Bağdad'ın Şarkıyya kasabasında kadılık yaptığı sırada Hârun Reşîd'in yakını aleyhine verdiği karar bir hayli çekişmeli geçmiş, doğruluğuna inandığı kararını değiştirmemiş, ama hizmet gördüğü yeri değiştirerek Kûfe'ye gelmiş, burada tam on sene Müslümanların yine kadılık işlerini tedvir edip mes'elelerini halletmiştir.

Kadılık, yâni hâkimlik mesleğinin mes'uliyetini bütünüyle idrak ettiğinden olacak ki, kendisine bu mesleği soran birine: "İki elini iki gözüne sokup dışarı çıkar, fakat hakkını edâ edemeyeceğin kadılık mesleğine sakın yaklaşma!" demiştir.

Aslında bu mesleğe kendisi de baştan taraftar olmamış, hatta Harun Reşîd'in mecbur tuttuğu üç alimden bi-

ri olarak buna mecbur kalmıştır. Vefayâtü'l-Âyân'da bu mevzuda şöyle denmektedir:

"Büyük âlimlerden üç zât Harun Reşîd'in huzuruna getirilip kadılık teklifi yapıldı. Bunlardan Abdullah bin İdris, yaşlı bir ihtiyar taklidi yaparak kendisini oturduğu yerden kalkamaz halde gösterdi. Harun Reşîd:

"Bunda hayır yoktur; bırakın bunu." dedi.

Öteki ise, elini gözlerinin üzerine koyarak görmekte zaafa düştüğünü, bir senedir alil hâlde kaldığını söyledi, affını diledi. Sıra Hafs'a gelince, O da şöyle dedi:

"Vallahi yâ Emîre'l-Mü'minîn! Geçim sıkıntısı içinde olmasaydım ben de bir mazeret bulur, bu mes'uliyetli işe razı olmazdım. Ancak çoluk çocuk geçimi ile borç fazlalığı boynumu bükmektedir!"

Hafs'ın aynı mes'uliyet hissini oğluna da verebildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hafs hastalandığında oğlu başında ağlamaya başlamıştı. Yatağından gözlerini açan baba, oğlunun döktüğü göz yaşını görünce sebebini sormuş, o da: "Baba, diğer meşguliyetler ne ise de, şu işi üzerine almana bir türlü razı olmamıştım" diyerek kadılık mes'uliyetini düşünerek ağladığını söylemişti. O zaman yatağından doğrulan baba şöyle demişti:

"Oğlum, vicdanen müsterihim. Hâkimlik hizmetim boyunca ne bir tek kuruş haram yedim, ne de iki kişi arasında taraf tuttum."

Hafs, burada duraklamış, sonra da duvarda asılı duran cübbesine işaret ederek:

"Zihnimi kurcalayan bir mes'ele kaldı, onu da halletmeliyim" diyerek cübbenin cebinden on beş günlük maaş çıkarttırmış, sonra da şunu tembih etmişti:

"Vasiyet ediyorum sana, ben on beş gündür hasta yatıyorum. Halbuki bu kadar günün maaşını almış haldeyim. Sen bu miktar parayı al, Kûfe valisine götür, teslim

eyle. Yapmadığım hizmetin parasını almış olarak İlâhi huzura gitmiş olmayayım" der ve tertemiz olarak Hakkın huzuruna göçer.

Bundan dolayı derler ki: "Hâkimlik mesleği Hafs bin Gıyas'la sona ermiştir."

Büyük muhaddis ve fakîh Yahya bin Mâin de der ki: "Bağdat ve Kûfe'de kendisinden üç bin hadîs dinledim. Hiçbirini kitaba bakarak söylemedi; hepsini de doğru olarak ezberden anlattı."

Birisi büyük âlim Vaki'a gelir de mes'ele sorarsa şöyle derdi:

"Hafs varken bize sual sorulur mu?"

ŞUAYB BİN HARB

Mekke V.: 199

Aslen Horasanlı olan Şuayb bin Harb, ilim tahsili için geldiği Medine'de uzun müddet kalarak ilminin inkişafını te'min etmiş, meşhur muhaddis Ahmed bin Hanbel, Süfyân-ı Sevrî ve Züheyir gibi âlimlerden hadîs zabtettiği için kendisine Hadîs Âlimi denmiştir.

Bununla beraber Şuayb bin Harb'de, ders okutma himmetinden ziyade tebliğ hizmeti dikkati çekmekte; hem de bu tebliğ vazifesini mizacına uygun şekilde, Türkçemizdeki ifadesiyle "gözünü budaktan, sözünü dudaktan esirgemeyen" insan olarak yaptığı anlaşılmaktadır.

Nitekim bir gün Mekke sokaklarında yürürken büyük bir kalabalığın kendisine doğru geldiğini görünce sorar:

– Bu ne kalabalık? Kim geliyor Mekke'ye?

– Harun Reşîd geliyor, bu kalabalık Onun adamlarıdır.

Şuayb hemen hazırlanır, kimsenin birşey söyleyemediği Harun Reşîd'e düşündüklerini söyleme fırsatı yakaladığını düşünerek Halife'ye seslenir:

"Ey Hârun! Senin icraatından hem hayvanlar, hem de insanlar müştekidir, haberin olsun!"

Sözünün gerisini getirmeden yakalayıp Halife'nin huzuruna getirirler. Elinde kamçısıyla oynayan Harun Reşîd:

– Söyle bakalım, bana neden "Ey Hârun" diyerek ismimle çağırdın?

– Neden isminle çağırmayayım? Allah bile sevdiği kulu Resulüne ismiyle hitap ediyor, "yâ Muhammed" diyor da, sana ne olmuş ki, bundan ayrı hitap tarzı istiyorsun? Kaldı ki, sevmediği kuluna da unvanıyla hitap etmiş, "Ebû Leheb" diye zikretmiştir kitabında.

Halife, Şuayb bin Harb'in sözündeki sertliğe mukabil mertliğini de düşünür, onu serbest bırakır. Ama Şuayb mizacının icabını yapmaktan yine vazgeçmeyip devam eder.

Nitekim mert ve sert mizaçlı Şuayb'ı evlendirmek için bazı yakınları dünür giderler. Beraberlerinde Şuayb'ın kendisini de götürürler.

"Sadece bizim tercihimizle "evet" deyip de sonra başımızı ağrıtma. Sen de hazır bulun, gerekeni sen de söyle ve dinle" derler.

Şuayb söz arasında bir münasebetini bulunca kendini şöyle tanıtır:

"Ben mizacı sert, huyu kötü bir adamım. Yanlış tanımayasınız." der.

Şuayb'ın evleneceği hanım da, ondan geri kalmaz, o da kendisini şöyle takdim eder:

"Ben de çenesi düşük, huyu kötü bir kadınım. Siz de beni başka türlü beklemeyesiniz!"

Şuayb bu cevaptan çok memnun olur. Şu karşılığı verir:

"Ben sizi söylediğiniz şekilde kabul ediyorum. Şayet dediğiniz gibi iseniz, kendinizi medhetmediniz, doğruyu söylediniz. Doğruyu söyleyense bırakılmaz: Söylediğiniz gibi değil de iyi huylu, yumuşak sözlü biriyseniz zaten aranan kimsesiniz. Yâni ben her iki hâlde de kârlıyım.

Evet, diyorum..”

.....

Mert ve sert sözlü Şuayb, günlerce aç, susuz kalır, yine de şüpheli şeylere yaklaşmazdı. Hattâ meşhur velî Seriyyü’s-Sakatî der ki:

“Ben midesine haram şöyle dursun, şüpheli lokma girmemiş dört büyük zât bilirim. Şuayb bin Harb, bu dört büyükten biridir.”

.....

Kur’ân-ı Kerîm’le birlikte rivayet edilen bütün hadîsleri de ezberlemiş olan Şuayb, iktisab ettiği ilmiyle amel de edip, haram şöyle dursun, şüphelilerden bile kaçınmakta birinciler arasında yer alışından olacak ki, rüyasında Resûlüllah’ı görür. Sağında Ebû Bekir, solunda Ömer bulunan Hazret-i Resûlüllah ona şöyle der:

“Yol açın, Allah’ın kitabını, Resulünün hadîslerini ezberlemiş olan muttaki Şuayb’a!..”

Gerçekten de bütün hayatı boyunca takva üzere yaşayan Şuayb, nihayet Mekke’de 199’da vefat eder (M. 814).

Allah şefaatına nail eylesin.

BİŞR-İ HAFİ

Bağdad: 150 - 227

Mekke-Medine'den sonra İslâm'a büyük hizmetler etmiş olan tarihî şehirlerimizden biri de Bağdat'dır. Bağdad, asırlar boyu hilâfet-i İslâmiyye'nin merkezi olmuş, hizmetleri unutulmayan birçok ilim ve maneviyat adamları burada yetişmiştir.

Hicrî 136 tarihinde Abbasî Halifesi seçilen el-Mansur, Bağdad'ı inşâ ederek hilâfet merkezini oraya taşımış, İslâm kültürünün burada gelişmesini te'min eylemiştir. Nitekim meşhur, Cüneyd-i Bağdadî, onun halasının oğlu Seriyyü's-Sakatî ve sözünü etmek istediğimiz Bişr-i Hafi gibi maneviyat büyüklerinin Bağdad'da yetiştiklerini söylersek Bağdad'ın ne türlü değerlerin yetişmesine sahne olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz.

Hayatından bahsedeceğimiz Bişr-i Hafi, 150 tarihinde (M. 767) Bağdat'da doğmuş. 227 tarihinde yine Bağdad'da vefat ederek halifeler şehrinin maneviyat büyükleri arasında yer almıştır.

Bişr-i Hafî, 77 senelik ömrünü tam bir zâhid ve tasavvuf ehli olarak tamamlamış, birçokları dünyevî ihtiraslar içinde kıvranırken, O, kanaat ve tevekkülün aziz örneğini vermiş, coşan ihtiraslara, azan arzulara bir nevi fren vazifesi görmüş, nümûne teşkil etmiştir.

Bişr-i Hafî'nin, dillere destan, gönüllere ferman olan

örnek hayata geçmesine sebeb olan hâdise şöyle zikredilir.

Zengin bir ailenin çocuğu olan Bişr, her istediğini almakta, her arzusuna nâil olmaktadır. Bu sebeble mazbut bir hayat, muhafazakâr bir anlayış pek yoktur günlük yaşayışında. Ne var ki, günün birinde yolda giderken gözüne çamur içine yuvarlanmış bir kâğıt görünür. Üzerinde Allah ism-i celîli yazılı olan bu kâğıdın çamurlarda sürünüşü, ona ağır gelir. Hemen eğilir ve kâğıdı alıp, çamur ve kirlerini silerek hürmete lâyık yüce bir yere koyar. İşte o günün gecesinde gördüğü rüyada, kendisine şöyle hitap edilir:

"Ey Bişr! Sen bizim ismimizi çamurdan kaldırıp yüce bir yere koydun, hürmete lâyık yerde muhafaza ettin. Bundan sonra biz de senin ismini öyle yapacak, hürmete lâyık hâle getirerek, bütün mü'minlerin gönüllerinde yer almasını te'min edeceğiz."

Bu hitaptan sonradır ki, Bişr-i Hafî'nin gönlünde İslâm'a karşı derin bir sevgi, içinde dinî emirlere karşı ciddî bir alâka uyanmaya başlar. Manevî duygular, imanî arzular, onu o kadar sarar ve istilâ eder ki, artık Bişr, şahsında İslâm'ın bütün emirlerini olanca titizliğiyle yaşayıp, dinin emirlerini bütün kabiliyetiyle tatbik etmek ister.

Ancak, bu sırada etrafa yayılmaya başlayan şöhretinden de korkmaya başlayan Bişr, tekrar ettiği duasında hep şunu diler:

"Allah'ım, dünyadaki şöhretim âhiretteki itibarımı yok edecekse, beni böyle şöhretten koru, faydasız itibardan muhafaza eyle!"

Bu anlayışla sık sık görüştüğü dostlarına şöyle derdi: "Mü'minin dünyadaki en büyük cezası, kalb gözünün kapalı bulunması, gerçeği teşhis edemeyip, yalancı şöhretlerle kendini aldatmasıdır."

İbretlidir ki, Bişr-i Hafi'nin evinde de aynı anlayış hüküm sürer, aynı zühd ve takvayı kız kardeşleri de yaşardı. Hattâ üç kız kardeşinin Bişr'den geri olmadığım söylemek mümkündür. Tarihlere geçmiş bazı hâtıralar onların bu yüceliğine delil görünmektedir.

Mudga, Muhha ve Zübde adlarındaki kız kardeşlerinden Mudga, kendisinden önce vefat edince bundan çok müteessir olan Bişr, şöyle demiştir:

"Bazı eserlerde gördüm ki, Allah bir kulu günahından dolayı cezalandırmak isterse onun yakınını alırmış önce. Mudga benim için böyle bir yakındı. Ondan çok ders aldım, benim te'sirli mürşidlerimden birinin bu kız kardeşim olduğunu söylemem asla mübalâğa değildir."

Bu mevzuda kesin bir delil arzetmek gerekirse Ahmed bin Hanbel Hazretleri'nin oğlunun şahid olduğu bir hâdiseyi nakletmek yetişir herhalde.

"Bağdad'da babam Ahmed'in huzuruna bir kadın girdi, müşkülü bulunduğunu söyleyerek sualini şöyle sordu:

– Yâ İmam! Ben yün eğirerek geçimini te'min eden bir kadınım. Bu gece mum ışığında yün eğirirken mum söndü, ben de dışarı çıkıp ay ışığında eğirdim. Şimdi ise her ikisini de pazarda satacağım. Acaba, iki ipliğin de fiyatı aynı mı olmalı, yoksa mum ışığındaki ile ay ışığındakinin fiyatı ayrı mı olmalı?

Buna babam şöyle cevap verdi:

– İki ip arasında kalite bakımından fark varsa fiyatta da fark olması lâzım gelir. Her ikisi de aynı kalitede ise aynı fiyattan satmanızda haramlık sözkonusu olmaz.

Kadın ikinci sualini de şöyle sordu:

– Hastanın rahatsızlık anındaki âh u eninleri bir şikâyet midir?

– Evet, şikâyettir. Ama Allah'a şikâyettir, kula değil!

Eğer kullara şikâyet mânâsında âh u enin ederse bu hata olur, kulluğa lâyık olmaz.

Kadın çıkıp giderken babam, "Çabuk bu kadını takip et, kimin evine girecek anla" dedi.

Ben de peşine düştüm, girdiği evi görünce dönüp geldim. Babama:

"Bişr-i Hafi'nin evine girdi" dedim. Babam bu defa şöyle dedi:

"Tahminimde yanılmamışım. Böyle bir hanım ancak Bişr'in evinde yetişebilir."

Bişr-i Hafi der ki:

"Ben takvayı onlardan öğrendim. Kardeşlerim haram şöyle dursun, şüpheli şeylerden bile kaçarlar, mahzurlu buldukları durumlara asla yaklaşmazlardı."

Evet, en bahtiyar ve mes'ud hayat, aynı çatı altında yaşayan aile fertlerinin dindarlıkta birbirini teşvik ve te'yid ettikleri hayattır. Bişr-i Hafi, bu müşterek anlayış içindeki bahtiyar hayatı yaşamış, onun saadetini tadmıştır. Acaba, biz ne hâlde, ne âlemdeyiz? Aile fertlerimizde böyle bir yakınlaşma, imanî ve İslâmî konularda birleşme söz konusu mu? Yakınlarımız böyle bir saadete yardımcı olma arzusunda mı?

Bişr-i Hafî ve kardeşleri vefat edeli asırlar oldu, yüzlerce seneler geçti. Ama onlar hâlâ imanlı gönüllerde, dindar dillerdeler. Hizmetleri ve örnek hayatlarıyla daima yaşıyor, dualarla, takdirlerle anılıyorlar. Demek manen yaşıyorlar...

MÜSLİM BİN YESÂR

Müslim bin Yesâr, Basra tabiînlerinden zühd ü takva sahibi bir maneviyat büyüğüdür. İbadetlerinde titiz, helâl-haram ayrımında dikkatli bir mutasavvıftır. Bilhassa namaza başlayınca kendinden geçecek kadar vecd ve huşu duyar, sanki namazla bu âlemden göç edip yeni âlemlere uçardı.

Hilyetü'l-Evliyâ'da rivayet ettiği hadîslerden de anlaşılmaktadır ki, Müslim'in dikkatini en çok ibadetlerdeki müjdeler çekmekte, mü'minlerin affına dâir hadîsler onu meşgul etmektedir.. .

Nitekim rivayet ettiği bu hadîslerden birinde, abdest alan mü'minlerin abdest uzuvlarıyla işledikleri günahlardan nasıl kurtulacaklarına dair müjdeyi şöyle naklet-mektedir:

"Mü'minler, abdest alırken yüzlerini yıkayınca yüzüyle, kollarını yıkayınca koluyla, başına meshedince başıyla, ayaklarını yıkayınca ayaklarıyla işlediği günahlardan temizlenir, affa lâyık hâle gelir."

Demek ki, günde beş vakit namaz için abdest alan mü'min, abdest âzalarını yıkarken, o uzuvlarla işlemiş olduğu günahlarını da inşaallah beraber yıkamakta, manevî günah kirlerinden de temizlenmeye muvaffak olmaktadır.

Bu bakımdan abdest alanlar sevinmeli, ibadet edenler huzur duymalıdır. Zira abdestle hem maddî, hem de manevî günah kirlerinden de temizlenmeye muvaffak olmaktadır.

Bu bakımdan abdest alanlar sevinmeli, ibadet edenler huzur duymalıdır. Zira abdestle hem maddî, hem de manevî kirlerden temizlenmiş olmaktalar.

Müslim'in bu duygular içinde başladığı namazında bir başka âlemlere daldığı, hayatını yazan eserlerden açıkça anlaşılmaktadır.

Bir defasında namaz kıldığı mescidin direği devrilip bir yanı çökmüş, halk heyecan içinde kaçışıp Onu dışarıya çağırmış, ama O, namazını bırakmamış, hattâ gürültüyü de duymamış, ibadette bu derece vecde dalmıştır. Nitekim kendisi evine gelince çoluk çocuk susarlar, namaza başlayınca gürültü ederlermiş. Bunun sebebini şöyle anlatmış:

"Ben namazda iken ne kadar konuşup, gürültü ederseniz edin. Çünkü namaza başladığım andan itibaren çevremle alâkam kesiliyor, kendimi bu âlemden çıkarılmış hissediyorum, konuşulanlardan hiç haberim olmuyor..."

Geylân bin Cerîr, Onun namazdaki umumî hâlini şu cümle ile hülâsa etmektedir:

"Müslim'i namazda iken görenler, içi boş bir elbisenin dikili durduğunu sanırlar. Bu kadar kendisinden geçmiş bir hâl alırdı."

Müslim, bu mevzuya ait hislerini anlatırken şöyle demiştir:

"Tenha bir yerde Allah'a iltica edip göz yaşı dökmekten daha lezzetli bir hâl yoktur benim için." Buna yakın bir başka sözü de şöyledir: "Allah'a öyle bir ibadet edin ki, sanki sizi ibadetinizden başka hiçbir şey kurtaramayacakmış gibi olsun, öyle de tevekkül edip teslim olun ki, Onun lütuf ve fazlından başka çare bulunmadığı kesinlikle bilinmiş olsun."

Tabiîn âlimlerinden Mekhul, Basra'ya uğradığında halka şöyle hitab eder:

"Ey Basralılar! Kabe'de yüzünü secdeye kapamış birini gördüm. Gözyaşları mermeri ıslatmış, yalvarıyordu. Böylesine gönülden ağlayanın kim olduğunu araştırınca, seyyidiniz Yesâr oğlu olduğunu öğrendim."

Rivayete göre Müslim, kapandığı secdeden yüz koyduğu yeri ıslatmadan kalkmazmış.

Müslim, ticaret için gezdiği Bahreyn, Yemâme gibi yerlerdeki hâtıralarını anlatırken birini şöyle ifade eder:

"Kalabalık insanları bir eve doğru akın edip gider, gelir gördüm. Evin yakınına varınca kalabalıkla ben de içeriye girdim. Köşede teessür içinde görünen bir hanım, gelenlerin ihtiyaçlarını karşılıyor, borç, harçlarına yardımda bulunuyordu. Ben bir ihtiyacım olmadığını ifade ile çıkıp gittim. Dönüşte yine aynı semte uğradım. Fakat gelip gidenlerden kimsecikler kalmamış, tek tük insanlar üzüntü ve elemli yüzlerle aynı eve girip çıkmaktaydılar. Bu defa yine girdiğimde aynı kadını öncekinden çok neş'eli ve sevinçli bir hâlde gördüm. Çevredekilerin üzüntüsü ile onun neş'esini bağdaştıramayınca sordum. Şu cevabı verdi:

– Geçen defaki gelişinizde çok üzgündüm. Çünkü servetim her geçen gün çoğalıyor, hiç bir işime belâ, musibet gelmiyordu. Acaba, ben Firavun gibi mi oluyorum, diye korkarak, üzüntülü bulunuyordum. Şimdi ise işlerim altüst oldu, kervanlarımı soydular, mahsullerim susuzluktan kurudu, üstelik bazı yakınlarım çeşitli hastalıktan vefat etti. Bundan dolayı o üzüntüm izâle oldu. Bütün zevkini dünyada yaşayıp da âhiretine birşey kalmayacaklardan değilim diye sevinmeğe başladım."

Basra'nın meşhur velîsi Mâlik bin Dinar der ki: "Vefatından sonra Müslim bin Yesâr'ı rüyada görüp hâlini sordum. Cevaben dedi ki:

– Kurtuldum kurtulmasına, ama büyük zelzele ve fırtınalardan sonra.. Şayet Rabbimin geniş affı olmasaydı, yine de kurtuluş nasibim olmayacaktı."

MÂRUF-U KERHÎ

Bağdat V.: 201

Müslümanların mübarek hayatlarını örnek aldığı maneviyat büyüklerinden biri de Bağdat'da büyüyüp, Dicle nehri yakınında vefat eden Maruf-u Kerhîdir (M. 816).

Kerhli Mâruf, aslında Hristiyan bir ailenin çocuğuydu. Onu küçükken aynı dinde bir ailenin yanında yetişmeye bıraktılar. Fakat Mâruf, yanında bulunduğu Hristiyan ailenin anlattığı üçlü Allah inancını aklî delillerle uygun bulmadı. Onlara daha küçük yaşta iken ikaz etti. Bu itiraz ve tatmin olmayışı, onu doğruyu araştırmaya sevk etti. Hristiyan aileyi bırakıp kaçarak Bağdat civarındaki İslam büyüklerini ziyarete başladı. İşte bu sırada ehl-i beyt imamlarından İmam Rıza'nın da yanına uğradı. Aldığı akli ve nakli feyizli ilimle Hristiyanlığı bırakıp İslam'la müşerref oldu.

Bundan sonra her geçen gün ilim yolundaki inkişafa başlayan Mâruf, kısa zamanda kılı kırk yaran bir İslam büyüğü haline geldi. Artık karıncayı dahi incitmiyor, bir buğday tanesi kadar da olsa kul hakkından titriyordu.

Gezisi sırasında Kûfe'ye uğramıştı. Mescidde büyük mutasavvıf İbnü's-Semmâk'ın va'zını dinledi. Kulağına gelen şu cümleler kafasında şimşeklerin çakmasına sebep oldu:

"Hangi kul, Allah'a kalbiyle tam yönelirse, Allah

da merhametiyle ona tam karşılık verir!..”

Bu söz, Mâruf'un bütün varlığıyla Allah'a yönelmesine, fani arzulara tamamen arka dönmesine sebep oldu. Onun bu kararından sonradır ki, Allah da ona rahmet ve ihsanıyla yönelmiş, yaşamaya muvaffak olduğu islami halleri, örnek alınır duruma yükselmişti.

Belki ilmi fazla değildi, ama ameli çoktu. Nitekim bir toplantıda Mâruf'un ilminin azlığından bahsedilince, mezheb sahibi Ahmed bin Hanbel, “öyle söylemeyin, lazım olan ilim, Mâruf'un sahip olduğu kadarıdır!” demiştir.

Bunu garipseyen oğlu Abdullah, bir fırsatını bularak sordu:

“Baba, Mâruf'un ilmi nedir ki?..”

Ahmed bin Hanbel şöyle karşılık verdi:

“Oğlum, ilmin başı Allah korkusudur. O da Mâruf'ta bütünüyle vardır. Başka ne bekliyorsun?”

Bir ara Bağdatlı Müslümanlar Medine'de Süfyan bin Uyeyne'yi ziyaret etmişlerdi. Süfyan bin Uyeyne onlara: “Büyük aliminiz ne haldedir?” diye sordu.

“Kimdir âlimimiz?” deyince şöyle açıklamada bulundu:

“Mâruf'u kasdediyorum. Dikkat edin, Mâruf'tan istifadeyi düşünün. Mâruf yanınızda olduğu müdetçe Allah sizi korur!..”

Mâruf tam bir İslami hayata girmiş, bütünüyle hayatını İslami hizmete tahsis etmişti. Onun dünyaya karşı teveccühü yoktu. Hatta şöyle diyordu:

“Dünyalık kazanılınca sevinmemek, kaybedilince de üzülmemek gerek! Zira bir kula, dünyanın fazla teveccüh etmesi, onun işlediği günahlara peşin bir ceza, yüz çevirmesi de ihlâsına âcil bir şifâdır.”

Mâruf, laf çokluğu, söz kalabalıklığı şeklindeki din-

darlığı hiç hoş karşılamaz, sadece yaşamaya değer verir, tatbikatı esas alırdı.

Gerçekleri lâf çokluğu ile boğuntuya getirenlere şöyle derdi:

"Allah bir kulun hayrını isterse, ona lâf kapısını kapar, amel kapısını açar! Kötülüğe müstehak olduğunu görünce de, amel kapısını kapar, lâf kapısını açar!.."

Demek ki, tatbikatı bırakıp işi lâfla, mugalâtayla geçiştirmek kötülük işareti, iyiliğe lâyık olmama ifadesidir.

Bütün varlığıyla Allah'a bağlanan Mâruf, tam bir tevekkül içindeydi. Şöyle diyordu:

"Allah'a öylesine tevekkül et ki, bütün şikâyetlerinde O, senin yegâne dayanak ve desteğin olsun. Onun dışında âciz kullara dert yanıp, feryad etme..."

Kendisi hidâyete erdikten sonra, anne babasının da hidâyetine sebeb olan Mâruf der ki:

"Mescidde oturmak, Kur'ân-ı Kerîm'e bakmak, ibadettir. Başka iyiliğin yoksa, bunları olsun ihmal etme..."

Mârufun sevap-günah, haram-helâl hususlarındaki tam titizliğini görenlerden biri, bu dikkatin sebebini sorarken şöyle der:

"Ey Mâruf, haramlardan bu kadar korkup, kul hakkından böylesine çekinişin herhalde ölüm korkusundandır?"

"Hayır, ondan değil."

"Kabir azabındandır öyleyse?"

"Hayır, ondan da değil."

"Öyleyse Cehennem endişesindendir?"

Mâruf neticeyi şöyle bağlar:

"Bu saydıkların nedir ki? Benim bütün mes'elem, bu saydıklarının tümünü de tasarrufunda tutan Zâtın rızâsıdır. O, bunların hepsine mâlik ve hâkimdir. O'nun

rızâsını kazanan bunların hepsinden de emin olur."

İmam Musa Rıza'nın ziyaretine gelen kalabalığın izdihamında ezildiğinden rahatsızlanıp yatan Mâruf, son vasiyetini şöyle yapmıştır:

"Vefatım vâki olduğu an, gömleğimi çıkarıp sadaka verin."

"Niçin?" diye soranlara ise şu karşılığı vermiştir:

"Ben, dünyaya geldiğim gibi gitmek istiyorum. Çıplak geldim, yine de çıplak gitmek istiyorum. Hesabını vereceğim mal kalmasın zimmetimde.."

ABDULLAH BİN MÜBAREK

Merv 118/Hiyt 182

Horasan, vaktiyle İslâm'a beşiklik yapmış, değerli fıkıh ve tasavvuf âlimleri yetiştirmiş aziz beldedir. Cüneydi Bağdadî, Bişr-i Hafî, Seriyyü's-Sakatî ve sohbetini edeceğimiz Abdullah bin Mübârek Hazretleri gibi tasavvuf büyüklerinin buralarda yetiştiklerini düşünürsek bölgenin değerini daha rahat anlamış oluruz.

118'de (M. 736) Merv'de dünyaya gelen Abdullah bin Mübarek, zamanında her geçen gün daha fazla zenginleşen dinî ilimlerin tasavvuf bölümünü iyice hazmetmiş, çevresindeki maneviyat büyüklerini de ziyaret ederek, coşan iç dünyasını onlardan aldığı ilhamlarla da tahkim ve tezyin etmiştir.

Fakirlik ve mahrumiyet gibi geçici şeyler İbn-i Mübarek gibi maneviyat büyüklerinin gönül dünyalarını asla karartmamış, bir bağda bekçilik etmek bile onları küçüklük hissine itmemiştir. Bilâkis böylesine tenha ve tefekküre müsait yerlerde, gönüllerini Yaradanlarına bütün samimiyetleriyle açmış, olanca melekeleriyle Rablarına teveccüh edip, manevî feyiz ve ilhamlara mazhar olma fırsatı elde etmişlerdir.

Nitekim bir keresinde bekçilik ettiği bağın sahibi gelip, İbn-i Mübarekten olgun üzüm ve nar istemiştir. Ancak, İbn-i Mübârek'in getirdiği üzüm ve narlar henüz

ekşi olduğu anlaşılmış, bağ sahibi ikinci defa gönderdiğinde yenecek lezzette meyve getirmediğini görünce sormuş:

"Evlâdım, sen burada bekçi değil misin? Neden olgunlaşanlarından getirmiyorsun?"

İbn-i Mübârek'in cevabı şu olmuştur:

"Efendim, siz beni bağınıza bekçi tutarken üzüm ve narlarınızdan yiyebileceğimi söylemediniz ki, nerede hangisinin olgunlaştığını anlayıp size getireyim? Bu bakımdan sizden fazla bilgiye sahip değilim."

Bekçisindeki bu doğruluk ve sadakat karşısında büyük bir takdir hissine kapılan zengin bağ sahibi, durumu iyice tedkik eder, Abdullah'ın takvasının diğer hareketleriyle de te'yid edildiğini görünce, tereddütsüz teklifini yapar:

"Abdullah, benim kızıma talip olanlar çoktur. Ancak, onların hiç birinde sende gördüğüm takva kuvvetini görmedim. Belki de onlar servetimin çokluğunu düşünmekteler. Şayet rıza gösterirsen, kızımı sana verip seninle iftihar etmeyi arzuluyorum."

Abdullah, böylece hizmetini ettiği zenginin kızını alır ve bu servetle İslâm'a daha fazla hizmet imkânı elde edip, manevî feyizlerini daha geniş sahalara neşretme fırsatı bulur.

Demek, o günlerin fakiri böyle fakir, zengini de böyle zengindi.

Kendisi ikinci hicrî asrın başında yaşadığı ve Resûlüllah Efendimizi görmek şerefine nail olmadığı için sahabeden sayılmaz, ancak, sahabenin kadrini iyi bilir, eşsizliğini takdir ederdi. Bir gün şöyle bir sual sordular:

"Resûlüllah'ın yanında bulunmuş olan Hazret-i Muâviye mi efdâl, yoksa daha sonra birinci asrın sonunda gelmiş olan Halife Ömer bin Abdülâziz mi?"

Şöyle cevap verdi: "Vallahi, Muâviye'nin, Resûlûllah'ın arkasında giderken yuttuğu tozlar, Ömer bin Abdülâziz'den efdâldir. Resûlûllah'ın arkasında namaz kılarken Resûlüllah, **"Semia'llahü li-men hamideh"** dedi. Muâviye de, **"Rabbena leke'1-hamd"** diye karşılık verdi. Bu söz de öylece baki kaldı. Bundan gayri ne söylenebilir?.."

Abdullah bin Mübarek, zühd ve takvâsıyla herkesin hürmetini kazanmıştı. Kılı kırk yararcassna haram-helâl titizliğinde bulunur, hele şüpheli şeylerden büsbütün kaçınırdı.

Bir gün emanet olarak bindiği bir atın üzerinde giderken kendisine yolda bir mektup vermek istemişler, mektubu almayan İbn-i Mübarek şöyle karşılık vermiştir:

"Bu atı sahibinden alırken sadece kendimin bineceğini söyledim, başka ağırlık yükleyeceğime dair izin almadım. Bu yüzden, sahibinin haberi olmadan bir mektup ağırlığını dahi yüklemeye kendimde bir selâhiyet göremiyorum. Böyle yaparsam, emanete hıyanet etmiş olmaktan korkarım..."

Acaba, o günlerin insanları, böylesine takva sahibi maneviyat büyüklerini nasıl karşılıyorlardı?

Nusûs kitabında halkın İbn-i Mübârek'e gösterdiği alâkayı ifade eden şöyle bir vak'a, bu suale cevap olabilir:

"Rakka'da halk, bir adamın arkasına düşmüş, gidiyordu. Peşinden gidilen adamın ayağında ise, ne sağlam bir ayakkabı, ne de sırtında yamasız bir cübbe vardı. Hepsi de eski ve yamalıydı. Harun Reşîd'in hanımlarından biri, bu durumu geriden görünce:

"Kimdir bu adam ki, halk bölük bölük peşine düşmüş gidiyor?" diye sordu. Dediler ki:

"Bu, Horasan âlimlerinden Abdullah bin Mübârek'tir."

Hanım kendini tutamayarak konuştu:

“Vallahi padişah Harun değildir. Asıl padişah işte budur. Biz bunca memurlarımızla, bunca hazırlıklarımızla beraber bu kadar halkı severek peşimizden sürükleyemiyoruz. Ama bunların hepsinden de mahrum olan şu şeyh, bizden çok fazlasını arkasına düşürüp götürebiliyor.”

Bir sözü şöyledir: **“Biz ilmi, dünyaya kavuşmak için öğrendik. Ama ilim bizi dünyayı terke zorladı.”**

İtaatsızlıkta bulunan çocuğundan şikâyete gelen bir babaya sordu:

“Sen oğluna hiç beddua ettin mi?”

“Evet, canımı çok sıktığı zamanlarda ettim.”

“Sen kendi elinle kötü yapmışsın çocuğunu. Baba ve annenin çocuğu hakkındaki duası reddolunmaz. Resûl-i Ekrem Efendimiz, mübarek dişini kıran kavmine: “Yâ Rab, kavmime hidâyet eyle. Onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar!” diye dua etti. Sen de böyle bir anlayış içinde olsaydın, ziyan etmezdin. Resûl-i Ekrem’in bu sabrı ve metaneti, ziyan getirmedi, sonunda kavminin imanlarına sebeb oldu.”

Fırat yakınlarında **“Hiyt”** denilen kasabada hicrî 182 yılında vefat etti. Kabri el’an ziyaretgâhtır.

Şu sözler Ona aittir:

“Oturup bin lira sadaka vermekten çalışıp bir lira borç vermek efdâldir.”

“Kazanç için çalışmak tevekkülü bozmaz.”

“Eğer gıybet edecek olsam ana-babamı gıybet ederdim. Hiç olmazsa sevabımı onlara vermiş olurdum.”

“Zengine karşı vekarlı, fakire karşı alçak gönüllü olmak tevazudur.”

İMAM-I BUHARİ

Buhara: 194 / Semerkand: 256

Ulemâ örfünde "İmam", önder, lider ve birinci din âlimi mânâlarına gelmektedir. Bu sebeble, rasgele âlime imam denmez, her bilgi sahibine bu büyük unvan lâyık görülmez. Osmanlılar'da İmam unvanı az kimseye lâyık görülmüştür. Bu azlardan biri, belki de kendi sahasında birincisi, 194 hicrî tarihlerinde (M. 809) Buhara'da doğup, 256'da Semerkand'da Hertenk köyünde vefat eden Muhammed Buhârî Hazretleri'dir. Bu yüzden, İsmailoğlu Muhammed'i kimse kendi ismiyle tanımaz. Ama hemen herkes İmam-ı Buhârî tabiriyle meşhur muhaddis, eşsiz takva ve fazilet sahibi İmam'ı tanır ve 600.000 hadîsten seçtiği 7.275 hadîsli eşsiz kitabını hatırlar.

İmam-ı Buhârî Hazretleri, yetiştiği üçüncü asrın başında şarkta bulunan âlimlerin hepsini de ziyaret etmiş, gördüğü her âlimde, kendisinde bulunmayan bilgileri almış, âdeta bin âlimin muktesebatını iktisab etmiş bir eşsiz muhaddis haline gelmiştir.

Gezdiği yerlere Horasan'dan başlamış. Irak, Şam, Mısır, yâni o günkü İslâm dünyasını tamamen ziyaret etmiş; yetişmiş olan din âlimleri ve mezheb sahipleriyle uzun uzun görüşmüş, ilim almış, hepsinin de ötesinde fazilet ve takva kazanmıştır.

Hatta fazilet ve takvada o dereceye varmış ki, bugün İslâm âleminin sahih altı hadis kitabından birincisini

teşkil eden Cami-i Sahih adındaki meşhur eseri Buhârî'ye bir hadîs kaydederken önce gusletmiş, sonra da iki rek'at namaz kılıp murakabeye varmış, gönlünde bu sözün Resûlüllah'ın mübarek ağzından çıkmış olduğu yolunda bir ilhamı buluncaya kadar tefekkür ve ilticasını da devam ettirmiş. Böylece yaptığı titiz ilmî çalışmaların yanında ve üstünde manevî bir te'yide de mazhar olmuştur.

Denebilir ki, İmam-ı Buhârî Hazretleri'nin toplayıp kaydettiği hadisler hem ilmî, hem de manevî bakımdan tasdik ve tescillidir. Zaten altı yüz bin hadîsi seçe seçe yedi bine indirmesi, gösterilen ilmî titizlik hakkında bir fikir vermektedir.

Buhârî Hazretleri'nin tam on altı sene geceli gündüzlü çalışmasıyla vücûda getirdiği, Allah'ın kitabından sonra dinî hükümlere kaynak olmada birinci sırayı alan bu değerli hadîs kitabı Buhârî'yi tekrar gözden geçiren Zeynü'd-Din Ahmed Zebidî adındaki âlim, eserdeki mükerrer sayılabilecek hadîsleri ayırmış, böylece yedi bin küsur hadîsi dört bin hadîse indirerek Sahih-i Buhârî Muhtasarı'nı vücûda getirmiştir. Yâni, Buhârî'nin kısaltılmış şeklini...

İşte bugün, Diyanet İşlerince tercümesi yapılmış Tecrid-i Sarih, Zeynü'd-Dîn Hazretleri'nin, mükerrer hadîsleri çıkarılmış Buhârî özetidir.

Ayrıca Arapça olarak mükerrerlerle birlikte basılmış yedi bin küsur hadîsi ihtiva eden Buhârîler de mevcuttur.

Buhârî Hazretleri, hayatı boyunca zühdünü, takvasını, maneviyata verdiği büyük ehemmiyetini ihmal etmemiş, kendisine iltifat eden Sultan ve servet sahiplerini dikkate bile almadan hizmetini sürdürmüştür.

Buhara Emîri Halid bin Ahmed, kendisinden hadîs okumak istemiş, bunun için de sarayına gelmesini hatırlatmış, Buhârî Hazretleri bundan müteessir olarak şu

cevabı vermiştir:

"İlim bütün Müslümanların ortak malıdır. Sultanların şahıslarına ait değildir. Mescidde herkese takrir ettiğim ders halkasına buyurabilirsiniz."

Bu yüzden kendisine muğber olan Buhara Emîri Halid, aleyhine bir sürü ilmî dedikodular yürütmüş, bundan müteessir olan maneviyat büyüğü oradan ayrılarak Horasan'ın Hertenk köyünde tek başına yaşamaya başlamıştır. Cemaat ve kitle adamının böyle münzevî halde, bir köye âdeta hapsoluşu, kendisine çok ağır gelmiş, dualarında; 'Yâ Rab, yeryüzü bu kadar genişken bana böyle dar bir yer mi düşüyor" diye sızlanarak artık emanetini alıp, bu ızdıraptan kurtarması niyazında bulunmuştur.

Dileği kabul olmuş olacak ki, aradan bir ay bile geçmeden, bu tenha köyde altmış iki yaşında berzah âlemine göçüp, hizmetinin mükâfatına kavuşmuştur.

Merkad-i şerifi Horasan'ın bu mütevazi köyündedir. Ama hizmetiyle, bütün asırların Müslümanlarının gönüllerinde ve dualarında ebediyete kadar devam edecektir. Gerçek mükâfatı da budur zaten...

İmam-ı Buhârî Hazretleri'nin hadîs toplarken gösterdiği titizliğe bir misâl. Kendisine sorarlar:

"Falan zâtın naklettiği hadîsi neden almadın? Halbuki o zât, sağlam hafızalı, sıhhatli bilgi sahibidir. Resûlûllah'a yakın kimselerle sohbet etmiştir."

Şöyle cevap verir:

"Onun kaçan devesine torbasını uzatıp içinde yiyecek varmış gibi gösterdiğini, devesini aldatarak yakaladığını tesbit ettim. Devesini aldatan adamın rivayet ettiği hadîse ben itimat edemem..."

HATEM-İ ES'ÂM

Horasan V.: 237

Mezheb imamları ile görüşüp, onlara manevî mevzularda fikir vererek faydalı olan, milâdî 851'in maneviyat büyüklerinden biri de Hâtem-i Es'âm Hazretleri'dir.

Hâtem-i Es'âm, şu anda bir kısmı İran'ın bir şehri olan Horasan'da (Meşhed) doğmuş, ikinci asrın sonu ile Üçüncü asrın başlarında mevcut olan zahirî ilimlerden nasibini aldıktan sonra kendini tasavvufa yâni maneviyata vermiştir. Medrese ilminden ziyade tasavvuf ilmine alâka duyan Hâtem, hemen herkesin takdirini gerektiren bir hayat yaşamış; az yemiş, az uyumuş, az konuşmuş, ama konuştuğu zaman da tam konuşmuş, altın değerinde sözler söyleyerek yerini buldurmuştur.

Nitekim, hacca giderken Bağdad'da mezheb sahibi Ahmed bin Hanbel'e de uğramıştır. Halkın tehacüm ve aşırı alâkasından müşteki olan Ahmed bin Hanbel, Hâtem'den bu alâkayı nasıl kesip de çalışma imkânı bulacağını sormuş. Hâtem'in halkın aşırı alâkasından kurtulma tedbirleri fevkalâde ibretlidir. Aynen nakledeceğimiz tavsiyelerinde bakın ne demiştir:

"Ya İmam, ben halkın baskısından kurtulmak için üç prensip benimsedim, sen de bu prensipleri benimsersen faydalı olabilir."

Ahmed bin Hanbel sormuş: **"Nedir o üç prensibin?"**

Hâtem şöyle sıralamış:

"1 – Halka kendi malından vereceksin, ama halkın malından almayacaksın.

2 – Halkın sana geçmiş olan hakkını muhakkak vereceksin, ama senin halka geçmiş olan hakkından fazla söz etmeyeceksin.

3 – Halktan rahatsızlık görmeye razı olacaksın, ama halka rahatsızlık vermeye razı olmayacaksın."

Ahmed bin Hanbel, bu ölçüleri dinleyince; **"Ey Hâtem! Bunlar kolay şeyler mi?"** diye sorar.

Hâtem de şu karşılığı verir:

"Tatbik edersen, halkın baskısından kurtulursun, etmezsen tehacüm devam eder."

İkinci hicret asrının sonlarından üçüncü asrın ortalarına doğru Bağdad ve civarını kaplamış olan İslâmî faaliyet, ilmî münakaşa ve münazaralarla bir hayli hareketli geçmekteydi. Hâtem de bu münakaşalara girer, müzakerelerden geri kalmazdı.

Gariptir ki, Hâtem'de münakaşa ve münazara sonunda hiçbir üzüntü ve sıkıntı işareti görülmezdi. Münakaşayı kaybetse de, yine neş'eli görünürdü. Bunun sebebini sordular. Şöyle izah etti:

"Ben kaybettiğim hiç bir münazaradan üzüntülü çıkmam, sebebi de benimsediğim ölçülerimdir."

"Nedir ölçünüz, anlatır mısınız?"

"Ölçüm şudur:

Rakibimin dediği çıkarsa ben bilmediğim bir şeyi öğrenmiş olacağımdan sevinirim. Zira ilmime bir bilgi daha ilâve olmuş, kazanmışımdır.

Şayet, rakibimin değil de benim dediğim çıkarsa zaten mes'ele yoktur. Aşırı sevinmeme de gerek kal-

mamıştır. Çünkü yeni birşey öğrenmedim, sadece bildiğim şeyin doğruluğu bir daha kuvvet kazandı. Hepsi o kadar. Bunun için münakaşalardan üzüntülü ayrılmam. Her iki hâl de benim için hayırlıdır."

Siz ne dersiniz, Hâtem'in bu ölçülerine:

"Halktan birşey almayacaksınız, ama onlara birşeyler vereceksiniz!

" Halkı rahatsız etmeyeceksiniz, ama onların verdiği rahatsızlığa sabredeceksiniz!

" Halkın hakkını almışsanız hemen ödeyeceksiniz. Ama onlara hakkınız geçmişse hemen almaya koşmayacaksınız!

Ayrıca:

Girdiğiniz münakaşalarda sizin dediğiniz çıkarsa fazla sevinmeyeceksiniz. Çünkü birşey kazanmamışsınız, ilminize bir ilâve gelmemiş. Rakibinizin dediği çıkarsa ona da üzülmeyip sevineceksiniz. Zira siz yeni birşey öğrenmişsiniz, ilminize ilâveler olmuş.

İsterseniz siz de içinize dönün, nefsinize sorun. Hâtem'in bu sözüne nefsiniz de alâka duyup, tasdik ediyor mu? Yoksa itiraz mı var? Varsa, siz onunla mücadele etme fikrinde misiniz?

Manevî hizmetler veren mü'minler bu ölçülere değer vermeli, benimseyerek hareket etmeli, değil mi?

CÜNEYD-İ BAĞDADÎ

Nihavend 207 / Bağdad 298

Velîlerin seyyidi olarak bilinen Cüneyd-i Bağdadî (kuddise sirrûhu), Nihavend'de doğmuş, Bağdad'da büyümüş, o günkü doğunun bütün İslâm merkezlerini gezerek önce ilim, irfan elde etmiş, sonra da kazandığı bu yüce meziyetler, yaşadığı tasâvvufî faziletleriyle Müslümanlara faydalı olmuş, irşadda bulunmuştur.

Çocukluğunu yaşadığı Bağdad'da, İmam-ı Şafiî'nin talebesi Ebû Sevr'den fıkıh, tefsir, hadis, kelâm gibi şer'î ilimleri okumuş, civarda bulunan diğer din ulemâsından muhtaç olduğu ikmâl edici bilgileri de elde ettikten sonra dayısı olan büyük velî, meşhur zâhid Seriyyü's-Sakatî'nin tasavvuf derslerine devam etmiştir.

Üçüncü asrın büyük velîsi aziz zâhid Seriyyu's-Sakatî, yeğeni Cüneyd'le ciddi şekilde meşgul olmuş. Ona, tavsiye ettiği nefis terbiyesi sayesinde velîlerin seyyidi derecesine yükselme şerefini kazandırmıştır.

Cüneyd-i Bağdadî, senelerce süren nefis ve beşerî arzularını yenme mücahedesi sonunda ruhen tekâmül edip, hislerini kontrol altına alarak tam bir ihlâsa kavuştuğu sırada, hem neseben dayısı, hem de manevî sahada inkişafına sebeb olan üstadı Seriy, Ona cemaatı irşad müsaadesini vermiştir.

Ancak, Cüneyd, hâlâ kendisinden emin değildir. Nef-

sini ıslah etmediği, kimseye nasihat etme derecesine yükselmediği kanaatındadır. Bu yüzden dayısı ve üstadı Seriyyü's-Sakatî'nin teklifine hemen evet diyemez, beklemeyi tercih eder.

Ne var ki, beklemekte olduğu o günlerde gördüğü mühim bir rüyada, kendisine tebessümle bakan Hazret-i Resûlüllah, şöyle emir verir:

"Cüneyd! Artık mü'minlerin arasına karış ve onlara ebedî hayata ait hakikatları anlat, ikaz olmalarına yardım et!"

Bu rüyayı gördüğü anda yatağından fırlayan Cüneyd, sabahı zor bulur. Namazdan sonra ilk işi üstadının kapısını çalmak olur.

Cüneyd'i tebessümle karşılayan üstadı, henüz Cüneyd hiçbir şey anlatmadan, Ona şu karşılığı verir:

"Haydi, şimdi de vazifeden kaç da görelim! Bizim sözümüzle amel etmeyebilirsin ama, Resûlüllah'ın emri? Onun emrinde de tereddüt edebilir misin? Doğru vazife başına!"

Cüneyd utancından üstadının yüzüne bakamaz ve o günden sonra Bağdad, Basra, Kûfe ve Hicaz'a varıncaya kadar bütün İslâmî muhitlerde konuşur, ilim ve feyzinden umumun istifade etmesini sağlar.

Hazret-i Cüneyd ilk senelerde gittiği hacda maneviyat büyüklerinin Harem-i Şerifte toplanıp sohbet ettiklerine şahit olur. Hemen yanlarına yaklaşıp, bir köşeye oturarak sohbetlerini dinlemeye başlar.

Şükür mevzuunu konuşurken her biri bir tarif yapar. Bir ara kendisine de sorarlar:

– Söyle bakalım, Bağdadlı genç! Şükür nedir sana göre?"

Şöyle cevap verir Hazret-i Cüneyd:

"Şükür, Allah'ın ihsan ettiği nimetlerle Allah'a isyan etmemek, o nimetleri haram olan yerde asla kullanmamaktır!.."

Maneviyat büyükleri bu kısa ve kesin cevabı pek beğenip, birbirlerine bakarlarken, içlerinden biri şöyle der:

"Bu misafir, Seriyyü's-Sakati'nin talebesidir!"

Gariptir ki, daha sonra üstadı Seriy, şükrün bu tarifini duyunca kimden öğrendiğini sorar. O da:

"Zâtınızın derslerinden anladığım şükür, bundan başkası değildir efendim" diye cevap verir.

Bundan sonra Seriy, Cüneyd'i iyice kendi hâline bırakır ve şöyle âlicenapça bir söz de söyler:

"Cüneyd, üstadını geçmiştir. Bunu açıkça itiraf ediyorum, artık müşküllerinizi ona sorabilirsiniz!"

Tasavvufta pek çok görülen vecd hâli için şöyle söyler Hazret-i Cüneyd:

"Vecd (ruhî zevk ve heyecan) ilmin içinde olmalı, yoksa ilim vecdin içinde olmamalı!.."

Büyük mutasavvıf, bu sözüyle tasavvuf ehli zâtlara şu hatırlatmayı yapmaktadır:

"Tasavvuftaki zevkinize ilim hâkim olmalı, bu yolda ilimle yürümelisiniz. Yoksa ilminize tasavvuf hâkim olup da, ilimsiz yürümeye kalkışmamalı, ilmi tasavvufa tâbi kılmamalısınız."

Gerçekten de ilmi olmayan bazı cahillerin ehl-i tarîka zarar verdikleri, olmayacak iddia ve gösterişlerde bulunarak zahir ehlini tasavvuftan kaçırdıkları, hattâ aleyhlerine bile çevirdikleri görülmüştür.

Bundan dolayıdır ki, mâna büyükleri, "dışı dine uygun olmayan şeyin içi de dine uygun olmaz" demişler. Mutlaka zahirdeki görünüşün de, dine uygun olması gerektiğini, aksi halde dışı dine aykırı görülen bir davranı-

şın içinde dine uygunluk olamayacağını ısrarla söylemişlerdir.

Nitekim elinde içki şişesiyle dolaşan bir adamın zahiri, dine muhaliftir. Artık bunun bâtınında da dine uygun bir hâl olmaz. Olduğu ileri sürülse bile, bu iddia makbul sayılmaz. Zaten bâtınında kudsî meziyet olsa, zahirini de düzeltecek, görenlerin sû-i zanna kapılıp, günah kazanmalarına sebeb olmayacaktır.

Büyük Velî, kalbe gelen şeyleri tasnif ederken de şöyle bir sıralama yapar:

"Kalbe gelen düşünceler dört türlü olur:

1 – Cenâb-ı Hak'tan gelir, kulu uyarmaya matuf bulunur.

2 – Melek tarafından gelir, kulu iyiliğe yöneltir.

3 – Nefisten gelir, sahibini günah olan şeylere sevkeder.

4 – Şeytandan gelir, öfkeye ve yeise atmaya mütevecciih olur.

Kul, bunları iyi ayıklamalı, iyiliğe sevkedenin Rahmani, kötülüğü hatırlatanın da şeytanî olduğunu bilmeli, kötülüklerin üzerinde durup da vesveseye mağlûp olmamalıdır."

Üçüncü hicret asrının başlarında şöyle bir söz meşhur olmuştur:

"Bağdad'ı Cüneyd, Şam'ı Ebû Abdullah Celâ, Nişapur'u Hiyere vaizi Ebû Osman ihya etmiştir!"

Gerçekten de Bağdad'da tasavvufî dersleriyle büyük hizmetler yapmış olan Cüneyd Hazretleri, tasavvufu tek cümleyle tarif ederken şöyle demiştir:

'Tasavvuf, ıstıfa'dan gelmektedir, istifa' ise, seçilmek, ayrılmak demektir. Kul fanî olan herşeyden seçilip ayrılacak, bakî olan Allah rızasından gayrı şey düşünmeyecek-

tir. İşte tasavvuf, bundan ibarettir."

Hazret-i Cüneyd, gerçek sofi ve ihlâslı dindarları tarif ederken de şöyle der:

"Hakikî sofinin kalbi, İbrahim Aleyhisselâm gibi dünya sevgisinden uzak olur.

Teslimiyeti, baba elinde kurban olmaya rızâ gösteren İsmail Aleyhisselâm gibi kavî olur.

Şevki, Mûsâ Aleyhisselâm'ın münâcatı sırasındaki şevki gibi yüce olur.

Sabrı, Eyyûb Aleyhisselâm'ın sabrı gibi sağlam olur.

İhlâsı da Muhammed Aleyhisselâm'ın ihlâsı gibi tam olur."

Cüneyd'e biri sorar:

"Ey Müslümanların aziz mürşidi, belânın büyüğü nedir, söyler misin?" Şöyle cevap verir:

"Belânın büyüğü, belâ vereni bilmemektir. Bu da gafletten ileri gelir."

Milâdî 910'da (H. 298) Bağdad'da 91 yaşında vefat eden Seyyidü't-Tâife Hazret-i Cüneyd, üstadı, aynı zamanda da dayısı olan Seriyyü's-Sakatî'nin yanına defnolunmuştur.

Seriyy'in üstadı büyük kutuplardan Mâruf-u Kerhî'dir. Onun üstadı da İmam Ali Rızâ'dır. Böylece Cüneyd'in irşad silsilesi en kısa yoldan Resûlüllah'a erişmektedir.

VEHEB BİN MÜNEBBİH

H. V.: 124

Veheb bin Münebbih, sahabeden sonra gelen tabiîn âlimlerinin tasavvufla fıkhı birleştiren maneviyat büyüklerinden biri...

Beş sahih hadîs kitabında rivayeti ve on kadar da ahlâkî ve tasavvufî eserleri vardır. Peygamberlere ait kıssaları en çok o rivayet etmiştir.

Ömrünü İslâmı yaşama, çevresine de yaşatma aşkı ile tamamlayan Veheb'in alâkalı eserlerden toplanmış fikir ve sözlerini özetleyecek olursak, şu bahsi vücûde getirmiş oluruz:

Aslen Yemenli olan fakat ikinci Hicrî asırdaki İslâm büyüklerinin hepsini de ziyaret edip, her birinden feyizler alıp, istifadeler sağlayan Veheb bin Münebbih; Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm'ın, gelmiş geçmiş insanların hepsinden de akıl bakımından üstün derecede yaratıldığını izah ederken şu misâli verir:

"İnsanların aklı bir avuç kum misâli olsa, onları irşadla mükellef Allah'ın Resulünün aklı da, uçsuz, bucaksız bir kum çölü gibidir. Bir avuç kumun hudutsuz kum çölüne nisbeti ne ise, insanların meleke bakımından Âhirzaman Nebîsi'ne nisbeti odur."

Zaten Peygamberliğin vasfı da bunu gerektirmektedir. Zira Rabbimiz, hitap edeceği kitlenin tümünden de akıllı olanını tercih buyurur. Onlardan daha akıllısı varken,

yahut yaratacaksa neden daha az akıllısını tercih buyursun, zâtına tebliğci seçsin?

* * *

Veheb, vekarını korumasını istediği din âlimlerinin tutumlarını şöyle izah ederdi:

"Bizden önceki âlimler, ilimlerini dünya ehli kimselere takdim edip de onlardan menfaat talebinde bulunmadılar. Onların bu istiğnası, dünya ehli kimseleri ilimlerine talip hale getirdi, kıymetlerini yüceltip, itibarlarını arttırdı. Ama sonra gelenlerden bazıları ilimlerini dünya ehillerine takdim edip, karşılık beklediler. Zenginler de itibar etmeyip müstağni kaldılar. Hem kendileri itibardan düştü, hem de ilimlerine talep azaldı,

Yâni ilim adamı imkân sahipleri karşısında itibarını koruyup vekarını muhafaza etmeli, zillete düşmemeli...

Veheb bin Münebbih, iman-amel-nefis üçlüsünü misâllerle izah eder ve şöyle bir tasvir yapardı:

"Nefis, bir katırdır, amel de onun yükü... îman ise bu katırın çekicisi durumunda kılavuzu...

Yolculuğun devam edebilmesi için amel yüküyle iman kılavuzu birlikte olmalı, imanla amel ayrılmamalıdır. Aksi halde nefis katırı, amel yükünü atarsa iman kılavuzundan başını kolayca kurtarıp yolundan sapabilir. Bu sebeple amel yükünden kurtulan nefis katırı, iman kılavuzundan başını kolay kurtarıp kaçabilir. Ondan amel yükünü hiçbir zaman almayacaksın..."

Bir başka değerlendirmesi de şöyledir. Der ki:

"Allah bir kulunun hayra lâyık olduğunu görürse, akıbetini hayırlı amellerle süsler. Şerre lâyık olduğunu görürse, önü mühim değil, sonuna bakmak gerekir. İmtihan sonunda..."

* * *

Bir hadîs mealini hatırlayanlar, Veheb bin Münebbih'e sordular: "Cennetin anahtarı "Lâ ilahe illallah" değil midir?"

Cevap verdi: "Evet, Cennetin anahtarı Kelime-i Tevhid'dir. Ancak anahtarın dişleri eksik olmamalıdır. Sadece söylenip şuurla düşünülmeyen bir Kelime-i Tevhid, dişleri eksik anahtar gibidir. Dualar okunup zikirler yapılırken mânâya dönülmeli, iç âleme dalınmalı, tefekkür ve vicdanî muhasebe yapılmalı ki, maksat hâsıl olsun: Anahtarın Cennet kapısını açacak dişleri de te'min edilmiş olunsun."

* * *

Bir gün kendisine dediler ki: "Ey Veheb, bunca zamandır İslâmî hayattasın. Haram-helâl titizliğinde hepimizi geçmiş görünüyorsun. Sence dîne en büyük fayda ile en büyük zararı ne vermektedir?"

Şöyle cevap verdi: "Dine en büyük faydayı veren huy, zühd üzere olmaktır. Yâni, kimseden bir menfaat beklememektir.

En büyük zararı veren huy da, herkesten menfaat beklemek, yardım dilenmektir.

Ben içimde bu inancı kökleştirdiğim zaman, huzur buldum, çevremde müessir oldum. Kimse benim zühdümden şüphelenmedi, takvama bahane aramadı. Çünkü kimseden birşey talep etmedim."

Veheb bin Münebbih'in âlim dostlarından olan Atâ-i Horasani devlet büyükleriyle yakınlık kurardı. Dolayısıyla devlet büyükleri Atâ'nın nüfuzundan istifade eder, bazı haksız tasarruflarını bu âlimi yanlarında göstermek suretiyle kamufle etmek temayülü gösterirlerdi.

Bunu bilen Veheb, bu büyük âlime sarsıcı sözler söylemekten çekinmezdi. Şöyle diyordu dostu Atâ'ya:

"Üzgünüm ey Atâ, aziz ilmini, zelil dünyalığa âlet ettin, dünya-perestlere eşlik edip, onların zulümlü tasar-

ruflarına perde durumuna girdin. Şunu unutma ki, ihtiyaçlarına yetecek kadar bir dünyalık, sana kâfi... Fazlası için şaibeli hareketlere girmemeli, mahrumiyeti göğüsleyip haksız icraat sahiplerinden uzak kalmalısın. Şunu da iyi bil ki, insan ihtirası bir denizdir, dolmaz. Onu ancak kabirde üzerine örtülen toprak doldurur..."

Büyük âlim Hazret-i Veheb, israfçı bir adamı şöyle tarif ederdi:

"Müsrif adamın üç ahlâkı bulunur:

Kendine lâzım olmayanı alır, kendine ait olmayanı giyer, kendine lâyık olmayanı yer..."

"Gafilin de üç alâmeti vardır" diyen Veheb, onu da şöyle sıralar: "Sehiv, lehiv, nisyan...

Fazla yanılma, fazla eğlenme, fazlaca unutma... Bunlar gaflet alâmetidir."

Veheb bin Münebbih, devamlı nefis muhasebesi yapardı. Bir ara şöyle feryat etmiştir:

"Ey insanoğlu!... Sana bir daha dönmeyecek birçok şey, seni terkedip gitmektedir. Şu anda seninle olan birçok şey de yakında onları takip edip gidecektir. Vukuu muhakkak olan bu gidişleri düşünmemek niye? Onlara ebedî gibi sarılmak neden?"

Şu söz de O'na aittir:

"Bilmiş ol ki, ey insanoğlu! Şiddetle arzu ettiğin birçok şey vardır ki, sahip olmaman, olmadan hayırlıdır..."

Kendisinden vaaz istediler. O, kendi nefsine vaaz eder, başkalarını da dinlemekte serbest bırakırdı. İsrarlara dayanamayıp konuştu. Şöyle diyordu vaazında: "Zamana iyi bak zamana... Onu üç bölüm halinde göreceksin:

- Geçmiş zaman,
- Bulunduğun zaman,

• Gelecek zaman...

Geçmiş zaman geçmiştir. Onu artık eline geçiremezsin. İçinde bulunduğun an ki, senin bütün sermayen işte bundan ibarettir. Ne yapacak, ne hizmet göreceksen, o anda yap.

Gelecek zaman ise, bir hayal, bir ihtimalidir. Ne olacaksın, ne hale geleceksin, belli değil."

Şöyle devam ederdi:

"Unutmamalı ki, fena, bekadan öncedir, önce fânî olacağız, sonra bakî kalacağız. Fena menzilinde hafifliğe erişemezsin. Bizden öncekiler öyle yaptılar, sıra bize geldi. Bizler de fena yükünü yüklenecek, beka yolunda ilerleyip, yerinde, yükümüzden arınacağız. Yük çekmeden hafifleme yok..."

Veheb bin Münebbih, yoksul ve muhtaçların âhiretteki durumunu zenginlere şöyle anlatırdı:

'Yoksulların karşısında elini bağlayıp, divân dur. Zira kıyamet gününde devlet onlarındır. Dem-i devrân onların lehine dönecektir."

Zenginliğe eş ölçüde İslâmî hizmette bulunmayıp, muhtaçlara yardım etmeyen cimri servet sahipleri için de şöyle derdi:

"Kıyamette bir devenin iğne deliğinden geçmesi, cimri bir zenginin Cennete girmesinden daha kolaydır."

Hayırlar işleyip, sevaplar kazanmayı kendinden sonraya bırakan adamlara şöyle hatırlatmada bulunurdu:

"Önce yaptığın iyilik ve hayırları kendinin, sonra yapılacaklarını da başkasının bil, değerlendirmelerini böyle yap. Unutma ki, kendi elinle yapmadığın hayrı başkasının eli ile hiç yapamazsın. O da senin cimriliğinden kurtulamaz."

* * *

Bir gün bazı gençler Veheb'e ricada bulundular "Ey aziz hocamız, bize kısacık olsun bir öğüt ver." Gençleri kırmadı, sadece şunu söyledi: "Üç şeyi dinleyin benden, o size yeter:

1– Dindar olmayan dostlardan uzak durun.

2– Nefsi arzularla çetin mücadele verin, hemen yerine getirmeyin.

3– Kendinizi hiçbir surette beğenmeyip, tenkid edildiğinizde avukat gibi nefis müdafaasında bulunmayın.

İşte bu üç husus, size enfüsî bir cihad sahası açar. Fikrî ve ruhî tekamülünüz bunlarla ilerleme kaydeder..." Vefatı Milâdî 741'de vâki olmuştur.

ZÜNNÛN-I MISRÎ

H. 248 - Mısır / M. 862

Mısır maneviyat büyüklerinden Zünnûn-u Mısrî, İslâm'ın örnek simalarından biridir. Hayatı boyunca İslâmî fazilet ve meziyetlerin tatbik ve takipçisi olmuş, herşeyden önce kendi nefsini ikaz ve ikna etme cihadı içinde bulunmuştur.

Bu cihadı sırasında kendisinden birtakım manevî ikramlar bekleyenler olmuşsa da, O, böyle manevî sırları lâyık olana vermeyi esas almış, nefislerinin kötü tazyik ve te'sirinden kurtulma cihadını henüz verememiş olanlara lâyık olmadıkları mânevi sırları ifşa etmemiştir. Nitekim İsm-i A'zam'ı ifşa mes'elesi de bu anlayışının bir icabı olsa gerektir.

Bu mevzudaki müşahedesini anlatan Yusuf bin Hüseyin, bizzat yaşadığı bir hâdisesini şöyle anlatır:

"Ben tam bir sene Zünnûn'a hizmet ettim, yanından ayrılmadım. Sene sonunda kendisine dedim ki: "Yâ üstad, sizden hizmetim müddetince hiçbir talebim olmadı. Şimdi ise bir istirhamım olacak, lütfen beni reddetmeyiniz..."

Hazret, merakla bekledi sualimi. Dedim ki: "Siz ism-i a'zamı biliyormuşsunuz, bana öğretmenizi istirham ediyorum. Bütün sene hizmetimin gayesi budur. Başka bir istirhamım yok." Zünnûn tebessüm edip gitti, bir cevap

vermedi. Böylece tam altı ay daha geçti. Ben yine niyetimde ısrarlıydım. Israrımı sezmiş olacak ki, bir gün beni huzuruna çağırıp şöyle dedi:

"Ağzını bağladığım şu testiyi al ve Fustat'ta bir dostum var, ona götür. İçindeki hediyemi ona mutlaka ulaştır. Gerçi O beni bir senedir aramıyor, ama ben vefa gösterip hediyemi göndermiş olayım!"

Ben ağzı bezle kapatılmış testiyi alıp yola koyuldum. Yolda şeytan zihnime vesvese vermeye başladı:

"Ey Yusuf, Zünnûn'a bir senedir hizmet ettin, yetmedi, altı ay daha hizmet ettin, yine yetmedi, bir sualin cevabına lâyık olamadın. Hediye götürdüğün adam ise bir senedir hiç buralara bile uğramadı. Buna rağmen Üstad ona hediye gönderiyor, acaba çok kıymetli bir hediye mi ki? O adam böyle kıymetli hediyeye lâyık mı ki?.."

Derken, merakımı bir türlü yenemeyip yolun kenarında tenha bir yerde durarak testinin ağzındaki sargıyı çözdüm, içine bakmak istediğim sırada içinden fırt diye bir fare çıkmaz mı? Fare toprağın üzerine düştü, otların arasına doğru da kaybolup gitti. Testinin içinde götürecek birşey kalmamıştı artık. Ben de geri dönüp Üstadın huzuruna girdim. Hiçbir şey söylemeden tebessüm eden Üstad şu karşılığı verdi: "Azizim, bir farenin bile emanet edilemediği bir insana ism-i a'zam nasıl emanet edilip de öğretilir? Bu mümkün mü?"

Yusuf bin Hüseyin der ki: "Anladım ki lâyık olmadan birşeye talip olmamak lazımmış."

* * *

Büyük velînin yaşadığı Mısır'da bir yaz mevsiminde ciddî bir kuraklık hüküm sürmeye başlamıştı. Bağ, bahçe susuzluktan kurumuş, hayvanlar bile otlayacak tek kök yeşilliğe hasret kalmıştı.

Bu yüzden bütün Mısır halkı kırlara çıkmış, yağmur

duaları yapmış, ama bir türlü bekledikleri rahmete kavuşamamıştı.

Bir gün Zünnûn'a gelen biri bir ricada bulundu: "Efendim, günlerdir çıktığımız yağmur duamız kabul olmadı. Bir türlü rahmete kavuşamadık. Söylendiğine göre içimizde bir günahkâr varmış. Onun yüzünden yağmur duamız kabul olmuyormuş. Siz keşfedebilirsiniz bu adamı. Lütfen bir murakabeye varsanız da, o adamı keşfedip, içimizden uzaklaşmasını te'min etseniz, onsuz duamızı yapsak..."

Zünnûn bunu gönülden kabul eder. Fakat o günden sonra da, büyük velîyi kimse Mısır'da göremez. Aradan aylar geçer, kuraklık biter, yağmurlar bereketli damlalarıyla Nil sahrasını sular, sıkıntı sona erer. İşte bundan sonra büyük velî Mısır'da peydah olur.

Onu görenler kendisine hasretle sarılır, merakla sorarlar:

"Efendi Hazretleri nerelerde idiniz, sizi merak ettik doğrusu?"

Zünnûn halisane cevap verir:

"Birazcık Mısır'dan uzaklaşmak ihtiyacı duydum da."

"Neden?"

"Çünkü günahkâr bir adam yüzünden yağmur duanız kabul olmuyordu. Düşündüm, içinizde nefsimden başka günahkâr bulamadım. Çıkayım da, dualarının kabulüne bari mani olmayayım, dedim. Nitekim ben ayrıldıktan kısa bir müddet sonra duanız kabul olmuş olacak ki, yağmur yağdı, kıtlık sona erdi. Ben de geldim."

Hayranları bu sözleri tevbe istiğfarla karşılarlarsa da Zünnûn gerçekten de kendini herkesten fazla günahkâr bilir. Öyle bilmeye de devam eder.

İMAM-I MÂVERDÎ

364 Basra - 450 Bağdad

Hicrî (364) ilâ (450) tarihleri arasında Bağdad'da yaşamış olan büyük âlim Mâverdî, tefsir, fıkıh ve kelâm ilmine ait değerli eser yazmakla kalmamış, sultanlara nasihatlar, fikir adamlarına da hikmetleri ihtiva eden kıymetli fikrî eserler de kaleme almıştır. Nitekim meşhur "Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn"'in sahibi de Mâverdi olduğunu söylersek, onun ilmî ve fikrî seviyesini daha kolayca anlamış oluruz.

Basra'da doğup, Bağdad'da ilmî hizmetlerine devam eden Mâverdî'nin buralarda senelerce tefsir, fıkıh, edebiyat okuttuğu, yüzlerce talebe yetiştirdiği bilinmektedir. Zamanında yayılma istidadı gösteren Mutezile görüşlerine cevaplar vermiş, zaman zaman da onların doğru bulduğu fikirlerine doğru diyebilmiştir.

Zaten Mâverdî'nin dikkati çeken hususiyetlerinden biri, doğru bildiğine doğru diyebilmesi, bunun karşısında kim olursa olsun sözünü çekmemesidir.

Nitekim Abbasî halifelerinden (El-Kaim bi-Emrillâh) Celâlü'd-Devle'ye "Melikülmülûk" unvanı verilmiş, hutbelerde de bu unvân ile yâd edilmeye başlanmıştı. "Meliklerin meliki" mânâsına gelen bu ünvânı bazı âlimler yanlış bulmuşlar, itiraz etmişler, bazıları da mahzursuz görerek ses çıkarmamışlardır.

Celâlü'd-Devle'nin bu unvanını mahzursuz bulanlardan Hanefî âlimi Saymeri:

"Bu, niyete ve kasda göre değişir. Melikülmülûk demekten kasıt, insanlar arasındaki meliklerin meliki demektir. Yoksa kâinattaki bütün meliklerin meliki demek değildir," demişti.

Hanefî âlimi Saymerî bunu "Kâdıü'l-Kudât" tâbirinde mahzur meydana gelmeyişiyle de isbat etmeye çalışmıştı.

Halkın büyük çoğunluğu Mâverdî'nin ne diyeceğini merak etmişti. Bir de Mâverdî'ye sordular:

"Ne dersiniz Hazret. Melikülmülûk ünvânı bir kula lâyık mıdır?"

Mâverdî kaşlarını çatmış, inandığını çekinmeden ifade etmişti:

"Melikülmülûk, fânî bir kula lâyık olmayan sıfattır. Mahzur bulunduğuna kaniyim!."

Mâverdî'nin fetvası Celâlü'd-Devle'ye uçuruldu. Hemen huzura celbedilen Mâverdî, artık sonunun geldiğine hükmediyordu. Ancak bir sürprizle karşılandı. Celâlü'd Devle şu mukabelede bulundu:

"Zâtınızın beni sevdiğine inanıyorum. Buna rağmen, verilen sıfatıma itiraz edişiniz beni üzmedi. Düşündüm ki, beni çok sevmesine rağmen, bir hatâya mâruz kalışımı önlemekten çekinmeyen bir ilim adamı vardır yanımda. Sizin bu itirazınız sâdece inancınızdan meydana gelmiştir. Saygı duyuyor, hürmet ediyorum. Sakın endişe etmeyin."

Mâverdi böylece bir tecziye ile karşılanmamış, bilâkis iltifat ve hürmetle itibar görmüştür. Ne yazık ki, Melikülmülûk ünvânı almasına rağmen Celâlü'd-Devle birkaç ay ancak yaşayabilmiş, Büveyhoğulları Devleti de ondan sonra çöküp yıkılmıştır. Demek içten çöken bünyeye dıştan büyük unvanlar vermekle kurtarmak mümkün

olmamaktadır.

Asıl adı, Ali bin Muhammed olan Mâverdî, gülsuyu satışı ile geçimini te'min edip ilmî itibarını böyle korumak istediğinden gülsuyu mânâsına gelen "Mâverdî" kendisine isim olarak takılmıştır.

Mâverdî'nin tevazu ve takvasına dâir şu olay pek düşündürücüdür:

Alım-satıma dâir yazdığı kitabı pek hoşuna gitmiş, kitabın sayfalarını karıştırırken içinden şöyle bir his geçmiştir: "Mâverdî. aferin sana. Böyle güzel bir kitabı ancak sen yazardın. Senin ilmî seviyene erişecek âlim yoktur zâten Bağdad'da."

Mâverdî bu his içinde yeni kitabını incelerken ansızın çölden iki Arap gelir ve alış-verişe dâir basit bir sual sorarlar.

Gariptir ki, mes'elenin kitabını yazmış olan Mâverdî düşünür, taşınır, bu basit sualin cevabını hatırlayamaz, tatmin edici bilgi veremez. Köylüler, "Bunca şöhretin sahibi bir âlimin bu kadar basit bir sualin cevabını veremeyişi ne kadar da manidardır." diyerek çıkıp giderler. Yolda rastladıkları mollalara sorarlar. Talebeler bir anda mes'elenin cevabını kesin şekilde verirler. Gelip hocaları Mâverdî'ye de bu cevabı anlatırlar. Mâverdî kendisinin veremediği cevabı talebelerinin verdiğini öğrenince ellerini açar, şöyle dua eder:

"Allah'ım, beni bana hemen tanıttığın için sana ne kadar hamd ve şükürler etsem azdır."

EBÛ BEKİR ŞİBLİ

Bağdad: 247 - 334

Ebû Bekir Şiblî, üçüncü asrın irfan yıldızlarından biridir. Horasan, Bağdad civârında feyizler saçıp, ikaz ve irşâdlarda bulunmuş, yaşayışıyla fiilen örnek olmuştur. Bu sebeble ilminden fazla hâli dikkati çeker, sözünden ziyade yaşayışı örnek alınırdı.

Kendi halk arasında az görülürdü, ama halkın içinden ayrılmayı da uygun görmez ve şöyle derdi:

"Halkın içinden kaçmak marifet değildir. Asıl marifet halkın içinde iken kendi içine dönebilmektir."

Kendisine bir gün şöyle dediler: "Filân zât, Dicle suyu üzerinde seccadesini serip namaz kılıyormuş."

Tebessüm eden Şiblî şöyle cevap verdi: "Onlar çocuk oyuncağı gibi şeylerdir. Mütefekkir insanlar böyle oyuncaklarla eğlenip kalmamalı, işi daha derinlere götürmelidir. Bu gibi şeyler kabı küçük olanların avunacakları faziletlerdir."

Ebû Bekir Şiblî, hâdiselere hikmetle bakan bir ibret ehliydi de. Vermek istediği bir fikri, bazan hikmetli bir vak'ayla nazarlara takdim eder; düşünmeyi te'mine gayret gösterirdi.

Bir gün dostlarına sordu: "Beni ciddî olarak seviyor musunuz?"

Hep birlikte cevap verdiler: “Efendimiz, bunu sormak bile bize ağır geliyor. Şüpheniz mi var sarsılmayan sevgimizden?”

Bu defa eline geçirdiği odun parçalarını dostlarına doğru fırlatan Şiblî, dostlarının “bu adam aklını oynattı galiba” diyerek birer ikişer uzaklaştıklarını gördü. Tekrar sordu: “Ey benim sarsılmayan dostlarım, nereye gidiyorsunuz böyle birer, ikişer?” Dediler ki:

“Nereye olacak, evlerimize!”

“Hani beni seviyordunuz, neye terk ediyorsunuz?”

“Efendimiz, siz bize fırlattığınız odunlarla başımızı, gözümüzü yaralayıp bize sıkıntı verdiniz. Bu durumda artık yanınızda duracak hâlimiz kalmadı.”

Şiblî gülümseyerek: “Geliniz, geliniz, ey benim sahte dostlarım,” dedi ve ilâve etti:

“Dostluğun şanı odur ki, dostundan zarar da gelse sineye çekecek, acı da gelse rıza gösterip terketmeyecek. Siz benim hakikî dostum olsaydınız, bende rahatsız edici bir tavır görülünce sabreder, ıslahıma çalışırdınız, terketmeyi tercih etmezdiniz...”

Böylece bir imtihanı kaybeden dostları, yine çevresini aldılar. Vaaz ve nasihatlarından istifadeye başladılar. Dostluğun şartını da böyle fiilî bir örnekle, unutulmayacak şekilde öğrenmiş oldular.

* * *

Şiblî, ölümünden önceki son hastalığında, kendisini ziyarete gelen bir talebesinden, kendisini camiye götürmesini istedi. Son bir defa daha gitmek istiyordu Azamiye camiine... Yolda rastladığı bir kişiyi gösterdi talebesine; “Şu zâta dikkat et, yarın onunla bir işim olacak benim!” dedi.

Hizmetkârı olan talebesi Üstadının bu meçhul adamla ne işi olacağını bir türlü anlayamamıştı.

O gece sayılı nefeslerinin sonuna geldiği sırada Şiblî vasiyetini yaptı. Şöyle diyordu:

"Bağdad'ın filân mahallesinde sâlih bir cenaze yıkayıcısı var. Benim cenazemi o yıkasın. Bu benim vasiyetimdir, sakın ihmal etmeyiniz."

Talebesi, Üstadının vefat ettiği gecenin sabahında vasiyetini yerine getirmek üzere, Onun bildirdiği adrese gidip de kapıyı çaldığında, Ebû Bekir Şiblî Hazretleri'nin bir gün önce "bu adamla yarın işim olacak" dediği zâtla karşılaştı. Kendisi daha hiçbir şey söylemeden o zâtın suali şu oldu:

"Şiblî bizden önce gitti değil mi?"

"Nereden bildiniz?"

"Dün söylemişti size. Bu adamla yarın bir işim olacak diye. O, boş konuşmaz. Mutlaka cenazesini yıkamamı kastediyordu."

GAVS-I A'ZAM
GEYLÂNÎ HAZRETLERİ

Geylân: H. 471 / Bağdat: 561

İran'ın Geylân kasabasına yakın bir köy olan Nif'te dünyaya gelen Abdülkadir-i Geylânî Hazretleri, daha çocukluk günlerinden itibaren, kendisini fevkalâde titiz bir takva terbiyesi içinde bulur.

Zira, anne Fâtıma ile dede Abdullah, haram şöyle dursun, şüpheli gıdalardan bile titizlikle kaçınmakta, çevreye örnek olacak temiz ve ihlâslı bir İslâmî hayat yaşamaktadırlar.

Bu takva titizliğinden olacak ki, anne Fâtıma, oğlunun yabancı kadınlardan süt emmesine bile razı olmaz; haram yiyen bir kadından süt emmiş olma ihtimalinden dolayı bu derece hassas davranır.

Kendisi dâima helâl yiyip yavrusuna da helâl gıdadan hâsıl olan süt emdirme titizliğinden olacak ki, küçük Muhiddin'de o yaşta iken bile birtakım hârika hâller görülür, ibreti mucib durumlar sezilir.

Hattâ yavrudaki bu beklenmeyen acayip hâller, muhitte dahi şayi olur.

Nitekim bir Ramazanda, gökteki ayı göremedikleri için orucun başlayıp başlamadığını bilemeyen köylüler, sabahın erken saatinde anne Fâtıma'nın kapısını çalar ve

şu suali sorarlar:

"Küçük Muhiddin bugün süt emiyor mu?"

Annesinin cevabı gayet ibretlidir:

"Muhiddin bu gece imsak vaktinde emdiği memeyi birden bıraktı, bir daha da süt emmedi!"

Bu cevap üzerine Nifliler, o gün orucun girdiğini kabul ederek hemen oruca başlar, yemeyi terkederler.

Böylece tam bir takva terbiyesi içinde yetişen küçük Muhiddin, tahsil çağına gelince, ruhunun derinliklerinde ilim aşkı duyar, İslâmî ilimlerde ilerleme arzusu, kendisinde yenilmez bir istek haline gelir.

Bu şiddetli arzuya mukavemet edemeyen sâliha kadın Fâtıma hanım, nihayet oğlunun isteğine boyun eğip, okumak üzere uzaklara gitmesine izin verir.

Biricik oğlunu gözü önünden ayırmak istemediği halde, içi yana yana yavrusunun azık çantasını hazırlayıp, yol harçlığını cübbesinin koltuğu altına dikerken, şu kesin nasihatini yapmaktan da geri kalmaz:

"Ben şu âna gelinceye kadar sana ne bir damla haram süt emdirdim, ne de bir lokma haram ekmek yedirdim. Bundan böyle de senden bu geçmişine uygun bir dindarlık isterim. İslâmî vazifelerini hiçbir surette ihmal etmeyecek, hele yalanı asla söylemeyeceksin. Doğru sözden ziyan görecek, zarar edecek de olsan, yine yalana tenezzül etmeyecek, doğruluktan asla ayrılmayacaksın.."

Oğul, annesinin bu nasihatlarını su gibi içip, zihnine adetâ nakşeder. Ellerini öptüğü validesine veda ederek Bağdad'a doğru yola koyulmuş bir kervanın yolcuları arasına karışır.

Henüz on yaşını yeni geçmiş olan genç Muhiddin, kervanla iki gün yol aldıktan sonra ormanların örttüğü

iki dağın ortasından geçerken haydutlar tarafından kervanın sarıldığını, hayretle görür. Alışmadığı manzaraya ibretle bakar, hayretle seyreder.

Birtakım silâhlı adamlar yolcuları sıraya dizip, üzerlerini aramakta, develerin yükündeki kıymetli şeyleri soyup talan etmektedirler. Nihayet işini bitiren şakiler çekilip giderken eşkiya reisi, köşede kendilerine hayretle bakan genç Muhiddin'e laf olsun diye sorar:

"Delikanlı, senin de paran var mı?"

"Var!"

"Ne kadar?"

"Kırk dinar!"

Hemen üşüşen şakiler ararlar, birşey bulamayınca reislerinden özür dilerler: **"Efendimiz, bu çocukta kırk dinar ne gezer. Korktuğundan yalan söylemiştir. Zaten doğru dürüst cebi bile yoktur."**

Eşkiya reisi çıkışır: **"Çocuk, sen bizim kim olduğumuzu bilmiyorsun galiba? Hangi cür'etle yalan söylüyorsun bize?"**

"Hâşâ, ben yalan söylemem. İşte kırk dinar şuramda, koltuğumun altında. Annem düşürmeyeyim diye buraya dikmişti."

Eşkiya reisi, Muhiddin'in üzerini tekrar aratır ve söylediği yerde gerçekten de kırk dinarın bulunduğunu hayretle görür ve merakla sorar:

"Delikanlı, benim param yoktur, desen geçip gidecektik. Sen de paranı kurtaracaktın. Bunu beceremedin."

"Ben onu yapamam efendim. Çünkü anneme yalan söylemeyeceğime söz verdim. O bana asla yalan söyleme, dedi. Ben de sözümde sadık kalacağım. Yalan söylemeyeceğim."

“Annen nereden bilecek buralarda yalan söylediğini?”

“Annem bilmezse Allah da mı bilmez? Allah’ın da mı haberi olmaz? Halbuki, Allah herşeyi bilir. Hattâ sizin yaptığınız şu soygunu, gasbettiğiniz çoluk çocuk hakkını dahi bilir.”

Bu sözler, eşkiya reisinde derin te’sirler meydana getirir. Birkaç dakikalık bir suskunluktan sonra “artık bu işin sonu geldi” diye söylenir ve nihayet kesin kararını da verir:

“Bu çocuktan aldığınız kırk dinarla birlikte kervanın bütün mallarını iade edin. Bundan sonra da bu yola başvurmayacağınıza hep birlikte tevbe edin, Allah’a dönün. Bu işin sonu geldi artık!”

Böylece emdiği helâl süt, yediği helâl lokmanın tezahürlerini, takındığı dürüst haliyle fiilen gösteren genç Muhiddin, hem kendini, hem de kervanı kurtarmakla kalmaz; çevreyi titreten eşkiyâyı da ıslah eder, çevrenin huzura kavuşmasını sağlar.

Bundan sonra altıncı asrın ilim merkezi haline gelen Şark’ın bütün büyük şehir ve kasabalarını gezip, okumadık âlim, ziyaret etmedik zâhid bırakmayan Geylânî, nihayet Bağdad’da icazetini alır, hem hadîs, hem fıkıh, hem de tefsirde nihaî din âlimi haline gelir.

Ne var ki, insana sadece kuru bilgi veren, elde ettiği bu zahirî medrese ilimlerinden zevk alamaz, tatmin olamaz. O, öğrendiğini büyük bir hazla yaşamak, hem de kimsenin yapmaya cesaret edemeyeceği ölçüde bir zühd ü takvaya girmek ister. Nitekim bu hususta eşi az görülen bir cihada da başlar. Senelerce süren bir inzivaya girer. Bu inziva sırasında günlerce aç, susuz kalmayı tercih eder, ruhunun derinliklerindeki mânâlara döner, iç âleminde kopan fırtınaları, nefsinin gösterdiği tazyik ve tep-

kileri dindirmenin yollarını arar.

Bir yandan şeytan, bir yandan da nefsi, bir yandan da kendisini dünyaya, şan ve şöhrete davet eden dostları, Geylânî'ye elbirliği etmişçesine hücuma geçerler. Ne var ki, Geylânî bunların hepsine de karşı koymasını bilir, mukavemetini sürdürür. Normal insanların yaşadığı hayatın çok altında bir hayata uzun zaman devam eder. Açlık, susuzluk, yamalı elbise, hasır üstünde yatma... Uzun zaman gündüz oruç, gece sabahlara kadar ibadet ve sonunda ruhuna yağmaya başlayan İlâhî ilhamlar...

Bütün bu ihlâs dolu çilelerden sonra, bir tasavvuf büyüğü çıkar ortaya.

Geylânî Hazretleri'nin verdiği büyük nefis mücadelesinden sonra ilhamlara mazhar olduğunu gören o günün ilim adamları, bundan ders alır, onlar da işi sadece kuru ilimde bırakmayıp nefis mücadelesine girmek ve onu kötü huy ve alışkanlıklardan temizleyerek İslâm ahlâk ve edebi ile güzelce süslemek gerektiği yolunda yeni kararlara varırlar.

Hazret-i Geylânî, dehşetli nefis mücadelesini bizzat kendisi anlatırken, bizlere şu bilgileri verir:

"Hayatımın on bir yılını inzivada geçirdim. Uzun zaman aç kaldım, susuz bekledim. Bu sıralarda nefsim ve şeytanım, bana dayanılmaz tazyikler yaptı, akla gelmedik hiyleler kurdu. Hattâ bazan görülmezden sesler gelir, "Ey Abdülkadir kulum, sen artık eriştin, vazgeç bu nefsin cihadından, sana haramı mubah kıldım. Herşeyi yapabilirsin." denirdi. Ben bunun şeytandan geldiğini bilir, nefsimin sahip çıktığını anlar, tevbe istiğfar ederek tuzağa düşmemeye gayret ederdim. Irak'ın sahralarında, uzun zaman dolaştım, aç kalınca ot kökleri yedim, yaprakları kendime yemek yaptım. O günlerde ne halk beni tanırdı, ne de ben halkı..."

Geylânî Hazretleri, bu nefis cihadını ömrünün sonuna kadar devam ettireceğini anlatırken de, şunları söyler:

"Her ne zaman nefsimle cihada girişip de onu o an için öldürsem, işi bitmiş saymam. Zira nefis tekrar dirilir, yeniden baskı yapmaya başlar. Nefis bir defa ölmekle yok olup gitse, onunla cihad sevabı da bir defaya mahsus kalır. Halbuki, nefis ölmeyecek ki cihad son nefese kadar devam etsin, onu her yenişte yeni cihad sevabı kazanan insan, ömrü boyunca cihad kazanma sevabıyla makamını yüceltme fırsatı bulsun."

Nefisle cihad, savaş meydanındaki cihaddan çok daha zor ve dehşetli olduğu içindir ki, bir meydan savaşından dönen Hazret-i Resûlüllah, ashabına şu hatırlatmayı yapmıştır:

"Biz küçük savaştan büyük savaşa dönüyoruz!"

Demek ki, düşmanla yapılan maddî savaş, harbin küçüğüdür. Ama içimizdeki düşman nefis ile yapılan savaş ise, cihadın büyüğünü ifade etmektedir.

Hazret-i Gavs-ı A'zam, işte bu savaşın en dehşetlisini vermiş, on bir seneyi bulan inzivasında, yirmi beş seneyi bulan açlık, susuzluk çekme devresinde, tam bir muvaffakıyet elde etmiş, ruhuna ilhamlar yağmış, keşif ve kerametlere mazhar olmuştur.

Nitekim O'nun binlerce kerametlerinden birini Bediüzzaman Hazretleri Lem'a'lar adlı kitabında pek hikmetli şekilde anlatırken şöyle der:

"Bir zaman Hazret-i Gavs-ı A'zam (ks) Şeyh Geylânî'nin terbiyesinde nazdar ve ihtiyâre bir hanımının bir tek evlâdı bulunuyormuş. O muhterem ihtiyâre, gitmiş oğlunun hücresine, bakıyor ki, oğlu bir parça kuru ve siyah ekmek yiyor. O riyâzattan zafiyetle validesinin şefkatini celbetmiş. Ona acımış. Sonra Hazret-i Gavs'ın yanına şekva için gitmiş.

Bakmış ki, Hazret-i Gavs, kızartılmış bir tavuk yiyor. Nazdarlığından demiş:

"Yâ Üstad, benim oğlum açlıktan ölüyor, sen tavuk yiyorsun!"

Hazret-i Gavs, tavuğa demiş: "Kum bi-iznillâh!" O pişmiş tavuğun kemikleri toplanıp, tavuk olarak yemek kabından dışarı atıldığını mutemet ve mevsuk çok zatlardan Hazret-i Gavs gibi kerâmat-ı hârikaya mazhariyeti dünyaca meşhur bir zâtın bir kerameti olarak manevi tevatürle nakledilmiş. Hazret-i Gavs demiş:

– Ne vakit senin oğlun da bu dereceye gelirse, o zaman o da tavuk yesin!"

İşte Hazret-i Gavs'ın bu emrinin mânâsı şudur ki:

– Ne vakit senin oğlun da ruhu cesedine, kalbi nefsine, aklı midesine hâkim olursa ve lezzeti şükür için istese o vakit leziz şeyleri yiyebilir..."

Bulûğ çağından itibaren zahirî ilimlere kendini verip, medrese ilminde ileri dereceye varmış olan Geylânî, Bağdad'da İmam-ı Azam Hazretleri'nin türbesinde bir müddet türbedarlık da edip, bütün mezheblere olan saygı ve sevgisini fiilen gösterdikten sonra, bütün mezheb mensuplarının sempatisini kazanır; böylece etrafına büyük kalabalıklar toplar. Nitekim Bağdat'da inşa edilen medresesine ilâveten, bir de tekke inşa edip, emrine tahsis ederler.

Her iki hizmet yerindeki derslerine Müslümanların dışında gayr-i müslimlerin de geldiği, ayrıca birçok Hristiyanın bu yoldan İslâm'a girdiği de tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Nitekim Müslümanlar şöyle dursun, gayr-i müslimlerin dahi hidâyetine sebep oluşu yüzünden kendisine Gavs ünvânı verilir. Hattâ Gavslığın da en büyüğü mânâsına gelen Gavs-ı A'zam ünvânı ile söylene gelir.

Gavs-ı A'zam; en büyük yardım edici demektir ki, Hazret-i Şeyh, gerek medrese, gerekse kurduğu Kadiri Tarikatı yoluyla hidâyetine vesile olduğu kimselere, en büyük yardımcı ve kurtarıcı olmuş demektir.

Gerek kendi zühd ve ibadeti, gerekse hidâyetine vesile olduğu insanların duaları sebebiyle maneviyatta devamlı terakki eden Hazret-i Geylânî'ye, **Kutup** da denmektedir. Kutup, manevî makamlarda varılabilecek en yüksek rütbe mânâsına gelmektedir. Bu bakımdan Geylânî, tarikatta varılabilecek en büyük makam olan Kutupluk noktasına varmış büyük kurtarıcı olarak bilinmektedir.

Bunlar, ilmiyle son merhaleye vardıktan sonra, ameliyle de aynı noktaya vararak, nefis mücadelesiyle de İslâm'ı tam tamına yaşayanlara verilen, en son manevî rütbelerdir. Her âlime nasip olmaz.

Asıl adı Muhiddin olup doğduğu yere nisbetle Geylânî ismiyle şöhret bulan şeyhin annesi Fâtıma ile, annesinin babası, yâni dedesi Abdullah Savmaî de evliyadan imişler. Âlimlerin birçoğu böyle velî olan ebeveynden öyle çocuğun yetişmesine tabiî nazarla bakarlar.

Hazret-i Gavs'ın dokuz tane eseri olduğu kaydedilmektedir. Bunlardan elimizde olan "Fütûhu'l-Gayb, Gunyetü't-Tâlibîn, Fethu'r-Rabbanî" gibi eserleri, vaaz ve nasihatları ihtiva etmektedir.

Hicrî 561'de (1166) Bağdad'da 90 yaşında vefat eden Hazret-i Gavs-ı A'zam'ın türbesini Osmanlılar pek güzel imar ve tezyin etmiş, Hazret'i takdir etmekte ihmal göstermemişlerdir.

Nitekim kurduğu irşad vasıtası Kadiri Tarikatı'na da yine en çok Osmanlılar alâka göstermiş, asırlar boyu hizmetler edip, feyizler almışlardı.

GEYLÂNÎ HAZRETLERİNİN İBRETLİ BİR KERAMETİ

Geylânî Hazretleri'ne bir müddet hizmette bulunmuş olan bir talebe bir ara zihninden bazı nefsî arzular geçirir, dünyevî isteklerde bulunur. Üstadının kendisini ihmal ettiğini, lâyık olduğu makama terfi ettirmediğini kabul eder.

Bir gün yine medresenin mutfağında hem kabak soyup, hem de aynı düşünce ve arzuları zihninden geçirirken Hindistan'dan bir hey'etin geldiğini duyar. Güya hey'et Hazret-i Gavs'a şöyle istirhamda bulunur:

– Efendi Hazretleri, valimiz vefat etti, bir vali gönderin, bizi idare etsin.

Hazret-i Gavs hemen kendisini çağırır:

– Seni Hindistan'a vali olarak göndersem kabul eder misin?

– Ne demek efendim, siz emredersiniz de kabul etmez olur muyum?

– Ancak, çok mühim bir şartım var, o şarta ne dersin? Orada vali olarak bulunduğun müddetçe kazandığın dünyalığa ortak olacağım. Yarısı senin, yarısı da benim. Gelen hediyeleri böylece ikiye taksim edeceğiz.

– Hay hay efendim, dünya malının da sözü mü olur? Siz sadece fakiri vali olarak gönderin yeter. Gerisi konuşmaya bile değmez.

– Tamam. Kazandığını ortadan bölmek şartıyla seni Hindistan'a vali olarak tayin ediyorum. Haydi buyur, gelen hey'etle birlikte yola çık.

Ve hey'etle birlikte gider, valilik makamına büyük bir zevkle oturur, derin arzularla işe başlar. Hem valilik maaşı hem de çevreden gönderilen çeşitli hediyelerle kısa za-

manda bir hayli zenginleşir, hattâ odasının birini de hediyelere tahsis etmek zorunda kalır. Aradan bir müddet geçer. Şehre bir haber yayılır:

– **Geylânî Hazretleri geliyormuş, vali beyi ziyaret edip dönecekmiş.**

Hemen şehrin dışına çıkar, üstadını karşılar, evinde bir müddet misafir ettikten sonra dönüş zamanı gelir. Geylânî Hazretleri hazırlık yapmaya başlar. Bu sırada vaktiyle yaptıkları anlaşmayı hatırlatmak ister. Ama vali bey oralara hiç yaklaşmaz. Nihayet şehrin kenarına çıkarlar. Ayrılmak üzere iken Geylânî Hazretleri hatırlatmaya mecbur olur:

– **Vaktiyle seninle bir anlaşma yapmıştık. Valiliğin sırasında ne kazanırsan yarısını bana verecektin. Bana açıkça bu hususta söz vermiştin. Şimdi o sözün gereği olan hakkımı almak üzere geldim. Ne kazandı isen söyle de hesap edip taksim edelim. Hisseme düşeni alarak dönmüş olayım.**

Bu tekliften fevkalâde sıkılan vali, rahatsızlık emareleri göstermeye başlar. Hattâ, bir ara itirazı da, inkârı da göze alarak şu karşılığı verir:

– **Ben böyle bir hak tanımıyorum. Hem halk bana hediye getirmişse bunda senin ne hissen olabilir? Çalışan benim, kazanan benim...**

Geylânî Hazretleri kendisini vali olarak tayin edenin kim olduğunu düşünmesini isteyince hava iyice kızışır. Derken Hazret-i Geylânî belindeki hançerini çeker. Bunu gören kızgın vali de fırsatı daha iyi değerlendirmek ister. O da belindeki hançerini çekip üstadının üzerine yürürken haykırır:

– **Sen beni eskiden de parasız çalıştırmıştın. Seni şurada haklayayım da bir daha karşıma çıkmayasın,** der ve hançerini Hazret-i Geylânî'nin göğsüne aşağı indi-

rir. Yumuşak bir yere saplanan hançerin ucu mutfak setindeki kabağı delip de altındaki taşa değince gözlerini açar. Bir de bakar ki, bıçak kabağın içine saplanmış, altındaki taşa geçmiş!.. Ne yaptığının muhasebe ve muhakemesini yaparken kapı açılır, tebessüm ederek içeri giren Hazret-i Geylânî şöyle konuşur:

– **Evlâdım, biz kimsenin hakkını ihmal etmeyiz; kimseye de hak etmediğini vermeyeceğimiz gibi. Sen önce düşündüğün şeye lâyık olduğunu fiilen göstereceksin. Biz de sende gördüğümüze göre hükmedeceğiz. Şu anda senin lâyıkın bulunduğun halinden başkası değildir. Ama sen bunu bilmiyordun. Biz ise biliyorduk. Bunu sana da bildirmek zorunda kaldık. Seni sana tanıttık ki, hakkımızda sû-i zandan kurtulasın. Sakın bunun için bize kızmayasın. Kasdımız yine sana iyilik etmektir!**

Talebe mahcub, Geylânî Hazretleri mahzun, ortalıkta sessizlik.. Nefis muhasebesi... Zaman içinde zaman... Mekân içinde mekân...

İMAM-I GAZALİ

Tûs 450 / Tabira 505

İmam-ı Gazali, bugün bir kısmı İran toprakları içinde kalan Horasan'ın Tûs şehrinde hicrî 45 tarihinde (M. 1058) doğmuş, yine Tûs'un yakınlarındaki Tabira kasabasında 505'de 55 yaşında vefat etmiştir.

Ömrünün ilk seneleri ilim tahsiliyle geçmiş, orta yaşlarında ilmin zirvesine çıkmış, itibar ve hürmetin en muhteşemini görmüş, sonraki senelerinde ise büyük bir inkılâb geçirerek iç âlemine dönmüş, ihlâs ve tasavvuf mertebelerinde mesafe katetmiş, on bir seneyi bulan bir inzivaya girmiş. Bundan sonra eski Gazalî'yi bırakıp yeni Gazali olarak meydana çıkmıştır. Son nefesine kadar da bu yeni Gazalî'nin tamamen âhirete müteveccih niyet ve ihlâsı içinde devam etmiştir.

Gazalî'nin tahsile başlangıç tarihleri ibretlidir. Bilgisi az, ama ihlâsı çok olan fakir babası, son günlerini yaşarken vefalı bir dost âlime vasiyette bulunmuş:

"Bu iki çocuğum Ahmed ile Muhammed'i sana vasiyet ediyorum. Bunların okumalarını te'min edip, ilim erbabı olmalarına sen yardımcı ol."

Bu vasiyetten kısa zaman sonra vefat eden masum ve muhterem babanın iki oğlu, bu âlimin himayesinde bir müddet mektebe gitmişler, ancak kendisi de fakir olan hoca efendi en sonunda gerçeği söylemeye mecbur olmuş:

“Evlâtlarım, babanızın size bıraktığı miras tükendi. Bundan böyle kendinizi himaye edecek bir medreseye kaydolun. Benim size bakacak hâlimin olmadığını siz de biliyorsunuz!”

Kardeşi ile bir medreseye kaydolup okumaya başlayan Muhammed, sonraları bu durumlarını anlatırken der ki:

“Aslında biz medreseye ilim elde edip, maişetimizi te’min etmek için girmiştik. Ama ilim öyle azizdir ki, kendisini dünyevî şeylere âlet ettirmedi, bizi Allah için çalışmaya yöneltti.”

Gazalî, talebelik devresinde Tûs’tan uzaklara gitmeye başlar, Cürcan’da bulunan meşhur âlim Cüveyni’yi de ziyaret edip, ilim ve irfanından müstefid olur. Bu seyahatları sırasında bir ara Tûs’a dönerken eşkıyaların saldırısına da maruz kalır. Soyguncular, kervanın diğer eşyaları arasında kendisinin yazdığı notları ile, kitaplarını da gasbederler.

Gazalî buna hiç tahammül edemez, arkalarından koştuğu eşkiyanın reisine sızlanır:

“Ben ilim peşinde koşan bir talebeyim, tesbit ettiğim ilmî yazılarımı havi notlarım ve kitaplarım var aldığınız eşya içinde. Bunlan kaybedersem benim hâlim nice olur? Emeklerim boşa gider!”

Eşkiya reisi buna kahkahayla cevap verir:

“Sen nasıl ilim sahibisin ki, kâğıtların elinden alınınca ortada kalıyorsun, sermayen yok olup gidiyor?”

Bu cevap Gazalî’de şimşekler çakmasına sebep olur. Artık kitaplardaki ilme güvenmekten vazgeçer, ilmi hafızasına alma gayreti başlar. Ne okursa, ya ezberler, ya da fikir olarak hazmedip, özetini benimsemeyi esas alır.

Bu gayret ve azmi sayesinde kısa zamanda yaşadığı devir ve muhitin tek âlimi olmaya namzet hale gelen

Gazalî, Tûs'tan ayrılıp Bağdad'da, Nizamiye medresesine gelir. Burada meşhur Nizamülmülk'ün dikkatini çeker. Nihayet en yüksek payeye erişerek Nizamiye medresesinin başmüderrisliğine (rektörlüğüne) tayin edilir.

Dört yıllık Nizamiye başmüderrisliği esnasında kendisini gölgede bırakacak bir başka âlim çıkamaz. İtibar, nüfuz, makam, mevki... Devlet büyükleri nezdinde hürmet ve saygı en yüksek noktada...

İşte tam bu sırada Gazalî'de müthiş bir ruhî inkılâp meydana gelir. Herkesin, gıpta ve imrenme ile baktığı zirvedeki halini, o aldatıcı, oyalayıcı bir ihlâssız hâl olarak değerlendirmeye başlar. Tıpkı Bediüzzaman'ın, "Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye"de âza iken geçirdiği ruhî tekamül gibi bir enfüsî ameliyata girişir.

Gazalî, Nizamiye'nin başmüderrisi iken gösterilen itibar ve hürmetin zirveye çıktığı bir sırada, Abbasî halifesi ve Selçuklu Başvezirinin büyük ikram ve izzetlerine rağmen tatmin olmayıp iç âlemine, kendi tefekkürüne dönmeye başlayınca, kesin kararlar verir.

Bu sebeble, dört yıldır süren meşhur başmüderrislik vazifesinden istifa ile Şam'a doğru yola çıkar. Mânâ büyüklerini ziyaret edip, tasavvuf ehlinin hâllerini inceledikten sonra Şam'ın meşhur Cami-i Emeviye'sinin geniş minaresi içinde inzivaya çekilir ve bu inziva, tam on **bir** yıl sürer.

Bu sırada zaman zaman mütevazi gruplara vaazlar verip, sohbetler yapan Gazalî, eserler yazıp, tefekküre de dalmış, insanların hâlini, iltifat ve ikramlarının faniliğini, insanı gerçeğin tatmin etmesi gereğini pek açık seçik anlamış, derin feyizlere, ilhamlara mazhar olmuştur. Tabiri caizse işte asıl mürşid Gazalî, bundan sonra meydana gelmiştir.

Nitekim başmüderrisliği senelerindeki şöhretli günlerini anlatırken şöyle demektedir:

"Kendi durumuma baktım, bir de ne göreyim, dünyevî alâkalar içine dalmışım. Onlar beni her taraftan sarmışlar. İşlerimi gözden geçirdim. Onların en güzeli, okutup, öğretmekti. Fakat bu sahada da âhiret için ehemmiyetsiz ve faydasız şeylerle uğraşmışım!.. Zira öğretim sırasındaki niyetimi düşündüm. Baktım ki, Allah rızası için değil, mevki ve şöhret hissiyle hareket etmişim. Bu hâlimle uçurumun kenarına geldiğime, eğer durumumu düzeltmek için harekete geçmezsem ateşe yuvarlanacağıma kanaat getirdim."

* * *

Görülüyor ki, büyük ilim ve maneviyat adamı, bizlerin sevap derecesinde gördüğü birçok hususları bile riya ve ihlâssızlık karışıyor endişesiyle terkediyor, çok derin bir ihlâs ve manevî temizlik ameliyesine girmekten çekinmiyor.

Elli beş senelik ömr-ü azizinin yarısından sonrasında böylesine bir ruhî inkılâb geçirip kısmen dünyaya bakan eski Gazalî'yi terkederek tamamıyla âhireti esas alan yeni Gazalî'ye geçen İmam-ı Muhammed, bundan sonra kaleme aldığı eserlerinde daha başka bir ihlâs ve manevî değerler manzumesi işlemeye muvaffak oluyor.

Nitekim Gazalî, Şam'daki Emeviye Camii'ndeki on bir senelik inzivadan sonra kendi memleketi olan Tûs'a dönüşünde evinin iki yanına iki tane de âhiret evi mânâsında ek bina inşa ettiriyor. Birinde fıkıhçıların kaldığı, ötekisinde ise ehl-i tarikatın sakin olduğu bu iki dershaneye de nöbetleşe giriyor, onların arasında ömrünün son günlerini yaşarken, hem Şafiî fıkhı, hem de ehl-i sünnet tasavvufu konusunda bilgi veriyor, feyiz ve ilhamlara sebeb oluyor...

Denebilir ki, Hazret-i Gazalî, ömrünün son günlerini, Şafiî fıkhı, hem de tasavvuf yönünden en verimli şekilde yaşadı. Nitekim son anlarını nasıl yaşadığı anlatılırken şu

ibretli hâtıra naklediliyor:

"Gazali, son pazartesi gecesinde yine epeyce tasavvuf fıkıh dersi ile meşgul oldu. Sabah, namazını kıldı. Sonra hazırlattığı kefenini istedi. Hemen getirdiler. Kefeni öpüp başına koydu, yüzüne sürdü ve dedi ki: **"Ey benim Rabbim ve Mâlikim, emrin başım, gözüm üstüne olsun."**

Çevresindekiler ağlaşmaya başladılar, ama onda bir korku ve telâş yoktu. Kıbleye karşı dönüp uzandı. Birşey-okuyordu. Bir de baktılar ki, Hakk'ın emri vâki olmuş. Beş yüzü aşan değerli eserlerin sahibi koskoca Hüccetü'l-İslâm, sessiz, sedasız ruhlar âlemine göçmüş... Erkek evlâdı olmadığından kız çocuklarından nesli devam eden Hazret-i İmam, bunca eserlerine rağmen ancak ailesini idare edecek derecede miras bırakmıştır.

Elli beş senelik ömür içine sıkıştırdığı beşyüzü geçen eserin içinde İhyâü'1-Ulûm, El-Münkızü mine'd-Dalâl, Kimya-yı Saadet gibi değerli eserleri vardır. Kelâm, felsefe, usûl-ü fıkıh ilimlerine ait eserleri de kıymetlidir. İslâm âleminin halen her yanında okunan İhyâü'1-Ulûm çeşitli dillere, bu arada Türkçeye de tercüme edilmiştir. Allah makamını Cennet eylesin.

GAZALİNİN TALEBESİNE BİR MEKTUBU

Geçmişteki hoca-talebe münasebetleriyle günümüzdeki hoca-talebe münasebetini mukayese etsek nasıl bir tablo çıkar karşımıza acaba?

Günümüzdeki anarşiye malzeme olan talebelerin durumlarını düşünecek olursak, onlara öğretmenlik edenlerin hâli de çıkar açığa...

Ama biz bunların üzerinde durmadan, geçmişten bir misâl arzedelim. Bakalım mazideki din âlimleri talebelerine nasıl ölçü veriyor, onları ne türlü bir anlayışla hazır-

lıyorlar hayata...

Gazalî'nin yetiştirdiği bir talebesine yazdığı mektubu aynen şöyle:

"Yavrucuğum!..

Nasihat kolaydır. Zor olan, onu kabul edip, amel etmektir.

Nasihat, söylediğini yapmayanın ağzından çıkarsa, durum daha da zordur. Onu benimsemek büsbütün güçleşir.

İlmi öğrenip de onunla amel etmeyenin azabı, bilmeyenin azabından çok daha şiddetlidir. Nitekim Resul-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Kıyamette azabı, en şiddetli olan kimse, ilmiyle amel etmeyen kimsedir."

Yavrucuğum!..

Sakın amelde müflis olmayasın. İbadette tembelliğe kaymayasın. Şunu iyi bilesin ki, amelsiz ilim fayda vermez. Kullanılmayan silâh, sahibini korumadığı gibi...

Ellerinde kılıçları olan on kişi, sahrada bir arslanla karşılaşsalar, kılıçlarını kullanmadıktan sonra ne faydası olacak onlara...

İşte sahip olunan ilimle amel edilmemesinin durumu da aynıdır. Amel edilmedikten sonra ilmin ne faydası olacak sahibine... Birincisi, ikincisi olmadan olmaz.

Yavrucuğum!..

Yüz sene ilme çalışsan, binlerce kitap yazsan, Allah'ın rahmetine ancak bu ilimle amel etmen halinde kavuşursun!..

Âyetlerde ne buyuruluyor:

"İnsan için ancak çalışmasının neticesi söz konusudur."

"Rabbinin rahmetini isteyen sâlih amel işlesin."

Bu âyetlerin söylediği, amelden başka şeyler değildir.

Yavrucuğum!..

Yapmadığın işin ücretine lâyık olamazsın.

İmam-ı Ali'ye nisbet edilen bir sözde böyle denmiştir:

"Kim çalışmadığı halde ücrete lâyık olduğunu vehmederse, o kimse ahmaktan başkası değildir."

Hasan-ı Basri de böyle demiştir:

"Amelsiz Cennet istemek, günahlardan bir günaha düşmek demektir."

Rabbimizden gelen bir haberde şöyle buyurulmuştur:

"Amelsiz Cennet isteyenden daha az hayâlı kimse yoktur."

Nebî (as) da şöyle haber vermiştir:

"Zeki insan, nefsine galip gelir, ölümden sonrası için amel işler. Ahmak ise, nefsine tâbi olur, ondan sonra da Allah'dan mağfiret diler."

Yavrucuğum!..

Ne kadar yaşarsan yaşa, sonunda ölüm var. Ne kadar versen sev, akıbetinde ayrılık söz konusu!..

Amelsiz ilim, deliliğin bir çeşididir.

Âyette; "İnsanlara iyilik emredersiniz de nefsinizi unutur musunuz? Halbuki siz kitabı da okuyor, ilmi de öğrenmiş bulunuyorsunuz. Hiç düşünmüyor musunuz?" ikazı vardır.

Yavrucuğum!..

Amelsiz ilim zaten yaşamaz. İkisinin birliğidir esas olan.

İlim tek başına seni günahtan koruyamaz. Yarın mahşerde ateşten de koruyamayacağı gibi.

Bugün öğrendiğinle amel etmezsen yarın mahşerde söyleyeceğin söz şudur:

"Müsaade edin de dünyaya geri dönüp öğrendiğimle amel edeyim!.."

O zaman da sana denir ki:

"Ey tembel!.. Ey düşüncesiz!.. Yeni gelmedin mi oradan?"

ŞAZELİ HAZRETLERİ, GAZALÎ'YE AİT RÜYASINI ANLATIYOR

"Mescid-i Aksâ'da namaz kıldıktan sonra tefekküre dalmıştım. Uykuya dalar gibi olduğum bir sırada, rüya gibi bir hâl arız oldu. Gördüm ki, mescidin dışında büyük bir cemaat toplanmış, orta yerde üzerinde nuranî bir zâtın bulunduğu bir kürsü, etrafında yerlere oturmuş diğer nuranî zâtlar...

Merak edip sordum: "Bu zât kimdir, bu cemaat ne için toplanmışlar buraya?"

Cevap verdiler: "Bu kürsüde oturan Zât, Âhirzaman Nebisi Hazret-i Muhammed Aleyhisselâm, etrafında yerlerde oturanlar da Mûsâ, İsâ, İbrahim ve Nûh aleyhimüsselâmlar... Diğerleri de Allah indinde makbul diğer maneviyat büyükleri. Hallâc-ı Mansur'u affetmesi için toplanmışlar, Resûlüllah'dan af diliyorlar."

Tam o sırada Mûsâ (as) bulunduğu yerden kalkıp kürsü üzerindeki Âhirzaman Nebisine yaklaşarak şöyle bir sual sordu:

"Yâ Resûlallah, siz, ümmetimin âlimleri, **İsrâiloğullarının peygamberleri gibidirler,** buyurmuşsunuz, doğru mu?"

"Evet, doğrudur. Ümmetimden öyle âlimler gelecek ki, Benî İsrail'in peygamberlerinin irşad ettiği insan kadar insan irşad edecektir."

"Yâ Resûlallah, böyle bir âlim gösterebilir misiniz?"

"İşte bak İmam-ı Gazalî'ye, çok insan irşad eden âlimlerden biridir. Yazdığı eserleriyle çok kimselerin dinî hayat yaşamasına sebeb olmuştur."

Bu defa Mûsâ (as), Gazalî'ye dönerek bir sual sordu. Gazali Hazretleri, bu tek suale tam on tane cevap verdi.

Mûsâ Aleyhisselâm: "Cevap, suale mutabık düşmedi, ben bir sual sordum, sen on tane cevap verdin, sözü uzattın" dedi.

Gazali buna şu cevabı verdi:

"İnsan hürmet duyduğu zatlarla konuşmayı uzatmak için sözü uzatır. Nitekim size de Allahü Azîmüşşân **"Elindeki nedir yâ Mûsâ?"** diye sorduğunda, siz de: **"Asamdır"** demekle kalmamış, sözü uzatarak, **"Ona dayanırım, otlattığım koyunları sürerim, daha birçok işler yaparım"** diyerek sözü uzatmıştınız. Şayet uzun cevap yerinde olmasa, önce siz uzun cevap vermeyecektiniz. Sizin bu cevabınızı Kur'ân-ı Kerîm'den Tâhâ sûresinde okudum..."

Bunun üzerine Mûsâ Aleyhisselâm tebessüm ederek yerine oturdu..."

Meşhur tarikat büyüğü Şâzelî Hazretleri, bundan sonrasını da şöyle anlatır:

"Ben, diğer peygamberlerin yerde, Âhirzaman Nebîsi'nin de kürsü üzerinde oturuşunu düşününce, Onun, diğerlerinden üstünlüğünün bir işareti de budur, diye düşünmeye başladım.

Gerçi peygamberler, peygamber olarak birbirlerinden farklı olmazlar. Zira, hepsini de Rabbimiz seçmiş, İlâhî

iradesiyle tercih buyurmuştur. Ancak Peygamberlik bakımından eşit oldukları halde, gördükleri hizmetin umumîliği bakımından farklı olabilirler. Nitekim Âhirzaman Nebîsi, diğerleri gibi muayyen millet ve mıntıkaya değil, bütün dünyaya gönderilmiştir. Bu bakımdan, diğerlerinden fazilet bakımından üstün olabilirler.

Böyle düşünürken biri yanımdan bana dürter gibi oldu. Gözlerimi açtığımda kimsenin bulunmadığını, ancak Mescid-i Aksâ'nın müezzininin kandilleri yakmakta olduğunu gördüm. Kandil yakma hizmetinde görünen bu zât, bana şöyle dedi:

"Hiç merak etme. Diğer peygamberlerin hepsi de Onun nurundan yaratıldı."

Bu sözden sonra kaybolan o müezzini çok aradım, fakat bir daha göremedim."

Tarihin Şeref Levhaları'ndan Bir İktibas

Adı geçen kitabımızın **"Müceddide İtiraz"** başlıklı yazısını aynen alıyorum. Gazalî'nin, Resûlüllah nezdindeki itibar ve değerini ifade etmesi bakımından da fevkalâde manidar olan hâdiseyi İhyâ'nın şerhlerinde de okumak mümkündür.

MÜCEDDİDE İTİRAZ

Bir hadîs-i şerifte haber verildiğine göre, Allah Celle ve Âlâ, her yüz sene başında bir Mûceddid gönderir ve bu Müceddid, o günün Müslümanlarının ihtiyacına göre hacetini tanzim eder; zayıflayan dinî bağları takviye etmek, gafilleşen halk topluluğunu dikkate ve şuura kavuşturmak gibi vazifeleri yaparak halkın muhtaç olduğu cereyanı teessüs ettirdikten sonra hizmetinin mükafatına kavuşmak için kendisi huzur-u İlâhî'ye gider, fakat dâvasını geride yetiştirdiği imanlı mücahidler devam ettirirler.

İşte İmam-ı Gazali bu müceddidlerden biridir. İhyâü'l-Ulûm'u bugün dahi büyük bir takdirle okunmaktadır. Ancak her müceddidin karşısında birkaç muterizin bulunması öteden beri âdet olduğundan, Gazalî'nin, bu itirazcılarının içinde biri vardı ki, zehir zenberekti doğrusu. Gazalî'nin en büyük ve en kıymetli eseri olan "İhyâü'l-Ulûm"u, değil okumak; evinde, kütüphanesinde dahi bulundurmanın büyük günah olduğunu iddia ediyor, içinde **"Resûl-i Ekrem'in sünnetine *aykırı* hükümler var"** diye diretiyordu. Hattâ bu iddiasına, o günkü halkı da inandırmış olacak ki, kucak kucak toplattırdığı İhyâü'l-Ulûm'ları bir odaya depo ettirmek imkânını dahi bulmuştu. Artık muhitte tek İhyâü'1-Ulûm kalmadığına kani olunca, bir gece yatsı namazından sonra cemaate kararını açıkladı:

"Yarın sabah namazına erken geliniz, hep birlikte kitapların bulunduğu depoya gidecek ve içinde sünnete muhalif hükümlerle halkı dalâlete sevkeden bu bid'at dolu eserleri yakacağız."

Muhitin âlimi olarak tanınan bu zât, şimdiye kadar halk üzerinde kazandığı itibarına dayanarak tasavvurunu gerçekleştirmek üzere geldiği evinde, kitapları nasıl yakacağını düşünerek uyukladı. Az mı uyudu, çok mu uyudu, girdiği rüya âleminde nûr yüzlü iki genç gelerek: **"Biz Resûlüllah'ın jandarmasıyız, seni götürmeye geldik, gitmemekte ısrar edersen zorla götüreceğiz, kalk bakalım."** dediler.

İtiraza zaman bırakmadan da apar topar mescide getirdiler. Bir de ne görsün! Bakar ki, mihrabda Resûlüllah Aleyhissalâtü Vesselam Efendimiz iki yanında Ebû Bekir, Ömer, Osman. Ali (Radıyallahü anhüm) oturmuşlar, karşılarında İmam-ı Gazali ile konuşuyorlar. Birden şaşıran muarızı da yanlarına çağırıyorlar.

İmam-ı Gazali Hazretleri elindeki İhyâü'l-Ulûm'u Re-

sûlüllah'a uzatarak şöyle konuşuyor:

"Yâ Resûlallah. bu İhyâül-Ulûm'u âcizane ben yazdım ve içinde sünnetine aykırı bir ifadede bulunmadım sanıyorum. Bu kardeşimiz ise İhyaü'1-Ulûm'da Resûlüllah'ın sünnetine aykırı hükümler var, diye etrafta şayi etti; halkın gece-gündüz okuyup istifade ettiği eserleri bir odaya depo ettirerek yarın sabah yakmaya karar verdi. Lütfen bir nazar buyurun. Sünnetinize aykırı, yanlış bir ifade kullandığım cümle varsa tashih buyurun, ben de yaptığım hatadan dolayı tevbe istiğfar edeyim."

Bu sözlerden sonra Gazali şöyle devam ediyor:

"Eğer sünnetinize uymayan yanlış bir ifade yoksa, bu kardeşimizden davacıyım, iftira edenlere vurulan dayağın buna da vurulmasını İstiyorum."

İhyâü'l-Ulûm'u şöyle bir gözden geçiren **Resûlüllah,** Ebûbekir'e, o da diğerlerine vererek hepsi de tedkik ettiler ve Sünnete aykırı bir hüküm bulunmadığına karar verdiler. Bu durumda müfteri olduğu sabit olan mûterize dayak vurmak üzere ayağa kalkan **Hazret-i Ömer,** birkaç kırbaç vurduktan sonra, Ebûbekir'in şöyle bir teklifi ile karşılaştılar:

"Yâ Resûlallah, gerçi bu kardeşimiz kitapta olmayan bir hatanın varlığını iddia etmişse de, maksadı yine Sünnetinizi korumaktır, niyeti doğrudur, izin verirseniz bu kadar kafidir, afvedelim."

Efendimiz kendisine ait olan hakkını helâl ettiğini, gerisini Gazalî'nin bileceğini ifade ettiler: Gazalinin de muvafakati üzerine Hazret-i Ömer'in (ra) elinden kurtulan ve cüz'i ilmine güvenerek bir müceddidi itham eden muarız mescidden çıkıp gitti.

Sabah namazında cemaatın beklediği muarızın, şiddetli hasta olduğu haberi duyuldu. Ziyaretçiler sırtında

simsiyah kamçı izlerinden muzdarip bulunduğunu, geceki vurulan kamçıların ciğerlerine kadar tesir etmiş olduğunu hayretler içerisinde müşahede ettiler.

Sıhhatine kavuştuktan sonra tevbe istiğfar ederek "İhyâü'l-Ulûm"u okumaya başlayan Hoca Efendi, bu vadide o kadar ilerledi ki, kısa zamanda İhyâül-Ulûm'a şerhler, haşiyeler yazacak kadar yükseldi. Bu hikâyesini de yazdığı eserlerine kaydeyledi.

Bir rivayete göre, âhir ömründe kamçı izleri yeniden açıldığından, **"vefatı, Müceddide itirazı yüzünden yediği kamçılar sebebi ile oldu"** dediler.

SELÇUKLU SULTANI MELİKŞAH

M. 1055 - 1092 Bağdad

Malazgirt başkumandanı Alparslan, 1071'deki meşhur zaferiyle Türklere Anadolu'nun kapısını açmış, ancak ömrü daha fazlasına vefâ etmeyip Urfa'yı ülke sınırı içine aldıktan sonra şehid olmuştur.

Yerine oğlu 18 yaşındaki Melikşah geçti. Melikşah, babasının meşhur veziri Nizamü'l-Mülk'ü son nefesine kadar yanından ayırmadı. Böylece iki genç ve dinç devlet adamı, kısa süre içinde Horasan Selçuklu İmparatorluğu'nu kurup ülkeyi en şa'şaalı devrine kavuşturmaya muvaffak oldular. Yollar yapıldı, çeşmeler akıtıldı, medreseler ve mâbedler inşa edildi. Meşhur Nizamiye medresesinin bunların zamanında yapılıp tam bir ilim merkezi haline geldiğini hatırlamak bile kâfi...

O gün imparatorluğun merkezi İsfahan'dı. Ülkenin sınırları ise artık alabildiğine genişlemişti. İmparatorluğun bir ucu Mısır ve Yemen'e, diğer ucu ise Hindistan'ın içlerine, Tanrı dağlarına kadar uzanmıştı.

Ancak, böylesine fevkalâde birlik ve genişleme kolay olmamıştı. Melikşah ilk önce ülke içinde kendisine baş kaldırıp, ayrı beylikler kurma faaliyetinde bulunan amcalarına karşı yola çıktı. Ancak İslâmî ölçülerden bir an olsun gafil olmadı.

Hemen her hareketinde Allah rızası düşünüyordu. Hattâ herhangi bir çarpışmada, "Kendisi mi, yoksa karşıdaki ayrılık çıkaran Selçuklu grubu mu muzaffer olsun" sualine dahi, kendisi muzaffer olsun, şeklinde cevap vermiyor; "İslâm'a ve Müslümanlara hangi taraf faydalı olacaksa o taraf kazansın" şeklinde dilekte bulunuyordu.

Bu fevkalâde örnek anlayışından bir misâli, meşhur **"Vefeyâtü'l-A'yan"**dan nakledeceğim bir vak'ayla arza çalışacağım:

Melikşah, ordusunu arkasına almış, yanında başvezir Nizamü'l-Mülk olduğu halde ayaklanmaya başlayan Tekiş'e karşı yola çıkmıştı. Horasan'ın Tûs şehrine varınca Resûlüllah'ın neslinden Seyyid Ali Rıza'nın türbesini ziyaret edip, mescidde namaz kıldılar. Sonra da el açıp uzunca dua ettiler.

Dışarı çıkınca Melikşah, başvezirine sordu:

"Duanda ne diledin Allah'tan?"

"Allah'ın sana zafer nasip etmesini diledim, Sultanım..."

"Ben öyle dua etmedim."

"Ya nasıl dua ettiniz?"

"Ben dedim ki: "Yâ Rab, eğer İslâm'a ben faydalı olacaksan, bana yardım et, muzaffer kıl! Eğer karşımdaki hasmım faydalı olacaksa, ona yardım et, onu muzaffer kıl!.."

Evet, bazı tarihlerin "Melik-i Âdil" ismini kâfi bulmayıp ayrıca "Sultânü'l-Âlem" ünvânı verdikleri Melikşah'ın hizmet anlayışı, devlet adamlığı vasfı budur işte...

Onun bu eşsiz ihlâsından olacak ki, çevresine daima ilmiyle âmil din âlimleri toplanmış, herhangi bir yanlış hareket ve icraatında onu ikaz edip doğruya yöneltmişlerdir. Nitekim bir bayram günü tesbitinde bunun canlı bir

misâlini görmekteyiz.

Hilâli görme söylentisinin yaygınlığına bakarak Melikşah, yarınki günün bayram olduğunu ilân etmiş, ancak âlimler, bayramın girdiğini bildiren hilâlin söylenti ile tesbit edilemeyip bizzat iki şahidin şehâdetiyle sabit olacağını ifade ile, yarının bayram olmayıp oruca devam günü olacağını verdikleri fetva ile açıklamışlardı. Böylece fetvaya imzasını atan büyük âlim Cüveynî, mes'ûliyeti üzerine alarak mes'eleyi müdafaa etmişti.

Halk ise, Sultan'dan mukabil bir açıklama gelmediğinden, fetva gereğince hareket ederek ertesi günü de oruç tutmuş, bayramı ondan sonra yapmıştı.

Bayram ziyaretinde Melikşah, münasip bir lisanla bu fetvanın devlet işlerine karışmak mânasına geldiğini, İmamü'l-Haremeyn Cüveynî'ye hatırlattı.

İmam ise şu karşılığı verdi:

"Sultanım, devlet işlerine karışmak aklımızdan geçmez. Hem devlet emirlerine itaat bizim üzerimize vaciptir. Ancak oruç bir devlet işi değil, bir din işidir. Orucun ne zaman başlayıp ne zaman biteceğini, din adamı bilir, devlet adamı değil. Bu sebeple biz devlet işine karışmadık, siz din işine karışmış oldunuz."

Melikşah, bu sözlere zerre kadar kızmadığı gibi, hiçbir itirazda da bulunmamış, bilâkis ondan sonra din işlerine ait hükümleri din adamlarına havale etmekte titizlik göstermiştir.

* * *

Günün itibarlı âlimlerinden Sandelî'yi makamında ziyaret eden Melikşah, bir ara kendisine şöyle bir sual sormuş:

"Hazretinizi hiç yakınımızda görmüyoruz. Acaba bir kusurumuz mu bahis mevzuu?"

Sandelî şu karşılığı vermiş:

"Sizin aranızda görünmeyişim, sizi iyi Sultan olarak görmek, beni de kötü âlim durumuna düşürmemek niyetimdendir..."

Sandelî sözünün arkasını da şöyle getirmiş:

"Zirâ hükümdarın kötüsü âlimi ayağına getirten, âlimin kötüsü de Sultanın eşiğini aşındırandır. Siz beni ziyarete gelmekle ilmin kıymetini bilen hükümdar olduğunuzu göstermiş oldunuz. Ben de sizin eşiğinizi aşındırmamakla, ilmin itibarını koruyan âlim olduğumu isbat etmiş oldum..."

Horasan Selçuklularının ihlâslı Sultanı bundan sevinç duyar, memnuniyetini izhar eder.

1055'de doğup on sekiz yaşında tahta çıkarak 18 sene içinde Horasan Selçuklu İmparatorluğu'nu zirveye çıkaran bu ihlâslı hükümdar, meşhur veziri Nizamü'l-Mülk'ü şiîlerin şehit etmesinden bir ay sonra, otuz yedi yaşında iken, 1092'de Bağdat'da vefat etti. Cenazesi o günün başşehri İsfahan'a götürüldü. İmparatorluğun hemen her yanında arkasından hatimler okunup, uzun zaman dualar edildi.

Denilir ki: "Bu dünya çok imparator görmüştür. Ancak, Melikşah gibi az hükümdar Müslümanlardan dua alıp, hayırlı hizmetler başarmıştır."

SULTANÜ'L-ULEMÂ
BAHA VELED

M. 1146 Belh - 1231 Konya

Milâdî on üçüncü asrın başları...

Anadolu Selçuklularının kemâl devresine doğru yöneldiği günler...

Horasan Selçuklularının durumu da aynı. Nitekim Horasan'ın **"Kubbetü'l-İslâm"** ismi verilmiş olan Belh şehrinde büyük ilim, irfan rehberleri dikkatleri çekmekte... Meşhur müfessir Fahreddin-i Razî ve yine mâneviyyat büyüğü, Mevlânâ'nın babası, Sultânü'l-Ulemâ lâkabıyla meşhur Baha Veled o günkü yıldızlardan ikisi...

Ne var ki, Baha Veled'e olan alâka, diğerlerinden çok daha fazla. O kadar ki, günün birinde ülke Sultanı Tekiş'e şöyle bir endişe bile iletilmek durumu hâsıl olur:

"Belh'te hemen herkesin Sultânü'l-Ulemâ ismini taktığı Baha Veled, her geçen gün taraftarlarını çoğaltıp, kuvvetini geliştirmektedir. Ola kim, günün birinde Ulemâ Sultanlığını devlet Sultanlığına tahvile cesaret eyleye..."

Baha Veled gibi bir mâneviyat adamının böyle bir harekete tevessül etmeyeceğine inanmasına rağmen Sultan Tekiş vesvesesine mağlûp olur. Nihayet, Sultânü'l-Ulemâ'ya şu tarihî teklifi yapar:

"Efendi Hazretleri irade buyurursa, tahtımı ve asker-

lerimi emirlerine verebilirim. Buyurup sarayıma otursunlar. Ben de münasip bir ülkeye göç edeyim. Zira **bir ülkede iki sultan olmaz."**

Baha Veled, bu sitemden gereken mânâyı çıkarır. Gönderdiği cevapta işi hemen neticeye bağlar:

"Bizim fanî saltanatla işimiz yoktur. Biz ebedî saltanat hizmetkârlarıyız. Onun için Sultanımız gam çekmesinler. Hicret bize düşer..."

Ve daha sonraki senelerde Moğolların yakıp yıkacakları Belh şehrinden gerçekten ilim Sultanı Baha Veled, iki oğlu, ailesi, talebeleriyle birlikte mütevazi kervanıyla yola çıkar. Nereye niyet, nereye kısmet bakalım...

İlk uğradıkları yer Nişabur olur. Oradan da Bağdad'a geçerler. Kûfe, Mekke, Medine, derken Şam'a dönerler. Ve nihayet Konya'nın Karaman'ında yedi seneyi bulacak ilk istirahatlarını yaparlar.

Gariptir ki, geçtikleri her yerde itibarlı devlet adamları, madde ve mânâ büyükleri, Sultânü'l-Ulemâ'yı evlerine dâvet edip, çeşitli hediyelerle ikram ve izzete garketmek isterlerse de, Baha Veled, bunların hiçbirini de kabûl etmez; "Ulemânın yeri medreselerdir. Kimseyi rahatsız etmeye gönlüm izin vermez," diyerek hemen her yerde sadece günün ilim merkezleri olan medreselerde kalır.

Karaman'da kaldığı yedi sene içinde vaazlar verip, irşadlar yapan Baha Veled'in çevresinde kısa zamanda yeni bir ilim, irfan halkası daha teşekkül eder.

Bu arada oğlu Celâleddin de vaazlarına devam edip, ders halkasından nasibini alır. Kibrit gibi bir zeka ve kabiliyete sahip olan Celâleddin'in kısa zamanda zahirî ilimleri hıfzedip, mânevî cihetlere yöneldiği görülür.

İşte bu sıralarda, beraberinde getirdiği bir talebesinin kızıyla evlendirdiği oğlu Celâleddin'e özel bir ihtimam gösteren Baha Bahaddin, ondaki zekâ nûrunu sezmeye, ka-

biliyet cevherini keşfetmeye başlar.

1225 senesi baharında başlatılan bu mütevazi evlilikten sonraki senelerde Celâleddin'in iki oğlu dünyaya geldi.

Baha Veled'in Karaman'da meydana getirdiği hizmet çevresinde ciddî genişlemeler olup, inkişaflar başlayınca yeni bir endişe daha meydana gelmesi üzerine, Konya Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat, Sultânü'l-Ulemâ'yı ilim merkezi Konya'ya dâvet eder. Hizmetine oradan devamını istirham eder.

Alâeddin'in bu dâveti üzerine yedi senelik Karaman istirahatından sonra Konya'ya gelen Baha Veled, artık orada kalır. Bu sırada Selçuklu Sultanının da kendisine fevkalâde bir hürmet ve saygı gösterdiği görülür. Hattâ büyük ve resmî bir merasimle Sultânü'l-Ulemâ'yı sarayına dâvet eden Alâeddin, tâcını ve tahtını ona takdim eder: "Buyurunuz, Sultanım, buraya lâyık olan sizsiniz. Ben kulunuz da hizmetinizle iftihar etmeye hazırım" der.

Ancak, Sultânü'l-Ulemâ, Selçuklu Sultanının bu samimî teklifini kabûl etmez, sadece ona hayır dua eder: "Şimdi sen iki sultanlığı da kazandın artık," şeklinde mukabelede bulunur.

Sultan Alâeddin, bir gün Sultânü'l-Ulemâ'ya şehrin etrafına yaptırdığı kaleyi gezdirir, beğenip beğenmediklerini sorar.

Zamanı gelince îkaz ve irşad vazifesini ihmal etmeyen Baha Veled: "Sellere ve düşman askerlerine karşı ciddî bir engel, ama mazlumların ve mahrumların bedduasına karşı hiç engel yeri yok... Bence asıl onların duasının arşa çıkmasını önlemek için kale yapmak gerek... Sen adâlet sarayı inşa etmeli, yoksullara ihsan kalesi yapmalısın ki, haricî tehlikenin yanında dahilî yıkıntıyı da önlemiş olasın" der.

Alâeddin Keykubat bu sözlerden büyük ders alır ve son derece memnun olur.

Sultânü'l-Ulemâ 85 yaşında 1231 yılında (H. 629) Konya'da vefat ettiği zaman, Selçuklu ülkesinde sanki yer yerinden oynamış, cenazesi için en uzak yerlerden âlimler koşuşmuşlardır.

Oğlu Celâleddin babasının mezarı başına türbe istememiş, "gök kubbeden daha geniş türbe mi yapacaksınız" şeklinde karşılık vermiştir.

Mevlânâ Celâleddin'in vefatından sonraki senelerde Kanunî devrinde kabrinin üzerine konmuş olan büyük işlemeli ağaç sanduka, alınıp babası Baha Veled'in kabri üzerine konmuş, böylece oğul Celâleddin'in kabri mermerle yapılırken, baba Baha Veled'in kabri de yazı işlemeli sanduka ile bir hayli yükseltilmiştir. Bu yükselmeyi gören halk; "Oğul gelince ilmine hürmeten baba mezarında ayağa kalktı." şeklinde tefsir etmişlerdir.

Gerçekten de oğul Mevlânâ, baba Baha'yı geçmiş, böyle bir tefsire müsait hizmette bulunmuştur.

YÛNUS EMRE

1240 - 1320

Yûnus Emre'nin doğduğu, yaşadığı ve vefat ettiği yer kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yaklaşık olarak tesbit edilen bilgilere göre, 13. asrın sonu ile 14. asrın başlarında Orta Anadolu'da yaşamıştır. Mezarının birçok yerlerde olduğu iddia edilmişse de, en kuvvetli ihtimale göre, ya Eskişehir'in Sarıköyü'nde, ya da Konya'nın Karaman'ında bulunduğu söylenebilir.

Yûnus'un yaşadığı devirde Anadolu karanlık ve ümitsiz günler yaşamaktaydı. Önce Batı'dan gelen Haçlı Seferleri, sonra da Doğu'dan gelen Moğol istilâsıyla siyasî ve içtimaî birlik ve âhenk sarsılmış, Selçuklu Devleti son günlerini yaşar olmuştu. İçtimai ve siyasi otoritenin zaafa uğraması neticesinde iç isyanlar ve kardeş kavgaları da alıp yürümüş, maddî ve mânevî başıboşluk havasından istifade ederek ortaya çıkan sapık cereyanlar halkı şaşkına çevirmişti.

Bu türlü bir maddî ve mânevî keşmekeşin darboğazında kıvranan Anadolu, âdeta lisan-ı hâliyle Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp bir kurtuluş istemekte, bir ümit ışığı için gözyaşı dökmekteydi.

Bu sırada, Orta Asya içlerinden Anadolu'ya yürüyen ve Moğol istilâsından kaçan Horasan erleri, erenlerin bir rahmet yağmuru gibi Anadolu'ya yağmaya başladı. Başta Mevlâna olmak üzere, Anadolu'nun yeni bir doğuş için yeni bir ruh hamlesi yapmasını sağlayacak mâneviyat

büyükleri akın akın geldiler ve bu topraklarda hakikî bir birliğin temelini attılar. İşte Yûnus bu bereketli iklimin coşkun ve heyecanlı bir mahsulüdür.

Yûnus, mektep medrese görmüş, devrinin ilimlerini tahsil etmiş bir insandır. Ancak o, ümmîliği benimser. İbadet şevki ve Allah aşkı vermeyen ilmi değerli görmez. Ona göre mes'ele, "hakikat"e ulaşmak ve kabukta kalmamaktır. Allah aşkının cezbesiyle kanatlanmış olarak Urum ile Şam'ı ve yukarı illeri (Kafkasya) gezmiştir. Allah'ın birliğini terennüm ederken vatanın ve milletin de birlik ve bölünmezliğini terennüm etmiştir. Şeriatın esaslarını ve mükellefiyetlerini rencide etmeden ona hizmetkâr olarak gördüğü tarikat ruhunu gönüllerde uyandırdı. Bu yolla kalblere ve ruhlara nüfûz etti. Şeyhi Tapduk'un dergâhına otuz yıl odun taşıdığı halde, eğri odun getirmeyen Yûnus, Müslümanlara böylece unutulmaz bir doğruluk dersi vermiştir.

İlâhilerinde ölüm hakikatinin en içli ifadelerini gördüğümüz Yûnus, bu duygularla halkı gafletten ve dünyaya bel bağlamaktan kurtarmak istemiştir... Onun her konuda olduğu gibi, ölüm hususunda da tesellisi Allah aşkı idi. Çünkü o, bu aşkta her şeyi buluyor ve başka şeylere değer vermiyordu. Bu bakımdan da bütün maddî ve mânevî varlığını yağmaya veriyordu:

Canlar cânını buldum, Bu cânım yağma olsun
Assı ziyandan geçtim, Dükkânım yağma olsun.

Yûnus, her şeye rağmen İslâm ahlâkının bütün esaslarını yaşamış ve söylemiş, asla benlik ve bencillik tuzağına düşmemiştir. Kibirlenmemeyi ve toprak gibi mütevazi olmayı kendine öğütler önce:

Miskin Yûnus Erenlere tekebbür etme toprak ol
Küllîsi topraktan biter gülistandır toprak bana.

Yûnus'un, şeyhi olup olmadığı ve kendisinin tarikati de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bütün tarikatler Yûnus'a sahip çıkmak istemişler, onu benimsemişlerdir. Yûnus ise bütün Müslümanları kucaklayan geniş ve şümullü bir hizmetin eridir. Şeyh midir, mürid midir belli değildir.

Gurbet ellerde dolaşıp ilâhileriyle ümid nûrunu gönüllerde parlattığı bir zaman, bir kısım dervişlerle arkadaş olur. Bu dervişlerden her biri sırayla bir akşam dua etmekte ve gökten bir sofra yemek inmekteydi. Sıra derviş Yûnus'a gelince ellerini açıp şöyle yalvardı:

"Rabbim, bende bir feyiz yok, ama sen bu safî gönüllü dervişlerin yanında beni mahcup etme, yüzümü kara çıkarma. Onlar kimin yüzü suyu hürmetine senden yemek istiyorlarsa, o kişinin hakkı için bize yemek gönder."

O akşam iki misli yemek gelince dervişler merak edip sordular:

– Kimin yüzü suyu hürmetine dua ettin?

Yûnus, "Önce siz söyleyin" dedi. Onlar da; "Biz, Tapduk Emre'nin kapısında otuz yıl hizmet eden Yûnus Emre'nin yüzü suyu hürmetine dua ediyoruz," dediler.

Yûnus bunun üzerine hemen oradan uzaklaştı, büyük bir mahcubiyetle ve kendisinin kim olduğunu da söylemeden.

* * *

Yûnus'un işi kerametlerle büyüklük taslama değildi çünkü... O, maddî ve mânevî darboğazlarda kıvranan Anadolu insanının hizmetindeydi ve doğacak büyük Osmanlı Devleti'nin mânevî temellerini atmak faaliyetindeydi. Bu ihlâs ve tevazuu sebebiyle yedi asır boyunca hep imanlı kalblerde yaşadı. İlâhileri camilerde, mescidlerde dilden dile dolaştı.

ŞAH-I NAKŞİBEND HAZRETLERİ

H. 718 - 791 Buhara

Nakşî Tarikatının kurucusu olan Muhammed Bahaeddin Hazretleri, hicrî 718'de (m. 1318) Buhara'ya beş kilometre uzaklıkta bulunan "Kasr-ı Ârifan"'da dünyaya gelmiştir.

Babası Seyyid Muhammed Buharî'den başlayarak ileriye doğru saydığımızda Şah-ı Nakşibend'in on beşinci ceddi, Resûlüllah'ın aziz torunlarından İmam-ı Cafer Sadık'a eriştiğini görmekteyiz.

Böylece, seyyidler nesline resmen bağlı bulunan Tarîk-ı Nakşî'nin aziz kurucusunun neseben mukaddes silsilenin devamı olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim daha ziyade seyyidler neslinden görülecek bir takvâ titizliğinde olan annesi, küçük Bahaeddin'i haram şöyle dursun şüpheli şeylerden bile büyük bir dikkatle korumuş, hattâ şüpheli şeylerden yiyebileceğini sandığı kadınların sütünü emdirmekten bile dikkatle kaçınmıştır.

Aziz annenin bu takvâ titizliği, küçük yavrunun daha dört yaşında iken kerametvârî hâllere mazhar olmasına sebeb olmuş, annesinin inek sağdığı bir sırada yanına gelen küçük Bahaeddin:

"Anne, bu inek önümüzdeki baharda bembeyaz bir buzağı yavrulayacaktır," demiş, verdiği haber ise aynen vâki olmuştur.

Bu gibi hârika hâllerle dikkatleri çeken Seyyid Bahaeddin, Buhara'da bulunan hocalardan ders okumaya başlamış; hattâ Onu mânevî evlâd olarak yanına alan ilim adamı Seyyid Külâl Hazretleri, muhtaç olduğu dinî ilimlerle teçhiz ettikten sonra tasavvuf büyüğü Abdülhâlık Gücdüvânî'ye teslim etmiştir.

Bu sebeple Nakşî Tarikatının kurucusu olacak Bahaeddin daha ziyade Üveysî şekilde yetişmiştir. Yâni, önce tasavvufî terbiye inkişaf etmiş, ilmî iktisab bunun arkasından gelmiştir.

Nitekim, Üveysî şekilde mânen ilerlerken bir gece rü'yasında şu hitabı işitmiştir:

– Bahaeddin, ayağını şeriat caddesinden ayırma, sünnet çizgisinden sapıtma. Dâima azimetle amel et, ruhsatlara kayma!

İşte bu ikazdan sonra hayatında ruhsatları değil de azimetleri esas alan Muhammed Bahaeddin Şah-ı Nakşibend, şeyhi bildiği Seyyid Külâl'den yavaş yavaş ayrılmaya, daha sâf ve ihlâslı inkişaf yollarını benimsemeye başlamıştır.

Nitekim, Şeyhi gizli zikir ile sesli zikri birleştirdiği halde kendisi sesli zikri bırakıp gizli zikre başlar... Yâni ruhsatı bırakıp azimetle amele yönelir.

Bahaeddin'in bu tercihini yanlış sanan talebe arkadaşları, Onu Seyyid Külâl'e şikâyet ederler:

– Bahaeddin, sizin ihdas ettiğiniz sesli zikri terkedip, sadece gizli zikirle meşgul olarak yeni bir usul ihdas ediyor.

Üstadı Seyyid Külâl'in cevabı şu olur:

– Ona dokunmayın. O, memur olduğunu yapıyor!" Aradan çok geçmez, Şah-ı Nakşıbend'i huzuruna çağıran Seyyid Külâl, son sözünü söyler:

– Size verebileceğimi verdim. Şeyhim Muhammed Şemmasî Hazretleri'nin emirlerini böylece yerine getirmiş oldum. Artık bundan böyle dilediğiniz yere gider, istediğiniz şekilde irşada başlayabilirsiniz. Sizin himmet kuşunuzun kanatları bizimkinden kuvvetli çıktı, bizden ileri geçtiniz!

Buna rağmen Şah-ı Nakşibend, nefis mücadelesine daha hızlı bir şekilde devam eder. Hattâ, yedi sene Mevlânâ Arif'in hizmetinde, on iki sene de Hoca Halil Atâ'nın sohbetinde bulunur. Bu senelerde iki defa da hacca gider, mânevî inkişafını her kula nasip olmayacak bir merhaleye ulaştırır. Yol boyunca rastladığı âlimlerden istifade edip yeni bilgiler, feyizler elde eder.

Hac yolculuğu sırasında arkadaşları ile bazı kararlara varırlar. Kendisi bu hâdiseyi şöyle anlatır:

"Biz üç kişiydik. Hac yolunda Rabbimizden dileklerimiz oldu. Arkadaşlarımın her biri bir şeyler diledi. Benim tek niyazım Rabbimin rızasını kazanacak işlerle meşgul olmak oldu. Bu niyetime hiç bir arzuyu karıştırmadım, yan istekleri ilâve etmedim. Rabbim de beni bu niyetimde muvaffak kıldı. Hâlen Hakk'ın rızasını kazanmaktan gayrı hiçbir şey dikkatimi çekmez, câzip gelmez."

Şah-ı Nakşibend'e Allah'ın rızasından gayrı maksatlar o kadar uzaktır ki, kerametlerini bile açıklamaktan vazgeçmeyi tercih eder, hattâ kerameti tarikatın bir oyunu olarak görür ve gösterir.

Nitekim bir müridi ile çölde giderken gecenin yaklaşması üzerine müridi korku kaplar. Az sonra da karanlık basar, müridin korkusu iyice çoğalır. Tam o sırada çevrelerini büyük bir aydınlık kaplar. Bu aydınlık varacakları köyün yakınına kadar devam eder. Köyün yakınına varınca müridini ikaz eden Şah-ı Nakşibend:

– Sakın buna bakıp da aldanmayasın. Bunlar tarika-

tın oyunlarıdır. Aldanıp kalınacak bir mertebe değildir. Esas olan Hakk'ın rızasını ihlâslı şekilde muhafaza etmektir," der.

Bundan dolayıdır ki, Nakşî tarikatında kerametler, zikirler gibi gizlenir, açıklanması uygun görülmez. Buna **setr-i keramet** denir.

Nakşî Tarikatında şu söz bu sebeple meşhurdur:

"Kerameti gizlemek, göstermekten daha büyük kerametdir" Demek ki, keramet bir mânâ ifade eder. Ancak bu kerameti gizleyecek kadar ihlâs göstermek de başka bir ihlâs ve mânâ ifade eder.

Bu mevzuda kendisinin ifadesi aynen şöyledir:

"Gaye Allah'dır, keramet değil. Allah verdikçe verdiğinde kalmayıp ihlâsa talip olmak, hasbiliği esas almak gerektir. Kerametle yüce makama çıktığını zanneden insan bazen ihlâsını muhafaza edemez, bulunduğu makamdan da aşağıya düşebilir.."

Şah-ı Nakşibend Hz.'lerine bir gün;

– Neden sizde keramet görülmüyor? diye sorulur: Şöyle cevap verir:

– Azizim, sırtımızda bunca günah kamburu var iken hâlâ ayakta kalışımızdan daha büyük keramet olur mu?

Şah-ı Nakşibendi Hazretlerinden sitayişle bahseden Bediüzzaman Hazretleri de keramet mevzuunda şunları dikkate verir:

"Ehl-i velâyet keşif ve keramet, ezvak ve envar verildiği vakit, bir iltifat-ı ilâhî nev'inden kabûl edip setrine çalışıyorlar. Fahre değil, belki şükre, ubûdiyete daha ziyade giriyorlar. Çokları o ahvâlin istitar ve inkıtâını istemişler. Tâ ki, amellerindeki ihlâsı zedelenmesin."

Şah-ı Nakşibend Hazretleri, bir ara huzuruna çıkan bir talebesine eski iltifatını göstermez, yüzünü çevirip

başka tarafa bakmayı tercih eder. Buna üzülen talebesi düşünüp dururken Hazret sorar:

– Sen bir mü'min kardeşinin kalbini incittin mi?" Derviş itiraf eder:

– Buraya gelirken bir köylüyle ağız münakaşası yaptık. Ona kırıcı sözler söylemekten kendimi alamadım." Hazretin cevabı şu olur:

– Git, onun helâllığını al, yoksa benden iltifat göremezsin!"

Talebe gider, köylüyü razı edip helâllığını almak ister, ama muvaffak olamaz. Durumu şeyhine anlatır. Şah-ı Nakşibend kalkar, köylünün evine kadar gider ve ricada bulunur:

– Talebemin işlediği bu kusuru ben üzerime alıyor, kendim işlemiş kabûl ediyorum. Helâl et, bunu rica etmek için geldim evine.

Köylü mahcup olur, hakkını helâl eder. Hazret de hem köylü, hem talebesine iltifatta bulunur, tarafları barıştırıp gönül huzurunu te'min eder.

Horasan, Tûs gibi doğunun ilim merkezlerini gezip kalb ve gönülleri senelerce imar ve ihyâ eden Hazret-i Şah'ın, 73 yaşında, hicrî 791'de doğduğu yer olan Kasr-ı Ârifan'da vefat ettiği ânı anlatırken büyük âlim Alâeddin-i Aktar, şu bilgiyi verir:

"Hazret hastalanmış, son anlarını yaşıyordu. Bizler de Yâsin sûresini okuyorduk. O ise durmadan Kelime-i Şehâdeti söylüyordu. Biz okuduğumuz Yâsin sûresinin yarısına geldiğimiz sıralarda ansızın bir nûr kapladı. Ne olduğumuzu bilemez olduk. Şimşek çakmasına benzeyen bu kısa zaman içindeki nûr kaplamasından sonra bir de baktık ki, Hazret ruhunu Rahmân'a teslim eylemiş, nûrların içinde ruhu makam-ı âlisine uçmuş..."

MOLLA FENÂRÎ

M. 1350 - 1431 Bursa

Bursa'nın Fener köyünde milâdî 1351'de (hicrî 751) dünyaya gelen ilk Osmanlı Şeyhülislâmı Mehmed Şemseddin Fenârî, Osmanlıların o günkü meşhur âlimleri Cemaleddin-i Aksarayî ile Alâeddin'i Esved gibi büyük âlimlerden yüksek tahsilini tamamlamış, daha sonra Muhiddin-i Arabî gibi zâtların yaydığı Vahdetü'l-vücud cereyanını inceleme imkânı bulmuştur.

Rivâyete bakılırsa, Anadolu'ya Vahdetü'l-Vücud felsefesini yayanların başında yer aldığı zamanları da olmuştur.

Devrindeki dinî ilimleri bütünüyle zabtetmekle kalmayıp, aklî ilimlere de alâka duyan Şemseddin-i Fenârî, matematik, coğrafya, astronomi gibi ilimlerde bir hayli ilerlemiş, matbaanın yokluğuna rağmen kütüphanesini on bin ciltlik kitapla dolduracak kadar ilmî ihata ve fıkhî inkişafa ulaşmıştır.

Molla Fenârî'nin talebelik devresinde gösterdiği fevkalâde başarı, zamanın devlet ricalinin de dikkatini çekmiştir. Nitekim hac dönüşünde Mısır'a da uğramış, Mısır Sultanının ısrarı ile orada bir müddet kalmayı düşünürken Bursa'dan gönderilen dâvetle Osmanlının hizmetine ısrarla çağrılmıştır.

Gelince, ilk olarak Bursa başkadılığına, sonra da ilk

Osmanlı şeyhülislâmlığına tayin edilmiştir.

Kadılık makamında iken cereyan eden bazı hâdiseler ondaki mânevî mes'uliyet hissine ışık tutmaktadır. Anlaşıldığına göre Molla Fenârî kadılık makamından çok korkmaktadır. Zira bilmektedir ki, makam yükseldikçe mes'uliyeti de çoğalmaktadır. Nitekim şu hâdise Onun taşıdığı bu mes'uliyet hissinin delili olarak dikkati çekmektedir.

Pazardan satınaldığı atın hasta olduğunu aynı gün içinde anlayan fakir bir köylü, kadıya müraaat ederek hasta atı sağlam diye satan sahibine hemen iâde etmek ister. Ne var ki, Molla Fenârî'yi makamında bulamayınca şikâyetini ertesi sabaha bırakır. Halbuki, gece at ölür, yeniden at alacak parası bulunmayan fakir köylü böylece perişan olur.

Durumu gelip Molla Fenârî'ye anlatınca da, Ondan şu karşılığı alır:

– Hiç üzülme, elinde ölen atı ben ödeyeceğim. Cezaya ben müstehakım.

– Estağfirullah, siz neden ödeyeceksiniz efendim?

– Evet, ben ödeyeceğim. Çünkü senin mahkemeye geldiğin günü ben makamımda olsaydım, dâvaya bakar, hasta atı sana sağlam diye satan adama hemen iâde ettirirdim. Böylece at o adamın elinde ölür, sen ziyana maruz kalmazdın. Senin ziyana uğramana benim makamımda bulunmayışım sebep olduğundan, zararı ben ödemek zorundayım. Kusur benim.

Ve Osmanlının ilk Şeyhülislâmı, atın parasını bizzat kendi cebinden öder; Şeyhülislâm ve kadıların nasıl bir İslâmî mes'uliyet anlayışı içinde olmaları gerektiğini de böylece fiilen göstermiş olur.

On bin cildlik kitabı inceleyerek hem ilim, hem de amelde tam bir örnek hayat yaşayan Osmanlı kadısı, sa-

dece bu fakir köylüye karşı değil, aynı zamanda nüfûzlu insanlara, hattâ Sultanlara karşı da adâletin hükmünü tam icra eder, muhatabın içtimaî mevkiine, sosyal durumuna bakarak hüküm vermekten şiddetle kaçınır.

Nitekim huzuruna gelen bir dâvada taraflar anlaşamazlar, mes'ele çıkmaza girince bir taraf Sultan Yıldırım Beyazıt'ı şahit gösterir. Molla, Sultanın şahitliğini kabûl etmek istemez. Zira Yıldırım'ın üzerinde bir de Sultanlık sıfatı vardır. Onu şahit gösteren taraf bu sıfattan istifadeyi düşünüp, mahkeme üzerinde te'sir icra etmek isteğindedir. Molla ise şahitliğe mâni bulduğu gerekçeyi açıklamaktan çekinmez:

– Sultanımıza hürmetimiz şüphesizdir. Ancak, şehâdetini kabûl etmemize mâni hâl vardır. Zira haklarında müskirat içme söylentileri dolaşmaktadır. Ayrıca cemaat namazına iştirak etmedikleri de müşahede olunmaktadır!

Bu hâdiseyi eserinde bahis mevzuu eden Ord. Prof. Vasfi Raşid Seviğ der ki:

"Orta Çağ hükümdarı olan Yıldırım zamanında bir kadı'nın mahkemede hükümdara karşı böyle hitap etmesi, adalet organının ne kadar mükemmel çalıştığının ve kadı'nın hak ve hukukunu ne kadar titiz gözettiğinin bir delilidir."

Yıldırım Beyazıt tamamen samimiyet ve ihlâs neticesi yapılan bu ikazdan müteessir olursa da, nefsiyle mücadele eder ve Şeyhülislâmın sözünü hazmederek rahatsızlık eseri göstermez. Ancak ileri gelenlerden İvaz Paşa, bu gözünü budaktan, sözünü dudaktan esirgemeyen âlimi çekemez, fırsatını bulup ayağını kaydırma çareleri araştırır. Nitekim bir ara Molla Fenârî'nin gözleri hastalanıp perde inince, bu perdenin kendi bedduasıyla indiğini bile iddia eder.

Alâkalı eserlerin kaydına göre bu hâdise şöyle cere-

yan eder:

Bir gün Molla Fenârî, rastladığı bir hadîste: "İlmiyle amel eden ihlâslı âlimlerin cesedini toprak yemez!" mânâsında bir hüküm okur. Bunu düşünmeye başlayan Molla'nın zihninde sualler meydana gelir. Kendi kendine söylenir:

– Benim Üstadım da ilmiyle amel eden ihlâslı bir din âlimiydi, acaba cesedini toprak yemedi mi?

Bu merak kendisini günlerce meşgul eder, nihayet merakını yenemeyerek Üstadının mezarını açmaya karar verir. Gidip hocası Kara Alâeddin'in mezarını açtırır, cesedine bakmak ister. Ne yazık ki, mezarın üzerindeki tahta perdeler çekilir çekilmez gözüne görünen cesedin taptaze olduğunu müşahede ettiği anda Molla'nın gözleri karanlığa bürünür, görmez olur.

Teessür içinde dönüp evine gelen Molla, daha sonraları kendi kendini ikaz ederken şöyle der:

– Dışa bakan gözlerim kapanınca içime döndüm, iç âlemime bakma imkânı buldum. Bu yüzden kazancım büyük, istifadem fazladır. Ancak, kütüphanemdeki kitaplarımı okuma imkânımın kayboluşundan üzgünüm. On bin cid, tozlu raflarda beklemektedir. Teessürüm bundandır."

İvaz Paşa ise bu hâdiseyi kendi kerameti saymış, "Daha beklesin. Onun cenaze namazını dahi ben kıldıracağım" diye acı sözler sarfetmiştir.

Bunu duyan Molla çok üzülmüş; "O merak etmesin, cenaze namazını benim kadar bilemez. Asıl Onun cenazesini ben kıldıracağım" diyerek beddua etmiş, gözlerinin açılması için gönülden ilticada bulunmuştur.

Bu duadan sonradır ki, bir gece rü'yasında Resûlüllah'ı gören Molla, Hazret-i Resûlüllah'dan şu teklifi dinler:

– Şemseddin, Fâtiha sûresinin bir tefsirini yap da dinleyelim!

Utancından kızaran Şeyhülislâm:

– Yâ Resûlâllah, sûre size nazil olacak da tefsirini huzurunuzda ben mi yapacağım? Bu bir cür'et olmaz mı? Hem görüyorsunuz ki, gözlerim de görmüyor. İkisine de perde indi.

Bunun üzerine bir mendil uzatan Resûlüllah:

– Bunu al ve gözlerinin üzerine koy, iyi olacaksın inşaallah, der.

Nefes nefese uyanan Molla Fenari, bir de eliyle yoklar ki, gözlerinin üzerinde Resûlüllah'ın uzattığı güzel kokulu mendil!.. Hemen mendili kaldırır, o andan itibaren çevrenin aydınlanıp gözlerinin pırıl pırıl gördüğünü anlar, sevinç gözyalarıyla şükür secdelerine kapanmaktan kendini alamaz.

Tarihler Molla'nın gözünü açan bu mendili sakladığını, vefat edince yine gözleri üzerine konmasını mirasçılarına vasiyet ettiğini yazarlar.

Gariptir ki, Molla'dan sonra perde İvaz Paşa'nın gözüne iner. Kısa zamanda yatağa düşen Paşa, ruhunu Rahmân'a teslim eder. Cenazesini de Molla Fenârî, Allah'tan af niyaz ederek kıldırır.

* * *

İlk Osmanlı Şeyhülislâmının yalnız dinî ilimlerde değil, aynı zamanda maddî bilgilerde de bir hayli mesafe kat'ettiği, eserlerinin kaybolmayan değerinden anlaşılmaktadır.

Nitekim maddî ilimlere olan bu merakından olacak ki, üstadının cesedini maddî gözle inceleme arzusuna da kapılmış, ancak buna müsaade edilmeyeceğini bakan gözlerinin kapanmasıyla anlamıştır.

Molla Fenâri'nin yazdığı hukuk ilminin nihaî noktasındaki eserlerinden bazıları hâlen elimizdedir. Bunlardan biri İslâm Hukukunun temel delillerini inceleyip açıklayan Usûl-i Fıkh'a dair "Fususu'l-Bedâyi"'dir. Mantığa dair "İsaguci Şerhi", "Fâtiha Tefsiri" ve daha birçok kıymetli eserleri vardır.

Cuma namazına gireceği saatte yola dökülen halk, Şeyhülislâm'ı görmek için saatlerce bekler, izdiham meydana getirirmiş.

Karaman'daki müderrisliği sırasında meşhur Sarı Yakup'la, Kara Yakub'u da kendisi yetiştirmiştir.

1402'de Ankara Savaşı'nda esir düşen Yıldırım'dan sonra Timur'la karşılaşıp esir olduğu halde cesûrane cevaplar veren Molla Fenârî 1431'de (hicrî 834) Bursa'da yaptırdığı medresesine ilâve camiindeki makberine defnedilmiştir. Türbesi ziyaretgâhdır.

HACI BAYRAM-I VELÎ

M. 1352 - 1429 Ankara

Ankara'nın Çubuk kazasına bağlı Solfasol (Zülfazıl) köyünde 1352'de (H. 753) dünyaya gelen Numan, babası Ahmed Koyunculu'nun gayret ve çabalamasıyla ilk tahsilini civarda bitirdikten sonra, Bursa'ya gitmeye muvaffak olmuştur.

Bursa, o günün tam mânâsıyla bir ilim ve irfan merkezidir. Nitekim ilk Şeyhülislâm Molla Fenârî, Yıldırım'ın Ulu Cami başimamı Süleyman Çelebi, tasavvuf büyüğü Emir Sultan ve fırın işletip ekmek sattığı için kendisine Somuncubaba denen Şeyh Cemalüddîn-i Aksarayî gibi zâtlar hep Bursa'dalar. Çevrelerine mânâ ışıkları serpip, ilim, irfan nûru yaymaktalar.

Buradaki tahsil devresinde emsallerinden çok üstün bir muvaffakıyet gösteren Molla Numan, medrese ilimlerini bütünüyle hem de iyi derecede ikmal edince, onu Ankara'da Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese'ye müderris tayin ederler.

Ankara medresesinin başmüderrisi olan Numan, bu sırada halkın derin saygı ve hürmetini kazanır. Ama o yine de huzur bulmaz, bu şan ve şöhretin aldatıcı şeyler olduğunu düşünerek mânevî eksikliklerinin bulunduğunu düşünmekten geri kalmaz.

Böyle mânevî muhasebe içinde kıvrandığı günlerden birinde kendisine tanımadığı biri gelir, uzattığı bir mektu-

bu okumasını rica eder.

Mektup, Kayseri'de bulunan mânâ büyüğü Cemalüddin-i Aksarayî'den gelmekte, kendisini Kayseri'ye dâvet etmektedir. Şeyhin değerli talebesi Şücaaddin ile birlikte yola çıkan Müderris Numan, bir Kurban Bayramı gününde Kayseri'ye varıp, Şeyhin huzuruna girer. Bundan çok memnun olan Şeyh, ayağa kalkar:

"Bilmem bu iki bayramın hangisiyle sevineyim" der. Müderris Numan'ın gelişini de ayrı bir bayram telâkki eder.

İşte bundan sonradır ki, **Numan** ismi bırakılır, **Bayram** ismi söylenmeye başlanır.

Buradaki ikameti müddetince Şeyh Cemalüddin-i Aksarayî'den mânevî feyizler alıp ihlâslı irşadlarını iyice benimseyen Bayram, Şeyhiyle birlikte hac yolculuğuna da çıkar. İlk önce Şam'a, daha sonra da Mekke'ye varırlar. Geçtikleri yerlerin ilim ehli, irfan sahibi zâtlarını görüp ziyaretlerinde bulunurlar. Hac'dan sonra tekrar Ankara'ya dönen müderrisimiz, artık **"Hoca Numan"** değil, **"Hacı Bayram"**dır. Şeyhinin iltifatıyla Bayram ismini almış, gittikleri hac münasebetiyle de Hacı sıfatına lâyık olmuştur.

Hacı Bayram, artık doğduğu Solfasol köyüne yerleşir, iktisab ettiği tasavvuf ilmiyle çevrede İslâmî hizmete başlar.

Gönlünde imana ve İslâma hiç alâka duymayanlar onu görüp sohbetinde bulununca derhal değişirler, ilme merak sarar, irşadına gönül verirler... Böylece çevresinde bir İslâmî cereyan meydana getiren Hacı Bayram, günden güne taraftarlarını çoğaltır, İslâmı bizzat yaşayan mânâ ehli gençlerin sayısı kabarmaya başlar.

Bundan şüphelenenler de çıkar. Nitekim Manisa'dan Edirne'ye gönderilen bir elçi, Sultan İkinci Murad'a durumu bildirir: "Sultanım, Ankara'da Hacı Bayram diye söylenen bir zât gittikçe taraftarlarını çoğaltıp, adamlarını etrafa yaymaktadır. Gerçi bunlar, "Bizim İslâmı yaşamak-

tan başka bir gayemiz yoktur" demekte iseler de her geçen gün çoğalmaları bizleri ürkütmekte, durumu Hünkârımıza duyurmamıza ihtiyaç zuhur etmiş görünmektedir."

İstanbul'un fethi için hazırlıkta bulunan İkinci Murad'da bir endişe başlar...

Hemen postasını yola çıkarır:

– Tiz Ankara'ya varasuz, Çubuk'taki Şeyh Hazretleri'ne olan hürmet ve takdirlerimizi sunup, sarayımıza dâvet edesüz...

Gece-gündüz demeyip yol alan posta, nihayet Çubuk'taki Zülfazıl köyüne gelir ve binbir endişe ve tereddüt içinde Mektub-u Hümayun'u sunar. Hacı Bayram, Sultan'ın mektubunu saygı ve hürmetle açıp okur, sonra da başını sallayarak konuşur:

– Fitne ateşini yakmak isteyenler vardır. Tiz hazır olun. Pek yakında yola çıkacağız, Sultanımızın emri başım üzeredür...

Nihayet Hacı Bayram Edirne'ye ulaşır, İkinci Murad'ın sarayında huzura kabûl olunur. Sultan da onu tam bir tasavvuf büyüğü gibi görür. Bu samimiyetten her ikisi de son derece memnun olurlar.

İkinci Murad, vehmedilen dünyevî arzuların hiçbirinin Hacı Bayram'da bulunmadığını, sadece İslâm'a hizmetten başka gayesi olmadığını kesinlikle anlar. Şeyh Hazretleri'ne birçok hediyeler vererek gönlünü almak ister.

Ancak Hacı Bayram, hediyeleri kabul etmemekte ısrar edince, durum nazikleşir. Bu defa şu teklife rıza gösterir: "Sultanımız, talebelerimizi vergiden muaf tutsunlar. Bu hediye bize kifâyet eder."

Böyle bir imtiyazla Ankara'ya dönen Hacı Bayram'ın bu vergi affı, kendisinden önce duyulur, kendisine talebe olmak üzere müracaat edenlerin sayısında da âniden bir çoğalma meydana gelir.

İşte bu çoğalma, ikinci bir söylentinin yayılmasına sebep olur:

"Hacı Bayram'ın ordu kadar talebesi var. Yakında bir huruç hareketine başvursa hiç şüphesiz muvaffak olur...

Hacı Bayram'a talebe olanların vergiden muaf tutulmaları, vergi geliri azalan Ankara Bey'ini endişeye düşürür. Yanlış yoruma müsait haberler Edirne'ye ulaşır. Bu durum, Hacı Bayram'ın tekrar bir tahkikata maruz kalmasına sebep olur.

Hem devleti, hem de Ankara Bey'ini temsilen gelen müşahitler sual sorarlar:

– Efendi Hazretleri, bunca talebeleriniz var. Bunların çokluğu çevreyi korkutmakta, bu büyük kitle ile bir harekete başvuracağınız zannı uyanmaktadır...

Hacı Bayram, mütebessim:

– Benim, sandığınız kadar çok talebem yoktur. Toputopu birbuçuk müridim var...

– Nasıl olur? Çubuk ovasındaki tarlalarında çalışanlar sizin müridlerinizdirler. Ankara'nın dışına taşıp Türkmen köylerinde gittikçe çoğalanlar da sizin bağlılarınızdırlar.

Hacı Bayram tebessümünü çoğaltarak cevap verir:

– Bakın size bunun isbatını yapacağım, der ve şu emri verir:

– Bana bağlı olanlar, haftaya Cuma namazından sonra Zülfazıl ovasında toplansınlar, kendileriyle mühim bir hususu konuşacağım!

Şeyhin ilân ettiği günü namazdan sonra ovayı dolduran taraftarları, Şeyh'ten fevkalâde korkulan şu teklifi dinlerler:

– Şu gördüğünüz çadırı ben kurdum. Burada sizleri imtihan edeceğim. Bana gelen ilhama göre, bu çadıra girecek olanları burada keseceğim. Boynunu bıçağıma tes-

lim edenleri buradan Cennete göndereceğim. Her kim benim müridim ise gelsin bu çadıra girsin. Oradan da ruhu Cennete uçsun. Hadi buyurun!..

Bu sözlerden sonra elinde bıçağıyla çadıra giren Şeyh'in arkasından homurdanmalar olur. Ancak koskoca kalabalığın içinden sadece bir erkekle bir kadın, ileriye doğru yürüyüp Şeyh'in arkasından çadıra girerler. Az sonra çadırın zemininden kanlar akmaya başlar. Çünkü Şeyh daha önceden içeriye aldığı bir koyunu kesmiş, kanını dışarıya akıtmıştır. Bunu gören kalabalık, homurdanmayı daha da çoğaltır:

– Şeyh de şaşırdı! Böyle şey mi olur?..

Bundan sonra çadırdan çıkan Hacı Bayram, müridinin çokluğunu iddia eden müşahitlere söyleyeceğini söyler:

– Gördünüz ya, benim sadece birbuçuk müridim vardır. O da işte bu erkekle, bu hanımefendidir. Kimse bu çokluktan şüphelenmesin. Hem de Sultan, bu iki müridden gayrısından vergisini de alsın, askere de çağırsın.

Bundan sonra Hacı Bayram'ın talebeleri arasından hâlislerle menfaatçılar tamamen ayrılır, ihlâs sahipleri Şeyh'in hizmetine devam eder, ötekileri ise yavaş yavaş eski hayatlarına dönerler.

Hacı Bayram Veli'nin Edirne'ye iki defa gittiği tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. İkinci gidişinden ayrılırken Gelibolu'ya da uğradığı, orada mâneviyat büyüklerinden iki kardeş olan **"Ahmediye"** yazarı, **"Ahmed-i Bîcan"** ile **"Muhammediye"** yazarı **"Mehmed-i Bîcan"**ları da gördüğü yazılmaktadır. Ahmediye için ne dediğini bilmiyoruz, takdir ettiği sanılmaktadır. Ancak, Muhammediye yazarı için şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

"Bunu yazmak için harcadığınız zamanı, bir sîne pâk etmek için harcamış olsaydınız, daha kârlı olur idi."

Bu, bir insanın îmanını kurtarsaydınız, daha efdâl

olan hizmet yapmış olurdunuz, mânâsına gelmektedir. Gerçekten de Muhammediye kitabında kavranması güç tasavvufî ifadeler, yanlış anlamalara müsait ibareler görünmektedir. Muhterem Velî'nin vecd ve istiğrak hallerinde kaydettiği bahisler vardır.

1429'da Ankara'da vefat eden Hacı Bayram'ın kurduğu Bayramiye tarikatından hilâfet verdiği değerli halifesi Akşemseddin, vefat günü ansızın çıkagelmiş, böylece Şeyh'inin vasiyeti gereğince namazını kıldıran Akşemseddin, Şeyh'in medresesinin bitişiğindeki yerine defninde de hazır bulunmuştur.

Memleketimizin maruz kaldığı kültür yıkımı sırasında türbelerin kapatılma kararı çıkarıldığı günlerde mâneviyat mahrumu bir alâkalı, Hacı Bayram'ın türbesini kapattırıp civarını turistik meydan yaparak yanındaki Ogüst mâbedini meydana çıkarmayı plânlar.

Bunu duyan Şeyh'in bağlılarından biri, sabahlara kadar gözyaşı döküp Allah'a yalvarmaya başlar. Ancak sabaha karşı daldığı hafif bir uykuda şeyhinden şu sözleri dinler:

– Sen üzülme, pislik kemâle erince zevali başlar. Artık zeval günüdür."

Ürperti ile uyanan adam, sabah namazını Hacı Bayram Camii'nde kılar. Namazdan sonra kulaktan kulağa fısıldaşmalar görür. Merakla sorar. Ona da aynı fısıltı iletilir:

– Hacı Bayram Hazretleri'nin türbesini yıkmayı plânlayan o herif, bu gece ölmüş, cenazesini bugün buraya getireceklermiş.

Dudaklardan şu cümleler dökülür:

Hak sillesinin sadâsı yoktur.

Bir vurursa anın devası yoktur.

AKŞEMSEDDİN

M. 1390 Şam - 1461 Göynük

Milâdî 1390 (H. 792) Şam'da doğup, Şeyh Hamza ile yedi yaşında iken Amasya'nın Kavak kasabasına gelerek yerleşen küçük Ahmed, burada kısa zamanda hıfzını ikmâl etmiş, daha sonra da o günün medreselerinde okunan tefsir, hadîs, kelâm gibi temel ilimleri tam bir vukufla okuyup, değerli Hanefî fıkıh kitaplarını âdeta bütünüyle ezberlemiştir.

Şam muhâcirinin oğlunun bu beklenmedik ilmî inkişafını takdir eden o günkü çevreler, Onu Osmancık medresesine müderris olarak lâyık görüp, tayinini de yaptırmışlardır.

İstikbalin fethine büyük azim ve şevk verecek olan bu küçük âlim, buradaki müderrisliği sırasında fevkalâde itibar ve saygı kazanmış, halkın sevgilisi haline bile gelmiştir.

Ne var ki, bütün mânâ büyüklerinde olduğu gibi, yeni müderris Ahmed'de de bu yüce mevki bir intibah meydana getirmiş. O, mutlaka mânâ büyüklerini bulup, rûhî inkişaflar elde etme yolunda büyük bir azim ve şevk içinde âdeta yanıp tütmüştür.

Bundan dolayıdır ki, herkesin gıpta ile baktığı müderrisliği tereddütsüz bırakabilmiş, İran'dan başlayarak o günün İslâm beldelerini gezip, din âlimlerini, tasavvuf bü-

yüklerini ziyaret etmiş, aradığı mânâ büyüğünü bulmaya çalışmıştır.

Bir rivâyete göre Şam'da iken gördüğü bir rüyada, boğazına bir zincir takılmış, zincirin bir ucunun da Ankara'daki Hacı Bayram Velî'de olduğunu müşahede etmiş, bu rüyadan sonra aradığı mürşidin Şam'da değil, Ankara'da olduğuna hükmederek yola çıkıp Ankara'nın Çubuk ilçesinin Solfasıl (Zülfazıl) köyündeki tarlada talebeleriyle burçak yolmakta olan Hacı Bayram'a iltica etmiştir.

Ancak, bu ilticası ilk anda pek hüsn-ü kabûl görmemiş, yemek esnasında grup grup talebelerini toparlayıp, sofralar kuran Hacı Bayram, bu yeni gelen misafiri buyur dahi etmemiş, onu yemek artıklarını attırdığı köpeklerinin arasında yapayalnız bırakmıştır.

İşte bu sırada büyük bir imtihana tâbi tutulduğunu anlayan genç âlim, nefsiyle giriştiği büyük mücadelede nefsini yenmeyi başarmış, Hacı Bayram'ın köpeklerine atılan yemek artıklarını yemeye razı olup, başlamış köpeklerle birlikte artıklardan yemeye...

Bu tevazuu gören Şeyh'in gönlünden bir feryad kopmuş:

– Hey Köse, işte şimdi beni yaktın!.. demiş ve ilâve etmiş:

– Zincir zoruyla gelen misafiri de ancak böyle ağırlarlar ha!..

Bu cümleden sonra genç âlimde Şeyh'e karşı kesin bir bağlılık meydan gelmiş ve Akşemseddin olmanın ilk adımını da böylece atmıştır.

Artık Hacı Bayram-ı Velî'nin emrine girip, hizmetine boyun kesen eski Osmancık müderrisi, burada şiddetli riyâzata girer. Nefsî alışkanlıklarını birbir atar, hattâ bir ara yedi günde bir yudum sirkeyle idare edecek kadar işi ileri götürür.

Onun bu derece şiddetli nefis mücadelesi vermesini biraz fazla bulan Şeyhi: "Bu kadar ileri gitme! Sonra büsbütün ruhaniyet kesbedecek, bir nûr olarak uçup gideceksin" yollu lâtiflerle ikazlarda bulunur.

İlm-i zâhir denen medrese ilmiyle, **ilm-i bâtın** denen tasavvuf ilmini bütünüyle burada zabdetmeye muvaffak olan Akşemseddin, büyük Velî'den kısa zamanda icazetini alır, halifelik ünvanına lâyık görülür.

Bunu biraz garip bulan diğer müridler, Şeyhlerine sorarlar:

– Bazı hizmetlileriniz kırk yıldır huzurunuzda bulunmakta, fakat henüz hilâfete müstehak görülmemektedir. Ancak bu Ak Şeyh, kısa zamanda Hilâfete lâyık görülmüştür. Hikmeti nedir?

Büyük Velî, bunun sebebini şu cümle içinde açıklar:

– Bu Köse, her ne kim bizde gördü ve işitti, hemen inandı, hikmetini ise, sonra kend ibuldu. Amma, bahsettiğiniz kırk yıldır hizmetimde bulunanlar, görüp işittiklerinin önce hikmetni sorarlar, sonra teslim olurlar. İşte teslimiyet farkı!..

Mürşidi Hacı Bayram'dan irşad iznini alınca Ankara'dan ayrılan Akşemseddin, birçok yerleri gezip, irşad hizmeti ifa ettikten sonra Bolu'nun Göynük kasabasına yerleşme arzusunu duymuştur. Bu yüzden burada kendi eliyle bir mescid inşa edip çevresinin irşadıyla meşgul olmaya başlamıştır.

Bu sırada üstadından aldığı bir tezkereyle Ankara'ya gelmiş, birlikte Edirne'deki Osmanlı Sultanı II. Murad'ın dâvetine icâbet etmişlerdir.

Kostantiniyye'nin fethi azmini gönlünde taşıyan Fatih'in babası Sultan II. Murad, Saray'da Hacı Bayram'a şu suali sormuş:

– Ne buyurursunuz Hazret, Kostantiniyye'nin fethi

müyesser olacak mı bize? Yoksa bu çalışmalarımız boşa mı?

– Sultanım, Kostantiniyye'nin fethi şu bizim Köseyle, sizin, beşikteki uyuyan mahdum Muhammed'e nasip olacaktır!..

Hacı Bayram'ın bu cevabı Akşemseddin'i iyice uyandırmış, Ankara'ya döndükten sonra da, müstakbel Sultan'ı te'yid ve teşvikten bir an geri kalmamıştır.

Nitekim babası II. Murad'dan sonra tahta çıkan Fatih, zahir ve bâtın âlimlerinin hepsini de Edirne'ye dâvet edip, fetih hâkkında fikirlerini sorduğu sırada, bu fethin ancak Mehdî'ye nasip olacağını söyleyen bir âlime karşı en kesin cevabını Akşemseddin vermiş:

– Cenâb-ı Resûlüllah'ın iltifat-ı seniyyesi size vâki olmuştur. Bunda en küçük bir şüpheniz olmasın Sultanım!.. diyerek başka ihtimallerin şevki bozmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Akşemseddin'in fetihteki bu kesin rolünü, fetih harekâtı boyunca da görmekteyiz. Fetih ordusu Kostantiniyye surları önünde beklediği günlerde, Cenevizlilerden düşmana yardım geldiği rivâyetlerinin ümitsizliğe sebep olduğu sıralarda, Fatih'in adam gönderip, fethin bu defa vâki olup olmayacağını sorduğu anlaşılmaktadır.

Fethin mutlaka vâki olacağı yolunda beyanda bulunan Şeyh'in bu te'yidine rağmen ümid ışığı hâlâ görünmez, netice aleyhte gibi tecelli eder. Bu sırada söylentiler de çoğalır:

"Bir şeyhin sözüyle asâkir-i İslâmı burada helâk edeceğiz!" gibi lâflar da duyulur. Bunun üzerine Fatih, paşasını gönderip tekrar sordurur:

– Hazret, tayin-i vakteylesün!.. Fetih ne zaman vâki olacaktır?

Bu ısrardan son derece daralan Hazret, başını secde-

ye koyup derin tazarru ve niyaza başlar, secde yerini ıslatacak kadar gözyaşı döker. Feryad ü figanın arşa yükseldiği sırada, kendisine kesin işaret vâki olur. Başını kaldırıp, fetih vaktine ait işaretini bildirir, ayrıca Sultan'a (metni kitaplarda yazılı olan) ümid ve şevk verici uzunca bir de mektup yazar...

Nihayet 26/27 Mayıs gecesi sabaha karşı gazilerin surlara doğru yürümeleri üzerine şeyhini arayan Fatih, onu çevresinde göremez, istirahat ettiği çadırına gidip bakmak ister. Nöbetçilerin, kimsenin gelmemesi için emir verdiğini söylemelerine rağmen, yaklaştığı çadırda Şeyh'in secdeye koyduğu başını görür ve feryadını işitir:

– Yâ Rab!.. Bir bölük mücahidi yerindirme, küffârı sevindirme, asâkir-i İslâmı mansûr ve muzaffer eyle...

Artık gönlünde fethin vâki olacağı sevinci iyice beliren Fatih, daha kuvvetli bir ümidle dönüp surlara doğru ilerler.

* * *

Fatih, fetihten sonra Ayasofya'da ilk Cuma hutbesini kendisine okuttuğu Akşemseddin'den, o güne kadar fetih niyetiyle surların etrafına gelip de şehid olan eski mücahidlerin mezarlarını bulmasını da rica eder. Bugünkü Eyyûb Sultan türbesinin bulunduğu çimenliğe bir çubuk diken Şeyhin ise:

– Sultanım, işte Mihmandar-ı Resûlüllah'ın kabri burasıdır, dediğini de hayretle görür. İşaretlenen yer kazılınca çıkan bir mezar taşındaki ibare ikinci bir hayretle okunur:

"Hâzâ kabru Hâlid bin Zeyd!"

Fetihten sonraki günlerde Edirnekapı'daki küçük bir camide kalıp, irşadla meşgul olan Akşemseddin'in bu kadar açık fazilet ve meziyetleri Fatih'i iyice cezbeder, bir ara kendini aratıp bulduranak ondan şöyle bir istirhamda bu-

lunur:

– Fakiri de mesleğinize kabûl buyurun, tarikat sâliki olmama himmetinizi esirgemeyin! Ben de sizin gibi olmak istiyorum!..

Fakat Hazret-i Şeyh, buna şiddetle karşı çıkar:

– Sen tarikata girersen Müslümanların işleri yüzüstü kalır. Adâlet-i İslâmiye tecelliden mahrum olur!.. Devlet büyükleri tarikata değil, adâlet-i İslâmiye'yi tatbika mükelleftirler...

Fatih'in bu yolda fazla ısrarda bulunmasını önlemek için gizlice eski mütevazi yeri olan Göynük'e giden Akşemseddin'e, fethinde en büyük hizmeti yaptığı İstanbul'un en güzel yerleri verilmek istenir, en mutenâ semtinde meskenler hediye edildiği bildirilir. Ancak O, bunların hiçbirine iltifat etmez:

"Biz Allah için hizmete talibiz, dünya için değil!" diyerek Göynük'teki mütevazi hayatını kâfi bulur.

Asrının tıbbını da iyi bilen Akşemseddin'e, "hastalıkların ve Ruhların doktoru" mânâsına **"Tabîbü'l-Emrâz"** ve **"Tabîbü'l-Ervâh"** ünvanı verilmiştir. Tıbba ve tasavvufa ait değerli eserleri vardır.

Dünyada henüz mikrobun keşfedilmediği sırada ilk defa mikrop keşfi yaptığı yazılan Akşemseddin'in, tıbba ait "Maddetü'l-Hayât" adlı eseri, devrinin en sıhhatli tıbbî tavsiyeleriyle doludur.

Yazdığı diğer ilmî eserlerinden birinin adı da **"Risâletü'n-Nuriye"**dir. Bu eseriyle mesleğine intisap eden talebelerine ta'n edenlere cevaplar verir, hizmet şeklinin müdafaasını yapar.

Yetmiş senelik bir ömrün içinde zahir ve bâtın ilimlerine ait eserler yazıp yüzbinlerce mâneviyat ehli yetiştiren Akşemseddin'in en büyük hizmeti, zamanın Sultanına mânevi destek olup, fethin tahakkukuna kuvvet kaynağı

teşkil ederek, aziz İstanbul'un fethinde mânevî fatihlik yapmasıdır.

Hicrî 863'te Göynük'te vefat ettiğinde hakkında söylenen değerli sözler, O'nun fetihteki rolünü pek açık şekilde ortaya koymaktadır. Bir beyitte şöyle denmiştir:

Kara gün dostu imiş Fatih'in Akşemseddin,
Onunla müyesser oldu feth-i Kostantin.

Emir Hüseyin'in "Menâkıbnâme"sinde Hazret-i Şeyh'in tıp ilmindeki selâhiyet ve takvâsına dair bir vak'ayla bahsimizi bağlamak istiyorum.

"Fatih'in bir kızı hasta olur, zamanın doktorları şifâ verici bir çare bulamazlar. Bu arada Şeyh'e de müracaat edip, tedavi rica ederler. Şeyh, ilk muayeneden sonra teşhisini kor ve kendi eliyle hazırladığı ilâçlarla yaptığı tedaviden sonra hasta sıhhatine kavuşup şifa bulur."

Müellif Enîsi, bundan sonrasını şöyle anlatır:

"Sultan Mehmed Han, o kızına Beğpazarı'nda pirinç mezraaları vermiş idi. Ol kerime dahi, ol mezraaları Şeyh'e verdi. El'an ol mezraalar Şeyh'in nesli elindedir. Şeyh bu mezraayı kabûl eyledi, fakat Sultan Mehmed Han'ın İstanbul'u fethinde verdiği mal ve emlâki asla kâbul eylemedi."

ÖMER SÜKEYNÎ DEDE

Ömer Sükeynî Dede, ilimden ziyade irfanıyla meşhur bir tasavvuf büyüğüdür. Mânevî kemâlâtının yüksekliği, ilminden önce ihlâs kuvvetinden meydana gelmiştir.

Üstadı, Hacı Bayram-ı Velî'dir. Göynük'ten halka-i tedrîsine gelip bir müddet irfan iktisab ettikten sonra şeyhi Onu Bursa'ya göndermiş, postnişîn olarak gönüllere irfan ışığı yakmasını tembih eylemiştir.

Bursa'daki hizmetini işitince va'zından müstefîd olmak isteyen Yıldırım Beyazıd Han ona:

– Hazret, sizi Ulucami'de dinlemek istiyoruz. Kapalı mahalleri aşıp meydanlara taşmalısınız artık, der.

Ancak, irfan ehli Ömer Sükeyni, şu karşılığı verir:

– Sultanım, bu teklif bize çok giran gelir. Zira Bursa'da Gavs-ı A'zam mertebesinde bir âlim olan Ebû Hamid-i Aksarayî vardır. Bendeniz o Hazret'in bulunduğu şehirde kürsüye çıkıp serd-i kelâm etmeyi cür'et kabûl ederim.

Şeyhin bu tevazuu Sultanı memnun eder. Ancak, Ebû Hamid-i Aksarayî gibi bir yüce din âliminin Bursa'da bulunduğunun farkına da bundan sonra varır.

Nitekim bu hâdiseden sonra Ebû Hamid-i Aksarayî, Sultanın desteğiyle çevresine daha faydalı hizmetlerde bulunma imkânı elde eder.

Ömer Sükeynî Bursa'da, Üstadı Hacı Bayram-ı Velî'nin rahatsızlığını işitir. Derhal yollara düşüp, Ankara'ya gelir, hasta Şeyhinin elini öpüp duasını alır. Son anlarını yaşayan aziz mürşidinden nerede hizmet etmesi gerektiğini sorar.

Hacı Bayram-ı Velî, Ona şu tavsiyede bulunur:

– Artık Bursa'ya gitmene hacet kalmadı. Doğduğun yer olan Göynük'e gidip orada irşadına devam edebilirsin. Lâkin, şunu unutma ki, Göynük'te bir dostumuz daha olacak. Seninle Onu karşı karşıya getirecek hâdiseler çıkacaktır. Sakın hissine kapılıp da sabrı terk etme. Şunu da unutma ki, Akşemseddin ile senin aranda kader mutlaka bir imtihan ateşi yakacaktır. Sabrederseniz, sonu hayır olacaktır. Yeter ki, nefsinize kapılmayın, sabrı unutmayın..

Ömür Sükeynî, üstadından aldığı tavsiyeye aynen uyarak Göynük'e gelir, irşadına başlar.

Ancak, ilimden ziyade irfanıyla çevreye muhatab olan Sükeynî'de tasavvufî hal galip görünür, gösterdiği kerametlerle avamı çevresine toplamaya başlar.

Bu yüzden Hacı Bayram-ı Velî'nin resmen halifelik verdiği büyük âlim Akşemseddin Hazretleri'nin çevresindeki alâka azalır, ilmi geri plâna atanlar, tasavvufî hâlin cezbesine takılıp kalırlar. Halbuki, tasavvufa kendisi ilim merdiveniyle çıkıp, talebelerini de aynı merdivenden yücelten Akşemseddin Hazretleri, ilimden nasibi az, sadece irfanla çevresine hâkim olan Ömer Sükeynî'nin bu hâlini hoş karşılamaz. Yalnız hâl ile değil, ilimle de bu yolda yürünmesi gerektiğini anlatmak ister.

İşte Hacı Bayram-ı Velî'nin, "Seninle Akşemseddin arasında bir ateş yanacaktır," şeklinde haber verdiği imtihanın başlangıcını teşkil eden hâdiseler de böylece başlamış olur. Çok sürmez, Sükeynî Dede ile büyük âlim Akşemseddin Hazretlerinin arası açılır.

Bir ara güneşli bir bahar günü her iki mürşid de taraftarlarını alıp kıra çıkarlar. Yemekler yenir, dualar edilir, sohbetlere başlanır.

Bu kadarcık bir fırsattan istifade eden Akşemseddin, Ömer Sükeynî Dede'ye münasip yumuşaklıkta hatırlatma yapmak ister:

– Üstadımız Hacı Bayram-ı Velî, asâ, hırka ve kavuğunu bize verdi. Hizmetle bizi mükellef kıldığının ifadesi olarak bunları fakire emanet etti. Buna rağmen siz gelip bir takım zahirî cazip hâllerle hizmet ehillerini çevrenize alıp ihtilâflara vasıta oldunuz...

Bunları dinleyen Ömer Sükeynî, Hacı Bayram-ı Velî Hazretlerinin haber verdiği ateşin yanma vaktinin geldiğini kesin olarak anlar.

Bu yüzden ince bir cevap verir:

– Hazret, haklı söylersiniz, ama bunun yanında bir başka hakkı da unutmuş görünürsünüz. Asâ, hırka ve kavukta keramet olmaz. Şayet bunlarda bir keramet olsaydı, benim de asâm, hırkam, kavuğum vardır, yanmaması gerekir, diyerek talebelerine seslenir:

– Hacı Bayram'ın Bağlıları! Hemen birer kucak odun getirip aramıza yığın!

Herkes bir kucak odun getirip ortaya yığar. Derhal ateşe verilen odun yığınından alevler yükselirken Ömer Sükeynî de elinde asâ, başında kavuk ve sırtında hırka ile yükselen ateşin yanından "ya Allah!" diyerek dalar. Az sonra öbür yanından yine zikrederek çıkar. Bakarlar ki, ateşe giren Sükeynî ile çıkan Sükeynî aynı değildir. Çünkü ateşin içinde asâsı, hırkası, kavuğu yanmış, ama kendisine hiçbir şey olmamıştır.

Ömer Sükeynî Dede'nin bu hâlini gören Akşemseddin Hazretleri fazla etkilenmez, yanlış anlaşılan sözünü şöyle açıklar:

– Ben bunlarda bir keramet olduğunu söylemek istemedim. Bunların bana irşada izin işareti olarak verildiğini ifade etmek istedim, der.

İkisi de kollarını açarak kucaklaşıp barışırlar. Böylece kaderin bir hükmü yerine gelir, arada yanan ateş, karşılıklı sabırla, hazımla en zararsız şekilde sönmüş olur. Durum, meşrep farklı olarak değerlendirilir.

Bundan sonra Göynük'te vefatlarına kadar iki mürşidin karşılıklı ihlâs duyguları içinde hizmetlerini meşreplerine göre devam ettirdikleri görülür.

Makberleri orada ziyaretgâhdır. Allah şefaatlarına nâil eylesin.

MEVLÂNÂ CÂMÎ

H. 817 Şam - 898 Herat

Asıl adı Abdurrahman olan Mevlânâ Câmî Hazretleri aslen İranlı olup, Cam kasabasına bağlı Harced köyünde H. 817 (M. 1414) yılında dünyaya gelmiştir. Ancak kasabanın ismiyle yâd edilerek, Câmî adıyla meşhur olmuştur.

O günün ilim ve tasavvuf merkezi hâline gelmiş olan İran'ın meşhur şehri Herat'ta tahsilini tamamlayan Abdurrahman Câmî, edebiyatta ileri bir safhaya erişmiş; Farsça ve Arapçada isbat ettiği edebî san'atını, mânevî konuları mantıkî ölçüler içerisinde işlemeye vasıta olarak kullanmıştır.

Şerî ilimlerin yanında fen ve hikmete taallûk eden ilimleri de hazmeden Câmî Hazretlerinin eserleri içinde yer alan, Sadî-i Şirazî'nin eserlerine benzeyen "Baharistan"ından da anlaşılır ki, Mevlânâ Câmî büyük bir edip, aynı zamanda da mânevî mevzularda ender rastlanan bir tabibdir. Nitekim kendisini gönüllerin tabibi hâline getirenlerin arasında Nakşibendî'nin de yer aldığı görülmektedir. Bunun yanında zamanın tasavvuf büyüğü olarak bilinen Sâdeddin-i Kaşgarî'den de ders almış, ledünnî iktisaplara nâil olmuştur. Nitekim şu rivâyet de bunu te'yid etmektedir.

Eserlerin kaydına göre, gençlik günlerinde, bir kadına âşık olan Câmî, zihnine giren bu fânî aşk meselesinden kendini bir türlü kurtaramaz. Nihayet bir gece rüyasında

Sadeddin-i Kaşgarî'yi görür. Hazret kendisine şöyle hitap eder:

– Abdurrahman! Öyle bir güzele gönül ver ki, güzelliği ebedî, sevgin daimî olsun! Sonu pişmanlık, neticesi mahrumiyet olmasın.

Sabah namazından sonra üzerinde düşünmeye başladığı bu rüya, kendisine bir hayli ibretli gelir. Doğruca Horasan'a (Meşhed) gider, rüyada nasihat eden Sadeddin-i Kaşgarî'ye talebe olur.

Artık üstadından aldığı yeni derslerle gözü gönlü dolmuş, mecazî aşkı unutarak hakikî aşka kavuşmuştur.

Baharistan, Nefehatü'l-Üns, Şevâhidü'n-Nübüvve gibi eserleri Türkçeye çevrilmiş olan Câmî Hazretlerinin, Fatih Sultan'a hitaben yazdığı çok değerli bir de mektubu vardır.

Nitekim bu mektuptan sonra Fatih Sultan, kendisini Horasan'dan İstanbul'a dâvet etmiş, ancak Konya'ya geldiğinde Fatih'in vefatını işiten Câmî, geri dönerek Herat'a gitmiştir.

Mevlânâ Câmî, bilhassa ihlâsla ilerlemiş, mânevî mevzularda mesafe kat'etmiştir. Bundan olacak ki, gösterişten çok rahatsız olur, bütün huzur ve rahatını tevazuda, ihlâsta bulurdu.

O, insanı maddî ve ilmî kazancıyla değerlendirmezdi. Bütün mes'elesi; gönül ehli olmak, iyi niyet sahibi bulunmak, tevazu ve ihlâs içinde dinî hayat yaşamaktı.

Muhataplarında aradığı bunlardı. Nitekim bir gün mânâ büyüklerinin oturduğu bir dâvet sofrasında biri dikkatini çekti.

Adam henüz ruhen olgunlaşmamış olduğunu, her hâliyle belli ediyordu. Yemeğe başlarken yüksek ses ile bağırdı:

– Tuz getirin! Yemeğe tuzla başlamak sünnettir.

Adamın kendisini göstermek için söylediği bu sözden rahatsız olan Mevlânâ, yavaşça cevap verdi:

– Hazret, ekmekte tuz vardır. Onu hatırlayarak yerseniz, sünneti yerine getirmiş olursunuz.

Adam fazla ders almadı bu ikazdan. Az sonra birine bir ihtar verdi:

– Ekmeği tek elle koparıyorsun. Tek elle koparmak mekruhtur.

Câmî Hazretleri bu hareketten de rahatsız oldu. Tekrar düzeltme yaptı:

– Sofrada başkasının eline, ağzına bakmak da mekruhtur. Hem de senin hatırlattığından fazla mekruh...

Adam birazcık ders alır gibi olup susmuştu. Ama kendini mutlaka göstermek istiyor, dikkatleri üzerine çekmek için konuşmaya devam niyeti taşıyordu. Nitekim az sonra yine başladı:

– Yemek yerken konuşmak sünnettir!

Mevlânâ Câmî yine ikaz etti:

– Çok konuşmak ise, mekruhtur.

Hatâlı sözler sarfettiğini anlayan adam, bundan sonra lüzumsuz konuşmayı da, sivri ve rahatsız edici sözlerle hatâ düzeltmeyi de terk etti.

Mevlânâ şu sözleri sık sık söyler, tekrar ederdi:

– Bir kimse bütün ilimleri bilse yine garantisi olmaz. Çünkü insanı kurtaran lim değil, ameldir, ihlâstır, tevazudur. Ameli, ihlâsı olmayan âlimin, ilmi kendisine fayda vermez, kurtulmasına vesile teşkil etmez.

Bir gün, kendisinden ders almak isteyen biri, ona şöyle bir sual sormuştu:

– Üstad, bana öyle bir ders ver ki, onunla amel ettiğimde kendimi kurtarmış olayım?

Mevlânâ elini kalbinin üzerine koyarak şu cevabı vermişti:

– Şunu düzeltin şunu. Bunu düzeltirseniz kurtulursunuz. Bunu ihmal ederseniz kurtuluş hayal olur.

Nesebi İmam-ı Muhammed'e erişen Nakşî Tarikatı mensubu bu zâtın, kendi zamanında değerli hizmetleri olmuş, Şeyhülislâmlık gibi yüce dinî makamlarda bulunmuş, ilmî hizmetleri ifa ederek, velîlik işareti olan kerametler izhar edip intibaha vesîle olmuştur.

Bir haftalık hastalıktan sonra H. 898'de Herat'ta vefat ettiği zaman o günkü Şark'ın ilim merkezlerindeki bütün âlimler ve halk toplanarak cenazesine iştirâk etmiş, uzun bir müddet arkasından hatimler okuyup, dualar etmişlerdir.

İBRETLİ BİR HÂDİSE

Mevlânâ Câmî Hazretlerinin vaaz ve irşadlarından istifade ederek mânevî makamlarda yükselen müntesiplerinden bazıları hacca gitmek için şeyhlerinden izin isterler; Hazret de onlara istedikleri izni verir. Ancak "hacca gitmekle borcunuzdan kurtulursunuz, lâkin kibre girerek makamınızdan düşmemeye dikkat ediniz" şeklinde bir ikazda da bulunur.

Bundan pek bir şey anlamayan o müridler cemaatı, grup halinde mukaddes topraklara giderler, tam gününde haclarını ifa edip dönerler.

Artık kendilerinde bir sevinç, bir neş'e hissetmekte, "Biz önceki cahil kimseler değiliz, hacca gitmiş, Kâbe'yi ziyaret edip, Medine'yi görmüş insanlarız" diyerek farkında

olmadan kibir ve gurura bile girmektedirler.

Hattâ içlerinden biri, Mevlânâ Câmî Hazretlerine şöyle bir sual dahi sorar:

– Efendi Hazretleri, biz hacca gitmeden önce sizin başınızın üzerinde nûrdan bir halkanın dâima bulunduğunu, bir sarık gibi başınızın etrafında sarılı kaldığını görürdük. Hacdan dönünce o nûrdan eser kalmadığını anladık. Acaba biz gidince sizde bir düşüş mü vâkî oldu? Mânevî mertebenizde bir sukut mu bahismevzuu oldu?

Hazret-i Câmî, tebessüm ederek cevap verir:

"Doğru söylersiniz, bir sukut ve düşüş gerçekten de oldu. Ama sukut ve düşüş, bende değil sizdedir. Çünkü sizler hacca gitmeden kendinizde bir kibir ve gurur hissi duymuyordunuz. Mütevazi ve mahcuptunuz. Bu tevazu ve ihlâsınızdan dolayı da Rabbim size bahsettiğiniz nûru gösteriyor, bunu görmeye sizi lâyık buluyordu. Hac dönüşünde ise siz hacı olduk diye kibre girdiniz, nûru da bundan dolayı göremez oldunuz. Kibri atar, eski ihlâsınıza yeniden kavuşursanız, o nûrun aynen eskisi gibi yerinde durduğunu görürsünüz."

Hacılar göz yaşları içinde tevbe, istiğfara başlarlar.

Nitekim kısa zaman sonra da, o nûrun bir sarık gibi Mevlânâ Câmî'nin başında durduğunu yeniden görmeye başlarlar.

SÜLEYMAN ÇELEBÎ

V.: M. 1421 Bursa

Süleyman Çelebi, Sultan I. Murad'ın vezirlerinden Ahmed Paşa'nın oğludur. Ulucami'de Yıldırım'ın başimamlığını yapan Veziroğlu Süleyman Çelebi, dedesi Şeyh Mahmud gibi fevkalâde şiir kabiliyetine sahip âşık bir âlimdir. Nitekim Çanakkale Boğazı sularından Rumeli'ye geçen Gazî Süleyman Paşa'ya yazdığı şiiriyle şiirdeki kabiliyet ve ustalığını isbat eden dedesi Şeyh Mahmud, şöyle demiştir:

Velâyet gösterüp halka, suya seccade sermişsin.
Yakasın Rumeli'nin, dest-i takvâ ile almışsan...

Dede Mahmud'un bu fevkalâde mânidar şiirinin âhenkli güzelliğini, torun Süleyman Çelebi'nin Mevlidinde de görmekteyiz. Anlaşılan Çelebi'mizdeki bu müstesna kabiliyet, biraz da şair dedesinden aksetmiştir.

Tarihlerin kaydına göre, hicrî 812 (milâdî 1410) tarihinde Ulucami'de imamlık yapmakta olan Süleyman Çelebi, kürsüde vaaz etmekte olan bir hoca efendinin şu cümlelerini üzüntü ile dinler:

– Peygamberlerin hepsi de aynı derecededir. Birinin diğerinden üstünlüğü yoktur!..

Cemaat içinden buna itiraz edenler çıkar, vâiz'in tef-

sir ettiği âyetin mânâsının peygamberlerin peygamberlik bakımından bir olduklarını bildirdiğini, hepsinin de Allah'ın seçtiği Nebî'si olması cihetinden aynı olduğunu, ama Âhirzaman Nebîsinin diğerleri gibi bir kavme, bir bölgeye değil de bütün insanlığa gönderilişinin Onun fazîlet ve hizmet bakımından öncekilerden çok üstün olduğunu gösterdiğini söylerler. Nitekim bir âyette de: **"Bâzı peygamberleri bâzısından üstün kıldık"** buyrulduğunu hatırlatırlar.

Ancak cemaat arasında söz çoğalıp da durum tam vuzuha kavuşmayınca, Süleyman Çelebi'nin gönlünde coşmalar olur; bütün insanlığa, gönderilen hidâyet güneşinin nasıl olup da tek bir kavme, belli bir muhite gönderilen diğer Nebîlerle müsavî olacağına akıl erdiremez. Âhirzaman Nebî'sinin üstünlük ve fazîletlerini âşıkâne bir edâ ile yazmaya başlar.

İşte Mevlid-i Şerif'in vücuda gelmesine böyle mânevî bir heyecan ve vecd sebep olur.

Bu bakımdan Süleyman Çelebi'yi İslâm âlimlerinin velîleri arasında zikretmek yanlış olmaz. Zira Resûlüllah sevgisini işlediği bu "Vesîletü'n-Necât" adındaki risalesi, pek çok benzeri yazılmasına rağmen, mü'minlerin derin alâkasına mazhar olmuş; benzerlerinden hiçbiri, onun gibi göz yaşları içinde, mânevî hazlarla dinlenmek şerefine nâil olmamıştır.

Şu kadar var ki, bugün elimizdeki Mevlid nüshalarında mevcut olan "Hikâye-i Geyik", "Hikâye-i Güğercin" ve "Kesikbaş" gibi hikâye kısımları, Süleyman Çelebi'nin yazdığı asıl nüshalarda mevcut değildir. Aslında mevcut nüshalara bu gibi bir hayli ilâveler olmuş, eksiltmeler de yapılmıştır. Efradını câmî, ağyârını mâni orijinal bir nüsha henüz tesbit edilememiştir.

Bununla beraber, camilerde okunan velâdet kısımları elimizde ve aslî hâliyle devam etmektedir.

Bursa'nın Çekirge semtinde hicrî 825 (milâdî 1421)'de vefat ederek defnedilmiş olan Yıldırım'ın baş imamı ve Emir Sultan Hazretlerinin de baş talebesi Süleyman Çelebi, Mevlid risalesiyle beş yüz küsur senedir Müslümanların Resûlüllah'a olan muhabbetini alevlendirmekte; gönüllerine peygamber sevgisi nakşetmektedir. Mü'minlerin gösterdikleri bu devamlı alâka, Onun bu mânevî hüviyetine bir işaret sayılsa gerektir.

Bununla beraber, yanlış anlamaları önlemek için birkaç hususa işaret etmekte fayda vardır.

Mevlid okutmak, ne vâciptir, ne de bir sünnet. İslâmın zuhurundan sekiz asır sonra meydana gelen bir âdette, zaten farzlık, sünnetlik bahismevzuu olamaz. Dolayısıyla mevlid okutmakla, kimse üzerine vâcip olan dinî mükellefiyetlerden birini kaldırmış, İslâmî bir vecibeyi ifa etmiş olmaz. Yâni, "Merhum için mevlid okuttuk, vazifemizi yaptık" denemez. Ancak, iyi bir şey yapılmış, sevaba vesile olacak bir merasim icra edilmiş olunur.

Ölen bir yakın için yapılacak mükellefiyetler, önce merhumun kendi terekesinden, varsa kul borçları olan keffâretlerini vermek, daha sonra ise, onun hayırlı bir yakını olarak bizzat İslâmî hayat yaşayıp, dinî vecibeleri nefsinde tatbik etmektir. Bunun sebebi şudur: Âhiret âlemine göçmüş her mevtâ, geride bıraktığı yakınlarının yaşadığı hayatla yakından alâkadardır. Bıraktığı yakını İslâmî hayat yaşarsa merhum âhirette bahtiyar ve memnun olur.

İslâmî hayat yaşamayan bir mirasçı ise, kendi geçmişlerini üzer, âhiret hayatında bile onları bedbaht hâle getirmiş olur.

Bu bakımlardan, ölenleri için mevlid okutanlar, bu güzel merasimlerle birlikte, daha ciddî şekilde tevbe ve istiğfar etmeli, artık kötülüklerden uzak kalıp tam ve nezih bir dinî hayata girmeye karar vermelidirler. İşte Mevlid-i Nebî'nin kazandırdığı en büyük nailiyet de budur. Bun-

dan hem Süleyman Çelebi, hem de ruhuna mevlid okunan merhum memnun olur, bahtiyarlık duyarlar. Böylece Mevlid-i Nebî de tam gayesine erişmiş olur.

Bir başka husus da, Mevlid okuma işi dünyevî bir ticaret gibi pazarlık şeklini almamalı, mümkün olduğu kadarıyla önceden ne vereceğini bildirmemeli, ruhanî tarafı hâkim olmalıdır.

Mevlide iştirâk eden hanımlar mutlaka tesettürlü, abdestli olup mevlidi tam bir İslâmî hayata girme azim ve arzusu içinde dinlemelidir. Böylece inşaallah dualar kabûl olur, niyetleri üzere karşılık görürler.

Muayyen halde olanların mevlid dinlemelerinde mahzur olmaz. Ancak bunlar camiye giremezler.

EBUSSUUD EFENDİ

M. 1490 İst. - 1574 İst.

Ebussuud Efendi, Kanunî Süleyman devrinin ehliyetli bir Şeyhülislâmıdır. 22'si Kanunî, 6'sı İkinci Selim zamanında olmak üzere 28 sene fetva makamını bihakkın ihraz etmiş, bir ara verdiği fetvaların günlük sayısı 114'e kadar çıkmıştır. Vâki olan müracaatları cevaplandırıp, müşkülleri halletmekle gösterdiği ehliyetlerden dolayı kendisine (müftiyyü's-sekaleyn), yâni (cinlerin ve insanların müftüsü) denen bu büyük âlimin mâneviyatına, Kanunî Sultan Süleyman dahi inandığı içindir ki halen medar-ı iftiharımız olan Süleymaniye Camii'nin temelini Ebussuud Efendi'ye attırmış, Şeyhülislâm'lık küreğinden düşecek olan harcın kendi eli ile atılacak temelden daha mübarek olacağına inandığını bilfiil göstermiştir.

1490 tarihinde İstanbul'da Müderris Köyü'nde, bir diğer rivâyete göre İskilip'te doğmuş bulunan bu büyük âlim, birçok eserler yazmış, bunların içinde iki ciltlik Arapça tefsiri günümüzde bile kıymetini hissettirmiştir. 84 yaşında vefat edip, Eyyûb Sultan Türbesi karşısında medfun bulunan Ebussuud Efendi, kendi devrinin padişahlarını bile te'siri altına alacak kadar ilmî nüfûza sahipse de kendisinin bir müceddit olduğu rivâyeti pek şâyi değildir. Hadîs-i Şerîf'le haber verilen Müceddîtler'de, daha ziyade dünyevî mahrumiyetler, devrin devlet ricali tarafından vâki olan mağduriyetler müşahede edilirken, Ebussuud Efendi'nin maaşına, iki ciltlik tefsirini yazdıktan

sonra, padişah tarafından yapılan zammın bir hayli göz kamaştırıcı rakam ihtiva ettiğini görmekteyiz. Ayrıca ilk çıkan Osmanlı Kanunları'nı da Din kanunları ile te'lif etmeye gayret göstermiş oluşunu Ebussuud'un aleyhinde bir delil olarak mütalâa ederlerse de, verdiği diğer ilmî fetvalarında hüsn-ü zannımızı kıracak bir taraf olmadığı selâhiyetli âlimler tarafından kabûl edilmektedir.

48 sene gibi uzun bir zaman iktidarda kalmış olan Kanunî Sultan Süleyman ve diğer Osmanlı Padişahları'nın Hacca gitmemiş olmaları da yine bu ilim adamlarının fetvasına ve mülk-ü milletin selâmeti fikrine müsteniddir.

Kendi zamanlarında altı ay gibi uzun bir zaman alan Hac yolculuğuna çıktıkları takdirde Devlet-i İslâmiye'nin âkıbetini düşünmeye mecbur kalan Osmanlı Sultanları, ömürlerini at üstünde, cihad meydanlarında geçirirlerken, Hac farizasını şer'î müsaade almadan ihmal etmiş değillerdir.

Viyana seferi dönüşünde atının başını toplayarak:

– Askerlerin ekinlerimi çiğnedi, seni şikâyet edeceğim, diyen köylüye:

– Ben padişahım, beni kime şikâyet edeceksin, deyip:

– Seni Şeriat'a şikâyet edeceğim, cevabını alınca hüngür hüngür ağlayan padişahlar, herhalde gidemedikleri Hac mes'elesi için de bir müsaade-i şer'î almış olsalar gerektir.

İMAM-I RABBANÎ HAZRETLERİ

H. 971 - 1034 Serhend

Milâdî 1563'e tevafuk eden (971) tarihinde Hindistan'ın Lahor ile Delhi şehirleri arasında yer alan Serhend kasabasında bir çocuk dünyaya gelir.

Civarda sevilip sayılan bir din âliminin oğlu olan bu küçük yavru, henüz konuşmaya başladığı günlerde bile İslâmî terbiye, dinî eğitimle karşılaşır.

Çünkü, değerli din adamı baba Abdülehad, tam bir ihlâs ve amel sahibi mâneviyat büyüğüdür. Oğlunu da kendisine hayırlı halef kılme azmini taşımaktadır. Nitekim küçük Ahmed'ine tahsile başladığı ilk senelerde hâfızlığını ikmâl ettirir, hemen arkasından da Arapçanın ilk basamağını teşkil eden sarf-nahiv öğretip, ezberlediği Kur'an'ın mânâsını anlamaya doğru tırmanmasını te'min eder.

Kısa zamanda babasındaki ilmi bütünüyle alan Ahmed, ayrıca tarikat dersleri de alır. İyi bir tasavvuf terbiyesine sahip mâneviyat büyüğü baba, oğluna daha o yaşta iken verdiği tasavvuf dersleri ile Kadiriyye, Ceştiyye icazetini de aldırır. İlk devresinin tahsilini böylece ikmâl ettirmiş olur.

Bundan sonra, yakınındaki Siyalküt şehrine gönderdiği Ahmed, buradaki âlimlerin mümtazlarından olan Kadı Bedehşanî'den ders alır, fıkıh, kelâm ve bilhassa tefsir sahalarında ilerler. Buradan da icazetini alarak bir merhale daha yükselir. Ancak, baba Abdülehad'dan aldığı ilk

tasavvuf dersleri ruhunda derin izler bıraktığından, zahirî ilimlerle pek tatmin olmaz. Hindistan'ın başşehri olan Delhi'ye gider, meşhur Nakşî Şeyhi Bakıbillâh'la görüşür. Yirmi sekizinci geçmişte Hazret-i Ömer'e erişen aziz bir neslin mensubu olan Ahmed'deki eşsiz kabiliyet ve istidadı hemen keşfeden Nakşî Şeyhi, Ona derin alâka gösterir, itibar ve iltifatını esirgemez. Hattâ iki ay gibi kısa bir zaman içinde Nakşî Tarikatı'nda uzun mesafeler kat ettiğini anlayınca kendisine irşad izni de vererek Onu serbest bırakır.

Hazret-i Ahmed-i Farukî, vefat etmesi üzerine babasının desteğinden de mahrum kalmış olmasına rağmen, hem ilim öğrenmek, hem de hac vazifesini edâ etmek üzere mukaddes mahalle yönelir. Yol boyunca uğradığı yerlerin ilim erbabından eksiklerini tamamlar, feyizler elde eder, dualar alır. Hattâ, Mekke-Medine muhaddislerinden uzun bir zaman hadîs derleyip ilmî ihtiyaçlarını tam elde ettikten sonra, tekrar döner, Serhend'de irşada başlar.

Kendisiyle bizzat görüşenlere sözle ders verip, onları Nakşî tarikatına sevk ederken, görüşemeyenlere de mektuplarla irşadlarda bulunur, ikazlarını yapar.

Nitekim her seviyede, her makam ve mevkide insana gönderdiği bu mektuplarını sonradan talebeleri toplayıp bir araya getirir ve üç cild halinde bunları neşrederler.

Şu anda elimizde bulunan İmam-ı Rabbanî'nin Mektûbat kitabı, işte bu Farsça mektupların 356'sından teşekkül etmiş değerli bir eserdir.

On yedi yaşlarında ilmî iktisabını bitirip, irşada başlamış olan İmamın, bundan başka beş altı kadar daha kıymetli eseri vardır. Bunlardan biri de bozuk itikadlarını ortaya serdiği Rafızîlere âit eseridir. Bu eserden olacak ki, Hindistan'da bu bozuk inancı yaymaya çalışmakta olan Şiî meşreb sapık insanlar, Hazret-i İmam aleyhinde fitne kazanı kaynatabilmiş, sonunda yanılttıkları Selim Şah'ın emriyle Hazret'e iki senelik zindan hayatı bile yaşatmışlardır.

İkinci hicrî yüzyılın başında vefat eden Ömer bin Abdülaziz'e ilk müceddid ünvanı veren âlimler, ikinci binyılın başında hizmet etmiş olan İmam-ı Rabbanî'ye de Müceddid-i elf-i sanî ünvanını vermiş, ikinci bin yılın yenileyicisi olarak ilân etmişlerdir.

Gerçekten de Hazret-i İmam, yazdığı mektupları ve zamanın icabına uygun dersleriyle sayısı küçümsenemeyecek kadar çok insanların irşadına sebep olmuş, hidâyetlerine vesile teşkil etmiştir.

65 yaşında 1034 tarihinde Serhend'de vefat ederken, arkasında on binlerce mürşid, yüz binlerce mürid bırakarak bekâ âlemine rıhlet eylemiştir. İkinci bin yılın ilk müceddidi olduğunda şüphe yoktur. Bütün mü'minler şefaatlarını ümid ederler. Allah nâil eylesin.

MEVLÂNÂ HALİD-İ BAĞDADÎ

M. 1778 Bağdad - 1828 Şam

Hicrî 1192'de (Milâdî 1778), Bağdad'ın Musul kasabası yakınındaki Zor şehrinde bir çocuk dünyaya gelir. Annesi tarafından İmam-ı Ali'ye, babası tarafından Hazret-i Osman'a bağlanan bu yavru, aziz ecdadının devamı olmaya lâyık bir imanî ve İslâmî titizlik içinde büyütülür.

Nitekim henüz mektep çağına geldiği günlerde ilk işi Kur'an'ı ezberlemek olur. Daha sonraları ezberlediği Kur'an'ın mânâsını öğrenmeye matuf çalışmalara başlayan çocuk, henüz on üç yaşlarına geldiği sıralarda Arapçanın bütün sırlarını bilecek bir ilmî seviyeye erişmekle iktifa etmez, Farsça'yı da aynı genişlikte ana dili gibi konuşur, yazar.

Nitekim bu iktisablarının derinliğini daha sonraları yazdığı eserlerinin kimi Arapça, kimi de Farsça oluşuyla da anlamış olacağız.

Genç Halid, sadece dinî ilimlerle tatmin olmaz. O günün fennî ilimlerine de merak sarar, astronomi, fizik, geometri, matematik gibi ilimlerden de nasibini alır. Dinî ilimlerle fennî bilgileri kaynaştıran bir anlayış içinde ilmî şahsiyetini teşekkül ettirir. Hattâ din dili olan Arapça'da o kadar ileri gider ki, meşhur büyük lügat kitabı Kamusu ezberler, okumaya başladığı Arapça büyük eserleri, hiç bir kelimesine takılmadan bitirmek kudretine kavuşur.

Nitekim okuttuğu eserlerin arasında, meşhur tefsir Kadı Beydavî, Tuhfetü'l-Muhtacîn, Şerh-i Mevâkıf ve

Mekasıd gibi en zor eserlerin yer alışı da Halid-i Bağdadî'nin ilmî hüviyetine bir delil olarak görünmektedir.

Kısa zamanda Bağdad'da kendini kabûl ettiren Halid-i Bağdadî, artık kendi ismiyle söylenir olmaktan çıkar, isminin evveline derin hürmet ifadesi olan Mevlânâ sıfatı ekleyen mü'minler, O'nu artık "Mevlânâ Halid" diye yâd ederler.

Mevlânâ Halid, böylece zahirî ilimleri elde ettikten sonra kendi içine döner, içindeki boşluğu derinden hisseder Mânevî mevzulara dalmayı, tasavvuftan da nasibini almayı ister.

Yirmi bir yaşına kadar zahirî ilimleri okutup, talebeler yetiştiren Mevlânâ, vefat etmiş olan hocası Abdülkerim Berzencî'nin yerini tam olarak doldurmuş olur. Ancak Musul'da daha fazla kalmayıp, mânevî mevzularda araştırma yapmak üzere mukaddes yolculuğa çıkar. Maksadı, Kûfe, Basra, Şam yoluyla Hacca gitmek, yol boyunca aradığı mâneviyat büyüğünü bulmaktır.

Nitekim Şam'a geldiğinde kendisini muhitin ileri gelen âlimlerinden bir grup karşılar. Burada bir müddet kalarak muhaddislerden hadîs icazeti alır. Daha sonra da hedefine doğru ilerleyerek Medine-i Münevvere'ye erişir. Burada sokakta bilmediği nûr yüzlü bir zâta rastlar. Meçhul adam kendisine şöyle hitap eder:

– Bir gün Mekke-i Mükerreme'ye varır da, Harem-i Şerif'te oturup tefekküre dalarsan, sakın o anda kimsenin saygısızlık gibi görünen hâline çatma, ondan rahatsız olma!

Meçhul adamın ne demek istediğini düşünürken ansızın kaybolduğunu gören Halid-i Bağdadî, meczubun biridir, diyerek üzerinde durmayıp geçer.

Nitekim Medine'de çok kalmaz, asıl hedefi olan Mekke'ye gelen Halid-i Bağdadî, burada Kâbe'nin çevresini teşkil eden Harem-i Şerif'te oturup tefekkür ederken

arkasını Kâbe'ye, yüzünü de kendisine dönmüş bir saygısız adam görür. Herkesin hürmet ve tazim etmesi gereken Kâbe'ye arkasını dönen adama kızan Mevlânâ, fazla bekleyemez, yaklaşıp hatırlatma yapar:

– Efendi, burası bütün mü'minlerin kıblegâhıdır. Yeryüzü insanlarının hepsinin yüzü buraya çevrilirken senin sırtının dönmüş olması, herhalde küçük saygısızlık sayılmaz!

Fakat meçhul adamda ses, seda yoktur.

Mevlânâ sualini kısaltır:

– Bu saygısızlığı neden yapıyorsun böyle? Deli misin yoksa?

Sakin duran adamın cevabı şöyle olur:

"Deli filân değilim. Sen bana bu suali sorasın diye böyle yapıyorum" ve ilâve eder:

– Sana Medine'de biri görünmüş, Harem'de bir saygısızlık hâli görürsen sataşma, sabır göster, demişti. Sen neden onu düşünmüyor, sabır göstermiyorsun?!

Bu cevapla zihninde şimşekler çakan Halid, hemen eğilir, siyah sakallı, dalgın görünüşlü adamın elini öpmek isteyerek:

– Aradığım mürşid sensin anlaşılan, der.

Ancak, adam kesin verir cevabını:

– Ben senin aradığın mürşid filân değilim. Ama mürşidini sana haber vermekle mükellef sıradan bir adamım. Senin aradığın üstadın, Hindistan tarafındadır, buralarda boşuna dolaşıyorsun.

Bu cevaptan sonra Harem-i Şerif taraflarında mürşid aramaktan vazgeçen Mevlânâ, Hac'dan sonra tekrar geldiği yollardan Bağdad'a döner. Hindistan taraflarında ümid ettiği mürşidini beklemek üzere tekrar tedrisata başlar, zühd ve takvâ mesleğinde ilerlemeye devam eder.

O günlerde Hindistan'da meşhur olan Abdullah Deh-

levî'den geldiği söylenen bir talebe, Mevlânâ'ya gelir ve şu haberi verir:

– Üstad Hazretleri sizi dâvet ediyor. Mümkün olan en kısa zamanda Dehli'ye giderseniz memnun olacak.

Bu dâveti canına minnet bilen Mevlânâ, talebelerinin ısrarına rağmen niyetinden vazgeçmez, İran (Tahran) üzerinden Hindistan'a doğru yol alır. Öteden beri Şiîlerin bâtıl itikatlarıyla yaptığı mücadeleyi bilen Şiî âlimleri, yolunu kesip Tahran'da münazaralara girişirler. Ancak, onların hepsini de yenen Halid-i Bağdadî, nihayet yol üzerindeki Bistam'a uğrar, büyük velî Bayezid-i Bistamî'nin kabrini ziyaret eder. Nişapur'dan sonra Hindistan'ın Dehli şehrine gelir, büyük velî Abdullah Dehlevî'nin huzuruna vâsıl olur.

Garipliğe bakın ki, yol boyunca Şiî âlimlerini yenerek gelen, gitmesini istemeyen binlerce talebesinin ısrarlarına ehemmiyet vermeyerek Dehlevî'yi isteyen Mevlânâ Halid'e Abdullah Dehlevî'nin verdiği ilk emri şu olur:

– Halid, bizim huzurumuzda ilerlemek istiyorsan sana işini haber veriyorum. Bugünden itibaren tuvalet temizliklerinden sen mes'ulsün. İşin, hizmet ehillerinin tuvaletlerini temizlemek, tuvalete gittikleri yolları süpürmek!

Sahip olduğu bunca ilmî itibar ve şöhreti birden güldür güldür yıkılan Mevlânâ'nın tavzif edildiği vazife, fevkalâde nefis kırıcı. Bir yanda Süleymaniye'de binlerce talebeye ders verip, müderrislik yapmak. Bir yanda da Dehli'de Abdullah Dehlevî'nin talebelerinin tuvaletini temizleyip, ayak yolu süpürgecisi olmak!..

Bu sırada nefsiyle kıyasıya bir mücadeleye giren Mevlânâ, bu cihadı da kazanır, büyük bir sebatla tuvalet temizleme işine tam beş ay devam eder. Ancak kısa bir müddet sonra Dehlevî Hazretlerinin hususî sohbetlerine de alınarak ezkâr ve evradı da çoğaltan Mevlânâ, seneyi doldurmadan üstadının arzu ettiği mânevî olgunluğa eri-

şir ve kendisine müsaade edilir, geldiği yere dönme zamanı geldiği hatırlatılır.

Şah Dehlevî ile bütün halifelerinin kendisini Dehli'nin dışına kadar uğurladığı bu yolculuktan sora tekrar Bağdad'ın Süleymaniye'sine dönen Mevlânâ Halid-i Bağdadî, bu defa çok değişik bir Mevlânâ olarak görünür. Zahir ilminin üzerine ayrıca bir de bâtın ilmi, yaşayış hâli oturmuş, böylece sadece sözle değil de hâl ile, evrâd u ezkâr ile, Nakşî usulüyle irşad devri başlamış olur. Artık medrese talebelerine mahsus olmayan bir irşad devrine geçilir, avam, havas istifade etmeye başlar.

Bu sıralarda defalarca Bağdad'a gitmiş, diğer büyük şehirlere uğramış, gördüğü, tanıştığı yer ve kimselere büyük te'sirler icra etmiş, muhitler edinmiş olan Mevlânâ, bu sıralarda ilmî hizmetlerin daha müsait olduğu Şam'a gitmiş, burada son günlerine kadar kalmıştır. İki senelik bu son Şam hayatındaki hayranları etrafını alıp, irşadından istifade ederken hicrî 1242 yılında hizmetinin karşılığını görmek üzere Şam'da 50 yaşında dâr-ı beka'ya teşrif eylemiştir.

Yüzlerce âlimin iştirak ettiği cenaze namazını kendi yetiştirdiği âlimlerden biri olan büyük fıkıh âlimi İbn-i Âbidin kıldırmıştır.

"İrade-i Cüz'iye"ye dâir bir risalesi ile Farsça bir divanı meşhurdur. "İtikadnâme" adındaki eserini de Şiîlere reddiye mânâsında kaleme almış, Ehl-i Sünnet itikadını müdafaa etmiştir.

Denir ki:

– Nakşî tarikatının iki kolundan birini İmam-ı Rabbanî Hazretleri kurup, devam ettirdi. Diğer Halidiyye kolunu da Mevlânâ Halid-i Bağdadî Hazretleri kurup devam ettirdi.

Hazretin himmeti, Nakşî tarikatının Halidiyye kolu ile yetiştirdiği yüzlerce halifesiyle devam edegelmiştir.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSÎ

1876 Bitlis - 1960 Urfa

Bediüzzaman ünvanı ile meşhur olan Said Nursî, 1876'da Bitlis vilâyetinin Hizan kazasına bağlı İsparit nahiyesinin Nurs köyünde dünyaya gelmiştir.

Annesinin adı Nuriye, babasının adı da Mirza'dır. Ancak, halk babasına, "Sofi Mirza" adını takmıştır. Çünkü Mirza Efendi, gerçekten de Sofi meşrebdir.

Nitekim oğlu Said'in hocası Seyyid Nur Mehmed'in şu ziyaret hâdisesi de Mirza Efendi'ye verilen Sofi sıfatının ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Medresesinde okuttuğu talebelerin içinde, bir okuduğunu ikinci defa okuma ihtiyacı duymayacak kadar ezberleme kabiliyetine sahip olan Said'in, zekât, fitre gibi yardımları almayışı, çocuk hâlinde bile asla yalana tenezzül etmeyişi, çocuksu münakaşalarda bile mertlikten asla ayrılmayışı gibi çok farklı hâlleri hocasının dikkatini çeker. Bu fevkalâdeliklere tatmin edici bir izah getiremeyen müderris Nur Mehmed, nihayet Said'e teklifte bulunma ihtiyacı duyar:

"Said seni yetiştiren âileyi iyice merak etmeye başladım. Bir gün size gidip ziyaret etmek isterim."

Küçük Said, buna memnuniyetle evet cevabı verir. Böylece bir sabah Hizan yaylasındaki medreseden çıkan hocalar, akşam üzeri Nurs'a gelirler. Sofi Mirza Efendi'nin

evde bulunmayışı yüzünden kapıdaki ağacın altına serilen hasır üzerinde istirahat edip beklemeye başlarlar.

İkindiden sonra önünde iki öküz ve iki inekle çıka gelen sofi Mirza Efendi'yi tecessüsle takip eden Mehmed Efendi, inek ve öküzlerin ağızlarının torbalarla bağlı bulunduğunu görünce merakla sorar:

"Mirza Efendi, bu hayvanların ağızlarını niçin bağladın?"

Sofi Mirza'nın cevabı şöyle olur:

"Efendim, gidip geldiğimiz tarlamız biraz uzakçadır. Hayvanların ağızlarını gidip gelirken bağlamazsam yol kenarlarındaki tarlalardan ekin koparıp yiyebilirler. Böylece komşumuzu rahatsız etmiş olmakla kalmaz, haram yiyen öküzle tarlamızı sürmüş, haram yiyen ineğin sütünü içmiş oluruz. Bunun için gidip gelirken öküz ve ineklerin ağızlarını torba ile bağlamış bulunuyorum."

Bu cevaptan sonra annesini çağırtan aksakallı Hoca Efendi, ona da sorar:

"Nuriye Hanım, anlatır mısınız, Said'i yetiştirme tarzınızı? Onu nasıl besleyip büyüttünüz?"

Nuriye Hanım'ın cevabı da şöyle olur:

"Efendim, ben Said'e anne olacağımı hissettiğim günden itibaren abdestsiz yere basmamaya gayret ettim. Ayrıca Said dünyaya geldikten sonra ise aynı titizliğim devam etti, Ona abdestsiz süt vermedim!"

Daha fazlasını beklemeye ihtiyaç duymayan müderris Nur Mehmed, yanındaki hoca arkadaşlarına döner:

"Şimdi merakımı çözdüm. Böyle baba ve böyle anneden böyle evlâdın dünyaya gelmiş olması normaldir!"

İşte Mirza Efendi'ye ayrıca bir de Sofi ünvanı taktıran Sofiliği ile annesi Nuriye Hanım'ın dindarlığından birer misâl...

PEYGAMBERİMİZİ RÜYADA GÖRMESİ

Bu anne ve bu babanın oğlu küçük Said, o günlerde bir rüya görür:

Kıyâmet kopmuş, insanlar başının derdine düşmüş... Böyle korkulu anda Resûlüllah'ı görüp, ondan dilekte bulunmak ister. Ancak, Onun sırat köprüsü başında olabileceğini düşünerek oraya varır. Hemen bütün peygamberlerin oradan geçtiğini görünce hepsinin de ellerine sarılırken Resûlüllah'ın da geldiğini müşahede eder, hemen ellerine kapanır ve Ona her şeyin doğrusunu gösteren bir ilme sahip olmayı arzuladığını ifade eder. Hazret-i Resûlüllah bu isteğine şu karşılığı verir:

"Sana istediğin Kur'an ilmi verilecektir, kimseye sual sormamak şartıyla."

Heyecanla uyanan Said, artık ilim aşkıyla iyice tutuşur. İlim elde etme yolunda emsallerinde görülmeyen bir arzu ve ezberleme kabiliyetiyle çalışmaya balar. Nitekim, doğunun o günkü ilim merkezleri olan medreselerini bir bir ziyaret eder, kısa zamanda bir medresede okutulan dersleri ezberleyip bitirerek diğer medreseye geçer, oradan da bir diğer medreseye. Derken icazet ala ala İbrahim Hakkı Hazretlerinin medfun bulunduğu Tillo'ya varır, buradaki Kubbe-i Hasiye denen türbevârî yerde meşhur lügat kitabı Kâmûs-u Okyanus'u Bâbü's-Sîn'e kadar ezberler.

Buradaki çalışması sırasında kendisine yemeğini getiren kardeşi, çorbasının tanelerini karıncalara döktüğünü görünce sorar:

"Seyda, bu çorbanın tanelerini niçin karıncalara veriyorsun?"

Şöyle cevap verir:

"Bu karıncalarda çalışkanlık, yardımlaşma ve vazifeşinaslık vardır. Bunların bu cumhuriyetçiliklerine mükâ-

fat olarak yardım etmek istiyorum."

Bundan da anlaşılıyor ki, Said daha talebelik günlerinde iken bile Cumhuriyetçi idi. O kadar ki, karıncaları dahi cumhuriyetçi oluşları yüzünden seviyor, iyilik etmek istiyordu. Ama Onun dediği cumhuriyet isimden ibaret ve şeklî değildi. Bunu daha sonraki hâdiselerde daha açık şekilde ifade edecektir.

Sene: 1892.

Henüz on altı yaşlarında iken Mardin'e gelen Molla Said, buradaki âlimlerle ilmî müzakere ve münazaralara başlar. Ama bütün müzakere ve münazaralarda kendini kabûl ettirir, artık âlimlerin arasında yerini aldığı görülür.

Buradan da Van valisi Tahir Paşa'nın dâvetine icabet ederek Van'a gelir, Van'da tam on sene kalır. Bu uzun müddet zarfında dinî ilimlere eş ölçüde fennî ve tecrübî ilimlere de ciddî bir alâka ile eğilir ve nihâî söz sahibi olacak derecede fennî ve fikrî ilimlerde de ilerleme kaydeder. Nitekim, tam on sene verdiği emek sonunda astronomi, fizik, kimya, coğrafya ve matematikte bir hayli ilerlediği anlaşılır. Hattâ o günlerde matematiğe ait bir eser dahi yazar. Ne yazık ki bu değerli eser daha sonra yangında kaybolur.

Böylece dinî ve fennî ilimlerden meydana getirdiği fevkalâde sağlam kültürü, takvâca tutumu ile dünya hâdiselerine bakar. İslâm âleminin mes'elelerini tefekküre başlar.

Bir ara İngiliz müstemlekât nâzırının: Bu Kur'an, Müslümanların elinde bulunduğu müddetçe biz onlara hakikî hâkim olamayız!" şeklindeki sözlerini gazetelerden okur.

Bu haber onda şimşeklerin çakıp fırtınaların kopmasına sebep olur. Yanında bulunan Van valisi Tahir Paşa'ya:

"Ben de bu Kur'an'ın sönmez bir güneş olduğunu on-

lara ve bütün dünyaya ilân edeceğim" diyerek iç âleminde kesin kararlar verir.

Bu sıralarda doğuda bir üniversite inşa ettirmeyi düşünür. Bu üniversitede hem din, hem de fen ilmi eş seviyede okutulacak, maddî mânevî her iki ilimle de teçhiz edilen talebe, memleket mes'elelerini doğru düşünme imkânı elde edecektir. Bu sayede sadece fennî ilim okuyarak dine karşı vaziyet almayacak; sadece din ilmi okuyup da fenne karşı tavır takınma eksikliğine düşmeyecektir. Medresetü'z-Zehrâ adını verdiği bu kültür yuvasıyla Şark'ı hilâfet-i İslâmiyenin merkezi olan İstanbul'a bağlamak isteyen Bediüzzaman bu niyetle hilâfet-i İslâmiye merkezine giderek fikirlerini anlatmak ister.

İstanbul'a geldiğinde, bir ilim ve kültür merkezi halinde faaliyet gösteren Fatih Camii yakınındaki meşhur Şekerci Hanı'nda yerleşir. Bu sırada çeşitli gazetelerde makaleler de yazıp fikirlerini basın yoluyla da duyurmaya başlayan Üstad, ayrıca kaldığı hanın kapısına da vaktiyle rüyada gördüğü Resûlüllah'a verdiği söze sadık kalarak bir levha astırır. Bu levhadaki yazı aynen şöyledir:

"Burada her suale cevap verilir, her müşkül halledilir. Ancak mukabil hiç bir sual sorulmaz!"

Böylesine ilmî ve fikrî cesaret sahibi olan Bediüzzaman'ın ayrıca zekât, sadaka gibi maddî yardım kabûl etmeyişi de dikkatleri çeker. Şekerci Hanı'nda kendisini hemen her tabakadan insan ziyarete gelir, ilmî, fikrî sualler sorar, müşküllerini hallettirirler.

Nitekim ziyaretçiler arasında meşhur ilim adamlarından Ali Himmet Berkî, Hasan Fehmi Başoğlu, Şeyhülislâm Ziyaeddin Efendi gibi zâtlar da bulunur. Her biri kendilerine göre hazırladığı müşkül ve zor suallerini sorarlar, ancak mukabil sual sorulmadan kolayca halledildiğine şahit olunca:

"Bu zât gerçekten de Bediüzzaman'mış" demekten kendilerini alamazlar.

Bir taraftan zamanın ilim ve fikir adamlarıyla görüşüp fikirlerini duyuran Bediüzzaman, diğer taraftan da basın yoluyla umumî efkârı aydınlatmaya gayret eder. Ayrıca doğuda bir üniversite inşa edilmesi ile alâkalı dilekçesini de Sultan Abdülhamid'e verir, onunla açıkça konuşma imkânı bulur.

Birçoklarının rahatça konuşmaktan çekindiği Sultan Abdülhamid karşısında cesaretle ve tam bir serbestî içinde konuşan Üstad, dilekçede ifade ettiği doğunun ihmal edilmemesi hususunu izah ettikten sonra Sultanın jurnalcılık ve hafiye faaliyetlerinin yanlış yolda ilerlediğini de nazara verir, açık sayılacak ölçüde tenkid eder. "Hilâfet makamı yalnızca Cuma namazı merasimleri değildir. Halifenin mânevî kuvvet ve kudreti olduğu gibi, maddî kudreti de olacaktır. Bütün dünyadaki Müslümanların işlerine de kefil olacaktır" meâlinde konuşur.

Bu görüşmeden sonra Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi: "Ben bugüne kadar hünkâr huzurunda kanaatlarını bu kadar cesurane izah eden kimseye rastlamadım" diyerek hayretini ifade etmekten kendini alamaz.

Ancak, hafiyecilik ve jurnalcılık faaliyetlerini açıkça tenkid etmesi, Onun Yıldız Askerî Mahkemesi'ne sevkedilmesine sebep olur. Divan-ı Harbde diğer menfiler gibi Fizan'a sürülmesi beklenirken, orada da fikrini neşredip taraftar toplamasından endişe edilir. Biri Türk, dördü gayri müslim beş kişilik bir doktor hey'etinin raporuyla "aklî melekesinde zaaf vardır" denerek Toptaşı Akıl Hastahenesi'ne sevkedilir.

Daha sonra muayene için gelen doktorla uzunca bir sohbet eden Üstad, neşredilen bu sohbetten anladığımıza göre doktora tam bir ilim ve fikir ziyafeti çeker. Bunları hayranlıkla dinleyen doktor da raporunu verir:

"Şayet Bediüzzaman deli ise memlekette hiç akıllı yoktur!"

Böylece buradan da çıkan Üstad, fikrinden taviz ver-

memekte devam eder.

23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet ilân edilir.

Bediüzzaman İkinci Meşrutiyetin ilânının üçüncü günü Selânik'te Hürriyet Meydanı'nda "Hürriyete Hitap" adlı bir konuşma yapar. Geri kalışımızın, ülkenin içine düştüğü maddî mânevî buhranların sebeplerini çok açık ve veciz bir dille anlatırken sözlerine şunları da ilâve eder:

"İslâmiyet ki, hakikî medeniyeti tesis ve teşkil etmiş idi. Baktım ki, bizim kötü ahlâkımız sebebiyle darılmış, mazi tarafına doğru gidiyor. Sanki bizi Zaman-ı Saadete şikâyet edecektir. Bu sukutun (düşüşün) üç suçlusu var:

– İlmiye mensupları.

– Tekke mensupları.

– Avrupa'yı anlamayanlar.

Hepsi kendi âlemlerine dalmışlar, birbirlerini küfür ve cehaletle itham ediyorlar. Bu gürültü içinde de terakki yolu kayboluyor. Hepsini de dinleyince, gönlüm aydınlanacağına karardı..."

Bediüzzaman şöyle devam eder:

"Peygamberimiz ve Onun sahâbesi devrinde hürriyet, adâlet ve müsavat nasıl kurulabilmiştir? Misâl oradadır. Yoksa hürriyeti nefsin her isteğini yapmak, meşrû olmayan tecavüzleri, israfları nefsin hevesine bağlı olarak kabûl etmek, bir padişahın esaretinden çıkma pahasına hürriyete lâyık olmamanın binbir esaret ve zilletine sürükler."

Bu sıralarda garip bir hâdise daha zuhur eder. Mâhut Yahudi, Selânik Meb'usu Emanuel Karasso da Üstad'ı Selânik'te ziyaret eder. İstikbalde oynayacağı oyunlara mani gördüğü Bediüzzaman'ı yakından görmek ister. Ancak, sohbetin sonunu beklemez. Yarıda bırakarak kendini dışarıya atan Karasso, niçin bu kadar çabuk çıktığını soranlara:

"Bu adamla konuşulmaz, nerdeyse beni bile Müslü-

man edecekti" der.

Bediüzzaman devletin en çok birlik ve beraberliğe muhtaç olduğu o günlerde ihtilâfları bertaraf etmek için büyük gayret gösterir. Toplu hareketlerin her zaman hedefinden saptırılarak kötü maksatlara âlet edilebileceğini düşünerek buna imkân vermeme faaliyetine girer.

Nitekim Şehzadebaşı'nda "Romalıların Yükselme ve Alçalma Sebepleri" mevzulu konferansta işin çığırından çıkıp bir kargaşanın başlamak üzere olduğunu hissettiği anda kürsüye çıkar, "ya eyyühe'l-müslimin!" diyerek başladığı konuşmasıyla kavgayı önler, münakaşayı yatıştırır, büyük bir fitne ateşini söndürür.

10 Ekim 1908'de Avusturya mallarına karşı boykot ilân eden hamallar, bu malları satan mağazalara yük taşımama kararı alırlar. Ancak her doğru hareketin hedefinden saptırılabileceği endişesiyle durumu inceleyen Üstad, maksadın kötüye kullanılmak üzere olduğunu anlayınca hamalların arasına girer. Onlara, kargaşadan faydalanıp ticarî hayatı bozmak isteyenlerin bulunduğunu anlatarak boykottan vazgeçirir, bir kargaşa da böyle önlenmiş olur.

1909'un 5 nisan'ında kurulan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin Ayasofya'da okuttuğu mevlidde iki saattan fazla süren bir konuşma yapar. İslâmın cemiyete bakışını anlatır, dinleyen paşaların hayret ve takdirlerini celbeden izahlarda bulunur. Kurulmakta olan İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin şahsî ve dünyevî emellere âlet edilmemesini ısrarla ister.

Ne var ki, daha sonraki tatbikatlarda endişelerinin varid olduğunu görünce cemiyetin başkanı durumunda olan Derviş Vahdetî'ye basın yoluyla ikazlar yapar, hattâ Vahdetî'nin kendi gazetesi olan Volkan'da kendisine hitaben:

"Edipler edebli olmalı, âdâb-ı şeriatla edeblenmiş bulunmalı" diyerek onun yanlış gidişini tasvip etmediğini, hatâlı yolda olduğunu açıkça ilân eder.

13 Nisan 1909'da yâni 31 Mart 1325 tarihinde meşhur Otuzbir Mart Hâdisesi zuhur eder. Bu hâdisede Bediüzzaman'ı baştan sona kadar yatıştırıcı ve hareketin yanlışlığını ilân edici bir faaliyetin sahibi olarak görmekteyiz. Gazetelerdeki yazılarıyla mekteplilere isyan eden askerleri ikaz ederken şöyle der:

"Ey asâkir-i Muvahhidîn! Şeriat namına sizlere söylüyorum ki, İslâmiyetin maddî kuvveti ordudur. Ordunun da ruhu ve mefkûresi mektepli zabitlerdir. Bunlara ilişmek, hayat-ı millete cinayet etmektir. Bu zamanda şecaat-ı fıtriyye kâfi değildir. Zira ecnebiler bize fenn-i harble galebe çalmışlardır."

Basında ve çeşitli konferans mahallerine yaptığı bu gibi ikazlardan sonra yine de Bediüzzaman'ı 31 Mart'ın tahrikçileri arasında mütalâa ederek Divan-ı Harbe çıkarırlar. Volkan gazetesindeki yazılarından dolayı da suale çekerler.

Divan-ı Harpte Bedüzzaman'a avludaki sehpada sallanan idam edilmiş cesetleri göstererek sualler sorarlar. Ancak verdiği cevaplarda doğru bildiği noktadan asla tâviz vermediği, daha sonra zabıtlardan yayınlanan konuşmasından da anlaşılmıştır. Nitekim şu sözleri Divan-ı Harpteki müdafaalarından alınmıştır:

"Âhirete kemâl-i iştiyakla müheyyayım. Bu asılanlarla beraber gitmeye hazırım... Sizin elinizden gelirse beni vicdanen tazip ediniz. Ve illâ, başka surette azap, azap değil benim için şandır!"

Divan-ı Harb-i Örfî Reisi Hurşit Paşa:

"Sen de şeriat istedin mi, şeriat isteyenler böyle asılırlar" şeklindeki hitabına karşı Bediüzzaman şöyle cevap verir:

"Şeriatın bir hakikatına bin ruhum olsa feda etmeye hazırım. Zira şeriat sebeb-i saadet, adâlet ve fazilettir. Fakat ihtilâlcilerin isteyişi gibi değil..."

Bediüzzaman'ın bu müdafaası daha sonraki senelerde "İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnâmesi" adında bir risale halinde basılmıştır.

Tâvizsiz müdafaasından sonra "31 Mart'ta teşvikçi bir rol oynadığı yolunda bir emâre bulunmadığından" dolayı tek celsede beraat eden Bediüzzaman, mahkemeden çıkıp Beyazıt'a doğru ilerlerken minnettarlık eseri göstermeksizin "Zalimler için yaşasın cehennem!" diyerek uzaklaşır.

Bütün bu hâdiselerden sonra Üstad, 1910 yazında Van'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır. Vapurla İnebolu'ya, oradan da Batum'a geçer; oradan hareketle doğunun bütün fikir merkezlerini gezer.

Bu seyahatı sırasında aşiretlere meşrutiyet anlayışını anlatır, onları İslâmî mevzularda aydınlatıp, günün hâdiselerine bakış ölçüleri verir. Konuşmalarından meydana getirdiği iki eserini de "Münazarat" ve "Muhakemat" adıyla neşreder. Daha sonra ihtiva ettiği hakikatların ehemmiyeti yüzünden Arapçaya çevirip, "Reçetetü'l-Avam" ve "Reçetetü'l-Havas" adı ile Türkçe ve Arapça olarak bastırdığı bu eserlerin çok alâka gördüğünü de anlamaktayız.

Bu sıralarda Şam'a gelen Bediüzzaman burada kaldığı kısa bir müddet zarfında bütün âlimlerin takdirini kazanır. Bu yüzden kendisinden Şam'ın en büyük camisi olan Cami-i Emeviye'de bir hutbe irad etmesi istenir. Burada yüze yakın değerli ilim adamıyla binlerce insanın huzurunda irad ettiği hutbesini daha sonraları Hutbe-i Şamiye adında bir eser halinde neşreder.

Hâlâ fevkalâdeliğini koruyan bu hutbenin giriş kısmından birkaç paragraf arzedeceğim. İslâm dâvetçileri bu girişin ifade ettiği üslûp inceliğine, psikoloji meharetine dikkatle bakmalı, bütün konuşmalarında bu değişmez ölçüyü hatırdan çıkarmamalıdır.

Kur'an, kendi dilleri üzere nazil olup, Allah'ın Resûlü kendi milletlerinden seçilmiş bulunan Araplara hitap ederken Bediüzzaman söze şöyle başlar:

"Ey bu Cami-i Emeviye'de bu dersi dinleyen Arap kardeşlerim! Ben haddimin fevkinde bu minbere irşadınız için çıkmadım. Çünkü size ders vermek haddimin fevkindedir. Belki içinizde yüze yakın ulemâ bulunan cemaata karşı benim misâlim medreseye giden bir çocuğun misâlidir ki, o sabî çocuk okuduğu dersini babasına arzeder. Ta doğru ders almış mı, almamış mı? Babasının irşadını veya tasvibini bekler. Evet, biz de size nisbeten çocuk hükmündeyiz ve talebelerinizi. Sizler bizim ve İslâm milletlerinin üstadlarısınız. İşte ben de aldığım dersimin bir kısmını sizler gibi üstadlarıma şöyle beyan ediyorum."

Bu şaheser hitabesinde Müslümanların neden geri kaldıklarına dair fevkalâde dikkat çekici açıklamalar yapar, irşadlarda bulunur. Nitekim mezkûr hitabı o zaman iki defa Şam'da Arapça olarak, daha sonra da İstanbul'da Türkçe olarak basılıp istifademize sunulmuştur.

Şam'dan Beyrut'a, oradan da deniz yoluyla İstanbul'a gelen Bediüzzaman, gönlünde beslediği Medresetü'z-Zehrâ'sının işini yeniden ele alır, bunun için çalışmalara başlar.

Nitekim 1911 Haziranında Sultan Reşad'ın Rumeliye seyahatı sırasında kendisine Şark vilâyetlerini temsilen katılma dâveti yapılır. Bu dâvete icabet eden Üstad, Sultan Reşad'la birlikte Selânik'e, oradan da Kosova'ya gider, Üsküb'e uğrarlar. Bu sıralarda Sultan Reşad'ın yanında görülen Üstad, fırsatını buldukça kendi mes'elesinden bahseder. Kosova'da kurulması düşünülen üniversitenin bir benzerinin de Şark'ta kurulması gereğini daha açıkça izah imkânı bulur ve Sultan Reşad'dan müsbet söz de alır. Nitekim aldığı sözün ilk kısmı yerine getirilmiş olduğundan, Van gölü kıyısındaki Edremit'te üniversitenin temelini attırır. Ne yazık ki, patlak veren Balkan Savaşı, din ilmi ile fen ilmini birlikte okutacak olan ilim merkezini tamamlama imkânı vermez.

O günlerde ülkenin mâruz kaldığı haricî tehlikeleri bertaraf etmek için kurulmuş olup bir nevi gizli teşkilât olan Teşkilât-ı Mahsusa'ya giren Üstad, bu teşkilâtın en müessir üyesi Eşref Kuşçubaşı ile birlikte cihad beyannamesini dağıtmak üzere denizaltı ile Libya'ya gider. Bölgenin en itibarlı insanı, önceleri Teşkilât-ı Mahsusa'da beraber çalıştıkları, Şeyh Salih Şerif'le buluşup Şeyh Sunusî'ye giderler ve İslâm ülkesinin mâruz kaldığı tehlike karşısında birlik te'minine çalışır.

Böylece Cihad Fetvasının Kuzey Afrika'ya da yayılmasını sağlayan Bediüzzaman buradan tekrar Van'a döner. Teşkil ettiği milis kuvvetlerine gönüllü alay kumandanı olarak vatanı müdafaaya başlar. Kafkas Cebhesini savunan Üstad, Ruslara karşı talebelerinden teşekkül ettirdiği gönüllü milis kuvvetleriyle fevkalâde bir celâdet ve cesaretle Bitlis'i müdafaa ederken, üzerlerinden Rus gülleleri vınlayarak uçtuğu sırada, her an şehid olmayı düşündüğü bir anda dahi Kur'ânî hakikatları düşünmekten geri kalmaz. İşaratü'l-İ'caz tefsirini talebesi Habib'e dikte ettirme azim ve gayretini de gösterir.

Nitekim şu anda elimizde bulunan bu tek cildlik tefsirin bazı baskılarının kapağı üzerinde "Harb-i Umumîde, avcı hattında, at üstünde yazılmış hârika bir tefsirdir" ibaresini dahi görmek mümkün. Kendisi daha sonra Bakara sûresinin ilk kısmına âit bu tefsirini tashih etmek üzere okur, ancak şehid olmak niyet ve azmiyle yazdığından tam bir isabet görür, tek cümlesini değiştirme ihtiyacı duymaz. Şayet, sırf ilmî bir faaliyete münhasır bir hizmet yapmak isteseydi, bu tefsiri altmış cild yapmayı düşünebileceğine de işaret eder.

BEDİÜZZAMAN ESİR DÜŞÜYOR

Pasinler'de düşmana uzun zaman karşı koyduğundan, bölgedeki çoluk çocuk ateş hattından çekilir, âileler düşmanın tasallutuna mâruz kalmaktan kurtulur. Niha-

yet Bediüzzaman da ayağından aldığı yara ile 36 saatlık bir ıztıraplı bekleyişten sonra yakalanır. Üstadı, Ruslar alıp Sibirya'daki esir kampına götürürler.

Burada bir gün esir kampını teftişe gelen Çar'ın dayısı Kafkas Cebhesi Başkumandanı Nikola Nikolayeviç'le Bediüzzaman arasında fevkalâde bir hâdise cereyan eder. Vak'ayı merhum Abdurrahim Zapsu şöyle anlatır:

"Bediüzzaman Sibirya'da iken ben de Bakü'nün Nargin Adası'nda idim. Sibirya'nın en büyük esir kampında iken kampı teftişe gelen Nikola Nikolaviç ile aralarında şu konuşma geçer:

Nikola Nikolaviç:

"Beni tanımadın mı?"

"Evet, tanıdım. Nikola Nikolayeviç'dir. Çar'ın dayısıdır. Kafkas Cebhesi Başkumandanı."

"O halde niçin hakaret ettiler?"

"Hayır... Ben kendilerine hakaret etmiş değilim. Ben mukaddesatımın emrettiğini yaptım."

"Mukaddesat ne emrediyormuş?"

"Ben Müslüman âlimiyim. Benim kalbimde iman vardır. Kendisinde iman olan bir şahıs, imanı olmayan şahıstan efdaldir. Ben sana kıyam etseydim mukaddesatıma hürmetsizlik yapmış olurdum. Onun için ben kıyam etmedim."

"Şu halde bana imansız demekle beni, şahsımı, ordumu, hem de milletimi ve Çar'ı tahkir etmiş oluyor. Derhal divan-ı harb kurulsun, isticvab edilsin (sorguya çekilsin)."

Bu emir üzerine divan-ı harb kuruluyor. Karargâhtaki Türk, Alman, Avusturya zabitleri hepsi ayrı ayrı Bediüzzaman'a rica ederek, başkumandana tarziye vermesi için ısrar ediyorlar, verdiği cevap şu oluyor:

"Ben âhiret diyârına göçmek ve Huzur-u Resûlüllah'a varmak istiyorum. Bana bir pasaport lâzımdır.

Ben imanıma muhalif hareket edemem!..”

Buna karşı kimse sesini çıkarmıyor, neticeyi bekliyor. İsticvab bitiyor. Rus Çarı’nı, Rus ordusunu tahkir maddesinden idam kararını veriyorlar. Kararı infaz için gelen bir manga askeri başındaki subaya, kemâl-i şetaretle (büyük bir pervasızlıkla) “Müsaade ediniz, on beş dakika vazifemi ifa edeyim” diye abdest alıp iki rek’at namaz kılarken, Nikola Nikolayeviç geliyor kendisine hitaben:

“Beni affediniz, sizin beni tahkir için bunu yaptığınızı zannediyordum. Hakkınızda kanunî muamele yaptım. Fakat şimdi anlıyorum ki, siz bu hareketinizi imanınızdan alıyorsunuz ve mukaddesatınızın emirlerini ifa ediyorsunuz. Hükmünüz iptal edilmiş, dinî selâbetinizden dolayı şâyân-ı takdirsiniz. Sizi rahatsız ettim, tekrar rica ediyorum, beni affedin.”

İki buçuk sene müddetle Sibirya’da esir hayatı yaşayan Bediüzzaman, komünist ihtilâlindeki karışıklıklardan faydalanarak bir fırsatını bulup kaçmayı plânlar.

1918 baharında insan idrâkini hayrette bırakan bir cesaretle Kosturma’dan kaçan Bediüzzaman, bilmediği yollardan, dağlık bölge ve düşman arazilerinden geçerek Leningrad’a, oradan da Almanya’ya gelir. Haziran ayında Varşova, Viyana, Sofya’ya, oradan da trenle İstanbul’a gelen Bediüzzaman, büyük bir sevgi ve alâka ile karşılanır.

Gelişini gazeteler haber verir. Bundan sonra Harbiye nâzırlığında kendisi mükâfata lâyık görülür. Millî ve vatanî hizmetlerinden dolayı şeref madalyası verilir. Ayrıca Ordu-yu Hümayun’un temsilcisi olarak Dârü’l-Hikmet’il-İslâmiye’ye âza seçilir. Bununla da kalınmaz, gösterdiği millî ve vatanî hizmetinin meydana getirdiği minnettarlık dolayısıyla Şeyhülislâmın resmî yazısı üzerine Sultan Vahdettin, Bediüzzaman’a yüksek bir ilmî paye olan (Mahrec) rütbesini de verir. Bu rütbe Dârü’l-Hikmeti’l-İslâmiye’nin resmî gazetesi mahiyetindeki “Cerîde-i İlmiye” mecmuasında neşredilerek ilân edilir.

Bediüzzaman İstanbul'da iken yine umumî hizmetlerden geri kalmaz. Bunca zahmet ve mihnete rağmen geniş çaplı millî hizmet ve sosyal mes'elelerle meşgul olur, içki ile mücadele eden Hilâl-i Ahdar (Yeşilay)'ın kurucuları arasında yer alır.

5 Mart 1920'de kurulan Yeşilay'ın açılışında hazır bulunur, ona âza olarak bizzat teklifler sunar, hizmetlerde bulunur.

Bediüzzaman'ı tekrar hizmet sahasında görenler etrafını almak isterler. Nitekim aynı ayın 16'sında Kürt Teâli Cemiyeti mensuplarından gelirler, ısrarlı ricada bulunurlar. Müstakil bir Kürt devleti kurmak için giriştikleri çalışmalarına geniş ve müessir nüfûzuyla yardım etmesini isterler. Bediüzzaman'ın bunlara cevabı fevkalâde düşündürücü olur:

"Allahü Zülcelâl Hazretleri Kur'ân-ı kerîm'de: "Öyle bir kavim getireceğim ki, onlar Allah'ı sever, Allah da onları sever" buyurmuştur. Ben de bu beyan-ı İlâhî karşısında düşündüm, bu kavmin bin yıldan beri Âlem-i İslâm'ın bayraktarlığını yapan Türk milleti olduğunu anladım! Bu kahraman millete hizmet ederek dört yüz elli milyon hakikî Müslüman kardeşi kazanmak yerine birkaç akılsız ırkçı kimsenin peşinden gitmem."

Ülkeyi bölüp parçalamak isteyen İngilizlere karşı da basında ağır ifadelerle karşılık veren Bediüzzaman yazdığı "Hutuvat-ı Sitte" adlı eseriyle "tükürün şu hayâsızların yüzüne" diyerek mücadelesini sürdürür. Bu yüzden İngilizler görüldüğü yerde vurulma emrini verdikleri Üstad, hayatını tehlikeye atmaktan çekinmez, işgalcilere karşı mücadelesini sürdürür.

Bediüzzaman düşman kuvvetlerine karşı koymak için mümkün olan bütün imkânları kullanır. İstanbul'da kurulmuş olan Müderrisler Cemiyetine âza olur. Bu cemiyette de müstevlî kuvvetlere karşı mücadele eder. "Millî Mücadele için çalışanlar, âsî ve bâğîdirler" şeklindeki fetvaya

karşı çıkar, millî hükûmeti destekler, dahilde birlik kurup düşmana karşı gelinmesi şartını savunur. İstilâcı kuvvetlerle anlaşma taraftarı olanlarla mücadele tarafını tutar ve şöyle der: "İşgal altındaki bir memlekette İngilizlerin emri ve tazyiki altında bulunan bir idarenin ve meşihatın fetvası mualleldir, mesmû (muteber) olamaz. Düşman istilâsına karşı harekete geçenlner âsî değillerdir. Fetva geri alınmalıdır."

Yine o yıllarda neşrettiği "Tulûat" isimli eserinde, değerlendirmelerini şöyle anlatır:

"Hayatın yarası iltiyam bulur. İzzet-i İslâmiye, namus-u millînin yarası pek derindir. Edirne Camii'nde bir İslâm hocasının lisaniyle Venizelos gibi şeytan zâlime dua ettirdi. Merkez-i hilâfette Müslümanlar lisaniyle hizbüşşeytan olan (....) Yunan askerlerini halâskâr (kurtarıcı), tathirci ilân ve karşısındaki gürûh-u mücâhidîni cânî zâlim söylettirdi." (Tulûat, s. 15).

Daha sonra müstevlî kuvvetler tepelenip, düşman vatan sathından atıldıktan sonra gösterdiği millî hizmetinden dolayı 1922'de Ankara'ya dâvet edilen Bediüzzaman, istasyonda merasimle karşılanır. Harp yıllarındaki cansiperane vatanî hizmetleri resmen takdir ve tebcil edilir. Hattâ 9 Kasım'da Millet Meclisi'ne dâvet edilen Üstada karşılama merasimi dahi yapılır, kürsüye dâvet edilerek Meclis-i Meb'usana hitaben konuşması istenir. Yaptığı bu konuşmada Üstad, din kuvveti ile kazanılmış bir zaferden sonra dine karşı lâubali kalınmamasını ifade eder, net ikazlarda bulunur.

Müteakip günlerde yine Ocak ayı içinde on maddelik bir beyanname yayınlar. Bu beyannamede:

Zaferin şükrünü edâ etmek için zaferi ihsan eden Allah'ın emirlerine itaat edilmesini ister. Buna uyulması halinde bütün bir İslâm âleminin desteğinin kazanılacağına işaret eder.

BEDİÜZZAMAN, VAN'DA KENDİ ÂLEMİNE ÇEKİLİYOR

Ancak Ankara'da sekiz ay kalan Bediüzzaman, zafer sonunda meydana gelen dinî lâubalilikten çok müteessir olur. Sarsılan imanı kuvvetlendirici bir risale de neşrettikten sonra trenle Van'a hareket eder. Van'daki Nuşrin camiindeki tam iki sene inzivaya çeilir, yaşadığı geçmiş büyük hâdiselerin muhasebesini yapar. Bu sırada yeni bir cumhuriyet devri açılması üzerine Rabbından günün şartlarına uygun hizmet istikâmeti ilham etmesini niyaz eder. Van'da kaldığı iki senelik zaman zarfında yaz aylarında Erek Dağı'ndaki mağarada, kışları ise Nurşin camiinde tamamen mânevî mevzulara dalan Üstad, geçmiş mâneviyat büyüklerinin yaptığı gibi tam bir iltica ile semavî bir ilhama mazhar olmaya liyakat kesbetmeye yönelir.

Kendisi için siyasî ve zahirî mücadele devresinin bitip iman kuvveti veren ilmî hizmet devresinin başladığı düşüncesi ile en doğru hareketin nasıl olacağı yolunda Rabbına gece gündüz iltica edip, istikamet göstermesi niyazında bulunur.

Bediüzzaman tamamıyla Rabbına teveccüh edip, mânevî âleme kalb ve gönlünü açtığı bu inziva seneleri sonunda şarkta isyan hareketleri başlar.

Nitekim Hamidiye paşalarından Kör Hüseyin namıyla mâruf Kürt aşiret ağası hemen gelir, kendisiyle hususî görüşmek istediğini ifade eder. Üstad, yanındaki talebelerinin itimad edilecek durumda kimseler olduğunu ifade ile yanlarında konuşulmasını ister. Hüseyin Paşa önce heybesini açar, içindeki mendil dolusu altını Üstadın önüne koyar. "Bu malımın zekâtıdır, fakir talebelerine ve münasip bulduğun yere sarf et" der. Buna hiddetlenen Üstad:

“Sen hocaları dinlemedin mi, zekât bulunulan yerin fakirine verilir, uzaklara naklolunmaz” diyerek kabûl etmez.

Hüseyin Paşa bundan sonra asıl maksadını söyler:

“Sizinle müşavere etmek istiyorum. Askerim, atlarım, silâhlarım, cephanelerim... hepzi hazır, emir bekliyoruz.”

“Ne emri bekliyorsunuz, kiminle harbedeceksiniz?”

“Mustafa Kemal’le!”

“Mustafa Kemal’in askeri kim?”

“Ne diyeyim.. işte askerdir.”

Bediüzzaman hiddetlenir:

“Askerler bu vatanın evlâdıdır. Senin ve benim akrabalarımdır. Kime vuracasın? Onlar kime vuracak? Düşün bir kere. Ahmed’i Mehmed’e, Hasan’ı Hüseyin’e mi kırdıracaksın?”

Hüseyin Paşa:

“Böyle yaşamaktansa, öyle ölmek daha iyidir.”

Bediüzzaman sorar:

“Yaşamaya ne olmuş? Sen hayatından bezmişsin, bütün Müslümanların, zavallı masumların günahı ne, onlardan ne istiyorsun?”

Bediüzzaman’dan aldığı cevaplardan şaşkına dönüp, ümidi iyice kesilen isyancı Hüseyin Paşa:

“Sen benim elimi ayağımı soğuttun, ben şimdi aşiretimin korkusundan evime gidemem. Toplanan aşiretler benden hareket emri bekliyorlar. Ben gidip de onlara böyel anlatsam Hüseyin korktu diyecekler! Doğrusu beş paralık oldum ben.”

Bediüzzaman’ın buna cevabı da şöyle olur:

“Kullar yanında beş paralık, ama Allah katında makbul olursun. Bu senin için daha kazançlı bir itibardır.”

Van'da da isyan başlatmak isteyen Hüseyin Paşa, Bediüzzaman'dan aldığı bu kesin cevap üzerine ümitsiz vaziyette çıkıp gider. Ancak, İç Anadolu'daki bazı memurların dine aykırı şahsî tutum ve icraatları bahane edilerek şarkta büyük bir rahatsızlık başlatılır. Mevziî kusurları bahane eden bir çok kimseler mutlaka ayaklanma niyetine girince bir dâvet daha vâki olur. Bu dâvet de Şeyh Said'den. Şeyh Said'in mektubundaki ifade aynen şöyle:

"Efendim, sizin nüfûzunuz kuvvetlidir. Harekâtımıza iştirak buyurur, yardım ederseniz galip geliriz!"

Kendini kıyama dâvet eden mektubu dinleyen Üstad, tebessüm ederek buna da şu cevabı verir:

"Türk milleti asırlardan beri İslâmiyetin bayraktarlığını yapmıştır. Çok velîler yetiştirmiş ve çok şehitler vermiştir. Böyle bir milletin torunlarına kılıç çekilmez. Biz Müslümanız, onlarla kardeşiz, kardeşi kardeşle çarpıştırmayız. Bu şer'an câiz değildir. Kılıç, haricî düşmana karşı çekilir. Dahilde kılıç kullanılmaz. Bu zamanda yegâne kurtuluş çaremiz, Kur'an ve iman hakikatlarıyla tenvir ve irşad etmektir. En büyük düşmanımız cehli izale etmektir. Teşebbüsünüzden vazgeçiniz. Zira akîm (neticesiz) kalacaktır. Birkaç cani yüzünden binlerce mâsum kadın ve erkekler telef olabilirler..."

Doğudaki isyancı grupların en ileri gelenleri, Hz. Bediüzzaman'dan böyle cevap alınca artık ümitleri iyice suya düşer, Üstadla yakınlık kurmaktan tümüyle vazgeçerler. Onu, ülkenin bölünmezliğinin en kuvvetli savunucusu olarak görürler.

Gariptir ki, ülkeyi bölmek isteyenler, Bediüzzaman'ı karşılarında en büyük mâni olarak görürlerken, öteki taraftan Bediüzzaman'ı okumayanlar bölücülüğün destekçisi olarak zannetmeye hâlâ devam eder, tarihî tahrif pahasına da olsa bu ilim ve vesika körlüğünden vazgeçmezler.

Bu mevzudaki araştırmalarıyla tanınan Necmeddin Şahiner'in "Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî" kitabından bir iktibas yaparak bu mevzuu kesmek istiyoruz.

1925'te Üstad, Van'ın Erek Dağı'nda inzivada iken bir Cuma günü Van'a Cuma namazı kılmak üzere gelir, bunu bilen ayaklanma hareketi liderleri de camiye gelip, Üstada kendi fikirlerini kabûl ettirme hülyasına kapılırlar. Namazdan sonra camiye bitişik bir evin bahçesinde Kürt aşiret reislerinden Hüseyin Paşa, Çaldıranlı Mebus Hasan Bey, Osman Arif, Lezgin Beyler ve daha birçok eşraf toplanıp sohbete başlarlar. Üstad maksatlarını sezdiği bu kimseleri dikkatle dinlerken Kör Hüseyin'e:

"Sizin maksadınızı biliyorum, daha önce de anlatmıştınız" dedikten sonra şeriat isteriz gibi mâsum ifadenin arkasına gizlenebilecek şeriata aykırı hareketlere işaret edecek şöyle der:

"Sizin bu ayaklanma hareketiniz olsa olsa ecnebi oyununa âlet olmak olur. Şeriat isterim diyerek şeriatı âlet edip şeriata muhalefet edilmez. Ben desem ki, şeriatın tatbiki için Hüseyin Paşa Patnos'tan üç yüz altı ile gel. Buraya gelinceye kadar yağmacılık, katliâm, talanla geleceksiniz. Bu ise şeriata tamamen muhalefettir. Şeriat isterim derken şeriata muhalefet edilmez. Böyle menfî fikirlerden vazgeçiniz. Bu milleti Türkler idare etmiştir, bundan böyle de yine onlar idare edecektir. İdareye ehil ve lâyık olanlar onlardır. Eğer içlerinde fenaları varsa, gidip onları ikaz ediniz!"

Ayaklanma ve isyan hareketleriyle bölme zihniyetlerinin liderleri bu kesin ikaz ve karşı çıkmalardan alacakları dersi almış olarak oradan ayrılırken Bediüzzaman da kalkıp Erek Dağı'ndaki inzivagâhına çekilir, gönlünü ve kalbini bütünüyle İlâhî tecellilere açarak mâneviyat büyüklerinin tekrar ettiği şu duaya devam eder:

“Allahım, bize hakkı hak olarak göster, ona tâbi kıl, bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan uzaklaştır...”

Bediüzzaman şarkta isyancı ve bölücülere böyle karşı koyarken, evhama bakın ki, 1925 Şubat’ında inzivadaki mağarasından alınıp ayaklanmalara bir desteği olabilir ihtimaliyle Erzurum’dan Trabzon’a, oradan da vapurla İstanbul’a getirilir. Yolda kendisini karşılayıp bırakmak istemeyen hayranlarına karşı:

“Sakın yanlış bir harekette bulunmayın, ben kendi isteğimle gidiyorum, âsâyişi bozmayın” şeklinde hitaplarda bulunur, muhtemel bir karışıklığı yine bizzat kendisi önler.

Artık Cumhuriyet idaresindeki İstanbul’a gelmiş olan Üstad, buradan gemiyle Antalya’ya götürülür, iskeleden bindirildiği bir vasıtayla da Burdur’a nakledilerek Delibaba Camii’ne konur. Bütün bu beklenmedik hâdiseler, Onda feveran, isyan meydana getirmez. Nitekim Burdur’da kaldığı yedi ay içinde kalb ve gönlüne yağmaya başlamış olan İlâhî ilhamlarla ilk eserini kaleme alır: NURUN İLK KAPISI!

Önce kendine hitap ettiği bu kitap için şöyle der:

“Doğrudan doğruya Kur’ân-ı Mûcizü’l-Beyan’ın âyetlerinden alınan aynelyakîn bir surette Yeni Said’e derslerdir.”

O sıralarda Burdur’a gelmiş olan Fevzi Çamak Paşa’ya şikâyette bulunan vali, Paşa’nın şu cevabıyla karşılaşır:

“Bediüzzaman’dan zarar gelmez. Vali bey, Ona dokunmayınız, hürmet ediniz.”

Nihayet Burdur’dan Isparta’ya nakledilen Bediüzzaman, yirmi gün sonra da Barla nahiyesine götürülüp karakola teslim edilir. Bir gece karakolda kalan Üstad ertesi günlerde mahallenin toplantı yeri olan iki odalı sakince bir yere yerleştirilir. İşte Bediüzzaman burada sekiz bu-

çuk sene medrese-i Yusufiyye hayatı yaşar. Görüşüp konuşması, kıra çıkıp bir yere seyahat etmesi gibi bütün hareketleri karakolun emir ve müsaadesine bağlanır.

İBRETLİ BİR TATBİKAT
(1926)

Bir zamanların Cihad Beyannamesini Kuzey Afrika'ya kadar götürüp yayan, gönüllü talebelerinden teşekkül ettirdiği milis kuvvetinin başına geçerek Ruslara karış Kafkas cephesini koruyan, bu arada da yaralanarak düşmana esir olan, Sibirya'da üç seneye yakın bir müddet esir kaldıktan sonra akıllara durgunluk verecek derecede bir cesaret ve celâdetle düşmandan kurtulup tekrar İstanbul'a gelen, Kürt Teâlî Cemiyeti ve Şeyh Said isyanına red cevabı veren, Otuz Bir Mart Vak'ası gibi dahilî karışıklıkları önleyip, bölücülere daima karşı koyan, daha sonra çıktığı Van'ın Erek dağında inzivada iken birbirini takip eden bölücü unsurların hepsini de ikaz edip:

"Türk milletine silâh çekilmez, onların içinde yüzbinlerce evliyâ ve şehid vardır. Hatâlı hareket edenler şahıslardır, topyekûn millet değildir. Şahıslar ilzam ve ikna edilmeli, kusurları millete mal edilmemeli" diyerek millî bütünlüğü koruyan, Harbiye Nezareti tarafından madalya verilen bir vatanperver, şimdi bölücülerin mâruz bırakıldığı sürgün muamelesine mâruz bırakılıyor, Erek dağındaki inzivagâhından alınıp Burdur ve Isparta'dan sonra Barla'ya sürgün ediliyordu!

Bakalım kaderin yazısında daha neler olacak, ne hikmetler zuhur edecektir.

Bediüzzaman'ın bundan sonraki hayatı, kalb ve gönlüne yağan İlâhî ilhamları kâğıt üzerine dökerek eserler te'lif edip, milletin dindarlığını kuvvetlendirmeye matuf eşsiz imanî eserler yazma devresini teşkil eder.

TE'LİF DEVRESİ BAŞLIYOR

Artık Bediüzzaman için geçmişteki hizmet devresi bitmiş, yeni bir hizmet şekli başlamıştır. Bu şekil, tümüyle Rabbının emrine tevcihettiği kalb ve gönlüne yağan ilhamların ışığında, âyet ve hadîslerin asrımıza bakan imanî cihetlerini herkesin anlayacağı şeklide yazıp, meydana getirilmek istenen imansızlık faciasına mâni olmak, bin yıldır İslâm'a hizmet eden bu aziz milletin ve tüm İslâm âleminin yeni neslini imansızlık cereyanından kurtarmak...

Nitekim Risale-i Nur Külliyatının ilk büyük eserini teşkil eden "SÖZLER" kitabı Barla'da yazılmaya başlanır. İlk yazılan kısım Haşir Risalesidir. Haşir Risalesinde öldükten sonra dirilmenin kâinatı kıştan sonra yaz ile diriltten Allah için ne kadar kolay ve basit olduğunu çeşitli dillerle nazara verir, âhirete iman gerçeğini akıl ve mantığa daha kolayca yerleştirir. Öyle ki, Haşir Risalesini anlayarak okuyan bir insanı, hiç bir dinsizin telkini aldatamaz, imanına şüphe veremez...

Haşir Risalesinin bu fevkalâde te'sirinden olacak ki, te'lifinden hemen sonra bir talebesi İstanbul'a getirip gizlice bin adet bastırarak Üstad'a götürür. Her birini bizzat kendi eliyle tashih eden Üstad bunları talebelerine dağıtır. Onlar da elle yazarak çoğaltmak suretiyle ülke çapında yayarlar, imansızlık cereyanının önüne böylece geçmeye çalışırlar.

1927'de Kur'ân-ı Kerîm'in birçok bakımdan insanları hayrette bırakan tarafını anlatan meşhur Yirmi Beşinci Söz'ü te'lif eder. Böylece Hazret-i Kur'an'a karşı ruhlarda bekleyen hürmet ve saygıyı yeniden ihyâ edip, alevlendirir.

Bediüzzaman eserlerine Risale-i Nur ismi verir, Nur Risaleleri şeklinde isimlenmesine rıza gösterir.

Bunun birçok sebepleri arasında bazılarını şöyle zik-

retmek mümkündür:

1 – Kur'ân-ı Kerîm'in bir adı da Nur'dur.

Öyle olunca Risale-i Nur demek, Nur'un Risalesi, yâni Kur'an'ın mânâsını ihtiva eden eserler demektir. Nitekim geçmiş müfessirler de tefsirlerine benzer isimler vermişlerdir.

2 – Üstad, Esmâ-i Hüsnâ'dan Nur ismine mazhardır. Kendi hakkında Nur ismi, İsm-i A'zam hükmündedir.

3 – Annesinin adı Nuriye'dir. İlk Nakşî Üstadı Seyyid Nur'dur. Doğup büyüdüğü köyün adı da Nurs'tur... Buna benzer tam on altı sebepten dolayı eserlere Risale-i Nur ismi vermiştir. Nitekim meşhur âlim Akşemseddin de yazdığı eserine Risaleti'n-Nûr adını vermekte isabet mülâhaza etmiştir.

.....

Bediüzzaman Barla'da kaldığı sekizbuçuk sene zarfında Risale-i Nur'un dörttü üçünü te'lif eder. Sözler, Mektubat ve Lem'alar'ın büyük kısmı burada tamamlanır. Bunları yazarken eşsiz bir tefekkür içinde bulunan Bediüzzaman, zaman olur ki, oturduğu odasına bitişik yerde bulunan büyük bir çınar ağacının dalları arasında yaptırdığı odacığında tefekürde bulunur, zaman olur ki, ormandaki hâkim tepelerde kâinatın mütalâasında bulunur, zaman olur ki, Eğridir Gölü kıyısında bulunur, seher vakitlerinde İlâhî feyizlerin yağdığı anlarda huzur hâlinde bulunur.

.....

1932: TAZYİKLER BAŞLIYOR

Bu tarihlerde, Resûlüllah'ın zamanında Hazret-i Cebrâil'in okuyarak başlattığı Ezan-ı Muhammedî değiştirilerek "Tanrı Uludur" şekline getirilir. Ancak Bediüzzaman buna asla itibar etmez, kendine mahsus mescidinde imamlık yaptığı birkaç kişiyle birlikte ezanı aslı üzere "Al-

lahü Ekber" diyerek okur. Kameti de yine aynı şekilde aslı üzere aldırır. Bunu büyük bir suç sayan günün idarecileri Bediüzzaman'ın cemaatını mescidde yakalayıp doğruca Eğridir'e götürürler, bir sürü sorgu sualden sonra serbest bırakırlar.

1934 senesinde Barla'dan alınarak vilâyet olan Isparta'ya getirilen Said Nursî, bu defa da burada ikamete mecbur edilir. Ancak aradan bir sene geçer geçmez, yeni bir baskın yapılır. Bazı Nur talebeleri evlerinden, bazıları da Bediüzzaman'la birlikte iken derdest edilerek doğruca Eskişehir'e götürülerek tevkif edilirler.

Suç mu?.. Onu hiç sormayın. Rejim aleyhinde bulunmak, rejimin temellerini yıkmak. Halbuki, Bediüzzaman gerçekten de bir temel yıkıyordu, ama bu devletin değil, küfrün temeliydi. Küfrün temelini yıkma yolunda eserler yazıyor, imansızlığın temelini yıkıp, yerine Allah'a, Peygambere, âhirete iman inancını kökleştiriyordu. Nitekim eserleri de meydandaydı. Haşir Risalesinin bir mânâsı da öldükten sonra dirilmeye iman risalesi demekti. Bununla rejimi yıkma arasındaki münasebet neydi? Ancak, Ramazan ayı hakkında yazılmış risalenin üzerindeki Ramazana âittir yazısını okuyunca "Ramazan" adında bir mâsumu yakalayıp hapsettirecek kadar cahilleşen bir zihniyeti görünce, insanın ne türlü idrâk ve iz'anla karşı karşıya olduğunu anlaması biraz daha kolaylaşmaktadır.

Eskişehir hapsinde on bir ay bekletilen Said Nursî tahliye edilir edilmez bir başka cezaya daha mâruz bırakılarak bu defa da Kastamonu'ya sürgün edilir. Ne var ki, her ceza, her zulüm, hizmet aşkının üzerine çakılan bir perçin hükmünü alır. Üstad Kastamonu'da da Eskişehir hapsinde te'life başladığı "Şuâlar" adlı eserine devam eder. Bu arada sorgu sualler de devam eder. Ziyaretine gelenler kontrol altına alınır, giriş çıkışlar önlenir. Ne var ki baskılar arttıkça İlâhî ilhamlar da kesafetini artırır, te'sisini ziyadeleştirir.

18 Eylül 1944'te Bediüzzaman'ın Kastamonu'daki evi aranır, kıyıda köşede ne varsa el konur. El yazması eserler büyük bir suç delili gibi müsadere edilerek götürülür. Hemen arkasından yeni bir zulüm ve ceza daha başlatılır. Bu sebeple aramadan iki gün sonra 20 Eylül'de Kastamonu'daki evinden alınır, otobüsle Ankara'ya götürülür. Ankara valisi Nevzat Tandoğan, Üstada hürmetsizlikte bulunur, sarığını çıkartıp, giyim kuşamına müdahale etmek ister. Üstadın cevabı sert ve kesin olur:

"Bu sarık, bu başla birlikte çıkar."

Ankara'dan tekrar Isparta'ya götürülen Üstad, oradan da Denizli'ye götürülerek tevkif edilir.

Burada tam dokuz ay kalan Bediüzzaman iki Cuma günü hapishanede Meyve Risalesini te'lif eder. Bu eser Risale-i Nur'un özetini teşkil eden bir mahiyet arzeder.

15 Haziran 1944'te yüz yirmi altı talebesiyle bu Denizli Mahkemesinde beraat eden Üstad, dokuz aylık mevkufiyetten sonra tahliye edilir. Denizli'de bir buçuk ay kadar kalır. Ağustos ayında Ankara'dan yeni bir zulüm emri gelir:

"Bediüzzaman herhangi bir vatandaş gibi istediği yerde ikamet edemeyecektir. Bundan böyle Emirdağ'da ikamete mecburdur."

Hangi suçtan, hangi karışma ve karıştırma hâdisesinden vatandaşlık hakkı elinden alınır, ondan açıkça bahsedilmez. Çünkü Bediüzaman'ın hiç bir dünyevî hâdiseye, siyasî vak'aya karıştığı, karıştırdığı yoktur. Onun bir tek dâvası vardır. O da, yazdığı eserlerle Müslümanların imanının kurtarılması, birer Müslüman gibi düşünüp Müslüman gibi yaşama şevklerini tekrar ihyâ etmesidir. Korku ve telâşın tek sebebi budur. Bir imanî ihyânın başlaması.

Yoksa hayatta kendi başına bir evi, âilesi, çoluk çocuğu bulunmayan, sadece âlem-i İslâmı evi, bütün Müslümanları mânevi evlâdı bilen, fikren ve zihnen sadece bunlarla meşgul olarak bunların derdiyle hemdert olup, bun-

ların sevinç ve saadetiyle mes'ud olan bir mâneviyat büyüğünün şahıslarla, makamlarla, mevkilerle ne alâkası olabilir? Hangi dünyevî makam ve mevki onun gözünü, gönlünü doyurur, dikkatini çeker?.. Bunu her vicdan sahibi bilir.

Emirdağ'da başlayan mecburî ikametleri sırasında Bediüzzaman'ı yine rahat bırakmazlar. Sivil polislerin biri gider, biri gelir. Çeşitli kılık ve kıyafetle memurlar göndererek rahatsız etmeye devam ederler.

Bir ara Aralık 1947'de Afyon'dan gönderilen üç sivil polis, belediye elektrik teknisyeni kılığında Emirdağ'da Bediüzzaman'ı takibe başlarlar. Ancak, Bediüzzaman onları daha ilk günlerde evine çağırır, biri gelir. Üstad ona ikramlarda bulunur ve kendilerine teminat verir:

"Biz mânevî âsâyiş memurlarıyız. Siz de maddî âsâyiş memurlarısınız. Bizim eserlerimizi okuyanlardan kimseye zarar gelmez. Çünkü onların kalb ve gönüllerine birer âsâyiş bekçisi dikilmiştir. İmanları onları o hale getirmiştir."

Sivil polisler buna rağmen Nur talebelerini tesbite devam ederler. Üstadla kimlerin görüştüğünü, eserlerini kimlerin okuyup, hizmetine kimlerin destek olduğunu tesbit ederler.

Her şeyden habersiz, işinde gücünde bulunan Nur talebeleri bir ay gibi kısa bir zaman sonra birer birer toplanır. Afyon'a Üstadlarıyla birlikte getirilir. Bu arada Isparta, Denizli, Aydın, Afyon, Kastamonu ve İnebolu'dan topladıkları Nur talebelerini de Afyon'da birleştirerek müşterek bir suç isnadında bulunmaya gayret ederler.

– Siyasî cemiyet kurmak.

– Rejime aykırı fikirler neşretmek.

– Siyasî gaye gütmek...

75 yaşındaki Bediüzzaman bu hapiste de gerileme emareleri gsötermez, yine sabır, yine sebat ve yine te'lifa-

ta devam azim ve kararında ısrarlı olur. Nitekim hasta olduğu halde Nur Risalelerinin son parçalarını teşkil eden On Beşinci Şuâ olan Elhüccetü'z-Zehrâ'yı Afyon hapishanesinde te'lif eyler. Diğerlerinde olduğu gibi bu eserlerinde de sarsılan, Allah'a iman inancını kâinata ve çevreye bakarak kuvvetlendirir. Aklî, naklî delillerle, fennî ve mantıkî bilgileri açıkça kullanarak, insanın bütün lâtifelerini tatmin eden izahlar yapar.

Böylece Bediüzzaman'ın ne ile uğraştığı, onunla uğraşanların ise neye mâni olmaya çalıştıkları apaçık meydana çıkmış olur.

Bediüzzaman'ın hapishanelerde de olsa eserler yazarak sarsılan imanı kuvvetlendirme gayreti devam ederken, mevkuf bulundukları bu Afyon Mahkemesinde mahkûm edilme cihetine gidilir. Temyiz ise bu mahkûmiyeti bozar, daha önce Denizli Mahkemesinde beraat alan eserlerin yeniden mahkûmiyeti uygun görülmez.

Denizli Mahkemesinin beraat kararına uymak gerektiğine işaret edilir.

Ne var ki, tahliye işi uzatılır, hatta yirmi aylık ceza çekildikten sonra ancak tahliye kararı çıkartılır. Bu da ne zaman, hangi saatta?

Gecenin tam yarısında ve karanlığın zifirinde. Maksat, hâdiseyi kimseye duyurmamak, büyük çapı bulacak karşılamaları önleyip, dinî havanın canlanmasına engel olmak.

KISA BİR HÜRRİYET DEVRESİ

Emirdağ'a dönen Bediüzzaman 14 Mayıs 1950'de D. Parti'nin seçimleri kazandığını öğrenince Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a tebrik telgrafı gönderir. Hikmetini de izah ederken talebesi Zübeyir Gündüzalp'e şöyle der:

"Şimdi Halkçılar, Demokratlara derler ki: "Said ne sizden, ne de bizdendir. Onun gayesi ve maksadı ayrıdır. O

ayrı bir gaye peşindedir" diyerek onları kandırırlar. Ellerindeki devlet kuvvetini dindarların ve Nur talebelerinin aleyhinde kullanırlar. Tebrik telgrafını alan Demokratlar onlara "Said bize dosttur" derler. Devlet kuvvetlerini yanlış olarak dindarların aleyhine kullanmazlar..."

Celâl Bayar aldığı bu telgraftan mütehassis olduğunu ifade ederek cevap verir.

Bediüzzaman Hazretlerinin İslâmî mes'eleleri ne kadar geniş dâirelerden kucakladığı, talebesi Bayram Yüksel'in Kore'ye asker olarak gitmesine izin verirken söylediği şu cümlesinden de anlaşılır:

"Kardeşim, Allah'a imanı inkâr edenlere karşı çıkmak için gitmek lâzımdır."

Bilindiği üzere Kore'de Allah'ı inkâr eden komünistlere karşı Allah'a inanan milletlerin askerleri savaşmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle hayatı boyunca mâruz kaldığı zulüm ve baskılardan az ölçüde de olsa kurtulan Üstad, bu sıralarda 22 Şubat 1951'de Risale-i Nur Külliyatı adını alan eserlerinden bir takımını Hristiyan âleminin başını teşkil eden Vatikan'a gönderir. Gelen cevapta teşekkür edilri. Fakat içimizdeki bazı zihniyetin henüz Vatikan insafına bile eremediği hâlâ yer yer devam eden zulüm ve baskısından anlaşılır.

Ankara'dan gönderilen bir emirle seyahat hürriyeti elinden alınmak istenen Bediüzzaman Eylül ayında bu hakkını kullanarak Eskişehir'e gider, buradaki Yıldız Oteli'nde bir buçuk ay kalır.

Buradan Isparta'ya dönen Bediüzzaman'ın, İstanbul'da Gençlik Rehberi adındaki eseri bastırılığından mahkemeye verilir. Müellif hakkında İstanbul Ağız Ceza Mahkemesi'nde dâvâ açılır. Bu dâvada bizzat bulunmak için 22 Ocak 1952'de İstanbul'a gelerek Sirkeci'de Akşehir Palas Oteli'nde kalır. Avukatlığını ise Abdurahman Şeref Lâç, Seniyüddin Başak ve Mihrî Helav yaparlar.

19 Şubat'ta büyük bir kalabalığın takip ettiği mahkeme talik eilir ve müteakip mahkeme 5 Mart'ta yapılır. Memlekette büyük bir heyecan ve alâkaya sebep olan bu mahkemede Gençlik Rehberi, dolayısıyla müellifi beraat eder. Böylece yeni bir devir daha başlamış olur. Artık takiplerle, tazyiklerle, çeşitli korku ve hapis rivâyetleriyle çevreleyip söndüremedikleri Nurlar, bendini aşıp, Müslümanların eline ulaşmaya başlar.

Nisan ayında Bediüzzaman İstanbul'dan Emirdağ'a döner. Memleketin çeşitli yerlerinde elle yazılarak çoğaltılan eserlerin nüshaları, peyderpey kendisine getirilir, tashih etmesi istenir, dolayısıyla da muhterem müellifini görme arzuları da yerine gelmiş olur.

Ancak bu defa da Samsun'da çıkan Büyük Cihad gazetesindeki bir yazısından dolayı Bediüzzaman'ın en yakın talebelerinden Mustafa Sungur tevkif edilir. Bu sebeple aleyhine yeni bir dâva daha açılır, mahkemeye gitmek üzere tekrar İstanbul'a gelir. Doktorlar "Bediüzzaman, ne havadan, ne de karadan seyahat edemez" diye rapor verirler. Böylece Samsun'a gidemez.

Bu sırada İstanbul'un 500. Fetih Yılını kutlama merasimlerini çok arzu eden üstad, buna iştira ederek, tarihin kudsî günlerini, mes'ud olaylarını yeniden yaşar, verdiği değeri ifade etmiş olur.

Daha önce eserlerinden müteşekkil külliyatı Vatikan'a göndermiş olan Bediüzzaman bu sırada Patrik Athenagoras'la görüşür, Ona İslâmı tebliğ eder, tarihî bir konuşma yapar. O sıralarda Çarşamba'da talebesi Mehmed Fırıncı'nın evine geçerek orada üç ay kalan Üstad, "Nur Âleminin bir Anahtarı" adlı eserini te'lif eder.

1953'ün yazında İstanbul'dan Eskişehir'e gider, oradan Emirdağ'a uğrayarak Barla'ya geçer, eski bir evde ikamete başlar.

Zahiri yıkık dökük, ama bâtını tam bir mamure halinde olan ahşab evde eserlerini te'lif ve tashihe devam eder-

ken İslâm âlemini, evi; Müslümanları da mânevî evlâtları bildiğinden, onların lehine ve aleyhine olan her hâdiseye yakından alâka duyar ve bu sebeple de 25 Şubat 1955'te tahakkuk ettirdikleri CENTO ittifakı üzerine Başvekil Adnan Menderes'le Celâl Bayar'a mektuplar yazar. Müslüman devletleri arasındaki bu ittifakı te'min edişlerinden dolayı tebrik eder.

Bundan bir sene sonra, yâni 23 Mayıs 1956'da sekiz senedir devam eden Afyon Mahkemesinin duruşması beraatla nihayete erer, kitapların hemen hepsi iâde edilir.

Bir mahkemeden birine giderken bir eserden diğerini te'life devam eden Bediüzzaman, cihad dolu hayatının bu safhalarından sonra, yâni 11 Eylül 1956'da din ve vicdan hürriyetine saygılı Demokrat Parti'nin te'min ettiği müsaade ve müsamaha ile Risale-i Nur'lar, Ankara, İstanbul, Antalya ve Samsun'da matbaalarda basılmaya başlanır.

O günlere kadar hapishane köşelerinde kese kâğıtlarına yazılıp, kibrit kutularıyla dışarıya sayfa sayfa çıkarılan eserler, artık elle yazılma devresini bitirmiş, matbaalarda binlerce nüsha basılarak yurdun çeşitli bölgelerine yayılma devresine girmiş olur.

Meydana gelen bu bir nefeslik din ve vicdan hürriyeti devresinde, 12 Nisan 1957'de Isparta'da yapılması düşünülen Tugay Camii'nin temel atımına dâvet edilir. Dâvete icabet eden Üstad, askerî zevat arasında temele ilk harcı koyar, subayların takdir dolu bakışları arasında hürriyet havası teneffüs eder.

Bu senenin Nisan ayında 1957 seçimleri yapılır. Bediüzzaman seçime olan alâkasını gizleme ihtiyacı duymaz. Hattâ tercihini de bizzat seçim sandığı başına gidip Demokrat Parti'ye rey vermek suretiyle açıklama zarureti duyar, müstenkif kalmayı hizmet anlayışına uygun bulmaz.

Eskiye nisbetle bir ölçüde din ve vicdan hürriyetine saygı gösterip, serbestlik tanıdığı içindir ki, Demokratları

seçim sandığı başına bizzat giderek destekleyen üstad, bir ara Emirdağ'a gelerek Menderes'i karşılamak üzere atarabasıyla yol boyunca seyahata çıkar. Ancak gelişin gecikmesi üzerine evine döner, bu sıralarda şehre giren Menderes'i sokaktan geçerken camdan eliyle selâmlar. Önceden haber verilen Menderes de bu selâma eliyle üç defa işaret edere saygıyla mukabele eder. 1958'deki bu en mâsum bir kanaat tezahürünü, zamanın basını ve sözde fikir adamı geçinen aydınlar hazmedemezler, "Bediüzzaman, Menderes'i yeşil bayrakla karşıladı" şeklinde manşetler atarak Üstada ve eserlerini okuyan talebelerine, onların şahıslarında bütün dindarlara basın-yayın yoluyla baskı yaparlar. İrtica, mürteci, devrim, evrim sloganları alıp yürür, bir kaşık suda fırtına koparma gayreti gösterirler.

Bu sıralarda bir defa Ankara'ya, daha sonra da Konya'ya giden Üstad, Aralık ayında tekrar Ankara'ya döner, beş Demokrat Milletvekili kendisini ziyaret eder.

Fikir ve vicdan hürriyetini unutmuş olan basın ve bir takım sol görüşlü siyasîler, Üstadın bu ziyaret ve seyahatlerini dillerine dolamaya, çeşitli iftira ve isnadları yaymaya hız verirler.

31 Aralık 1959'da İstanbul'a gelen Bediüzzaman Sultanahmed Camii yakınındaki Piyerloti Oteli'ne iner, Ankara'da verdiği derslerini burada talebelerine ve ziyaretçilerine tekrarlar. Dünyada en değerli işin, İslâma hizmet olduğunu söyler, haksız ve mesnedsiz neşriyatın baskısı altında kalınmaması gerektiğini ifade eder.

Bütün bu baskılara rağmen, Demokrat Parti'nin desteklenmesini ister. Nitekim eserlerinin bir yerinde CHP iktidara gelecek olursa içinden komünist bir kuvvetin hâkimiyeti eline geçireceğini ifade eder.

Dikkati mucib olan görüşlerinden biri de budur. Desteklediği Demokratların zamanında kendisine baskılar yapılır, en normal vatandaşlık haklarını elinden alıp onu susturmak isterler, seyahat hürriyetini, vicdan hürriyeti-

ni yine bütünüyle kullandırmazlar. Ama O, bütün bunlara rağmen Demokratları tutar, tutmayı tavsiye eder, bu haksızlığın partinin tümünün değil, içindeki bazı zihniyetlerin eseri olduğuna, şahsî gayretkeşlikleri bunların tümüne şâmil kılmamak gerektiğine ısrarla işaret eder.

Hattâ o sıralarda faaliyette bulunan İslâm Demokrat Partisi ile Millet Partisi'ni destekleyeceğini sananlar, bunun aksini görürler. Bunların maksadı İslâma hizmetse millet çoğunluğunun bulunduğu Demokrat Parti'yi tutması ve ona iltihak etmesi gerektiğini ifade eder, dikkatleri dağıtmayı uygun bulmaz. Hem böyle bir zamanda iddia edilen saf İslâmî hizmetin henüz siyaset yoluylaolmayacağını da açıkça anlatır.

ZİYARETİM (1 Ocak 1960)

İstanbul'un büyük gazetelerinde ihtilâl haberleri gibi manşeler. Okuyan her vatandaşta bir hayret, bir şaşkınlık.

"Bediüzzaman İstanbul'a gelmiş, Piyerloti Oteli'ne yerleşmiş, ziyaretçiler gelip gidiyormuş. Kendisi Eyyûb Sultan'ı ziyaret etmek istiyormuş!.."

İşte Bediüzzaman'ın suçu. Ve kendilerini insan haklarının savunucusu bilen aydınların basındaki yaygarası, ortalığı telâşa verişlerinin sebebi!

Herkese tanınan seyahat hürriyeti 84 yaşına varmış bir muhterem insana niçin tanınmaz? Eyyûb Sultan gibi aziz bir sahabîyi ziyaret etmek arzusu neden mâkul bulunmaz? Bunlar ayıplanacak, tahrik vesilesi yapılacak mes'eleler mi?..

Gel gör ki, hükümeti dahi güç duruma düşürecek bir yayın başlatılmıştır bu günlerde.

Bundan dolayıdır ki, iç âlemimde yenilmez bir arzu olarak hissettiğim Piyerloti Oteli'nde Üstadı ziyaret fikrimi bir türlü istikametlendiremiyor, otelin etrafında meydana

getirilmiş olan kalabalığa ben de katılarak mahzuru daha da çoğaltmış olmaktan çekiniyordum. Ne var ki, beni te'siri altına alan ziyaret arzumu yenemedim, muhtemel mahzurlarına rağmen kuşluk vakti yarı güneşli bir günde Piyerloti'nin Çemberlitaş'a bakan kapısına doğru yaklaştım. Kapının önünde polisler, arada sırada girip çıkanlar, etrafta ise bekleşen ziyaretçiler, merakılar. Kalabalığın mahzur getirdiği, dağılmak icap ettiği kulaktan kulağa söyleniyor, ziyaret hakkımızı dahi kullandırmıyorlar, diye sızlananlar oluyor.

Ben bunlara hak veriyor ve otelin Sultanahmed'e bakan tarafına giden yola giriyor, gittikçe tenhalaşan yolun ötesindeki sakin bir yerden Üstadın kaldığını sandığım otelin üst kattaki penceresine bakmaya başlıyorum.

Bakışlarımın ısrarı devam edince ansızın bir hâdise vâki oluyor. Hayatımın ilk ve son hâdisesini yaşıyorum o anda. Zira bir anda camda görünen Üstad, bütün haşmetiyle bana bakıyor, birkaç dakikalık bakışmadan sonra çoğalan kalabalık daha fazla görünmesine imkân vermiyor. Sanki, maksadın hâsıl oldu, artık bekleme dercesine Üstad el işareti yapıyor, kalabalık etmeyin mânâsına anladığım bu işaretten sonra kendisi camdan kaybolurken ben de derin bir vecd içinde Süleymaniye'deki evime dönüyorum.

3 Ocak'ta buradan ayrılan Üstad Ankara'ya gidiyor, bir kısım seyahatten sonra Isparta'nın Bey mahallesindeki evinde istirahata çekiliyor.

Kısa süren buradaki ikametinden sonra 20 Mart 1960 Pazar günü Isparta'dan ayrılıp gizlice Konya'ya geliyor. Oradan Adana, Gaziantep üzerinden 21 Mart Pazartesi günü saat 11'de Urfa'ya gelip İpekpalas Oteli'ne iniyor. Yol boyunca teravihlerini kılan, iftar ve sahurlarını yapan Üstad ve talebeleri burada yol yorgunluğunu gidermek için istirahata çekilmek isterken ilk gecenin sabahında otelin kapısında iki sivil polis dikiliyor:

“Hazırlanın, gideceksiniz!”

Az sonra polis sayısı 11’e çıkıyor ve otelin etraını kordon altına alıp, tehditlerini sürdürüyorlar. Birkaçı da içeri girip Bediüzzaman’a “İçişleri Bakanı Namık Gedik’in emri var, hemen Isparta’ya dönmeniz lâzım” diyorlar.

Polislerle Üstada hizmet eden talebeleri arasında çok çetin bir söz mücadelesi başlıyor ve bu mücadele Urfa’nın bütün insanına yayılıyor. İçişleri Bakanının haksız emri mi, yoksa kırk derece ateş içinde hasta olan bir insanın dilediği yerde kalma hakkı mı? Münakaşa ediliyor. Halkta bir galeyan, memurlarda şaşkınlık, ama emirlerde de ısrar var. Üstad ise sıhhat buldukça son demlerini yaşadığını, gimek üzere gelmediğini işaret ediyor.

Geçmişindeki münzevî tutumdan çok farklı bir tavra giren Üstad, o gün ziyaretçilerin tümünü de kabûl ediyor, görülmedik bir sabır ve tahammülle onlarla vedalaşıp, ayrılma işaretleri taşıyan konuşmalar yapıyor. Bu anlarda talebesi Bayram Yüksel, Zübeyir Gündüzalp, Abdullah Yeğin ve Hüsnü Bayram hizmetinden ve korumasından bir saniyecik olsun ayrılmazlar. O günün akşamından itibaren ateşi gittikçe yükselen Üstad, gecenin yarısından sonra daha da ağırlaşır, ancak daha sonra rahat bir uykuya daldığı, tam istirahate çekildiği sanılır. Talebeleri Onu sahur için çağırmak isterler, beklemeyi tercih ederler. Böylece 23 Mart 1960 Çarşamba sabahı şafak vaktinde sabah namazına kalkacağını bekledikleri Üstadın sessizliğini hâlâ rahat bir istirahatta olduğuna verirler. Urfa vaizi Ömer Efendi’yi çağırırlar. Hoca Efendi gelir, yatmakta olan Üstadın elini tutar, nabzını yoklar, o anda Üstadın ölümlerin en kolay ve en huzurlusuyla vefat ettiğini anlar. “İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn!” der.

Haber o gün Türkiye’nin hemen her yanında duyulur. Eserlerinden istifade edip, imanî ve İslâmî şuur kazanan talebeleri ve Müslümanlar harekete geçerler. Vefatının vâki olduğu Çarşamba gününden itibaren Urfa’ya doğru bir akın başlar.

Aynı günün yatsı vaktinde biz de İstanbul'dan tuttuğumuz bir taksi ile Yaşar Yayla, Abdülhalik ve diğer üç kişiyle birlikte Ankara-Adana üzerinden Urfa'ya hareket etmiş bulunmaktayız. Ancak biz Adana'da taksimizin yangın kazası geçirip yeni bir taksi bulma oyalanması yüzünden gecikmiş olmamız hasebiyle Urfa'ya Cuma namazı esnasında varabiliyoruz. Üstad ise Perşembe günü çoğalan misafirlerle bir izdiham çıkmasın diye Halilürrahman'daki muvakkat makberine defnediliyor. Biz ancak Üstadı türmbe görünüşündeki mezarında ziyaret ediyor, Yâsinler hediye ederek tesellî oluyoruz.

BİR RÜ'YA

Bu sırada bir vak'ayı ibret ve tefekkürle dinliyoruz. Bediüzzaman Hazretlerinin cenazesini yıkayıp defninde hazır bulunan âlim Abdülhamid Efendi yıkamak işindeki tavzifini şöyle anlatıyor:

"Ben Kadıoğlu Camii'nde Ramazan münasebetiyle itikâfa girmiştim. Gece rüyamda Bediüzzaman Hazretlerini gördüm. Bana: "Ben vefat edeceğim, cenazemi sen yıkayacaksın," dedi. Ben de cevap olarak:

"Yâ Üstad, şu anda itikâfdayım. Dışarı çıkamam," dedim.

Bana:

"Sen Mültekâ'l-Ebhur kitabına bak, orada cevaz vardır," dedi.

Sabah uyanınca gördüğüm bu rüyayı düşünürken Üstadın vefatını haber verdiler. Ben de gidip tavzif edildiğim gasil hizmetini yerine getirdim."

Böylece 1876'da başlayıp, 1960'ta 84 yaşında tamamladığı cihad dolu hayatının hizmet kısmını bitirip, mükâfat tarafına teveccüh etmiş olan Bediüzzaman, çektiği bunca çile, mâruz kaldığı baskı ve işkencelere rağmen devam ettirdiği hizmetinin saadetini ruhlar .âleminde tadar-

ken, geride kalan muarızları hâlâ onunla uğraşıyor, onun bedenini saklayan kabrinin Müslümanlar tarafından bilinip ziyaret edilmesine bile tahammül edemiyorlardı.

Nitekim aradan iki ay gibi kısa bir zaman geçer ve 27 Mayıs İhtilâli olur...

11 Temmuz 1960'da vefatından (110) gün sonra Üstadın mezarı açılır, taptaze duran cesedi alınıp, galvanizli bir tabuta konur. Bu arada görgü şahitleri bedeninin tazeliğini görünce bunun şehid bir zât olduğunu açıkça söylerler. Galvaniz tabutu alan uçak havalanır, kardeşi Abdülmecid Ünlükul ve ihtilâlcilerin refakatindeki uçak Afyon'a iner. Geceleyin bir cemseyle yola çıkarılan tabut oradan da Isparta istikametine götürülür, hâlen bilinmeyen yere defni yapılır. Böylece Üstadın, kabrinin bilinmemesi gerektiği yolundaki istekleri de yerini bulmuş olur. Mâneviyat büyüklerinin mezarlarına karşı, halkın gösterdiği aşırı rahatsız edici tutumlar Üstad için gösterilmez. Ancak her namazda ibadetlerinin arkasındaki dualarında Üstadlarını hatırlayan talebeleri, Ona olan mânevî hediye ve bağlılıklarını takdim etmeye devam ederler.

Böylece kabir ziyaretinden kastedilen esas gaye de en ihlâslı şekilde yerini bulmuş olur.

RİSALE-İ NUR'DAN VECİZELER

Bediüzzaman Said Nursî'nin te'lif ettiği Risale-i Nur Külliyatı'ndan bir kısım vecize ve hikmetli sözler:

• Âlim-i mürşid koyun olmalı, kuş olmamalı. Koyun kuzusuna süt, kuş yavrusuna kay verir.

• Bâtıl şeyleri iyice tasvir, safî zihinleri ıdlâldır.

• Güzel gören, güzel düşünür, güzel düşünen hayatından lezzet alır.

• Her şeyi maddede arayanların akılları gözlerindedir; göz ise mâneviyatta kördür.

• Düşmanın düşmanı, düşman kaldıkça dosttur, düş-

manın dostu, dost kaldıkça düşmandır.

• Evâmir-i Şer'iyeye karşı itaat ve isyan olduğu gibi, evâmir-i tekviniyeye karşı da itaat ve isyan vardır. Birincisinde mükâfat ve mücâzâtın ekseri âhirette; ikincisinde ağlebi dünyada olur. Meselâ, sabrın mükâfatı zaferdir, atâletin mücâzatı sefalettir, sa'yin sevabı servettin, sebatın mükâfatı galebedir. Müsâvatsız adâlet, adâlet değildir.

• Her söylediğin hak olsun, fakat her hakkı söylemeğe senin hakkın yoktur. Her dediğin doğru olmalı, fakat her doğruyu demek doğru değildir. Zira senin gibi niyeti hâlis olmayan bir adam, nasihatı bazan damara dokundurur, askülâmel yapar.

• İbadetin şahsî kemâlâta sebeb olduğunun izahı:

İnsan, cismen küçük, zaif ve âciz olmakla beraber, hayvanattan addedildiği halde, pek yüksek bir ruhu taşıyor ve pek büyük bir istidada mâliktir ve hasredilmeyecek derecede meyilleri vardır ve gayr-i mütenâhi emeller sahibidir ve addedilmez fikirleri vardır ve gayr-i mahdud şeheviye ve gadabiye gibi kuvveleri vardır ve öyle acaib bir yaradılışı vardır ki, sanki bütün enva' ve âlemlere fihriste olarak yaratılmıştır.

İşte böyle bir insanın o yüksek ruhunu inbisat ettiren, ibadettir; meyillerini temyiz ve tenzih ettiren ibadettir; fikirlerini tevsi ve intizam altına alan ibadettir; şeheviyye ve gadabiyye kuvvelerini had altına alan, ibadettir; zâhirî ve bâtınî uzuvlarını ve duygularını kirleten, tabiat paslarını izale eden, ibadettir; insanı mukadder olan kemâlâtına yetiştiren, ibadettir; abd ve Ma'bud arasında en yüksek ve en lâtif olan nisbet ancak ibadettir. Evet kemâlât-ı beşeriyenin en yükseği, şu nisbet ve münasebettir.

İhtar: İbadetin ruhu ihlâstır. İhlâs ise yapılan ibadetin yalnız emredildiği için yapılmasıdır. Eğer başka bir hikmet ve bir faide ibadete illet gösterilse, o ibadet bâtıldır. Faideler, hikmetler, yalnız müreccih olabilirler; illet olamazlar.

• Şerr-i kalîl için hayr-ı kesîr terk edilmez. Terk edilirse, şerr-i kesîr olur.

• Dört şey için dünyayı kesben değil kalben terk etmek lâzımdır.

1 – Dünyanın ömrü kısa olup, sür'atle zeval ve guruba gider. Zevalin elemiyle visâlin lezzeti zeval buluyor.

2 – Dünyanın lezâizi zehirli bala benzer. Lezzeti nisbetinde elemi de vardır.

3 – Seni intizar etmekte ve senin de sür'atle ona doğru gitmekte olduğun kabir, dünyanın zinetli, lezzetli şeylerini hediye olarak kabûl olmaz. Çünkü dünya ehlince güzel addedilen şey, orada çirkindir.

4 – Düşmanlar ve haşerât-ı muzırra arasında bir saat durmakla, dost ve büyükler meclisinde senelerce durmak arasındaki müvazene, kabir ve dünya arasındaki aynı müvazenedir. Maahâzâ, Cenâb-ı Hak da bir saatlik lezzeti terk etmeye dâvet ediyor ki, senelerce dostlarınla beraber rahat edesin. Öyle ise kayıtlı ve kelepçeli olarak sevkedilmezden evvel, Allah'ın dâvetine icâbet et.

• Aklı başında olan insan, ne dünya umûrundan kazandığına mesrur ve ne de kaybettiği şeye mahzun olmaz. Zira dünya durmuyor gidiyor. İnsan da beraber gidiyor. Sen de yolcusun. Bak ihtiyarlık şafağı, kulakların üstünde tulû etmiştir. Başının yarısından fazlazı beyaz kefene sarılmış. Vücudunda tavattun etmeye niyet eden hastalıklar, ölümün keşif kollarıdır. Maahâzâ ebedî ömrün önündedir. O ömr-ü bâkide göreceğin rahat ve lezzet, ancak bu fâni ömürde sa'y ve çalışmalarına bağlıdır. Senin o ömr-ü bâkiden hiç haberin yok. Ölüm sekerâtı uyandırmadan evvel uyan.

• Tabiat dedikleri şey, olsa olsa ve hakikat-ı hariciye sahibi ise, ancak bir san'at olabilir; Sâni' olamaz. Bir nakıştır, Nakkaş olamaz. Ahkâmdır, Hâkim olamaz. Bir şeriat-ı fıtriyedir, Şâri' olamaz. Mahlûk bir perde-i izzettir. Hâlık olamaz. Münfail bir fıtrattır, Fâtır bir fâil olamaz.

Mistardır, Masdar olamaz.

• Eğer biz ahlâk-ı İslâmiyenin hakâik-ı îmaniyenin kemâlâtını ef'âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri elbette cemaatlerle İslâmiyete girecekler, belki Küre-i arzın bazı kıtaları ve devletleri de İslâmiyete dehâlet edeceklerdir.

• Sivrisineğin gözünü halkeden, güneşi dahi o halketmiştir.

• Pirenin midesini tanzim eden, manzûme-i şemsiyeyi de o tanzim etmiştir.

• Havf ve za'f te'sirât-ı hariciyeyi teşci' eder.

• Muhakkak maslahat, mevhum mazarrata feda edilmez.

• İslâmiyet güneş gibidir, üflemekle sönmez. Gündüz gibidir, göz yummakla gece olmaz. Gözünü kapayan yalnız kendine gece yapar.

• Hayatımızın bekası, imanın ve sıdkın ve tesanüdün devamiyledir... Vicdanın ziyâsı, ulûm-u diniyedir. Aklın nûru fünun-u medeniyedir. İkisinin imtizaciyle hakikat tecelli eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İttifak ettikleri vakit; birincisinde taassub, ikincisinde hile, şübhe tevellüd eder.

• İnkılâb-ı siyasî cihetiyle dininden havf eden adamın dinde hissesi, beytü'l-ankebût gibi zayıf düşmüş cehalettir, onu korkutur; takliddir, nu telâşa düşürttürür.

• Medenilere galebe çalmak ikna iledir. Söz anlamayan vahşiler gibi icbar ile değildir.

• Biz muhabbet fedâîleriyiz, husûmete vaktimiz yoktur.

• İnadın işi, şeytan yardım etse melektir der, rahmet okutur, muhalifinde melek görse libasını değiştirmiş şeytandır der, lânet eder.

• Haricî tehlike vaktinde dahilî adaveti bırakmak gerek.

• Zaman ihtiyarladıkça Kur'an gençleşiyor, rumuzu tavazzuh ediyor.

• Şu esâsâta dikkat lâzımdır.

1 – Allah'a abd olana her şey musahhardır (yardımcıdır), olmayana her şey düşmandır.

2 – Her şey kader ile takdir edilmiştir. Kısmetine razı ol ki, rahat edesin.

3 – Mülk Allah'ındır. Sende emaneten duruyor. O emaneti ibka edip, senin için muhafaza edecek. Sende kalırsa meczanen zail olur, gider.

4 – Devamı olmayan bir şeyde lezzet yoktur. Sen zailsin, dünya da zail (gidici)dir. Halkın dünyası da zâildir. Kâinatın şu şekl-i hâzırı da zâildir. Bunlar saniye ve dakika ve saat ve gün gibi birbirini tâkiben zevale gidiyorlar.

5 – Âhirette seni kurtaracak bir eserin olmadığı takdirde, fanî dünyada bıraktığın eserlere de kıymet verme.